

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA ŽURNĀLS

Ilgvars Butulis. Par Edgaru Dunsdorfu ● *Valda Kļava.* Agrīnās modernizācijas tēma Edgara Dunsdorfa darbos ● *Gvido Straube.* Edgara Dunsdorfa pētījumi Latvijas jauno laiku vēsturē ● *Viesturs Zanders.* Edgars Dunsdorfs un apgāda “Daugava” Latvijas vēstures sērija ● *Andrejs Vasks.* Arheoloģija Latvijas Republikas (1918–1940) laikā ● *Richards Plavnieks.* Justice Behind Propaganda: Soviet Prosecutions of the Men of the Arajs Kommando ● *Īsziņas* ● Vēstures avoti ● Zinātnes dzīve ● Recenzijas

2015

4

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA ŽURNĀLS

DIBINĀTS 1936. GADĀ
ATJAUNOTS KOPŠ 1991. GADA DECEMBRA
IZNĀK ČETRAS REIZES GADĀ

Izdots ar

VALSTS KULTŪRKAPITĀLA FONDA atbalstu

“Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls” indeksēts EBSCO datubāzē

Rīga, Latvijas vēstures institūta apgāds

Dibinātājs
LATVIJAS UNIVERSITĀTES LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTS
Reģistrācijas apliecība nr. 1651
lvi@lza.lv

Galvenais redaktors *Prof., Dr. hist.* GUNTIS ZEMĪTIS

Atbildīgā redaktore *Dr. hist.* INETA LIPŠA

Viesredaktore *Dr. hist.* VIJA DAUKŠTE

Redkolēģija:

Asoc. prof. Ph. D. KARI ALENIUSS (*Kari Alenius*), Oulu Universitāte, Somija; Asoc. prof. Dr. hist. DAINA BLEIERE, Rīgas Stradiņa universitāte, LU Latvijas vēstures institūts; Asoc. prof. Hum. m. dr. AUDRONE BLIUJIENE (*Audronė Bluijienė*), Klaipēdas Universitātes Baltijas jūras reģiona vēstures un arheoloģijas institūts, Lietuva; Prof. Ph. D. LAZARS FLEIŠMANS (*Lazar Fleishman*), Stenforda Universitāte, ASV; Prof. Ph. D. JERGS HAKMANS (*Jörg Hackmann*), Ščecinas Universitāte, Polija; Ph. D. MAGNUSS ILMJERVS (*Magnus Ilmjärv*), Tallinas Universitātes Vēstures institūts, Igaunija; Prof. Dr. hist. ALEKSANDRS IVANOVŠ, Daugavpils Universitāte; Prof. Dr. hist. ĒRIKS JĒKABSONŠ, Latvijas Universitāte; D. Phil. METJŪ KOTS (*Matthew Kott*), Upsalas Universitāte, Zviedrija; Vēst. zin. kand., doc. MIHAILS KOVAĻEVŠ, Saratovas Valsts tehniskā universitāte, Krievija; IMANTS LANCMANIS, Latvijas Zinātņu akadēmijas goda loceklis, Baltijas vēstures komisijas (Getingenē) korespondētājloceklis; Prof. Ph. D. ĒRO MEDIJAINENS (*Eero Medijainen*), Tartu Universitātes Vēstures un arheoloģijas institūts, Igaunija; Prof. emer., Ph. D. ANDREJS PLAKANS, Aiovas Valsts universitāte, ASV; Vēst. zin. kand., doc. TAMĀRA PUŠKINA, Maskavas Valsts universitāte, Krievija; Prof. Dr. hist. h. c., Dr. habil. chem. JĀNIS STRADIŅŠ, Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenais loceklis, Baltijas vēstures komisijas (Getingenē) korespondētājloceklis, LU Filozofijas un socioloģijas institūts; Prof. Dr. habil. hist. AIVARS STRANGA, Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenais loceklis, Latvijas Universitāte; Hum. m. dr. ŽILVĪTIS ŠAKNIS (*Žilvytis Šaknys*), Lietuvas Vēstures institūts, Lietuva; Doc. Ph. Dr. LUBOŠŠ ŠVECS (*Luboš Švec*), Kārļa Universitātes Starptautisko studiju institūts, ASV; Asoc. prof. Ph. D. IEVA ZAĶE, Rovana Universitāte, ASV

*Žurnālā ievietotie zinātniskie raksti ir recenzēti
Articles appearing in this journal are peer-reviewed*

Redakcijas adrese
Kalpaka bulv. 4, 126. ist., Rīgā, LV-1050, tālr. 29486005

Redaktore:
*Ināra Stašulāne,
Vija Stabulniece (angļu val.)
Ināra Korsaka (vācu val.)
Māksliniece Ināra Jēgere
Maketētāja Margarita Stoka*

Nodibinājums "Latvijas vēstures institūta apgāds",
reģistrācijas nr. 40008064387
Iespiests SIA "Jelgavas tipogrāfija"

SATURS/CONTENTS

<i>Vija Daukšte. Priekšvārds/ Vija Daukšte. Preface</i>	5
IEVADESEJA/THE OPENING ESSAY	
Par Edgaru Dunsdorfu. <i>Ilgvars Butulis/ On Edgars Dunsdorfs. Ilgvars Butulis</i>	6
ZINĀTNISKIE RAKSTI/SCIENTIFIC ARTICLES	
<i>Valda Kļava. Agrinās modernizācijas tēma Edgara Dunsdorfa darbos/ Valda Kļava. The Topic of the Early Modernisation in Edgars Dunsdorfs' Works</i>	12
<i>Gvido Straube. Edgara Dunsdorfa pētījumi Latvijas jauno laiku vēsturē/ Gvido Straube. Edgars Dunsdorfs' Studies of the Modern History of Latvia</i>	33
<i>Viesturs Zanders. Edgars Dunsdorfs un apgāda "Daugava" Latvijas vēstures sērija/ Viesturs Zanders. Edgars Dunsdorfs and the Series on the History of Latvia Issued by Daugava Publishers</i>	46
<hr/>	
<i>Andrejs Vasks. Arheoloģija Latvijas Republikas (1918–1940) laikā/ Andrejs Vasks. Archaeology in the Republic of Latvia (1918–1940)</i>	89
<i>Richards Plavnieks. Justice Behind Propaganda: Soviet Prosecutions of the Men of the Arajs Kommando/ Rihards Pļavnieks. Tiesa propagandas aizsegā: "sovjetu" veiktās Arāja komandas locekļu vajāšanas</i>	117

ĪSZIŅAS/BRIEFS

Gunta Jaunmuktāne. Edgara Dunsdorfa rokrakstu fonds
LU Akadēmiskajā bibliotēkā/
Gunta Jaunmuktāne. Edgars Dunsdorfs' Fund of
Manuscripts in the Academic Library of the University
of Latvia. 141

Silva Norenberga. Edgara Dunsdorfa personas fonda
strukturāla izpēte un arhivēšana Latvijas Nacionālajā arhīvā/
Silva Norenberga. Structural Investigation and Archivation
of the Edgars Dunsdorfs' Personal Fund in the National
Archives of Latvia. 157

VĒSTURES AVOTI/SOURCES OF HISTORY

Baiba Metuzāle-Kangere. Atmiņas par profesoru
Edgaru Dunsdorfu/
Baiba Metuzāle-Kangere. My Reminiscences of Professor
Edgars Dunsdorfs. 169

ZINĀTNES DZĪVE/SCIENTIFIC LIFE. 178

RECENZIJAS/REVIEWS

Mara Kalnins. *Latvia: A Short History.* London:
C. Hurst & Co, 2015 (aut. *Jānis Taurēns*) 188

Ieva Zake. *American Latvians: Politics of a Refugee
Community.* New Brunswick: Transaction Publishers, 2010
(aut. *Maija Krūmiņa*) 192

AUTORI/AUTHORS 201

2015. GADA ŽURNĀLU SATURA RĀDĪTĀJS/
CONTENTS OF JOURNAL IN 2015. 204

PRIEKŠVārds

2014. gada 20. novembrī vēsturniekam, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta goda biedram Dr. oec., Dr. hist. h.c. Edgaram Dunsdorffam apritēja 110 gadu.

Latvijas Nacionālās bibliotēkas Letonikas un Baltijas centrs, atzīmējot Edgara Dunsdorfa 110. gadskārtu, organizēja zinātniskus lasījumus. Ar priekšlasījumiem par Edgara Dunsdorfa – vēsturnieka atstāto zinātnisko mantojumu uzstājās Latvijas Universitātes, Latvijas Nacionālā arhīva un Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Misiņa bibliotēkas, kā arī Latvijas Nacionālās bibliotēkas zinātnieki un speciālisti.

Dr. hist. Valda Kļava runāja par agrinās modernitātes tēmu Edgara Dunsdorfa darbos. Savukārt Dr. hist. Gvido Straube raksturoja Dunsdorfa devumu Latvijas jauno laiku vēstures pētniecībā kopumā.

Vienam no nozīmīgākajiem Edgara Dunsdorfa darbiem – monogrāfijai “Kārļa Ulmaņa dzīve” bija veltīts Dr. hist. Aivara Strangas priekšlasījums.

Citā aspektā Edgara Dunsdorfa darbību izvērtēja Dr. philol. Viesturs Zanders, runādams par Dunsdorfa ieguldījumu apgāda “Daugava” izdotās Latvijas vēstures sērijas tapšanā.

Arhīviste Silva Norenberga sniedza ieskatu par to, kā notiek Edgara Dunsdorfa personas fonda, kas glabājas Latvijas Nacionālajā arhīvā, izpēte un sagatavošana tālākiem pētījumiem.

Edgara Dunsdorfa un viņa ģimenes atstātajam epistolārajam mantojumam, kas savukārt glabājas Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Misiņa bibliotēkā, bija veltīts Guntas Jaunmuktānes un Inetas Didrihsones-Tomaševskas priekšlasījums.

Daļa Edgara Dunsdorfa 110. gadskārtai veltīto zinātnisko lasījumu, pārstrādāti rakstos, ir publicēti šajā žurnāla numurā.

Vija Daukšte
viesredaktore

IEVADESEJA

PAR EDGARU DUNSDORFU

Edgars Dunsdorfs – tautsaimnieks pēc izglītības un vēsturnieks pēc aicinājuma. Kā tik šis latviešu zinātnieks nav saukts – izcilākais, ražīgākais, “deviņvīruspēks”, “arhīvu detektīvs”, gara fenomens utt. Un patiešām, kuru cilvēku dzīves vai darbības jomu mēs arī neņemtu, šis vīrs izskatās apbrīnojami. Nodzīvot 98 gadus, sarakstīt 59 grāmatas, prast 12 valodas šķiet pietiekami intriģējoši, lai kaut mazliet ielūkotos Edgara Dunsdorfa mūžā un viņa neparastajā veikumā. Nākamā zinātnieka dzīves gaitas aizsākas 1904. gadā Saldū melderā un privātskolotājas modistes ģimenē. Aiziet Dunsdorfs no šīs pasaules jau kā zinātnes korifejs 2002. gada Pūpolu svētdienā Melburnā. Līdz 1944. gadam Edgars Dunsdorfs dzīvo Latvijā, pēc tam kā daudziem latviešu intelektuāļiem seko trimda – vispirms Vācijā, bet no 1948. gada Austrālijā.

Iespaidīgi un trīsdesmitajos gados arī neparasti strauji veidojas viņa akadēmiskā karjera. 1933. gadā ar tautsaimniecības maģistra grādu beidzis Latvijas Universitātes Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultāti, Dunsdorfs 1934. gadā kļūst par Tautsaimniecības nodaļas lektoru. Drīz vien jaunais universitātes mācību spēks ir privātdocents, docents, bet jau 1939. gadā – ārkārtas profesors. 1943. gadā viņu ievēlē par Latvijas Universitātes (toreiz Rīgas universitāte) profesoru saimniecības vēsturē. Profesora gaitas turpinās arī Vācijā, Baltijas Universitātē Pinnebergā no 1946. līdz 1948. gadam un pēc tam Austrālijā. Melburnas Universitātē 22 gadu laikā latviešu zinātnieks ir docents, vecākais docents, ārkārtas profesors, profesors, 1970. gadā aiziedams no universitātes kā emeritētais profesors. Edgars Dunsdorfs lasa lekcijas galvenokārt saimniecības vēsturē plašā areālā – vispārējā, Eiropas, Latvijas, Austrālijas, Krievijas un Padomju Savienības saimniecības vēsturē. Baltijas Universitātē tiek pasniegts kurss arī statistikas teorijā, bet Melburnas Universitātē vēstures metodoloģijā. Kā viesprofesoru piecdesmitajos un sešdesmitajos gados Dunsdorfu

ie pazīst arī ASV un Zviedrijā (Kalifornijas Universitāte Bērklījā, Stokholmas un Upsalas universitātes).

Visās trīs universitātēs izpaužas ne tikai lielā zinātnieka pedagoga dotības. Universitātes novērtē arī viņa akadēmiskā darba organizatora spējas. Latvijas Universitātē Edgars Dunsdorfs 1943.–1944. gadā ir Tautsaimniecības fakultātes dekāns, Baltijas Universitātē latviešu studentu rektors, Melburnas Universitātē Saimniecības vēstures dekāna vietas izpildītājs un vēlāk dekāns.

Tomēr pati galvenā un nozīmīgākā dižā zinātnieka darbības joma ir un paliek pētniecības darbs, publikāciju darbs, kas bez jau minētajām vairāk nekā pussimta grāmatām atspoguļots arī pāri par 600 publikācijās gan rakstu krājumos, gan žurnālos.

Laikā no 1933. līdz 1943. gadam darbojoties Latvijas Universitātē, kā rāda biobibliogrāfija, Edgara Dunsdorfa kontā ir 9 grāmatas un 97 raksti. Latviešu vēsturnieku saimē tautsaimnieks Dunsdorfs iebrāžas trīsdesmito gadu vidū kā meteors, jau par savu pirmo grāmatu “Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624–1654” saņemdam Kultūras fonda prēmiju. Dažos gados viņš kļūst par “Latvijas Vēstures Institūta Žurnāla” ražīgāko autoru, tiek ievēlēts par šī institūta biedru. Visas līdz 1943. gadam izdotās Edgara Dunsdorfa grāmatas ir veltītas Vidzemes vēsturei 17. gadsimtā un ir grandioza, autora apstrādāta un komentēta, 2443 lappusēs ietverta, Zviedrijas arhīvos atrasto Latvijas vēstures avotu publikācija. Gan šajos, gan arī citos tā laika pētījumos izpaužas visas tās kvalitātes, kas pavada lielo pētnieku visu mūžu.

Viņš strādā ne tikai kvalitatīvi, zinātniski pamatoti, bet arī regulāri, produktīvi un ātri. Viņš ir viens no kritiskākiem latviešu vēsturniekiem, allaž apšaubot šķietamas aksiomas un iesīkstējušas dogmas. Lielisks ir Edgara Dunsdorfa darbs ar avotiem. Viņš patiešām attaisno “arhīvu detektīva” nosaukumu jaunu avotu meklēšanā, vienlaikus būdams apskaužami neatlaidīgs un ražīgs neskaitāmu jaunu avotu iekļaušanā savos pētījumos un to edīcijā atsevišķos krājumos. Tautsaimniecības studijās apgūtās statistiskās un matemātiskās analīzes metodes ļauj Dunsdorfam tās ļoti veiksmīgi izmantot arī vēstures avotu analīzē, padarot pētījumus eksakti precīzus, zinātniski pārlicinošus.

Gan tematiskā, gan telpiskā un hronoloģiskā griezumā Edgars Dunsdorfs spoži demonstrē savas universālās, daudzpusīgās intereses un spējas. Vairāk nekā 40 rakstu par tautsaimniecību un saimniecības vēsturi Latviešu konversācijas vārdnīcā, publikācijas par Kurzemes hercogistes, Rīgas un citu Latvijas pilsētu vēsturi. Daudzās publikācijās skaidri redzama Dunsdorfam raksturīgā tendence un pieeja – skatīt vienu vai otru, lielāku vai sīkāku Latvijas vēstures jautājumu tā attīstībā cauri vairākiem gadsimtiem. Viņa zinātniskās intereses un pētījumu loks ietver laiku no 16. līdz pat 20. gadsimtam. Jāatzīmē, ka divas Krišjāņa Barona prēmijas tiek saņemtas tieši par Latvijas jaunākās saimniecības un sociālās vēstures pētījumiem: 1939. gadā par rakstu “Pētījums par Latvijas ražām 1840.–1936. g.” un 1940. gadā par rakstu “Dažas Latvijas 19. gs. otrās puses iedzīvotāju skaita attīstības problēmas”.

Nacistiskās okupācijas laikā saprotamu iemeslu dēļ ievērojami samazinoties zinātnisko publikāciju skaitam, Edgars Dunsdorfs apliecina sevi kā spējīgu zinātnes organizatoru. 1943.–1944. gadā viņa redakcijā iznāk Tautsaimniecības vārdnīca, no 1942. līdz 1944. gadam žurnāls “Latvju Tautsaimnieks”. Līdztekus redaktora pienākumiem Dunsdorfs ir arī Latvijas Saimniecības pētišanas institūta vicedirektors.

Edgara Dunsdorfa pārsteidzoši aktīvā un daudzpusīgā personība nebūt neieslēdzas tikai zinātnes zilonkaula tornī. Viņš jau kopš divdesmitajiem gadiem ir aktīvs skauts, skautisma propagandētājs un teorētiķis. Savas publicista un redaktora mākas nākamais zinātnieks veido skautu žurnālā “Ugunskurs”, kura redkolēģijas loceklis un redaktors viņš ir no 1928. līdz 1936. gadam. Jau kopš 1926. gada “Ugunskurā” regulāri parādās publikācijas ar parakstu E. D. vai Edgars Skauts. Līdz 1940. gadam žurnālā iespiestas 137 šādas publikācijas.

Nav iespējams īsā rakstā pat nosaukt Edgara Dunsdorfa titāniskās darbības visus virzienus 20. gadsimta vidū un otrajā pusē, nemaz nerunājot par to tuvāku raksturojumu. Tādēļ šeit vienīgi akcentēti daži būtiskākie momenti dižā vēsturnieka devumā.

Latvijas vēsture ļoti plašā tematiskā un hronoloģiskā tvērumā ir Dunsdorfa zinātnisko interešu kodols. Šķiet, ka visnozīmīgā-

kais te ir darbs pie daudzsējumu Latvijas vēstures projekta, kas ilgst no sešdesmito gadu sākuma līdz deviņdesmitajiem gadiem. Dunsdorfs ir šī projekta iniciators, izveidotājs, rediģējot arī piecas no iznākušajām 11 grāmatām un pats sarakstot trīs grāmatas. Šie trīs sējumi iznāk 1962., 1964., 1973. gadā un veltīti Latvijas vēsturei attiecīgi 17., 16. un 18. gadsimtā. Ar šo vien pārpārēm pietiktu, lai ieskaitītu autoru Latvijas vēstures korifeju saimē. Taču, lai arī nozīmīga, tā ir tikai neliela daļa no Edgara Dunsdorfa spožās benefices.

Piecdesmitajos un sešdesmitajos gados Dunsdorfs vēlreiz sevi apliecina kā prasmīgs vēstures popularizētājs, sarakstot virkni plašākai publikai, īpaši jaunatnei domātu grāmatu. Avotos fundētas, bet saistošā izklāstā iznāk grāmatas “Senie stāsti”, “Saktu stāsti”, “Deviņvīru spēks”, “Zīle”. Šo darbības virzienu 1980. gadā noslēdz “Latvijas vēsture. Skolām un pašmācībai”.

Turpinot jau trīsdesmitajos gados aizsākto nozīmīgu Latvijas vēstures avotu publikāciju, Edgars Dunsdorfs astoņdesmitajos un deviņdesmitajos gados trīs grāmatās publicē Kurzemes, Vidzemes un Latgales vēsturiskās kartes ar plašiem komentāriem, interpretāciju un laikmeta iezīmējumu. Tas ir izcils, vienreizējs veikums Latvijas vēsturiskajā kartogrāfijā. Arī šai jomā lielo zinātnieku neatstāj popularizētāja dzirksts, un 1968. gadā tiek laists klajā trīs izdevumus piedzīvojušais “Latvijas vēstures atlants skolām un pašmācībai”. Dunsdorfu interesē burtiski viss Latvijas vēsturē. Vēl ir grāmatas par muižām, par latviešu karavīriem gadsimtu gaitā un vēl un vēl... Sevišķi iezīmīgas šo citu darbu vidū ir divas kritiski zinātniski veidotas, savā ziņā novatoriskas biogrāfiskas ievirzes grāmatas – 1979. gadā iznākusī “Pirmās latviešu bībeles vēsture” un 1992. gadā izdotā “Kārļa Ulmaņa dzīve: Ceļinieks. Politikis. Diktators. Mocekļis”. Gan bībeles tulkotājs Ernsts Gliks, gan Kārlis Ulmanis rādīti plašā laikmeta kontekstā, un abas grāmatas, savulaik gūstot plašu atbalsi, savu nozīmību nav zaudējušas arī šodien.

Tāpat kā kādreiz Latvijā, arī dažus gadus Vācijā un vairāk nekā piecdesmit gadus Austrālijā Dunsdorfs nedzīvo tikai zinātnei vien, bet aktīvi iesaistās sabiedriskajās norisēs. Kad Austrālijas

valdība atzīst Latvijas iekļaušanu Padomju Savienībā, viņš protestējot uzraksta grāmatu divos sējumos “The Baltic Dilemma”, kurai ir nenoliedzams iespaids uz vēlāko neatzīšanas politikas atjaunošanu. Austrālijā Edgars Dunsdorfs ir Melburnas Latviešu biedrības priekšnieks, Kārļa Zariņa fonda valdes priekšsēdis. Joprojām viņš ir skauts, atbildīgs skautu darbinieks, kas atrod laiku un prieku papildus vēl Latvijā iztulkotajām 11 grāmatām par skautismu iztulkot vēl dažas un publicēt 22 rakstus par skautismu.

Latviešu trimdas jautājumu apskatam sākotnēji diezgan pieticīgi iecerētais ikgadējais rakstu krājums “Archīvs” vairāk nekā 30 gadu garumā (1960–1993) izvērsās par vēl vienu milža darbu. Rediģējot un organizējot krājuma izdošanu, piesaistot autorus no visām latviešu trimdas zemēm, pats publicējot krājumā ap 100 rakstu par visdažādākajām trimdas problēmām, Dunsdorfs, kā pats uzskata, padara sava mūža labāko darbu. 31 sējumā ir dokumentēta, vērtēta trimdas vēsture, tās sasniegumi un problēmas visās dzīves jomās, šie sējumi ir latviskuma hronika un tā apoloģija.

No 20. gadsimta astoņdesmito gadu beigām – deviņdesmito gadu sākuma Edgara Dunsdorfa vārds, darbi un nozīmība sāk atgriezties Latvijā. Viņam ir lemts piedzīvot Latvijas neatkarības atjaunošanu un kaut novēlotu atzinību. Deviņdesmitajos gados Latvijas Zinātņu akadēmija ievēlē viņu par goda locekli un piešķir viņam lielo akadēmijas medaļu, Latvijas Universitātē Dunsdorfs kļūst par goda doktoru, bet Latvijas valsts sirmo zinātnieku apbalvo ar Triju Zvaigžņu ordeņa IV šķiru.

1995. gadā iznāk Edgara Dunsdorfa pēdējais lieldarbs “Grāmata par Saldu”. Šai grāmatā autors daudz stāsta par savu dzīvi un darbu un sniedz perfektu, atdarināšanas cienīgu Saldus novada vēsturi plašā Latvijas vēstures ainā. “Grāmata par Saldu” arī apliecina, ka garā mūža novakarē izcilais vēsturnieks nav zaudējis nekā no savām zinātnieka un cilvēciskajām kvalitātēm.

Vēl pēc septiņiem gadiem Edgars Dunsdorfs aiziet no šīs pasaules, lai drīz atgrieztos tās zemes kapsētā, kuru viņš mīlēja un kuras vēsturei bija veltīts viņa neparastais mūžs. (2002. gadā viņa pelni tiek apbedīti Rīgas Raiņa kapos.)

Rakstot par dižo kurzemnieku, šī raksta autoru vispirms vajā kauna un mazvērtības sajūta – par nepiedodamu kūtrumu, neorganizētību savā dzīvē un darbā, par to, ka tik maz ir padarīts. Reizē rodas pārliecība par akūtu nepieciešamību tuvāk iepazīt Edgara Dunsdorfa neaptveramo mantojumu, viņa zinātnieka radošo laboratoriju. Un, protams, manī rodas arī lepnums par to, ka vēsturnieku cunftē, kurai es piederu, ir bijis tāds lielmeistars. Lepnums par to, cik plašas, pat neaptveramas, ir cilvēka spēju robežas. Kad dzirdu vai lasu – Edgars Dunsdorfs, tad pārņem nopietna bijība, pietāte liela gara un pārcilvēcīga darba priekšā. Vienlaikus šķiet, ka Dunsdorfā vienmēr ir bijis arī Edgars Skauts – drosmīgs, kārtīgs, uzņēmīgs latviešu zēns, īsts velna pulveris, kurš ar pamatīgu skauta ķērienu ir veidojis sevi, savu dzīvi un darbu. Domāju, tieši Edgars Skauts ir panācis, ka viņa darbs tam ir kļuvis ne tikai par dzīves saturu, bet arī par dzīves laimi un lielisku dēku mūža garumā. Un galu galā vai tas nav augstākais, ko vēsturnieks var sasniegt un vēlēties? Kā lai te neatceras angļu gudriņieka Oskara Vailda kādreiz teiktos vārdus: “Vēsturi taisīt var katrs, bet vēsturi rakstīt – tikai liels cilvēks.”

Ilgvars Butulis

ZINĀTNISKIE RAKSTI

AGRĪNĀS MODERNIZĀCIJAS¹ TĒMA EDGARA DUNSDORFA DARBOS

Valda Kļava

Dr. hist., Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes asociētā profesore. Zinātniskās intereses: agro jauno laiku vēsture Baltijas jūras reģionā, Latvijas agro jauno laiku historiogrāfija.

Rakstā analizēti izcilā latviešu vēsturnieka Edgara Dunsdorfa (1904–2002) pētījumi par 16.–18. gs., kuru ievērojamākā daļa veltīta 17. gs. Vidzemes saimniecībai. Dunsdorfa pieeja avotu materiālam un viņa izteiktie vērtējumi par aplūkojamā perioda norisēm Latvijas vēsturē tiek skatīti kontekstā ar tobrīd pasaules historiogrāfijā aktuālo, uz jauno laiku agrīno periodu attiecināto modernizācijas teoriju. Tiek secināts, ka Dunsdorfs atšķirībā no vairuma latviešu vēsturnieku ar bagātīgu avotu materiāla palīdzību atainoja modernizācijas izpausmes agro jauno laiku saimniecībā un uzsvēra to kop-sakarību ar modernajām tendencēm politikā. Tas vērtējams kā ieguldījums latviešu vēstures zinātnes internacionalizācijā.

Atslēgas vārdi: Latvijas vēsture, agrie jaunie laiki, modernizācija, Edgars Dunsdorfs, historiogrāfija.

Ievērojamais latviešu vēsturnieks Edgars Dunsdorfs (1904–2002) bija agro jauno laiku vēstures speciālists. Savā garajā un bagātajā pētnieka mūžā Dunsdorfs pievērsies dažādām vēstures tēmām, tomēr viņa galvenais devums neapšaubāmi attiecas agro jauno laiku periodu Latvijas vēsturē. Tieši šā laika problemātikai ir veltīta Dunsdorfa disertācija,² viņa rediģētās monumentālās “Daugavas” sērijas trīs sējumi,³ nozīmīgākās avotu publikācijas un avotu komentāri,⁴ kā arī vairākas citas grāmatas un daudzi zinātniski raksti.

Dunsdorfa ieguldījums 16.–18. gs. Latvijas vēstures izpētē ir saglabājies īpašu nozīmi līdz mūsdienām, pirmkārt, pateicoties savām saturiskajām kvalitātēm. Lai gan gadu gaitā, kas mūs šķir no pētījumu sarakstīšanas brīža, daudzas tajos atrodamās atziņas ir neizbēgami zaudējušas daļu savas aktualitātes, šo pētījumu

īpašā vērtība slēpjas autora izmantotajā ārkārtīgi bagātīgajā, vēl līdz šim pilnībā neaprobētajā avotu materiālā, kā arī viņa izklāsta metodē, kas rosina uz datu, īpaši skaitlisko rādītāju, detalizētu analīzi un Latvijas vēstures parādību un attīstības tendenču salīdzinošu vērtējumu Baltijas jūras reģiona vēstures kontekstā. Otrkārt, arī tāpēc, ka ierobežotā agro jauno laiku vēstures pētniecības kapacitāte mūsdienā Latvijā⁵ ir traucējusi radīt jaunus apkopojošus, pietiekami plašā problemātiskajā un tematiskajā diapazonā izvērstus darbus par šo periodu. Pirms vairākiem gadu desmitiem tapušie Dunsdorfa pētījumi nav vis ieguluši dziļos plauktos kā cienījama, taču šodienas vajadzībām vairs neatbilstoša historiogrāfijas daļa. Tie joprojām tiek plaši izmantoti – gan kā ierosmes avots speciālistiem, gan arī spēlē ļoti nozīmīgu lomu priekšstatu veidošanā par šā vēstures posma būtību un attīstības kopsakarībām vēstures studentu un citu interesentu vidū. Īpaši tas sakāms par attiecīgo laikposmu aptverošajiem Latvijas vēstures sējumiem.⁶ Neviens pētnieks, kas pievēršas agrajiem jaunajiem laikiem Latvijas vēsturē, nevar apiet Dunsdorfa rakstīto, kaut vai polemizējot ar viņa uzskatiem. Savukārt vēstures studentiem viņa darbi ir neatņemama studiju pamatliteratūras daļa. Diezgan droši var teikt, ka ikviens pētījums vai apcerējums par 16.–18. gs. Latvijas vēsturē savā veidā nes sevī daļiņu Dunsdorfa mantojuma.

Dunsdorfa darbu unikālā vieta latviešu historiogrāfijā⁷ un fakts, ka viņa rakstītais joprojām ietekmē skatījumu uz Latvijas vēsturi, liek pievērst pastiprinātu uzmanību autora viedoklim par dažādiem aktuāliem vēstures jautājumiem. Agro jauno laiku problemātikā, kas ir Dunsdorfa pētījumu galvenais smaguma punkts, svarīgākais jautājums, kas kalpo par atslēgu šā vēstures perioda būtības izpratnei, ir tēze par iekšējās un ārējās modernizācijas procesa sākumu kā galveno šā perioda raksturlielumu – tas tiek saprasts kā kopsaucējs plašajām pārmaiņām politikā, saimniecībā, sabiedrībā un kultūrā, ko Eiropa piedzīvoja ceļā no viduslaikiem uz modernajiem laikiem 16.–18. gs. gaitā.⁸

20. gs. trīsdesmitajos gados, kad Dunsdorfs sāka savu akadēmisko karjeru, vēstures zinātnē visumā bija nostabilizējies vienots

priekšstats par 16.–18. gs. nozīmi Eiropas vēsturē – šis laiks asociējās ar pieminēto modernizācijas procesu. Ceļš uz šādu izpratni soli pa solim bija aizsācies 17. gs., kad nostiprinājās renesanses domātāju izauklētā ideja par principiālām atšķirībām dažādu vēstures laikmetu starpā un no tās izrietošais jauno laiku jēdziens, kas iemiesoja atziņu par sava laika dzīves nosacījumu atšķirībām salīdzinājumā ar viduslaikiem. Pateicoties apgaismības teorētiķu un 19. gs. vēstures pētnieku pūlēm, jauno laiku jēdziens tika aizpildīts ar konkrētu konceptuālu saturu, asociējot to ar noteiktām laikmeta raksturu veidojošām pārmaiņām – ar atkāpšanos no viduslaikiem tipiskām normām, attiecībām un vērtībām, kā arī ar politiskās dzīves, saimniecības un domāšanas veida pārstrukturēšanos. Līdz ar to iezīmējās jauno laiku apakšējā hronoloģiskā robeža – 15./16. gs. mija – kā laiks, kad minētās pārrozības sākās vairākās jomās.

Paralēli aplūkojamā perioda raksturošanai visu laiku tika lietots arī apzīmējums “moderns”, sākotnēji gan ar visai izplūdušu saturu, vairāk kā epohālas pašapziņas apliecinājums, savu laikmetu plašā nozīmē pretnostatot pagātnei. Jaunā kontekstā un jaunā pakāpē kā jauno laiku būtību un galvenos attīstības faktorus izteicošu kategoriju to aktualizēja 20. gs. sākuma zinātnieki Ernsts Trelčs (*Ernst Troeltsch*, 1865–1923), Verners Zombarts (*Werner Sombart*, 1863–1941) un Makss Vēbers (*Karl Emil Maximilian Weber*, 1864–1920). Pateicoties viņu atziņām, jēdzieni “moderns”, “modernie laiki”, “modernizācija” arvien biežāk tika lietoti jauno laiku būtības raksturošanai. 19. gs. beigās Lielās franču revolūcijas vēsturiskās pieredzes analīze nesa vēl arī atskārsmi par jauno laiku perioda iekšējo pretrunīgumu. No vienas puses, iezīmējās principiālas atšķirības 16.–18. gs. un 19. gs. starpā, no otras puses, bija skaidri redzams, ka viss periods, sākot ar 15./16. gs. miju, savā ziņā ir vienots veselums, jo iemieso pagriezienu prom no viduslaikiem un ir daļa no moderno laiku dzīves un domāšanas veida. Lai arī šo savdabību apzīmējošie “agro jauno laiku” un “agrīno moderno laiku” jēdzieni izveidojās un iesakņojās tikai pagājušā gadsimta otrajā pusē, jau kopš 20. gs. sākuma vēsturnieki un sociologi diskutēja par 16.–18. gs. konti-

nuitātes un alteritātes pakāpi attiecībā pret viduslaikiem, no vienas puses, un attiecībā pret 19./20. gs., no otras puses, un šajā kontinuitātes un alteritātes apvienojumā saskatīja galveno analizējamā laikmeta specifiku. Tādējādi ap 20. gs. sākumu agrajiem jaunajiem laikiem (ko gan tobrīd tā vēl nedēvēja) bija pievērsta ievērojama pētnieku uzmanība, kas ļāva izvērst diskusiju par šā vēstures perioda būtiskākajiem raksturlielumiem. Perioda būtības izpratnē saplūda priekšstati par šo laikposmu kā specifisku pārejas un lūzuma periodu un par modernizācijas procesu kā galveno jauno laiku satūra raksturotāju.

Latviešu nacionālā historiogrāfija, kurā drīz iekļāvās arī Dunsdorfs, veidojās 20. gs. sākumā, t.i., ap to pašu laiku, kad vēstures zinātnē nostiprinājās priekšstats par modernizāciju kā svarīgāko jauno laiku būtību izteicošo parametru. Taču latviešu historiogrāfijā jauno laiku, īpaši 16.–18. gs., interpretācija, kad runa bija par Latvijas vēsturi, bija ievirzījies savdabīgā gultnē, kas bieži traucēja bez ierunām vai pat vispār pēc būtības akceptēt modernizācijas konceptu un skaidrot aplūkojamā perioda norises Latvijas teritorijā kontekstā ar šo konceptu. Cēloņi tam bija meklējami stipri politizētajā skatījumā uz jaunajiem laikiem, kāds bija izveidojies, topošajai latviešu vēstures zinātnei savu sūtību saskatot tautas pašapziņas stiprināšanā un līdz tam dominējušās vācbaltiešu vēstures interpretācijas apkarošanā.⁹ Jaunie laiki kopumā un pirmie trīs to gadsimti, ko šodien apzīmējam kā agros jaunus laikus, ieņēma specifisku vietu gan vācbaltiešu, gan jaunās latviešu historiogrāfijas konstruētajā vēstures ainā.¹⁰ Abos gadījumos, kaut savstarpēji naidīgās pozīcijās, izpaudās nacionāli centrēta vēstures interpretācija.¹¹

Vācbaltiešu vēsturnieki šā hronoloģiskā posma galveno iezīmi saskatīja no viņu viedokļa negatīvajās politiskajās pārmaiņās, ko nesa viduslaiku Livonijas sabrukums un vāciešu pazaudētās noteicošās varas pozīcijas Baltijā, bet tā galveno vērtību – Baltijas vāciešu joprojām uzturētajā vietējā pārvaldē, tiesībās, saimnieciskajās iniciatīvās un intelektuālās dzīves standartos. Tāpēc viņu izpratne par kvalitatīvām atšķirībām dažādu vietējās vēstures posmu starpā pirmām kārtām balstījās uz politiskiem kritērijiem, kā rezultātā

bijušās Livonijas vēsture tika iedalīta pēc politiskajām virsvārām, kam atbilstoši kā galvenā attīstības robežšķirtne iezīmējās viduslaiku Livonijas bojāeja 1561. gadā. Gandrīz nedalīti uzmanība tika pievērsta vietējās vācu sabiedrības dzīvei un darbībai un tai raksturīgajiem saimnieciskajiem, politiskajiem, sociālajiem un kultūras procesiem lokālajā līmenī. Konteksts ar Eiropas kopējām vēstures norisēm, t.sk. ar modernizācijas tēmu un no tās izrietošo jauno laiku būtības izpratni neizpelnījās gandrīz nekādu uzmanību.¹²

Latviešu vēsturnieki, kas uzmanības centrā nostādīja profesionālo pētnieku līdz tam ar ļoti retiem izņēmumiem ignorētās latviešu tautas intereses un ieguldīja milzīgu darbu tās vēsturisko likteņu izziņāšanā, jauno laiku traktējumā sekoja vācbaltiešu paraugam un turpināja šā perioda vēsturi iedalīt pēc politiskās virsvaras kritērija. Tikai tagad jau visa vēstures gaita no 13. gs. līdz Latvijas valsts izveidošanai tika saprasta kā nebeidzams tautas paverdzināšanas laiks, kur blakus mainīgajai politiskajai virsvarai latviešu attīstības iespējas permanenti ierobežoja arī vietējo vāciešu vara un privilēģijas.¹³ 16.–18. gs., salīdzinājumā ar viduslaikiem, principiālas pozitīvas pārmaiņas latviešu (ar ko saprata pirmām kārtām zemniekus) ekonomiskajā un politiskajā stāvoklī netika saskatītas, vismaz ne tādas, kas atstātu paliekošu ietekmi uz viņu statusu un dzīves veidu. Tam atbilstoši tika saprasts arī periods kopumā. Citām tautām piederīgajos valdošajos slāņos novērojami jaunie, laikmeta garam atbilstošie impulsi tika uzskatīti par tādiem, kas latviešu likteni būtiski nav ietekmējuši un tād ir vērtējami kā salīdzinoši maznozīmīgi no Latvijas vēstures (ko identificēja ar tautas vēsturi) viedokļa. Tādējādi arī šajā gadījumā vēstures interpretācijā pirmajā vietā izvirzījās nacionālie un politiskie kritēriji, kas traucēja uztvert zemes vēsturi kā veselumu un lika attālināties no Eiropas vēsturē vispārpieņemtās izpratnes par perioda svarīgākajiem raksturlielumiem, tā iekšējo būtību, attīstības likumsakarībām un hronoloģiskajiem ietvariem, līdz ar ko tika sekmēta šā perioda Latvijas vēstures atdalīšana no kopējās Eiropas vēstures. Attiecīgi arī tobrīd historiogrāfijā aktuāla kļuvusi modernizācijas tēma neieņēma tai pienākošos vietu Latvijas 16.–18. gs. vēstures koncepcijā.

Iepriekš teiktais ilustrē valdošo tendenci 20. gs. pirmajā pusē latviešu vēstures zinātnē, jo sevišķi spilgti izteikta tā bija populārā vēstures atspoguļojumā.¹⁴ Paralēli, lai gan daudz mazākā apjomā, bija vērojami arī atšķirīgi skatījumi uz aplūkojamo tēmu. Tie visbiežāk izpaudās, kad autori, abstrahējoties no kopējā laikmeta tēla, pievērsās atsevišķiem padziļinātas izpētes objektiem.¹⁵ Šādā sarežģītā ideju vidē trīsdesmitajos gados ar saviem, mēs šodien teiktu – starpdisciplinārajiem pētījumiem iekļāvās jaunais tautsaimniecības vēstures speciālists Dunsdorfs, kura darbi drīz vien ieņēma nozīmīgu vietu 16.–18. gs. Latvijas vēstures atainojumā un vērtējumā.

Iespējams, tieši tautsaimnieka izglītības specifika bija tā, kas Dunsdorfu rosināja uz vēstures materiālu paskatīties no cita redzes leņķa – jau viņa studiju darbi tautsaimniecībā par pasaules saimnieciskās konjunktūras ietekmi uz Latvijas saimniecības attīstību¹⁶ apliecināja autora interesi par Latvijas norisēm plašākā kontekstā. Ar pētījumiem Zviedrijas arhīvos un savu pirmo lielo darbu par tur atrodamajām Uksensērnas Vidzemes muižu grāmatām¹⁷ Dunsdorfs bija “iekāpis vēstures laukā”, uz to pārnesdams savu no tautsaimniecības procesu analīzes pieredzes nākušo interešu diapazonu un izpratni par norišu likumsakarībām. Viņa trīsdesmito gadu otrajā pusē un četrdesmito gadu sākumā tapušie pētījumi būtiski atšķīrās no pārējiem šā laika latviešu vēsturnieku darbiem par 16.–18. gs. ar savu skrupulozo, pat eksakto attieksmi pret avotu datiem, drosmīgajiem, varētu teikt – brīvajiem šo datu vērtējumiem un jau pieminētajiem centieniem veikt plašāku reģionālu salīdzinājumu. Tieši šīs kvalitātes ļāva Dunsdorfam ienest jaunas vēsmas izpratnē par agrajiem jaunajiem laikiem Latvijas vēsturē.

Dunsdorfs savos darbos par 16.–18. gs. vēsturi gan atsaucas uz modernizācijas procesiem, gan arī piedāvā avotu materiālu un tā analīzi, kas šos procesus padziļināti raksturo. Turklāt, koncentrēdamies pirmām kārtām uz saimniecības attīstības rādītājiem, viņš skata arī vēsturisko ainu kopumā, pievērsdams uzmanību ekonomisko norišu mijiedarbībai galvenokārt ar politiku, bet arī ar sociālo ainu un kultūras dzīvi. Tādējādi Dunsdorfa pētījumi,

sākot ar pašiem pirmajiem darbiem, ir reizē orientēti gan uz skrupulozi precīzu avotu datu atspoguļojumu, gan arī uz šo datu izgaismoto kopsakarību analīzi.

Tā jau viņa pirmais lielais darbs par Uksensernas muižu grāmatām satur detalizētas avotu ziņas, kas ļauj restaurēt ražošanu muižā un tās iesaisti tirgū, pie kam to visu eksponējot 30 gadu ilgā attīstībā (1624–1654), kur avotu ziņas pavada autora komentārs ar norādēm uz nepieciešamību skaidrot muižas saimniecības saikni ar tirgu un importa–eksporta īpatnības, kā rezultātā uzmanības centrā nonāk saimniecības attīstības dinamika un reģionālie tirdznieciskie kontakti.¹⁸ Jau šis pirmais nozīmīgais Dunsdorfa pētījums piedāvā konkrētu, bagātīgu materiālu par muižas iekļaušanos jauno laiku sākuma tirgū, turklāt autors mudina šo procesu vērtēt reģiona attīstības kontekstā.¹⁹ Iepriekš minēto latviešu historiogrāfijas tendenču kontekstā, kur zemnieku dzīve agrajos jaunajos laikos tika tēlota izteikti negatīvā gaismā kā bezcerīgas apspiestības apstākļi, ļoti būtiski ir Dunsdorfa centieni pievērst uzmanību muižas saimnieciskās attīstības ietekmei uz zemniecību: zemnieku materiālā nodrošinājuma un dzīves līmeņa saistībai ar muižas saimniecisko politiku, ražību, valsts finansiālo interešu nodrošināšanai izvēlētajiem instrumentiem u.tml.²⁰ Īpašu vērtību šis pētījums iegūst, kad to skata kā daļu no Dunsdorfa darbu kopuma par 17. gs. saimniecību.

Trīsdesmito gadu nogalē un četrdesmito gadu sākumā klajā nāca vairāki nozīmīgi Dunsdorfa darbi, kas bija balstīti uz zviedru varas īstenoto arklu revīziju un zemes kadastrācijas dokumentiem.²¹ Tie turpināja ar muižu grāmatām iesākto virzienu un atklāja līdz tam nepazītā izvērsumā 17. gs. saimniecību Vidzemē. Šie pētījumi piedāvā iespēju restaurēt laikā un telpā konkrēto saimniecības ainu – katrs atsevišķi par savu gadsimta posmu un visi kopā galvenajos vilcienos par tās evolūciju gadsimta gaitā.²² Šo darbu būtiska īpatnība ir tā, ka sastādītājs nebūt nepretendē uz visu saimniecības attīstības aspektu izpēti, par kuriem ziņas satur viņa publicētie un izmantotie avoti. Dunsdorfa uzmanības centrā ir lauksaimnieciskā ražošana un zemnieku maksātās nodevas, taču viņa eksponētais avotu materiāls satur ziņas par vēl

citām saimnieciskās (un ne tikai) dzīves pusēm – dažādiem rūpaliem un nodarbes veidiem, tirdznieciskajām attiecībām zemnieku saimniecības un muižas starpā, preču importu no ārzemēm, apdzīvotības un zināmā mērā pat par dzīves veida attīstību.²³ Dunsdorfs ieskicē dažādās savstarpēji saistītās blakus tēmas, norāda uz to analizē svarīgiem jautājumiem un atstāj šīs tēmas nākamajiem pētniekiem. Avotu komentāros Dunsdorfs norāda arī uz datu atšķirībām par vienu tēmu dažādos laikos un maksimāli izsmeltoši cenšas skaidrot saimnieciskās darbības uzskaites veidus un principus. Šajā sakarībā īpašu uzmanību pelna daudzās viņa darbos atrodamās kartoshēmas, kuru vērtība ir ne tikai konkrēto datu lokalizācija, bet arī iespēja izdarīt salīdzinājumus laikā un telpā.²⁴ Pateicoties šādai pieejai, Dunsdorfa darbi gan izgaismo 17. gs. saimniecisko situāciju tās attīstībā un plaši demonstrē agrīni moderno tendenču klātbūtni tajā, gan satur ierosinājumus turpmākiem pētījumiem, gan arī ietver plašu praktisko bāzi tādu veikšanai.

Paralēli atsevišķus šaurākus 17. gs. saimnieciskās dzīves aspektus Dunsdorfs iztirzā virknē zinātnisku rakstu, kur, tāpat kā savos lielajos pētījumos, akcentē saimniecības dinamiku, lauksaimnieciskās ražošanas pieaugošo saikni ar tirgu, arī zemnieku iesaistīšanos komercdarbībā, un pievēršas reģionālajam salīdzinājumam.²⁵ Arī te autors uzsver savu nolūku secinājumus izdarīt tikai uz konkrētu, arhīvu materiālos atrodamu ziņu pamata: “[...] šāds apcerējums rakstāms vienīgi, balstoties uz skaitlisko materiālu, kas dotu ir absolūtus, ir relatīvus priekšstatus par ļaužu skaitu, to mantu un turību kādā noteiktā laika sprīdī.”²⁶ Rakstos Dunsdorfs īpaši uzsver tos specifiskos saimniecības attīstības nosacījumus, kas ir tipiski jauno laiku sākuma apstākļiem atšķirībā no viduslaikiem – saimniecības ciešo saikni ar ārpolitiskajām aktivitātēm un tās atkarību no iekšpolitiskās situācijas: valsts varas ieinteresētību saimniecības attīstības veicināšanā un kontrolē, tās kā karamateriālu sagādes avota stiprināšanā, eksporta–importa regulācijā u.tml.²⁷ Kontekstā ar jautājumu par valsts ieinteresētību saimniecības regulēšanā Dunsdorfs skata arī zviedru varas īstenotās politikas ietekmi uz latviešu zemnieku

saimnieciskās darbības nosacījumiem un ekonomisko stāvokli, tā izvērtējumu balstot uz skaitliskajiem rādītājiem un rezultātus salīdzinot ar zemnieku stāvokli Skandināvijā un Ziemeļvācijā.²⁸ Ar pievēršanos šai tēmai Dunsdorfs gan iekļaujas zināmā sava laika latviešu historiogrāfijas modes tendencē,²⁹ taču reizē viņš ar konkrētu datu palīdzību izgaismo šā perioda Latvijas vēstures izpratnē tik būtisko jautājumu par zemnieku dzīves apstākļiem, t.i., parāda, ka latviešu zemnieku stāvokli jauno laiku sākumā nepārprotami ietekmēja vispārējās ekonomiskās dzīves pārmaiņas – muižā, pilsētā, valstī.

Tādējādi 20. gs. trīsdesmito gadu otrajā pusē un četrdesmito gadu sākumā Dunsdorfs ar saviem darbiem par 17. gs. ienesa jaunas vēsmas latviešu historiogrāfijā jautājumā par 16.–18. gs. traktējumu Latvijas vēsturē. Viņa stingri avotos balstītie pētījumi skaidri apliecināja, ka vismaz 17. gs. saimniecībā Latvijas teritorijā izpaudās šā laika Eiropai raksturīgās modernizācijas tendences: mērķtiecīgas valsts ekonomiskās politikas ietekme, dinamiska saimniecības attīstība, tirdzniecības un naudas saimniecības emancipācija, reģionālā specializācija. Dunsdorfs parādīja Vidzemes muižu kā saimniecisku organismu, kas mainās līdzī laikiem un kas 17. gs. izjuta modernizācijas procesu ietekmi. Vēl vairāk – no viņa pētījumiem redzams, ka minētie procesi iespaidoja arī latviešu zemniekus un mainīja viņu dzīves nosacījumus. Šajā laikā Dunsdorfs vēl nelietoja modernizācijas jēdzienu, tieši uz modernizācijas teorijām neatsaucās un par šo jautājumu neteoretizēja, taču viss viņa darbu saturs gan galvenajās līnijās, gan detaļās izgaismo norises Vidzemes saimniecībā 17. gs., kas ataino agrinās modernizācijas procesa būtību.

Pēc kara trimdas apstākļos Dunsdorfs vairāk pievērsās tām Latvijas vēstures tēmām, pie kurām varēja strādāt bez iespējas izmantot Latvijas arhīvus. Tomēr arī 16.–18. gs. vēsture netika atstāta novārtā – uz iepriekšējo pētījumu bāzes kā to turpinājums tapa apkopojoši darbi. Šim vēstures periodam veltītajos sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados klajā nākušajos Latvijas vēstures sējumos modernizācijas procesa atainojums saturiski tika izvērsti līdzīgi kā pirmskara darbos, taču tā vērtējums tagad, pateicoties

žanra diktētajai nepieciešamībai sniegt vispārinājumu un autoram sekojot jaunākajām akadēmiskajām tendencēm, arī vārdos tika izteikts attiecīgajā terminoloģijā. Spilgts piemērs tam ir 16. gs. vēsturei veltītais sējums. Jau sējuma ievadā Dunsdorfs skaidri norāda, ka Livonija vairs neiederējās “kā valsts modernā pārveidotā pasaulē”, ko raksturo centralizētu valstu veidošanās un imperiāla ekspansija, un tā nebija gatava mainīties, “lai kļūtu par modernu valsti”.³⁰ Lai gan politikai veltītās Latvijas vēstures sējumu daļas saturiski pārsvarā ir orientētas uz notikumu vēsturi (te izņēmums ir reformācijas kultūrvēsturiskā loma³¹) un autors pie modernizācijas tēmas konkrēto politisko norišu sakarā vairs neatgriežas, tomēr pastāvīgi ir uzsvērtā Latvijas vēstures norišu kopsakarība ar visas Eiropas vēsturi.³² Tāpat uzmanības centrā ir ekonomisko procesu ciešā savstarpējā sasaiste ar politiskajiem procesiem un pēdējo atkarība no tirdznieciskajām interesēm tādā pašā mērā kā no konfesionālajiem konfliktiem un konstitucionālajām cīņām.³³

Vēl jo vairāk izteikti Dunsdorfs Latvijas vēstures parādības integrē kopējās norisēs, kad runā par saimniecības tēmām. Tur blakus dažādiem skaitliskajiem rādītājiem un to salīdzinošajai analīzei ir izvērstas norādes uz Latvijas teritorijā notiekošā kopsakarību ar visā Rietumu pasaulē novērojamajām saimniecības attīstības tendencēm un attiecīgajā laika posmā valdošajām ekonomiskajām teorijām.³⁴ Turklāt sev tuvo muižas saimniecības tēmu Dunsdorfs izvērš kontekstā ar tirgus attīstības problēmām un šeit jau konkrēti atsaucas uz Zombarta atziņām par kapitālistisko saimniecību raksturojošiem rādītājiem.³⁵ Dunsdorfs atkal demonstrē savu tautsaimniecības vēstures pētījumos izstrādāto eksakti precīzo attieksmi pret skaitliskajiem datiem un ar to netieši kritizē latviešu historiogrāfijā bieži sastopamo ideoloģiski iekrāsoto vēstures interpretāciju, norādīdams, ka secinājumi jāizdara uz noskaidrotu datu pamata, nevis otrādi.³⁶

Lai gan Dunsdorfs nelieto jēdzienus “agrie jaunie laiki” vai “agrīnā modernizācija”, viņš nošķir jauno laiku agrīno periodu, konkrēti 16., 17. gs., Latvijas teritorijā no modernajiem laikiem vārda pilnā nozīmē³⁷ un cenšas lasītājam skaidrot agro jauno

laiku kā pārejas perioda no viduslaikiem uz modernajiem laikiem savdabību: “Kamēr modernajos laikos parasti ienākumu sadalījumu veic automātiskais tirgus mehānisms, tikmēr 17. gadsimtenī attieksmē uz tautas vairumu – zemniekiem – to veica tradicionālā vara, kas izrietēja no kārtu funkcijām,”³⁸ – un nozīmīga loma bija valstij, kas “apzinīgi vada saimniecības attīstību.”³⁹

Uzsvaru uz saimniecības un politikas savstarpējo kopsakarību un šo norišu īpatnējām iezīmēm agrajos jaunajos laikos Dunsdorfs liek visos savos darbos. Tā arī jau astoņdesmito gadu beigās publicētā vēsturisko karšu izdevuma ļoti īsajā ievadā autors spēj koncentrētā veidā trāpīgi noraksturot svarīgākos savstarpēji cieši saistītās saimnieciskās un politiskās ainas dinamiku raksturojošos lielumus: valsts ekonomiskās intereses, preču plūsmu saturu un ģeogrāfiju, sacensību par *dominium maris baltici*.⁴⁰ Turklāt 1686. gada kartēs atrodamā informācija, kas lokalizēta ar 1930. gada kartogrāfisko datu palīdzību (līdzīgi kā tas bija ar 1638. gada arklu revīzijas avotu ziņām), paver plašas iespējas saimnieciskās ainas un tās attīstības restaurācijai, tādējādi būtiski papildinot Dunsdorfa trīsdesmito un četrdesmito gadu mijā publicētos 17. gs. saimniecības vēstures pētījumus.

Ar minēto 16.–18. gs. Latvijas vēstures interpretāciju Dunsdorfs būtiski atšķirās no absolūtā vairuma latviešu trimdas vēsturnieku, kaut, virspusēji skatoties, it kā gāja kopsoli ar tiem. Latviešu vēsturnieki Rietumos līdz deviņdesmitajiem gadiem turpināja kopt divdesmito–trīsdesmito gadu historiogrāfijas tradīcijas, aizvien vēl skatot Latvijas vēsturi pārsvarā “internā nacionālā perspektīvā,”⁴¹ tādējādi no daudzām sava laika pētnieciskajām aktualitātēm, t.sk. agro jauno laiku vērtējumā, norobežojoties vai arī atsaucoties uz tām tīri formāli.⁴² Interesanti, ka idejiski Dunsdorfs ieņēma līdzīgu pozīciju – arī viņš par savu misiju uzskatīja latviešu tautas un tās interešu izcelšanu. Tā Latvijas vēstures sējumu priekšvārdos Dunsdorfs skaidri norāda savu nolūku pievērsties latviešu vēsturei un latviešu tautas liktenim⁴³ un atbilstoši tam arī veido saturiskos akcentus.⁴⁴ Tomēr latviešu tēmas izcelšana 16.–18. gs. vēsturei veltītajos sējumos, līdzīgi kā citos pētījumos, viņam netraucēja pēc būtības atainot un analizēt ar

modernizāciju, t.i., ar specifiski jauno laiku sākumam tipiskām izpausmēm, saistītas parādības un uzsvērt to tiešo un netiešo ietekmi uz latviešu dzīvi. Vēl vairāk – šajos sējumos latviešu tautas nostādīšana vēstures tēlojuma centrā paradoksālā kārtā ļāva Dunsdorfam salauzt līdz tam nacionālajā historiogrāfijā dominējušajai tradīcijai atbilstošo šā perioda Latvijas vēstures dalījumu t.s. “vācu”, “poļu”, “zviedru” un “krievu” laikos. Tāda jauno laiku iekšējā periodizācija politiskās virsvaras formu un tās valstisko piederību bija padarījusi par svarīgāko laikmeta būtības vērtējuma kritēriju, aiz kura kā otršķirīgi pazuda visi šim laikam tipiskie saimnieciskie, sociālie, kultūras un pat politiskie procesi, caur kuriem izpaužas šā vēstures perioda kā veseluma savdabīgais raksturs, un attiecīgi traucēja saskatīt mūs interesējošās modernizācijas iezīmes.⁴⁵

Dunsdorfs atsakās no šī ierastā 16.–18. gs. Latvijas vēstures iedalījuma. 17. gs. veltītajā Latvijas vēstures sējuma priekšvārdā viņš skaidro savu pozīciju: “Liekot notikumu centrā latviešu tautu, protams, bija jāatsakās no Latvijas historiogrāfijā populārā šī laikmeta iedalījuma zviedru un poļu laikos vai arī Vidzemes, Kurzemes un Zemgales, un Latgales vēsturē. Svešo varu kundzība Latvijas vēsturē neapšaubāmi bija ļoti svarīgs moments, un [...] tā nekādā ziņā nav ignorēta [...] jo autora blakus nolūks bija rādīt Latvijas vēstures sakaru ar Eiropas vēsturi [...] kamēr svešās varas Latvijā nāca un gāja, vienīgi paliekamais un pastāvīgais bija latviešu tauta. Lūk, tāpēc šis vienīgais nemainīgais faktors ir likts tēlojuma centrā.”⁴⁶

Atbilstoši šai idejai Dunsdorfs savu Latvijas vēstures pārskatu iedala politiskās vēstures, sociālās un saimniecības vēstures un kultūras vēstures nodaļās.⁴⁷ Tādējādi viņš atsakās no līdz tam ierastās politiskās formas dominantes un piedāvā līdzsvarotu, pa attīstības jomām izklāstītu, hronoloģiski visu aplūkojamo posmu viengabalaini aptverošu attiecīgajā sējumā eksponētā laika nogriežņa raksturojumu. Tas savukārt ir svarīgs pamats, lai tālāk būtu iespējams saskatīt analizējamo periodu vienojošās vēsturiskās īpatnības, svarīgākos raksturlielumus un pētnieciskās problēmas.⁴⁸ Dunsdorfs pats gan Latvijas vēstures sējumos šajā

ziņā nav līdz galam konsekvents, viņš atkarībā no aplūkojamās tēmas dažādās proporcijās aizstāj problematizējošo pieeju ar vēsturisko notikumu pārstāstu. Tāpat jāatzīst, ka priekšplānā izceltie nacionālie akcenti nepietiekami sagatavotam lasītājam brīžam var traucēt pamanīt autora iezīmētās Latvijas teritorijas politikā, saimniecībā un kultūrā novērojamās modernizācijas tendences un pietiekami novērtēt to nozīmi. Tomēr svarīgi ir novērtēt to, ka Dunsdorfa piedāvātajā 16.–18. gs. Latvijas vēstures interpretācijā īpatnējā veidā produktīvi savijas latviešu historiogrāfijai tipiskais nacionāli centrētais skatījums uz Latvijas vēsturi ar sava laika pētnieciskajās aktualitātēs sakņotu agro jauno laiku izpratni.

SECINĀJUMI

Agrīnās modernizācijas tēmai ir nozīmīga vieta Edgara Dunsdorfa pētījumos. Jēdzienu “moderns” uz 16.–18. gs. parādībām un norisēm attiecināt un uz modernizācijas teoriju atsaukties Dunsdorfs gan sāka tikai 20. gs. otrajā pusē trimdā izdotajos Latvijas vēstures sējumos. Tomēr visos savos darbos par Latvijas 16.–18. gs. vēsturi, it sevišķi 17. gs. saimniecības attīstībai veltītajos, viņš, pirmkārt, eksponēja plašu avotu materiālu, kas daudzpusīgi atspoguļo agrīnās modernizācijas izpausmes – īpaši saimniecībā, bet arī politikā un sociālajā jomā. Otrkārt, Dunsdorfs iztīrīja dažādas, būtībā ar modernizāciju saistītas, tēmas un pievērsa uzmanību jautājumiem, kas palīdz modernizējošos elementus saskatīt 16.–18. gs. Latvijas vēstures materiālā un izprast to nozīmi. Šajā sakarībā Dunsdorfs visdetalizētāk parādīja Vidzemes muižu kā saimniecisku organismu, kas attīstās līdzī laikiem un kur agrajos jaunajos laikos izpaudās modernizācijas procesu ietekme. Viņš arī norādīja uz to, ka laikmeta specifikas izpausmes muižā, valstī un pilsētā ietekmēja arī latviešu zemnieku dzīves nosacījumus.

Ar savu 16.–18. gs. Latvijas vēstures interpretāciju Dunsdorfs atšķīrās no lielākajā daļā latviešu historiogrāfijas pārstāvētajiem uzskatiem, kur nacionāli centrētais vēstures traktējums kavēja saskatīt modernizējošās pārmaiņas, kas agrajos jaunajos laikos

skāra Latvijas teritoriju, un atzīt šo pārmaiņu ietekmi uz latviešu tautu. Arī Dunsdorfs kā savu galveno uzdevumu izvirzīja latviešu tautas vēsturisko likteņu atspoguļošanu, taču prata šo pozīciju produktīvi savienot ar pētnieciskajās aktualitātēs balstītu agro jauno laiku vērtējumu. Viņš arī veicināja atteikšanos no konceptuāli novecojušā un laikmeta būtības izpratni kropļojošā 16.–18. gs. Latvijas vēstures iekšējā iedalījuma pēc politiskās virsvaras kritērija. Dunsdorfs ir veicinājis priekšstata iesakņošanu par agrariem jaunajiem laikiem Latvijas vēsturē kā par iekšēji vienotu veselumu un kā par periodu, kura izpausmēs Latvijas teritorijā novērojamas kopīgas iezīmes ar pārējo Baltijas jūras reģionu un visu Eiropu.

Dunsdorfs veicināja latviešu historiogrāfijā pārstāvētās Latvijas agro jauno laiku vēstures interpretācijas tuvināšanos pasaules vēstures zinātnē pieņemtajam perioda traktējumam, kurā nozīmīgu vietu ieņem modernizācijas tēma. Tas ir ļoti būtiski, jo Dunsdorfa darbi joprojām ieņem redzamu vietu Latvijas 16.–18. gs. vēstures historiogrāfijā.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ “Agrīnā modernizācija”, “agrīni modernais laikmets” – mūsdienu vēstures zinātnē iesakņojušies jēdzieni, kas skaidro agrajos jaunajos laikos notiekošo pārmaiņu būtību. Vispārēju ieskatu mūsdienu izpratnē par saturu un ģenēzi sk.: Hans Erich Bödeker, Ernst Hinrichs (1991). *Alt-europa – Frühe Neuzeit – Moderne Welt? Perspektiven der Forschung*. In: Hans Erich Bödeker, Ernst Hinrichs (Hg.). *Alt-europa – Ancien Régime – Frühe Neuzeit: Probleme und Methoden der Forschung*. Stuttgart: Kohlhammer, S. 11–50; James B. Collins (ed.) (2006). *Early modern Europe: Issues and interpretations*. Oxford, Carlton Vict.: Blackwell; Rudolf Vierhaus et al. (Hg.) (1992). *Frühe Neuzeit – Frühe Moderne? Forschungen zur Vielseitigkeit der Übergangsprozesse*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht; Wolfgang Reinhard (1993). *Historiker, “Modernisierung” und Modernisierung. Erfahrungen mit dem Konzept “Modernisierung” in der neueren Geschichte*. In: Burghard Wachinger (Hg.). *Innovation und Originalität*. Tübingen: Niemeyer, S. 53–69.
- ² Edgars Dunsdorfs (1942). *Vidzemes Lielais zviedru kadastrs kā saimniecības vēstures avots*. Rīga: b. izd.

- ³ Edgars Dunsdorfs (1962). *Latvijas vēsture, 1600–1710*. [Stokholma]: Daugava; Edgars Dunsdorfs, Arnolds Spekke (1964). *Latvijas vēsture, 1500–1600*. [Stokholma]: Daugava; Edgars Dunsdorfs (1973). *Latvijas vēsture, 1710–1800*. [Stokholma]: Daugava.
- ⁴ Edgars Dunsdorfs (1935). *Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624–1654*. Rīga: LU Studentu padomes grāmatnīca; Edgars Dunsdorfs (izd.) (1938–1941). *Vidzemes 1638. gada arklu revīzija. Die Hakenrevision Livlands 1638*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgādiens; Edgars Dunsdorfs (1938). *Vidzemes arklu revīzijas 1601–1638*. Rīga: Latvijas Universitāte.
- ⁵ Ilgvars Misāns (2012). Klio Latvijā: Latvijas vēstures zinātne pēc 1990. gada starp tradīcijām un orientācijas maiņu. No: Ilgvars Misāns. *Klio Latvijā: Raksti par historiogrāfijas problēmām*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 83.–96. lpp.; Gvido Straube (2007). Zu den Institutionen der historischen Forschung in Lettland. In: Matti Laur, Karsten Brüggemann (Hg.). *Forschungen zur baltischen Geschichte*, Bd. 2. Tartu, S. 203–207.
- ⁶ Sk. 3. atsauci.
- ⁷ Ēvalds Mugurēvičs (2004). Profesora Edgara Dunsdorfa dzīve un zinātniskā darbība. No: Edgars Dunsdorfs. *Saldeniņš pasaules tālēs*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 149.–166. lpp.; Jānis Stradiņš (2002). In memoriam. Profesors Edgars Dunsdorfs (20.11.1904.–24.03.2002.). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2, 207.–208. lpp.; Henrihs Strods (1999). Gadsimta izcilākajam latviešu vēsturniekam Edgaram Dunsdorfam – 95. *Latvijas Vēsture*, 4, 103.–107. lpp.; Indriķis Šterns (1999). Latviešu vēsturnieku senioram profesoram Dr. oec., Dr. hist. h.c. Edgaram Dunsdorfam – 95. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 4, 189.–192. lpp.
- ⁸ Sk. 1. atsauci; Renate Dürr, Gisela Engel, Johannes Süßmann (Hg.) (2003). *Eigene und fremde Frühe Neuzeiten: Genese und Geltung eines Epochenbegriffs*. München: Oldenbourg.
- ⁹ Teodors Zeids (1939). *Latviešu vēstures zinātnes attīstība. 1918–1938*. Rīga: Ramave; Arveds Švābe (1963, pirmpublicējums 1940). Latviešu vēstures uzdevumi. No: *Straumes un avoti*, 2. Linkolna (Rīga: A. Gulbis), 5.–112. lpp.; Ilgvars Misāns (2013). Akademische Geschichtsschreibung in Lettland zwischen Selbstbezogenheit, Politisierung und Verwestlichung. In: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 61, H. 3, S. 373–378.
- ¹⁰ Tuvāk par jauno laiku perioda Latvijas vēsturē interpretācijas niansēm sk.: Valda Kļava (2012). Der Beginn der Neuzeit in der Geschichte Lettlands: zu Problemen des Dialogs mit der Vergangenheit in der lettischen Historiographie. In: Michale F. Scholz u.a. (ed.). *The Image of the Baltic: A Festschrift for Nils Blomkwist*. Visby: Gotland University Press, pp. 11–123; Valda Kļava (2008). Ceļa sākums uz moderno sabiedrību Latvijas vēsturē. *Latvijas Arhīvi*, 4, 39.–56. lpp.

- 11 Par šīs parādības ģenēzi tuvāk sk.: Monika Baar (2010). *Historians and nationalism: East Central Europe in the nineteenth century*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- 12 Vācbaltiešu Latvijas vēstures traktējuma piemēru un tuvāk par interpretācijas sadursmēm sk.: Gert von Pistohlkors (1994). Die Deutschen in der Geschichte der baltischen Länder Estland und Lettland. In: Gert von Pistohlkors (Hg.). *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Baltische Länder*. Berlin: Siedler.
- 13 Koncentrētā formā dominējošais priekšstats par jauno laiku vietu Latvijas vēsturē atrodams: Arveds Švābe (1935). *Latvju tiesību vēsture*. Rīga: A. Gulbis, 13.–14. lpp.
- 14 Šajā rakstā netiek aplūkots pēc 1934. gada galvenokārt publicistiskajā līmenī uzplaukušais stilizēti heroizētais latviešu vēstures traktējums. Tā raksturojumu tuvāk sk.: Ilgvars Butulis (2001). Kārļa Ulmaņa autoritārās ideoloģijas ietekme uz Latvijas vēstures pētīšanu. *Latvijas Vēsture*, 2, 59.–63. lpp.
- 15 Spilgts piemērs grūti risināmajai un tobrīd aktuālajai pretrunai starp vēsturi kā nacionālo interešu paudēju un kā akadēmisku zinātni ir Arveds Švābe, kas varēja gan ideoloģizētā Latvijas vēstures shēmā faktiski noliegt jauno laiku vērtību Latvijas vēsturē, gan analītiski padziļinātā darbā paust pretējus uzskatus, gan šaurākā pētījumā tieši norādīt uz modernizācijas izpaušmēm. Sal.: Švābe. *Latvju tiesību vēsture*, 13.–14. lpp.; Arveds Švābe (1938). Karolīnas recepcija Latvijā un Igaunijā. No: *Straumes un avoti*, 1. Rīga: A. Gulbis, 375.–380. lpp.; Švābe. *Latviešu vēstures uzdevumi*, 95.–107. lpp.
- 16 Mugarēvičs. Profesora Edgara Dunsdorfa dzīve un zinātniskā darbība, 149. lpp.; Šterns. Latviešu vēsturnieku senioram profesoram Dr. oec., Dr. hist. h.c. Edgaram Dunsdorfam – 95, 189. lpp.
- 17 Dunsdorfs. *Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624–1654*.
- 18 Turpat, 1.–124. lpp.
- 19 Piemēram, komentējot muižu iepirkto un pārdoto preču nomenklatūru un apjomu, sk.: Turpat.
- 20 Turpat, 8.–9., 116. lpp.
- 21 Dunsdorfs. *Vidzemes arklu revīzijas 1601–1638*; Dunsdorfs. *Vidzemes 1638. gada arklu revīzija*; Dunsdorfs. *Vidzemes Lielais zviedru kadastrs kā saimniecības vēstures avots*.
- 22 Priekšstatu par saimniecības evolūciju gadsimta gaitā veido ne tikai avotu datu un to analīzes kopums par gadiem un laika posmiem, kas minēti pētījumu virsrakstos (1601.–1638. g. arklu revīzijas, 1624.–1654. g. muižu grāmatas, 17. gs. 80. gadu kadastrs), bet arī autora visos darbos plaši izmantotie salīdzinošie dati no visām 17. gs. arklu revīzijām un vaku reģistriem līdz pat 1710. gadam.

- ²³ Spilgts piemērs tam ir 1638. gada arklu revīzijas avotu publikācija ar komentāriem, kur blakus pamattēmai izgaismojas arī apdzīvotības attīstība gan 17. gadsimtā (fiksētas pamestās apdzīvotās vietas, parādītas izmaiņas saimniecību rentabilitātē, tabulās atainots iedzīvotāju skaits un sastāvs un to izmaiņas gadsimta gaitā), gan arī tālākā salīdzinājuma perspektīvā (lokalizējot 17. gs. vietvārdus ar 1930. g. kartes palīdzību), konstatēti dažādi nodarbes veidi (izcelti reģistros) un arī norādīts, kādas iespējas publicētie dati paver dažādiem pētījumu virzieniem.
- ²⁴ Piemēram, kartoshēma, kurā parādīti Vidzemes novadi, par kuriem iespējams iegūt salīdzinošos datus 1601.–1641. g. un tādējādi gūt priekšstatu par saimniecības attīstību: Dunsdorfs. *Vidzemes arklu revīzijas 1601–1638*, 13. lpp.; Dunsdorfs. *Vidzemes 1638. gada arklu revīzija*, XXIX lpp.
- ²⁵ Nozīmīgākie, īpašu atzinību iemantojušie Dunsdorfa starpkaru periodā publicētie raksti tika trimdas laikā apkopoti vienā krājumā: Edgars Dunsdorfs (1961). *Turība un brīvība septiņpadsmitā gadsimtenā Latvijā: Pētījumi un apcerējumi*. Linkolna: Pilskalns.
- ²⁶ Turpat: Latviešu zemnieka turība septiņpadsmitā gadu simtenī, 3. lpp.
- ²⁷ Turpat: Latviešu zemnieka turība septiņpadsmitā gadu simtenī (3.–32. lpp.); Divu zviedru laiku Vidzemes kadastru jubileja (33.–43. lpp.); Vidzemes zviedru laiku finances (44.–86. lpp.); Latvju zemnieka brīvības izredzes Kārļa XI laikā (87.–126. lpp.); Kurzemes hercoga Jēkaba saimnieciskie pasākumi Dānijā (127.–144. lpp.); Dažas Rīgas tirdzniecības parašas 17. un 18. gadu simtenī (145.–176. lpp.).
- ²⁸ Dunsdorfs. Latviešu zemnieka turība septiņpadsmitā gadu simtenī; Dunsdorfs. Latvju zemnieka brīvības izredzes Kārļa XI laikā.
- ²⁹ Par zviedru varas Vidzemē īstenotās agrārpolitikas vērtējumiem latviešu historiogrāfijā un to nozīmi Latvijas vēstures koncepcijā sk.: Ilgvars Mišāns (2012). *Labie laiki? Sliktie laiki? Zviedru laiki Latvijas historiogrāfijā kopš 1918. gada*. No: Mišāns. *Klio Latvijā*, 27.–38. lpp. (E. Dunsdorfa uzskatu vērtējums: 31., 34.–35. lpp.).
- ³⁰ Dunsdorfs, Spekke. *Latvijas vēsture, 1500–1600*, 16.–17. lpp.
- ³¹ Turpat, 100.–105. lpp.
- ³² Sal., piemēram, autora norādes uz savu nolūku saprast Latvijas vēsturi kā Eiropas vēstures sastāvdaļu un parādīt vietējo politisko norišu atkarību no Eiropas spēku konstelācijas, datu salīdzinājumu par iedzīvotāju skaitu vai par kārtām Latvijas teritorijā ar analogiem rādītājiem no citiem Eiropas reģioniem, uzmanības pievēršanu Rīgas tirdzniecības ciešajai kop-sakarībai ar saimniecības un politikas stāvokli Baltijas jūras reģionā un Eiropā kopumā – Dunsdorfs. *Latvijas vēsture, 1600–1710*, 9., 175.–181., 201.–220. lpp.; Dunsdorfs. *Latvijas vēsture, 1710–1800*, 13., 473.–481. lpp.
- ³³ Dunsdorfs, Spekke. *Latvijas vēsture, 1500–1600*, 20., 22.–24. lpp.
- ³⁴ Turpat, 207., 516., 558.–562. lpp.

- ³⁵ Turpat, 282.–334. lpp.
- ³⁶ Dunsdorfs. *Latvijas vēsture, 1600–1710*, 123. lpp.
- ³⁷ Dunsdorfs, Spekke. *Latvijas vēsture, 1500–1600*, 552. lpp.
- ³⁸ Dunsdorfs. *Latvijas vēsture, 1600–1710*, 172. lpp.
- ³⁹ Turpat, 173. lpp.
- ⁴⁰ Edgars Dunsdorfs (1986). *Lielvidzemes kartes (17. un 18. gadsimtenī)*. Melburna: Kārļa Zariņa fonds, 5. lpp.
- ⁴¹ Misāns. Akademische Geschichtsschreibung in Lettland, S. 377.
- ⁴² Sal., piemēram: Arnolds Spekke (2003, pirmpublicējums 1948). *Latvijas vēsture. Latvju tautas likteņcīņas Eiropas krustceļos*. Rīga: Jumava (Stokholma), 169. lpp.
- ⁴³ Dunsdorfs, Spekke. *Latvijas vēsture, 1500–1600*, 9.–10. lpp.; sal.: Turpat, 207. lpp.; Dunsdorfs. *Latvijas vēsture, 1600–1710*, 9. lpp.
- ⁴⁴ Piemēram: Dunsdorfs, Spekke. *Latvijas vēsture, 1500–1600*, apakšnodaļas “Latviešu politiskais svars” (38.–42. lpp.), “Latviešu pašvaldība” (43.–49. lpp.), “Latviešu karavīru loma Pletenberga spēkos” (67.–73. lpp.), “Latvieši Livonijas kara pēdējā posmā “ (172.–184. lpp.) u.c.
- ⁴⁵ Sk. 10. atsauci.
- ⁴⁶ Dunsdorfs. *Latvijas vēsture, 1600–1710*, 9. lpp.
- ⁴⁷ 18. gadsimtam veltītajā Latvijas vēstures sējumā kultūras tematika ir ietilpināta sociālajai un saimniecības vēsturei veltītajā nodaļā. Autors šo izvēli tuvāk nepaskaidro.
- ⁴⁸ Piemēram, vienkopus raksturojot dižciltīgo statusu un sastāvu vai atainojot lauku saimniecību struktūras dinamiku muižas nostiprināšanās laikā dažādās Latvijas teritorijas daļās, tiek iegūts pārskats par parādības principiālajām tendencēm. Sk.: Dunsdorfs. *Latvijas vēsture, 1600–1710*, 201.–220. lpp.; Dunsdorfs. *Latvijas vēsture, 1710–1800*, 338.–363. lpp.

THE TOPIC OF THE EARLY MODERNISATION IN EDGARS DUNSDORFS' WORKS

Valda Kļava

Dr. hist., associated professor at the Faculty of History and Philosophy, University of Latvia.

Scientific interests: history of the early modern times in the Baltic Sea region, historiography of the early modern times in Latvia.

The present article analyses the studies by the famous Latvian historian Edgars Dunsdorfs (1904–2002), most of which are devoted to the economy of Vidzeme in the 17th century. Dunsdorfs' approach to source materials

and his evaluation of the processes of the analysed period in the Latvian history are viewed within the context of the topicalities of the global historiography of the period and the modernisation theory applicable to the early period of modern times. It is concluded that Dunsdorfs, unlike most Latvian historians, has reflected the modernisation manifestations in the economy of the early modern times and emphasised their relationship with the modern trends in politics by using rich source materials. This should be viewed as a contribution to the internationalisation of the Latvian history science.

Key words: history of Latvia, early modern times, modernisation, Edgars Dunsdorfs, historiography.

Summary

The most important works by the famous Latvian historian Edgars Dunsdorfs (1904–2002) are devoted to the history of the early modern times in Latvia. There are several extensive publications of the source materials on the 17th century economy including cartographic materials, publications accompanied by analytical comments, three volumes of the history of Latvia and a range of scientific articles. The contribution by Dunsdorfs to the research of the 16th–18th century history of Latvia has maintained its special importance until now due to quality of its content. The special value of these studies is based on the very rich source material used by the author and not fully approbated until now and on his method of presentation encouraging a detailed analysis of the source materials and comparative evaluation of the phenomena of the history of Latvia within the context of the history of the Baltic Sea region. Dunsdorfs' works are still widely used in the studies and research into the 16th–18th century history of Latvia. Dunsdorfs' unique role in the Latvian historiography encourages paying particular attention to the author's view regarding various topical history issues.

The concept of modernisation developed at the end of the 19th and in the beginning of the 20th century serving for understanding the essence and the most important characteristics of the period which is of particular importance for the interpretation of the history of the early modern times. Dunsdorfs' attitude to the manifestations of modernisation in the history of Latvia of the early modern times deserves special attention because Latvian historiography in the 1930s

in Latvia and in the second half of the century in exile, which was the period of Dunsdorfs' academic activity, i.e. the prevailing trend of subjecting the interpretation of history to the national interests, did not allow paying sufficient attention to the manifestations of modernisation in the 16th–18th century history of Latvia and adequate reflection of their importance in the formation of the features characteristic of the period.

Dunsdorfs by his works brought new trends in Latvian historiography regarding the interpretation of the 16th–18th century in the history of Latvia. His studies are simultaneously focused on both the very accurate reflection of source data and the evaluation of the interrelationship presented by these data. They clearly attest that the modernisation trends characteristic of Europe of that period clearly manifested themselves in the economy in the territory of Latvia during the 17th century: the impact by targeted policy towards national economy, dynamic economic development, trade development and the emancipation of the finances, regional specialisation. Dunsdorfs presented a Vidzeme manor as an economic entity changing with the time and experiencing the impact of the modernisation processes in the 17th century and demonstrated the impact caused by these processes upon the Latvian farmers by changing the conditions of their lives. However, Dunsdorfs started using the term “modern” and referring to the modernisation theory as late as in the works published at the second half of the 20th century in exile. Generally it can be seen that in his works on the 16th–18th century history of Latvia Dunsdorfs both referred to the modernisation processes and offered the source materials and their analysis describing in depth these processes.

It is important to note that Dunsdorfs, similarly to other Latvian historians in Latvia of the period between the wars and later in exile, set his task as reflecting the historical fates of the Latvian nation which is also clearly defined in the volumes of the history of Latvia. However, in his case the nationally focused interpretation of history did not prevent him to turn to the modernising changes experienced in the territory of Latvia during the early modern times. Quite to the contrary, the wish to distinguish the Latvian nation encouraged the author to refuse the division of the 16th–18th century history of Latvia based on the principle of the political authority, i.e. in the “Ger-

man”, “Polish”, “Swedish” and “Russian” times, adopted in the Latvian historiography until then, which was among the reasons disturbing the perception of the early modern period as a unity and seeing the essence of its nature. He grouped the materials on the history of Latvia of this period in chapters devoted to the political, economical and cultural development by emphasising the trends typical for the period within this framework. This, as well as the methods of presenting materials used in Dunsdorfs’ works help to see the common features in the history of this period in Latvia, the Baltic Sea region and Europe as a whole.

Dunsdorfs successfully combined the particularly emphasised interest in the history of the Latvian nation with the interpretation of the early modern times topical during his period. His studies provide rich materials about the manifestations of the early modernisation in the 16th–18th century history of Latvia, in particular, about the development of the economics. By this Dunsdorfs contributed to the approximation of the interpretation of the history of Latvia of the early modern times represented in the Latvian historiography to the interpretation of the period accepted in the global history science.

EDGARA DUNSDORFA PĒTĪJUMI LATVIJAS JAUNO LAIKU VĒSTURĒ

Gvido Straube

Dr. hist., Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes profesors.
Zinātniskās intereses: Latvijas jauno laiku vēsture, Latvijas zemnieku skolu
vēsture 17.–18. gadsimtā.

Edgars Dunsdorfs kā vēsturnieks ir pazīstams ar daudziem pētījumiem un avotu izdevumiem, jo sevišķi Latvijas jauno laiku vēsturē. Avotu izdevumi par 17. gs. saimniecības vēsturi ir īpaši vērtīgs izejas materiāls dažādām studijām gan šajā, gan arī citās vēstures jomās. Savukārt Dunsdorfa pētījumi jauno laiku vēsturē vienmēr izcēlušies ar zinātnisko dziļumu un pamatīgu avotu un literatūras bāzi. Atsevišķos jautājumos viņš piedāvājis ļoti oriģinālus skaidrojumus un argumentāciju, kas ne vienmēr sakritusi ar akadēmiskajā aprītē esošo. Daļai var piekrist, tomēr ir arī apgalvojumi, kuri būtu rūpīgi un kritiski jāizvērtē, pirms tiek akceptēti kā korekti.

Atslēgas vārdi: vēsture, 17. un 18. gadsimts, historiogrāfija, jaunie laiki.

Vēsturnieks Edgars Dunsdorfs savā pētniecības darbībā ir pievērsies vairākiem Latvijas vēstures jautājumiem, turklāt viņa intereses nekad nav bijušas stingri hronoloģiski un tematiski ierobežotas. Tomēr ir jomas, kurās viņa devums ir īpaši izceļams, un viena no tām ir pētījumi Latvijas tautsaimniecības vēsturē, pamatā aptverot klasiskos agros jaunus laikus – 17. un 18. gadsimtu. Līdz ar to šī raksta centrā arī likts viņa veikums attiecīgajā griezumā.

Dunsdorfa paveiktais Latvijas jauno laiku tautsaimniecības vēstures pētniecībā iedalāms trīs daļās: pirmkārt, viņa sagatavotās avotu publikācijas; otrkārt, pētījumi Latvijas jauno laiku vēsturē, kas paveikti pirms došanās trimdā, respektīvi, līdz Otrajam pasaules karam dzīvojot dzimtenē Latvijā; treškārt, pētījumi Latvijas agro jauno laiku vēsturē, kas veikti trimdā un pamatā materializējušies slavenās apgāda “Daugava” sērijas sējumos.

Avotu publikāciju sagatavošana ir viena no tām vēstures zinātnes jomām, kurai pievēršas samērā mazs vēsturnieku skaits.

Šādu izdevumu sagatavošana prasa ļoti apjomīgu un skrupulozu darbu, kas saistīts ar tekstu atšifrēšanu, salīdzināšanu, pārrakstīšanu, tulkošanu. Nopietnā avotu publikācijā nepieciešama arī respektabla avota analīzes daļa, kas prasa plašu pētniecību, turklāt ne tikai par konkrēto avotu, bet arī par tā tapšanas laiku, nosacījumiem, dokumentu radītājiem utt. Dunsdorfa paveiktais šajā jomā pelnījis neapšaubāmi augstāko vērtējumu. Šeit viennozīmīgi izceļas viņa sagatavotie, komentētie un rūpīgi analizētie 1638. gada zviedru arklu revīzijas dokumenti, kas iznāca četrās grāmatās no 1938. līdz 1941. gadam Latvijas vēstures institūta sērijā “Latvijas vēstures avoti” kā 4. sējuma četras burtnīcas. Trīs no tām ir paši avoti un to analīze, savukārt ceturta ir rādītāju burtnīca, kas būtiski atvieglo nepieciešamo personu meklējumus biežajos un ļoti ietilpīgajos avotu sējumos.¹ Izdevumā blakus tekstiem ir ievietotas arī vairākas kartes, kas ļauj labāk saprast avotus. Tāpat autors ir papūlējis papildināt sējumus ar dažādiem paskaidrojumiem, to skaitā mēru, svaru atšifrējumiem.

Šķiet, ka šis izdevums blakus Teodora Zeida izlolotajam Johana Kristofa Broces “*Monumente*”² ir viens no grandiozākajiem un apjomīgākajiem, kā arī sarežģītākajiem un galu galā nozīmīgākajiem latviešu vēsturnieku sagatavotajiem avotu izdevumiem. Un tas attiecas ne tikai uz avotu apjomu, to kvantitāti, bet arī analīzes dziļumu, pamatīgumu. Dunsdorfa sagatavotā 1638. gada arklu revīzijas dokumentu edīcija netapa tukšā vietā – jau 1935. gadā tika izdotas “Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624–1654”³, kas deva pētniekam zināmu pieredzi šādu avotu sagatavošanā publicēšanai. Jāatzīmē, ka dažus gadus agrāk – 1933. gadā Latvijas Universitātes rakstu sērijā iznāca Dunsdorfa 4 burtnīcu veikumam samērā līdzīgs darbs, proti, “*Die Älteste schwedische Landrevision Livlands. 1601*”⁴, kuru bija sagatavojis cits ievērojams latviešu vēsturnieks – Arveds Švābe. Gan Švābes, gan Dunsdorfa revīziju izdevumi attiecībā uz paša avota tekstu ir samērā līdzīgi, un var pieņemt, ka Dunsdorfs ir ietekmējies no Švābes un nav meklējis kādu citu risinājumu. Tajā pašā laikā avota apstrādē Dunsdorfs ir gājis tālāk un piedāvā lasītājam blakus oriģinālā avota tekstam arī apkopojošu un sistematizētu

informāciju, kas ļauj krietni ātrāk un efektīvāk izmantot attiecīgā revidējamā novada/muižas zemnieku sētu datus, turklāt nav jāveic papildus datu apstrāde, jo tā jau ir paveikta. Arī apjoma ziņā Švābes izdotā “Vecākā zviedru zemes revīzija Vidzemē” ir krietni mazāka, kas gan nekādā ziņā nemazina viņa paveiktā darba vērtību.

Ļoti interesants un līdz šim no vēsturnieku puses samērā reti izmantots ir jau pieminētais Dunsdorfa sagatavotais avotu izdevums – “Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624–1654”. Pēc būtības tas daļēji ir līdzīgs revīziju protokoliem, jo arī sniedz informāciju par attiecīgo saimniecību stāvokli, galvenajiem lauku darbu veicējiem muižās – zemniekiem, viņu pienākumiem un saistībām pret muižu. Bet tam blakus ir arī apjomīga informācija par Uksenšernām piederošo muižu finansiālo stāvokli – ienākumiem un izdevumiem, naudas plūsmu, aizdevumiem un parādiem, pirkumiem. Šī izdevuma vērtību vairo avota oriģināla samērā problemātiskā pieejamība – kā Priekšvārdā norāda avota sagatavotājs, tas atrodas Tido pilī Zviedrijā.⁵ Jau šajā izdevumā var ieraudzīt Dunsdorfa ļoti nopietno avota analīzi un izvērtējumu. Avotā ir ietverti 15 dažādi Uksenšernu muižu dokumentu veidi – muižu grāmatas un to kopsavilkumi, vaku grāmatas, zemnieku parādu saraksti, atskaites par ievāktajiem staciņiem, klaušu darbu saraksti, darījumi ar tirgotājiem, muižu budžets, saimniecību uzlabojumu plāni un tāmes, kā arī visdažādākie ar muižu saimniecībām saistītie dokumenti, protokoli, apraksti, rīkojumi un instrukcijas.

Interesanti ir Dunsdorfa uz muižu grāmatām balstīto pētījumu rezultāti par militārajām kolonijām, kuras Zviedrija bija plānojuši veidot okupētajās teritorijās. Lai arī šī plāna realizācija nav bijusi ļoti veiksmīga, viena šāda kolonija tapa pie Valmieras. 1623. gada 15. jūnijā karalis bija atļāvis tur noņemt 300 karavīrus ar visām ģimenēm – sievietēm un bērniem. Tā kā tie visi bija somi, pie Valmieras izveidojās somu kolonistu apmetne. Paralēli militārām funkcijām, kas bija jāpilda šīm kolonijām, tās vienlaikus bija arī tipiskas kolonistu apmetnes, jo to iemītnieki savas iztikšanas nodrošināšanai nodarbojās ar lauksaimniecību.

Sākotnēji bija paredzēts, ka ikviens – kā virsnieki, tā arī ierindas karavīri – saņems gan zemi, gan zemniekus kā kļaušniekus tās apstrādāšanai, tomēr Vidzemes specifika – zemnieku dzīvošana viensētās, nevis kompakti ciemos – neļāva to realizēt. Ar kļaušniekiem bija nodrošināti tikai virsnieki, bet par karavīru apgādi bija jādomā atsevišķi, piešķirot tam noteiktas finanses. Militārās kolonijas turēšana atbrīvoja Uksenšernu no jātnieku dienesta pienākumu pildīšanas, kas arī prasīja zināmus izdevumus. Pēc ārējo militāro draudu atkrišanas kolonija tika likvidēta – un muižniekiem bija jāsāk pildīt savas saistības pret šo jātnieku dienestu.⁶

Savukārt jātnieku dienesta izpildei Uksenšerna, sākot ar 1625. gadu, tērēja samērā prāvu naudas summu – pirmajā gadā tie bija 379 zviedru dālderī, bet 1629. gadā pat 720. Naudas summa pamatā bija atkarīga no nepieciešamā zirgu skaita, un konkrētajā gadījumā prasība bija nodrošināt 3–4 zirgu gatavību, neskaitot pašu jātnieku. Uksenšernas jātnieku dienestu pildīja Viļums Mellers, un vidēji viena zirga izmaksas gadā svārstījās ap 200 dālderiem.⁷ Kā konstatējis Dunsdorfs, tad trīsdesmitajos gados notikušas pārmaiņas jātnieku dienesta nodrošinājuma kārtībā un tīrie naudas maksājumi nomainīti ar tā pildītājam ierādītu (izlēnotu) zemes gabalu ap 3 arklu lielumā un tā apstrādei nozīmīgiem zemniekiem nepieciešamajā skaitā.⁸

Interesantas ir arī atrastās ziņas par atsevišķām jātnieku dienesta niansēm – prasībām atbilstoša zirga iegāde izmaksāja 60 dālderus, dienesta pildītāja jeb paša jātnieka algošana – 44 dālderus, uz trīs zirgiem bija nepieciešams viens zirgu puisis, kura algošana prasīja gadā 16 dālderus.⁹ Likums noteica, ka šim dienestam muižai bija jānodrošina viens jātnieks no 2 arkliem zemes.¹⁰

Daudz aprunāts ir arī cits ar militārām lietām saistīts nodoklis, ko zviedri uzlika Vidzemei, – staciņš. Kā norāda Dunsdorfs, tas prasīja no katra zemnieka, respektīvi, sētas, 1 klaipu maizes, 2 vistas, 2 mārciņas sviesta un sauju sāls.¹¹

Lai arī Latvijas un Igaunijas vēstures historiogrāfijā 17. gs. jeb zviedru laiki bieži tiek attēloti ļoti pozitīvā gaismā un dažkārt pat dēvēti par “labajiem zviedru laikiem”, Dunsdorfs tomēr dod tiem ļoti precīzu un nebūt ne glaimojošu apzīmējumu, proti, viņš tos

savā tekstā viennozīmīgi sauc par “okupāciju”, ko veica “okupācijas karaspēks”.¹²

Vēl jāatzīmē, ka darbā ar Uksenšernas muižu dokumentiem to izvērtēšanai un analīzei Dunsdorfs talkā bija ņēmis arī 1638. gada arklu revīzijas materiālus,¹³ līdz ar to šie materiāli viņam bija zināmi jau ilgāku laiku pirms to publicēšanas un aktīvi tika izmantoti pētniecībā.

Kā jau norādīts, arklu revīzijas dokumentu edīcija ir apjomīgākais un pamatīgākais Dunsdorfa veikums avotu izdošanā un pētniecībā. Diemžēl nākas konstatēt, ka pašreiz tā izmantošana pamatā aprobežojas ar atsevišķu personu dzimtas vēstures pētniecības interesēm. Nopietnas studijas Latvijas agro jauno laiku vēsturē, kur būtu nepieciešama šo dokumentu izmantošana, pēdējos desmit un pat divdesmit gados faktiski nenotiek, un ir bijusi tikai viena publikācija, kurā tikusi izmantota 1638. gada arklu revīzija kā avots.¹⁴ Tajā pašā laikā tā izmantošanas iespējas ir plašas un līdz galam vēl neapjaustas. Arklu revīzijas sniedz ļoti apjomīgu informāciju par sava laika lauksaimniecības stāvokli un jo sevišķi zemniekiem, viņu saimniecībām, pienākumiem pret muižu, mantu. Pēc tām var arī pētīt zemnieku personu vārdu ģeogrāfiju, lauku ražību, zemnieku kustību gan vienas guberņas ietvaros, gan arī starp kaimiņu provincēm un pat valstīm, zemnieku dažādos īpašos pienākumus muižā utt. Tāpat tās sniedz ieskatu valsts attiecīgajā laikā realizētajā nodokļu politikā.

Šajā rakstā nav analizēti starpkaru laikā tapušie Dunsdorfa pētījumi Latvijas jauno laiku vēsturē, bet tas nebūt nenozīmē, ka tā ir ignorance – pamatā tas skaidrojams ar to, ka Latvijas agro jauno laiku vēstures pētījumi, respektīvi, nozīmīgākie darbi tapuši, Dunsdorfam dzīvojot emigrācijā Austrālijā. Un te uzmanība tiks pievērsta faktiski vienam darbam – apgādā “Daugava” 1973. gadā izdotajai Edgara Dunsdorfa grāmatai “Latvijas vēsture, 1710–1800”.¹⁵ Šajā gandrīz 700 lappušu biezajā sējumā varam atrast ļoti daudz atbilžu uz jautājumiem par 18. gs. vēstures norisēm Latvijas teritorijā.

Starp akadēmiskajiem izdevumiem par Latvijas vēsturi šis sējums atšķiras ar savu struktūru, un, kad tas pirmo reizi kļuva

pieejamas Latvijā, tad tas bija zināms pārsteigums. Lai arī ir respektēta vēstures grāmatām klasiskā hronoloģiskā principa dominante, tomēr ir noteiktas nianses, proti, sējums dalīts divās pamatdaļās: viena ir “Politiskā vēsture”, savukārt otra veltīta sociālai un saimniecības vēsturei. Vēl interesantākas ir otrajā daļā iekļautās nodaļas – *Iedzīvotāji, Muižas, Zemnieki, Kuģniecība un tirdzniecība, Amatniecība un manufaktūras, Naudas saimniecība un naturālā saimniecība, “Apgaismības laikmets” Latvijā*.¹⁶ Attiecībā uz pēdējo pieminēto nodaļu nepieciešams jau tagad akcentēt, ka vārdu kopa *Apgaismības laikmets* likta pēdīnās, kas varētu likt lasītājam aizdomāties, kāpēc autors tā ir darījis.

Attiecībā uz 9. nodaļu par iedzīvotājiem lietderīgi atgādināt arī apakšnodaļu tematiku: *Latviešu apdzīvotie apgabali 18. gs.; Avoti par Latvijas iedzīvotāju skaitu; Kārtas*, kura sīkāk sadalās paragrāfos ar virsrakstiem *Dižciltīgie, Garīdznieki, Namnieki, Dzimtļaudis, Kārtu samērs*. Tālāk seko apakšnodaļa *Tautības*, kas attiecīgi sadalās *Latvieši, Libieši, Žīdi, Vācieši, Krievi, Poļi, Zviedri, Lietuvieši, Krieviņi, Čigāni, Turki*. Te gan uzreiz jāapzinās, ka ne visas Dunsdorfa definētās *tautības* ir vienlīdz kvantitatīvas un nozīmīgas Latvijas vēsturē, un dažām vēsturnieks veltījis tik vien kā dažas rindiņas. Tā, piemēram, sadaļā par romiem (*Čigāni*) autors konstatē vispārzināmo enciklopēdisko patiesību, ka viņi “bija klejotāji” un ka statistika 18. gs. viņus neuzrāda,¹⁷ līdz ar to ir grūti saprast loģiskos apsvērumus pieminēt viņus, jo nekādu ticamu avotu Dunsdorfa rīcībā nav. Faktiski tas pats atkārtojas sadaļā par *turkiem*, jo arī par viņu skaitu, konkrētām dzīvesvietām datus atrast nevaram.¹⁸

Tā kā analizēt visu apjomīgo monogrāfiju nav šī raksta mērķis, tālāk apskatīti tikai daži diskusiju raisoši jautājumi, kas radušies, pievēršoties Dunsdorfa sniegtajām ziņām un jo sevišķi vērtējumiem un argumentācijām par atsevišķām Latvijas 18. gs. vēstures norisēm gan saimniecības vēsturē, gan arī politiskajā un kultūras vēsturē.

Jau kopš savām pirmajām publikācijām Dunsdorfs ir izcēlies tieši ar pētījumiem saimniecības vēsturē, tāpēc paliksim pie šīs tēmas. Tai arī sējumā par 18. gs. ir atvēlēts daudz vietas un mate-

riāls ir neapšaubāmi bagāts un dod dziļu un labu priekšstatu par saimnieciskajiem procesiem, tendencēm, problēmām šajā laikā Latvijas teritorijā. Atšķirībā no padomju historiogrāfijas te atradīsim nopietnu un objektīvu muižu saimniecību apskatu. Zīmīgi, ka autors, lai arī raksta par 18. gs., izdara nelielu atkāpi laikā un sniedz samērā detalizētu analīzi par muižām saistībā ar slaveno muižu redukciju 17. gs., lai vēlāk, pamatojoties uz to, parādītu muižu restitūcijas procesu Vidzemē 18. gs. pirmajā ceturksnī.¹⁹

Līdzīgi kā 1638. gada arklu revīzijas materiālos, arī te Dunsdorfs neaizmirst iedzīlīnāties arkla problemātikā, parādot tā izpratnes evolūciju 18. gs. gaitā, jo sevišķi Vidzemes guberņā.²⁰

Tomēr lielākā aktualitāte ir un paliek latviešu zemnieks kā galvenais lauksaimniecības darbu veicējs un muižnieka turības veidotājs. Un šajā kontekstā viens no tipiskajiem un dominējošajiem vērtējumiem ir šāds: zemnieku stāvoklis 18. gadsimta gaitā ir permanenti pasliktinājies salīdzinājumā ar iepriekšējo gadsimtu, un par to liecinot mantas attiecība pret vīriešu skaitu, respektīvi, iedzīvotāju skaits pieauga, kamēr mantas kāpums atpalika, proti, zemnieks kļuva arvien nabadzīgāks.²¹ Lai nonāktu pie šīm atziņām, monogrāfijas autors ir apkopojis pamatīgu statistisko materiālu, kas izkārtots daudzās tabulās un vairākos grafikos. Tabulā *Vīriešu kopskaits*²² Dunsdorfs uzskatāmi parāda, ka 1750. gadā vīriešu skaits Vidzemē salīdzinājumā ar 1688. gadu bija pieaudzis no 5295 līdz 8972 (+ 3672). Iepriekš arī atrodama norāde, kādi bijuši kritēriji bagātības/nabadzības konstatācijā, un par atskaites punktiem ņemts: 1) iedzīvotāju skaits mājās; 2) lopu skaits tajās pašās mājās.²³ Un tieši te rodas zināma problēma – vai ir korekti lopu skaitu vienā saimniecībā sadalīt starp tajā dzīvojošajiem vīriešiem un tādējādi izdarīt secinājumus par zemnieku turību? Šķiet, ka tomēr ne, jo viena zemnieka saimniecība kā 1688. gadā, tā arī 1750. gadā ir un paliek viena zemnieka saimniecība neatkarīgi no tajā esošo vīriešu skaita un tās saimnieks ir un paliek viens un vienmēr ir bijis vienīgais saimnieks par savā saimniecībā esošajiem lopiem – zirgiem, govīm, kamēr pārējie vīrieši ir vai nu viņa ģimenes locekļi – dēli, brāļi, tēvi, vai arī kalpi, kuru statusā 17. un 18. gs. varam sastapt arī visus tikko

uzskaitītos. Tajās pašās arklu revīzijās attiecībā uz 17. un arī 18. gs. ārkārtīgi reta ir norāde, ka kādā zemnieka saimē dzīvotu vēl kāds indivīds ar savu/saviem lopiem. Līdz ar to šāda bagātības/turības/pauperizācijas procesu konstatācijas metode liek mums šaubīties, vai tās izmantošanas rezultātā iegūtie secinājumi atbilst realitātei.

Jau paša Dunsdorfa minētais iedzīvotāju skaita pieaugums norāda uz vairākiem aspektiem. Pirmkārt, tas liek secināt, ka 18. gs. gaitā ir uzlabojusies demogrāfiskā situācija, un pozitīvā bilance var norādīt, ka ir samazinājusies viduslaikiem un agrajiem jaunajiem laikiem tik tipiskā augstā mirstība gan jaundzimušo vidū, gan, iespējams, arī citās vecuma grupās. Otrkārt, tas liecina, ka ir audzis darbaroku skaits vienā saimniecībā, kas savukārt var sekmēt šo zemnieku sētu labākas pozīcijas gan attiecībā uz savas zemes apstrādāšanas iespējām, gan kļaušu pildīšanu, proti, zemnieks var apstrādāt savu zemi un nepieciešamības gadījumā vienlaicīgi arī nosūtīt kļaušas citu strādnieku, tādējādi neapdraudot savu saimniecību un savlaicīgi veicot visus nepieciešamos darbus gan paša, gan muižas laukos. Par šāda secinājuma pareizību liecina arī igauņu vēsturnieka Juhana Kahka pētījums "Zemnieks un barons Baltijā",²⁴ kurā zināma zemnieku stāvokļa pasliktināšanās tiek saskatīta tikai pašās 18. gs. beigās, turklāt to saistot ar pavisam citiem apstākļiem.

Pārdomas izraisa arī vairāki Dunsdorfa viedokļi politiskajā vēsturē. Šeit skarsim tikai vienu gadījumu. Lielā Ziemeļu kara gaitā antizviedriskās koalīcijas abi vadoņi Pēteris I un Augusts II Stiprais no sabiedrotajiem kļūst faktiski par ienaidniekiem. Savdabīgi, ka šī dueta vērtējumā Dunsdorfs zaudē objektivitāti/neitralitāti un kļūst par dedzīgu Augusta aizstāvi un Pētera kritizētāju,²⁵ kaut patiesības labad būtu jāatzīst, ka gan vienam, gan otram nebija nekādu humāno mērķu attiecībā uz Latvijas un Igaunijas pamatiedzīvotājiem – latviešu un igauņu zemniekiem. Šajā kontekstā der atcerēties arī Dunsdorfa Latvijas 17. gs. vēstures sējumā pausto attieksmi pret vidzemnieku Reinholdu Patkulu,²⁶ kuru mēdz piesaukt kā vienu no abu monarhu satuvinātājiem un Lielā Ziemeļu kara organizētājiem pret Zviedriju.

Diemžēl šādas hipertrofētas negatīvas attieksmes rezultātā ir piemirsies paša Patkula liktenis, proti, neviens cits kā Augusts II viņu kā Pētera I sūtni Augusta galmā izdod Zviedrijai nāves soda izpildīšanai. Loģiska ir Pētera I reakcija uz šādu klaji nedraudzīgu un nelojālu rīcību sabiedroto starpā – Krievijas cars turpmākajā karadarbībā faktiski ignorē Augustu un abpusējās vienošanās, kas ir samērā adekvāta rīcība, ņemot vērā, ka faktiski ir notikusi no-devība.

Interesanta un diskusiju raisoša ir Dunsdorfa koncepcija par apgaismību Latvijā. Kā jau tika norādīts, viņš provokatīvi liek vārdu kopu *Apgaismība Latvijā* pēdiņās,²⁷ kas liek domāt, ka viņš apšaubā šī procesa esību Latvijas teritorijā. Sniedzis ieskatu apgaismības jēdzienā un idejās Rietumeiropā, tālāk Dunsdorfs ar lasītājam tomēr jūtamu vai vismaz nojaušamu rūgtumu konstatē, ka visi dažādās nometnēs esošie vēsturnieki – gan Roberts Vipers, gan Marģers Stepermanis, gan citi līdz šim esot bijuši vienoti un akceptējuši apgaismību kā procesu, kas noritējis arī Latvijā.²⁸ Un tālāk tiek pieliktas lielas pūles, lai pārskaitītu visas Dunsdorfa ieskatā aplamās dažādo vēsturnieku domas par Baltijas apgaismotājiem un tās apgāztu. Līdz ar to apgaismotāja titulu zaudē gan muižnieki Kārlis Frīdrihs Šulcs-Ašerādens ar savu Aizkraukles zemnieku tiesu, gan Ērihs Johans Meks, gan publicisti Filips Mihaels Snells, Johans Georgs Eizens un Heinrihs Johans Janaus. Tikai Gothards Frīdrihs Stenders ar pelnījis būt apgaismotājs, jo cīnījies par “skolu lietām”.²⁹ Tajā pašā laikā Dunsdorfs ir minējis “nepamanītos apgaismotājus” – Viljamu Tūku un Johanu Frīdrihu Zeumi,³⁰ kuri savā publicistikā ir sasnieguši kādus vērtīgus augstumus.

Šāda Dunsdorfa pozīcija, no vienas puses, var likties simpātiska ar savu provokatīvismu un negatīvo attieksmi kā pret vācbaltiešiem, tā arī viņus pozitīvi vērtējošajiem vēsturniekiem. Tomēr argumentācija ir pārāk abstrakta un rodas iespaids, ka autoram vienkārši bijis nepieņemams Padomju Latvijā rakstošo vēsturnieku viedoklis, tāpat vācbaltieši, kā arī tie vēsturnieki, kuriem varēja piekārt vēl kādu birku. Tā tas noticis ar Robertu Viperu, kuru pieminot Dunsdorfs uzskatījis par nepieciešamu norādīt

viņa nacionālo izcelsmi.³¹ Līdz ar to te, šķiet, sāpes par zaudēto dzimteni, kas lielā mērā noticis ar Vāciju un Krieviju saistītu notikumu rezultātā, ir ņēmušas pārsvaru pār veselo zinātnieka saprātu, liekot viņam būt nekritiski kritiskam.

Tomēr var droši apgalvot, ka Dunsdorfa kā vēsturnieka veikums Latvijas jauno laiku vēstures pētniecībā ir paliekoša vērtība, kuru varēs izmantot pētnieki visaugstākā līmenī arī nākotnē.

ATSAUCES

- ¹ Edgars Dunsdorfs (1938–1941). *Vidzemes 1638. gada arklu revīzija*. 1.–4. burtn. Rīga: Latvijas vēstures institūts (Latvijas vēstures avoti, IV sēj.).
- ² Johans Kristofs Broce (1992–2007). *Zīmējumi un apraksti*. 1.–4. sēj. Atb. red. Teodors Zeids u.c. Rīga: Zinātne; Latvijas vēstures institūta apgāds.
- ³ Edgars Dunsdorfs (1935). *Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624–1654*. Rīga: LU Studentu padomes grāmatnīca.
- ⁴ Arveds Švābe (1933). *Die Älteste schwedische Landrevision Livlands. 1601*. Rīga (Latvijas Universitātes raksti. Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes sērija).
- ⁵ Dunsdorfs. *Uksenšernas Vidzemes muižu saimniecības grāmatas 1624–1654*, 3. lpp.
- ⁶ Turpat, 63.–64. lpp.
- ⁷ Turpat, 67. lpp.
- ⁸ Turpat, 68. lpp.
- ⁹ Turpat, 69. lpp.
- ¹⁰ Turpat.
- ¹¹ Turpat.
- ¹² Turpat, piemēram, 20., 70. lpp.
- ¹³ Turpat, 109. lpp.
- ¹⁴ Gvido Straube (2012). Varas saprātīgums: zemnieku un muižas 17. un 18. gadsimta attiecību tradicionālais skatījums historiogrāfijā ar dažiem strīdīgiem faktiem. No: *Latvijas Universitātes raksti. 764. sēj.: Vēsture. Sabiedrība, pārvalde un saimniecība Baltijas jūras reģionā no aizvēstures līdz jaunajiem laikiem*. Rīga: Latvijas Universitāte, 134.–144. lpp.
- ¹⁵ Edgars Dunsdorfs (1973). *Latvijas vēsture, 1710–1800*. [Stokholma]: Daugava.
- ¹⁶ Turpat, 6. lpp.
- ¹⁷ Turpat, 304. lpp.
- ¹⁸ Turpat.
- ¹⁹ Turpat, 316.–320. lpp.
- ²⁰ Turpat, 326. u.c. lpp.

- ²¹ Turpat, 417., 434.–435. lpp.
²² Turpat, 417. lpp.
²³ Turpat, 413. lpp.
²⁴ Juhan Kahk (1999). *Bauer und Baron im Baltikum*. Tallinn, S. 40.
²⁵ Dunsdorfs. *Latvijas vēsture, 1710–1800*, 18. lpp.
²⁶ Edgars Dunsdorfs (1962). *Latvijas vēsture, 1600–1710*. [Stokholma]: Daugava, 144.–146. lpp.
²⁷ Dunsdorfs. *Latvijas vēsture, 1710–1800*, 573., 575. lpp.
²⁸ Turpat, 575. lpp.
²⁹ Turpat, 581. lpp.
³⁰ Turpat, 586. u.c. lpp.
³¹ Turpat, 575. lpp.

EDGARS DUNSDORFS' STUDIES OF THE MODERN HISTORY OF LATVIA

Gvido Straube

Dr. hist., professor at the Faculty of History and Philosophy, University of Latvia.

Research interests: modern history of Latvia, 17th–18th century Latvian peasant school history.

Edgars Dunsdorfs as a historian is known for many research works and source publications, especially on modern history of Latvia. Source publications on the 17th century farm history are especially valuable material for different studies both in the same as well as in other provinces of history. Dunsdorfs' studies in modern history have always been notable for their depth and firm scientific source and literature basis. In some matters, he offered very original explanations and arguments which not always concurred with those in academic circulation. Some of these views can be accepted, but there are also statements that should be carefully and critically evaluated before having been acknowledged as correct.

Key words: history, 17th and 18th century, historiography, modern history.

Summary

Edgars Dunsdorfs is well-known in the community of historians for his achievements in the studies of modern history. His scientific interests have always been rather wide but in some spheres Dunsdorfs' contribution is especially remarkable. Among these are, firstly, publications

of source materials prepared by him, and, secondly, studies in modern history of Latvia, especially in the history of national economy. Among the most important source publications prepared, commented and analysed by Dunsdorfs are *Household management book of Oxenstierna's Vidzeme estates (1624–1654)* (published in 1935), and Swedish plough audit (*Haken revision*) materials of the year 1638. These publications are indispensable sources of the 17th century history of Latvia, and although the focus of attention is the history of the economy, the acquired information exceeds this area and gives us an understanding of many other nuances of the period in question. Thus, for instance, these materials reveal financial situation of the farms, describe the chief labourers in the estate, i.e. farm-hands, their duties and obligations towards the owner of the estate, i.e. peasant. You can then explore the geography of the names of peasants, rural productivity, peasant locomotion both within the same province and between neighbouring provinces and even countries, etc. They also provide an insight into the country's tax policy implemented at a given time.

One of the most significant Dunsdorfs' research works is *The history of Latvia. 1710–1800* published in 1973 in Stockholm by the *Daugava* publishers. The thick volume (nearly 700 pages) offers a lot of answers to the questions about the 18th century historical developments in the territory of Latvia.

This volume differs from the academic publications on the history of Latvia in having a diverse structure, and when it first became available in Latvia, it was known to cause not a small surprise. Although the dominance of the classic chronological principle characteristic of the history books has been respected, there are certain nuances, namely the volume has been divided into two basic parts: "Political history", and "Social and household history". Even more interesting are the chapters of the second part: "Residents", "Manor", "Peasants", "Navigation and Trade", "Crafts and Manufactories", "Cash Management", and "Subsistence Economy", "'The Age of Enlightenment' in Latvia". It must be stressed that the words 'the Age of Enlightenment' are put in inverted commas, so that the readers might wonder what were the considerations of the author. Dunsdorfs is of the opinion that the Enlightenment processes in the Baltic and Latvia were not carried out as they had been envisaged by the great French and German enlighteners.

However, the chief actuality is and continues to be agricultural Latvian peasant as a key worker and creator of the landlord's wealth. And in this context, one of the typical and prevailing estimations as regards peasants in the 18th century is the following: the social situation of peasants in the 18th century had permanently deteriorated compared to the previous century, and it is proved by the proportion of the property to the number of men, i.e. there was an increase in population, while increase in the amount of property lagged behind, which meant that peasants became poorer and poorer. And here a certain problem arises, whether it is correct to divide the number of the livestock of a farm among the men living on this farm and thus to draw conclusions about the farmers' wealth? It seems that it is not correct because a single peasant's farm in 1688 and also in 1750 remains a single peasant's farm, regardless of the number of men living in it and the peasant is and has always been the sole proprietor and the sole owner of farm animals (horses, cows, etc.) while the other men are either members of his family (sons, brothers, fathers), or servants among whom in the 17th and 18th centuries we can also find all above mentioned. In the same plough audits of the 17th–18th centuries extremely rarely there is a mention of another individual living in a peasant's family with his cattle. Consequently, such method of detecting riches / wealth / process of pauperization makes us doubt whether the results obtained by it are quite correct

Disputable is also Dunsdorfs' attitude towards certain developments during the Great Northern War and especially against Reinhold Patkul's role in them. In evaluating the activities of August II the Strong and Peter the Great Dunsdorfs loses his impartiality and becomes an eager supporter of August and critic of Peter. The historical truth is that neither of them had any humane purposes towards the native population of Latvia and Estonia – Latvian and Estonian peasants.

Despite some critical remarks, Dunsdorfs remains one of the most respectable researchers into the history of Latvia and his contribution to the studies of modern history is a permanent value to be used also by future researchers of the highest qualification.

EDGARS DUNSDORFS UN APGĀDA “DAUGAVA” LATVIJAS VĒSTURES SĒRIJA

Viesturs Zanders

Dr. philol., Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes profesors, Latvijas Nacionālās bibliotēkas Letonikas un Baltijas centra Pētniecības sektora vadītājs.

Zinātniskās intereses: Latvijas grāmatniecības un bibliotēku vēsture.

Raksts atklāj vēsturnieku profesionālajā vidē labi zināma, bet latviešu trimdas historiogrāfijas un grāmatniecības aspektā minimāli pētīta vēstures publikāciju projekta izcelsmi un attīstību. Tajā analizēts Edgara Dunsdorfa (1904–2002) organizatoriskais un profesionālais veikums, daudzu gadu garumā strādājot pie Latvijas vēsturei veltītu monogrāfiju sērijas sagatavošanas. Izmantojot salīdzinoši nesen zinātniskajā aprītē nonākušos E. Dunsdorfa arhīva materiālus, vērtēta sērijas izdevēja apgāda “Daugava”, tās virsredaktora E. Dunsdorfa un atsevišķu grāmatu autoru mijiedarbība. Sērijas tapšanā iesaistīto sarakste sniedz līdz šim maz zināmu informāciju par atsevišķu pētnieku personībām un darba stilu. Savukārt presē publicētās grāmatu recenzijas liecina par profesionālas diskusijas iespējām un līmeni trimdā 20. gadsimta 50.–80. gados, kā arī rezonansi, kādu šis publikācijas izpelnījās trimdā un Latvijā.

Atslēgas vārdi: Edgars Dunsdorfs, Latvijas vēsture, apgāds “Daugava”, trimdas latviešu grāmatniecība, historiogrāfija.

SĒRIJAS PRIEKŠVĒSTURE

Kopš 1948. gada Austrālijā dzīvojošā vēsturnieka Edgara Dunsdorfa (1904–2002) pārziņā tapusi Latvijas vēstures monogrāfiju sērija tradicionāli tiek saistīta ar apgādu “Daugava”, kuru 1945. gada rudenī Stokholmā izveido Dagnija Šleiere (1919–1993) un viņas dzīvesbiedrs Georgs (Juris) Šleiers (1917–2005). Taču vairāksējumu izdevuma īstenošana nodarbina E. Dunsdorfu jau vairākus gadus, pirms nāk klajā Arveda Švābes (1888–1959) monogrāfija “Latvijas vēsture, 1800–1914”, ar kuru 1958. gadā aizsākas šis vērienīgais projekts.

Jau 1956. gada rudenī E. Dunsdorfs informē D. Šleieri, ka A. Švābe ir atteicies no Amerikas Latviešu humanitāro zinātņu asociācijas (dib. 1954. g.) vēstures sekcijas vadītāja Vitolda Kalniņa (1913–1989, pazīstams arī kā literatūrkritiķis Vitauts Kalve) piedāvājuma kļūt par dažādiem Latvijas vēstures laikmetiem vēltīta vairāku apgādu kopīgi izdota vairāksējumu izdevuma galveno redaktoru. Interesanti, ka tobrīd pats E. Dunsdorfs apšaubā šāda redaktora posteņa nepieciešamību. Viņaprāt, "ja ir atsevišķiem posmiem sameklēti autori – laika sadalījums pats par sevi novērsīs paralēlismu, un tā jau būtu vienīgā redaktora funkcija".¹ D. Šleiere ir skeptiska par šādas sērijas iespējamību, jo "pēc "pasūtīnājuma" grāmatas reti kad ir tik saistošas, svaigas, ar tādu temperamentu rakstītas kā gadījumos, kad autors ķēries pie vietas, kas viņu pievilks un viņam likusies tuva". Pēc D. Šleieres ieskata, "nopietnu izdevēju mums ir mazāk par vienas rokas pirkstiem. Viņu starpā neredzu nevienu, ar ko varētu tikt pie kādas "kopus izdošanas"" Tomēr, "ja mums trimdā rastos 7 apcerējumi, kurus būtu vērts publicēt, tad tas tiešām būtu brīnums, un šī brīnuma dēļ būtu tiešām jāpiestrādā pie to klajā laišanas".²

Pie eventuālās apgādu sadarbības E. Dunsdorfs tomēr atgriežas atkal 1957. gada vasarā, kad aiz muguras ir viņa kā vies-profesora semestris Kalifornijas Universitātē Bērklījā. Viņaprāt, plašāks Latvijas vēstures izdevums kļūtu iespējams, ja "rastos pieci apgādi, kas katrs būtu ar mieru izdot vienu sējumu un risku sadalīt vienlīdzīgi".³ Izdot Latvijas vēsturi piecos sējumos E. Dunsdorfs piedāvā arī Miķelim Gopperam (1908–1996). Nodēvējot viņu par vienu "no mūsu lielākiem grāmatizdevējiem" un aicinot iesaistīties speciālā šim mērķim dibinātā sabiedrībā,⁴ Dunsdorfs, saprotams, var arī nenojaust, cik daudz pūļu un līdzekļu Gopperam ir prasījis Arnolda Spekkes (1887–1972) "Latvijas vēstures" izdevums (1948) un kādas ir "Zelta ābeles" izdevēja attiecības ar citiem apgādiem. M. Goppers vaļsirdīgi atzīst: "jau ilgu gadu nesmu "viens no lielākiem izdevējiem", bet spiestuves strādnieks ar milzu parādiem par izdotām latv. grāmatām!"⁵ E. Dunsdorfa un M. Goppera sarakste atsedz arī abu atšķirīgo izpratni par redaktora lomu grāmatas tapšanā. Uz Goppera jautājumu, vai sērijai

ir paredzēts virsredaktors un vienots zinātniskais aparāts, Dunsdorfs atbild, ka, viņaprāt, tāds nav nepieciešams un ir novēršama latviešu grāmatniecības prakse, ka “fakti parasti tiek tā saredīgēti, lai tie saskanētu ar [redaktora. – V. Z.] viedokli”.⁶ Likteņa ironija ir tā, ka pavisam drīz E. Dunsdorfs kļūst par “Daugavas” izdotās sērijas virsredaktoru, kurš ir spiests diezgan būtiski koriģēt viņam piesūtītos manuskriptus. Uz zinājis grāmatu potenciālo autoru uzvārdus (bez paša E. Dunsdorfa vēl arī Vitolds Kalniņš, Indriķis Šterns, Haralds Biezais un Benno Ābers), M. Goppers izsaka šaubas, vai šis autoru sastāvs “ir tas labākais, ko mēs varējām stādīt pretīm Strazdiņa u.c. dienderu izdevumam”.⁷ Tobrīd M. Goppers vēl nezina, ka Ulda Ģērmaņa darbs (“Latviešu tautas piedzīvojumi”), par ko viņš autoram ir izmaksājis avansu, pēc pāris gadiem iznāks viņa par konkurentu uzskatītajā “Daugavas” apgādā. Toties viņš ir informēts, ka “Daugava” gatavojas publicēt A. Švābes “Latvijas vēsturi, 1800–1950”, un, pēc viņa domām, gadsimti līdz 1800. gadam “parastam lasītājam ļoti maz interesē”.⁸

Ieinteresēti nogaidošas atbildes E. Dunsdorfs saņem gan no Jāņa Abuča (1914–1978, apgāds “Ziemeļblāzma”), gan no Imanta Reitmaņa (1919–1966, apgāds “Imanta”), vienīgi vispieredzējušākais no uzrunātajiem izdevējiem – “Grāmatu drauga” īpašnieks Helmars Rudzītis (1903–2001) ir noraidošs projekta neskaidrās finansiālās bāzes dēļ.⁹

Domājams, tieši izdevēju rezervētā attieksme E. Dunsdorfam liek meklēt atbalstu Amerikas Latviešu apvienībā (ALA, dib. 1951. g.). Apvienības valdes sēdē Ņujorkā 1957. gada 5. oktobrī E. Dunsdorfs ierosina šai organizācijai uzņemties Latvijas vēsturei veltīto darbu publicēšanu. Tas, viņaprāt, būtu iespējams, ja dažādiem mērķiem netiktu sadrumstaloti ALA Kultūras fonda līdzekļi. Šajā sanāksmē tiek minēti gan kopdarbā iesaistītie vēsturnieki, gan viņiem uzticētie vēstures periodi. Tiek paziņots, ka laikmetu līdz 13. gadsimtam aprakstīs V. Kalniņš, 14.–15. gadsimtu I. Šterns, 16. gadsimtu A. Spekke, 17. gadsimtu E. Dunsdorfs, 18. gadsimtu B. Ābers un pieci sējumi (katrs apmēram 320 lappušu apjomā) būs gatavi iespiešanai jau 1958.–1959. gadā. Pat distancējoties no šobrīd arhīvu dokumentos izlasāmā, šādas

prognozes ir vērtējamas kā ļoti pārdrošas. E. Dunsdorfs arī ierosina, lai ALA atvēl nākamajos divos gados šī piecu sējumu komplekta iegādei kopsummā 7500 dolārus.¹⁰

ALA valdes sēdē pirmoreiz publiski izskan informācija, kas vēlāk vairākkārt tiek tirāžēta presē un citur par E. Dunsdorfa projekta saikni ar Latvijas vēsturnieku 30. gadu iecerēm, kas saņemtu iemeslu dēļ palika neīstenotas. No toreiz paredzētā kopdarba ir iznākusi vien Franča Baloža (1882–1947) "Latvijas archaioloģija" (faktiski "Senākie laiki. Latviešu senvēsture" 1938. gadā. – V. Z.), bet A. Tenteļa, A. Spekkes, A. Švābes, E. Dunsdorfa un B. Ābera "plānotie sējumi palika neuzrakstīti un nepublicēti".¹¹ Tomēr visi Latvijas projekta autori, izņemot A. Tenteli, atrodas brīvajā pasaulē, un viņu darbi kopā ar reproducēto F. Baloža grāmatu (iespiesta 1956. gadā ar nosaukumu "Senā Latvija") un "Daugavas" plānoto A. Švābes darbu divos sējumos ir paredzami kā Latvijā nerealizētā projekta īstenojums.

E. Dunsdorfa iniciatīva izraisa samērā plašu rezonansi trimdas presē. Viņa mītnes zemes latviešu laikraksts pat paziņo, ka "jau tuvākā laikā ALA kultūras birojs uzsāks abonentu vākšanu, reizē garantējot, ka sējumi iznāks", un "aptauja visplašākās aprindās ir radījusi iniciatoros pārliecību, ka šim lielajam kopdarbam radīsies pietiekami abonentu, kas nodrošinās darba iznākšanu".¹² Tomēr izskan arī citi viedokļi, un ALA nebūt nesteidzas ar finansiālā atbalsta sniegšanu. Tā vēsturnieks Nikolajs Viksniņš (1893–1976) nav pārliecināts, vai piemērota ir vēstures iedalīšana atsevišķos gadsimtos. F. Baloža grāmatu viņš uzskata jau par novecojušu, tādēļ aicina par autoru sērijai uzaicināt arheologu Eduardu Šturmu (1895–1959). Latvijas vēstures pētījumus viņš pat ieteic vispirms publicēt kādas lielas kultūras tautas valodā, lai "vēlāk tos varētu saīsinātā, koncentrētākā veidā sagatavot arī plašākām latviešu trimdinieku aprindām".¹³ Arī inženieris Kārlis Ieleja (1909–1970) ierosina padomāt par plašāku autoru loku, projektā iesaistot Edgaru Andersonu, Vili Biļķīnu, Nikolaju Viksniņu un vēl citus. K. Ieleja arī šaubās, vai LU vēsturi studējušais I. Šterns, kuram pagaidām nav neviena plašāka darba vēsturē, dzīvojot "Austrālijā, kur jāpaļaujas tikai uz materiāliem, kas

piegādāti no ārpuses, varēs uzrakstīt ap 300 lpp. plašu nopietnu zinātnisku darbu”.¹⁴

Šķietami konstruktīvs ir ALA vicepriekšsēža Alfreda Bērziņa (1899–1977) priekšlikums E. Dunsdorfa projektu nodot Brīvās pasaules latviešu apvienībai (BPLA, dib. 1956. g., kopš 1970. g. Pasaules brīvo latviešu apvienība), jo “Latvijas vēstures izdošana ir visu latviešu interesēs un tāpēc arī šī pasākuma realizēšanā būtu jāiesaistās latviešiem visos kontinentos, kas dotu pasākumam vajadzīgo materiālo bāzi”.¹⁵ ALA valde nolemj izveidot īpašu Latvijas vēstures redakcijas kolēģiju, kurā bez E. Dunsdorfa tiktu iekļauts BPLA un ALA priekšsēdis Pēteris Lejiņš (1909–2002), kā arī autoritatīvie vēsturnieki A. Švābe un A. Spekke. Vēsturnieks B. Ābers, kas tolaik strādā raidstacijas “Amerikas balss” latviešu redakcijā, ALA atturīgumu saista ar gluži saprotamo vēlmi saņemt publicējamus manuskriptus, bažām par atsevišķu autoru mazpazīstamību, kā arī projektā neiesaistīto “aktivitātēm”.¹⁶ Viņš arī prognozē, ka “plāpāšana un neapmierināto kurnēšana turpināsies, līdz kamēr neiznāks kāds sējums, tad visi “nepieaicinātie” klups virsū šim sējumam”.¹⁷

Vēl tajā pašā ziemā ALA Kultūras fonds deklarē, ka Latvijas vēsture piecos sējumos būs kā pretsvars jau minētajai Latvijas PSR vēsturei trīs sējumos, kas “ir tišs Latvijas vēstures sakroplojums”.¹⁸ Izdevuma finansēšana varētu notikt subskripcijas ceļā, taču organizatorisko priekšdarbu veikšanai vēl šīnī gadā būtu nodibināms fonds. Diemžēl šiem paziņojumiem konkrēta rīcība nese.

Tikmēr Stokholmā, pabeidzis apjomīgo darbu pie pirmā trimdas uzziņu izdevuma “Latvju enciklopēdija” (1–3, 1950–1955), plašāku publikāciju Latvijas jaunāko laiku vēsturē gatavo A. Švābe. 1956. gada vasarā Amerikā iznākošā literārā žurnāla “Jaunā Gaita” lasītāji uzzina, ka apmēram pēc gada nodomāts izdot pārskatu par latviešu likteņgaitām pēdējos 150 gados vairāk nekā 600 lapušu apjomā. A. Švābe uzskata, ka līdz šim trimdā iznākušās Latvijas vēstures grāmatas jaunos laikus ir aplūkojušas pārāk konseptīvi, taču, “ja patiesi gribam veikt savu pienākumu pret Latviju, mēs nedrīkstam klusēt, bet mūsu uzdevums ir atmaskot

padomju historiogrāfijas melus un ļaunprātības”.¹⁹ Diemžēl smaga slimība liedz A. Švābem īstenot ieceres pilnībā, un tādēļ “Daugavas” apgādā 1958. gada aprīlī nāk klajā viņa grāmata ar ierobežotāku hronoloģisko aptvērumu **“Latvijas vēsture, 1800–1914”**. Šī izdevuma priekšvārdos A. Švābe atkārtoti atgādina par trimdā dzīvojošo vēsturnieku pienākumu: “Latviešu vēsturniekam dzimtenē ir pieejami daudz bagātāki dokumentu un citu avotu krājumi, bet viņiem trūkst pašas svarīgākās zinātnieku privilēģijas – pētniecības brīvības. Tāpēc mūsu uzdevums ir pateikt to, kas viņiem liegts.”²⁰

Par A. Švābes pēdējās grāmatas pirmajiem vērtētājiem kļūst viņa kādreizējie audzēkņi un kolēģi Latvijas Universitātē. Recenzenti norāda gan uz šī latviešu vēstures publikāciju laukā nebijuši apjomīgā (752 lpp.) darba vērienu, gan uz nepilnībām, kuras droši vien spēj pamanīt tikai nozares profesionāļi. Akceptējot agrārā jautājuma svarīgumu 19. gadsimta Latvijas vēstures kontekstā un A. Švābes kompetenci šajā problemātikā, B. Ābers tomēr konstatē, ka latviešu sasniegumi mākslās un zinātnē šajā periodā grāmatā ir aprakstīti pārāk konspektīvi. Toties viņš cildinoši izsaka par A. Švābes grāmatas stilu: “Autors tik spīrgti attēlojis tālredzīgāko, liberālo muižnieku sadursmes ar savu kārtas biedru stagnāciju, ka daudzās vietās viņa “Latvijas vēsture” savā drāmatismā līdzinās spēcīgam romānam.”²¹ Savukārt U. Ģērmanim šķiet, ka grāmatas nodaļās par 1905. gada revolūciju un laiku pirms Pirmā pasaules kara ir “jūtama kāda personīga rezignācija, skepse un nogurums”. Viņš arī atzīmē, ka grāmatā nav atrodamas šādai publikācijai nepieciešamās norādes un komentāri, kā arī pilnīgs izmantoto avotu un literatūras saraksts. Par vienu no A. Švābes publikācijas ieguvumiem U. Ģērmanis uzskata, ka “ši grāmata tieši parāda, kur mums visvairāk vajadzīgi speciāli pētījumi”.²² Līdzīgas iebildes pret izdevuma uzzīņu aparāta nepilnībām ir I. Šternam, kas ieteic grāmatas 2. izdevumā ievietot arī priekšmetu (jēdzienu) rādītāju, kas ļautu vieglāk orientēties tekstā.²³

Advokāts Tālivaldis Sanders (1896–1971) ir nemierā ar to, kā A. Švābe atbilstoši savām politiskajām simpātijām ir pieminējis latviešu studentu korporācijas. Viņaprāt, A. Švābes grāmata ir

tendencioza un “vietām nepareizi” sarakstīta, tādēļ nevar “atstāt bez atbildes tās vietas, kas skar korporācijas un it sevišķi Lettoniu un tās filistrus”,²⁴ un tālab plašā rakstā žurnālā “Universitas” dod savu interpretāciju korporāciju lomai Latvijā 19. un 20. gadsimta mijā.

Diametrāli atšķirīgi A. Švābes grāmatu vērtē vācbaltiešu vēsturnieki un kvazivēsturnieki okupētajā dzimtenē. Atzinīgi novērtējot A. Švābes “Latvijas vēsturi, 1800–1914”, vēsturnieks Jirgens fon Hēns (*J. von Hehn*, 1912–1983) ieteic to tulkot kādā no lielo tautu valodām, kas varētu būt noderīgi “arī latviešu tautas politisko mērķu sasniegšanā”.²⁵ Savukārt Georgs Libermanis (1924) vispirms ar rakstu “Pochemu ikh dushit zloba” (Kādēļ viņus smacē dusmas) avīzē “Sovetskaja Latvija” (1959. g. 10. septembrī) savdabīgi “atzīmē” A. Švābes dzīves gaitu noslēgumu tā paša gada 20. augustā, bet Švābem piešķirtā Kultūras fonda balva par šo grāmatu kļūst par ieganstu plašākiem “atzinumiem”. G. Libermanis paziņo, ka A. Švābes grāmata “neizsaka tikai kāda atsevišķa cilvēka viedokli, bet ir jaunāko buržuāziski nacionālistisko koncepciju vispārinājums vairākos nozīmīgos Latvijas vēstures jautājumos”.²⁶ Šādu “spriedumu” pasūtītājiem par laimi, ar Švābes “grāmateli” (G. Libermana formulējums) Latvijas iedzīvotāji var iepazīties tikai 30 gadus pēc tās iznākšanas... Taisnības labad gan jāsaka, ka arī trimdā netrūkst diletantu, kam “padodas” skaļi apvainojumi, bet nepietiek zināšanu kvalitatīvu alternatīvu radīšanā. Viens no tiem ir slāvu filoloģijas bakalaurs Aleksandrs Batņa (1909–1976), kurš, A. Švābes, E. Dunsdorfa un A. Spekkes grāmatās neatradis pietiekami plašu Latgales atainojumu, steidz viņus apvainot šovinismā un makiavelismā un apgalvo, ka LU “uz ātru roku” par vēsturniekiem kļuva vājš dzejnieks un romānu autors A. Švābe, romāņu filologs A. Spekke un tautsaimnieks E. Dunsdorfs.²⁷

SĒRIJAS IZDEVUMI: TAPŠANA UN VĒRTĒJUMI

Tūlīt pēc A. Švābes grāmatas iznākšanas G. Šleiņers paziņo, ka “Daugava” ir gatava izdot E. Dunsdorfa pieteiktos piecus sējumus, gan piebilstot, ka līdz šim apgāds ir paļāvies tikai uz sevi un nav

saņēmis nekādu finansiālu atbalstu.²⁸ No savas puses E. Dunsdorfs dara zināmu, ka vēlas uzņemties visus redakcionālos pienākumus un var atteikties no honorāra, jo viņu "šai gadījumā vairāk interesē, cik manos spēkos ir, uzturēt kulturālu rosību".²⁹ Pāris mēnešu vēlāk G. Šleiers pauž apņēmību laist klajā E. Dunsdorfa, A. Spekkes un B. Ābera pētījumus, bet senākiem gadsimtiem veltīto darbu "izdošanu es gribētu pagaidām atstāt atklātu, jo varbūt būtu lietderīgi šos vecos laikus apvienot vienā sējumā".³⁰

Šāds viedoklis nav skaidrojams vienīgi ar izdevēju bažām par E. Dunsdorfa pieteikto autoru, šajā gadījumā V. Kalniņa un I. Šterna, pētniecības pieredzes trūkumu vai nepietiekamo atpazīstamību. D. Šleiere ir konstatējusi, ka trimdā tapušajos izdevumos par Latvijas vēsturi, kā arī t.s. Latvijas propagandas izdevumos svešvalodās nepiedodami maza vieta ir atvēlēta Latvijas neatkarības laikam: nereti "vēsturiskais apskats apskīst tieši tai vietā, kur tam būtu jāsakas – pie latviešu brīvības cīņām un Latvijas valsts nodibināšanās".³¹ Taču, viņasprāt, tieši neatkarības laikmeta vēsture "ir mums vissvarīgākā, tikai šis īsais un spilgtais divu gadu desmitu laikmets dod mums tiesību pakļaut iepriekšējos gadu simtus, pat tūkstošus, kopīgam virsrakstam "Latvijas vēsture".³²

Tā kā G. Šleiers prognozē, ka 17. gadsimtam veltīto sējumu varētu sākt salikt jau 1959. gada sākumā,³³ tad E. Dunsdorfs bez vilcināšanās gatavo manuskriptu nosūtīšanai apgādam. Pirms tam ar to vēl iepazīstas turpat Austrālijā dzīvojošais I. Šterns un rakstnieks Jānis Sarma (1884–1983), kā arī B. Ābers Vašingtonā. Manuskripta nodaļu par latviešu rakstiem E. Dunsdorfs nodod Lundā dzīvojošā valodnieka Kārļa Draviņa (1901–1991) izvērtēšanai, bet nodaļu par mākslu nosūta arhitektam Paulam Kundziņam (1888–1983) uz Halifaksu Kanādā.³⁴ Iepazinies ar manuskriptu un norādījis uz virkni, viņasprāt, diskutablu formulējumu, tiesību vēsturnieks un arī E. Dunsdorfa kolēģis LU 30.–40. gados B. Ābers secina: "Tavs darbs uz mani atstāj vislabāko iespaidu, izņemot vienu punktu – izvairīšanos atzīt, ka šai laukā derīgas lietas ir paveicis arī Arveds Švābe."³⁵ Respektējot Dunsdorfa nepārvarēto aizvainojumu pēc Švābes kritikas, Dunsdorfam aizstāvēt doktora disertāciju, B. Ābers tomēr ir nemierā ar Dunsdorfa

sacerēto Švābes piemiņas rakstu, kur, cita starpā, ir apgalvots, ka “rakstnieks viņā ir pārāks par vēsturnieku”.³⁶ Arī dažus gadus vēlāk, kad E. Dunsdorfs mēģina privātā sarakstē apšaubīt A. Švābes pētījumu oriģinalitāti, B. Ābers ir noraidošs, jo “pārāk daudz pats zinu par to, kā Švābe strādāja un – mācīja mani strādāt”.³⁷ Protams, saasināta kritikas uztvere un nespēja atzīt cita pētnieka autoritāti lielākā vai mazākā mērā attiecas uz vēl vairākiem “Latvijas vēstures” projektā iesaistītajiem un ir ņemama vērā, iespējami bezkaislīgi “rekonstruējot” šīs izdevumu sērijas tapšanas gaitu.

Kaut arī grāmatas manuskriptu E. Dunsdorfs nosūta izdevējam jau 1959. gada februārī,³⁸ vēl 1960. gada nogalē G. Šleiers ir spiests konstatēt, ka dažādu apstākļu dēļ “vēstures izdošanas darbi nav virzījušies uz priekšu”.³⁹ Vismaz daļēji to var izskaidrot ar visai jūtamam “Daugavas” izdevējdarbības sarukumu. Tā 50. gadu pirmajā pusē “Daugava” laiž klajā Kārļa Skalbes “Rakstus” (1–6, 1952–1955) un vēl 1956. gadā izdod 11 grāmatas, bet no 1957. līdz 1960. gadam “Daugavas” izdevumu klāstu papildina vien 10 izdevumi.⁴⁰ Iespējams, ka E. Dunsdorfa aizrādījums par I. Reitmaņa ieinteresētību viņa manuskripta izdošanā⁴¹ mudina G. Šleieru pavisam drīz viņam piesūtīt detalizētu iespiešanas tehnoloģiskā cikla plānojumu un grāmatas subskribentiem paredzētā prospekta tekstu.⁴²

Drīz pēc tam vairākos laikrakstos tiek publicēta informācija par vēl 1961. gadā plānoto E. Dunsdorfa grāmatu un “Latvijas vēstures” sēriju kopumā. Kā paredzamo grāmatu autori tiek minēti tie paši jau 1957. gada rudenī nosauktie, tikai pēc A. Švābes nāves 20. gadsimta aprakstītāja vieta ir vakanta. Intervijā “Austrālijas Latvietim” E. Dunsdorfs, kā vēlāk redzēsīm, izsaka pārāk optimistisku pieņēmumu, ka jau nākamajā gadā varētu iznākt B. Ābera vai I. Šterna grāmatas un visa sērija ieraudzīt dienas gaismu turpmākajos 5 gados. Toties šodien apstiprinājumu ir guvusi E. Dunsdorfa nākotnes vīzija: “Mēs ceram arī, ka Daugavas vēsturi lasīs latvieši Latvijā. Protams, tas būs iespējams tikai tad, kad tur valdīs brīvība un kad katrs pilsonis varēs lasīt, ko pats grib. Gatavojoties šai lielai dienai, turēsīm savos plauktos Latvijas vēstures sējumus kā ciema kukuli brīvai Latvijai.”⁴³

E. Dunsdorfa un G. Šleiera intensīvā sarakste 1961. gadā atklāj ne mazums interesantu detaļu autora priekšstatos par viņa topošās grāmatas pilnveidi un veidolu. Pēc E. Dunsdorfa ieskata, "no vēstures grāmatu pārdošanas viedokļa ir ļoti svarīgi, lai panešamās pašizmaksas robežās būtu maksimālais ilustrāciju skaits, jo daudzi pircēji nepirks šīs grāmatas lasīšanai, bet gan kā "bilžu grāmatas"".44 Uz izdevēja aicinājumu sagatavot sava pētījuma kopsavilkumu angļu valodā E. Dunsdorfs paziņo, ka jau "esmu savu sākotnējo uzmetumu tikmēr svītrojis, kamēr palika tikai "ekstrakts". Es vienkārši jau tā savilkto neprotu vēl vairāk savilkt, jo tas nozīmētu rakstīt jaunu grāmatu ar pavisam citu plānu."45 Tādēļ grāmatā ir atrodams tikai satura tulkojums angļu valodā. E. Dunsdorfs lūdz nosūtīt atsevišķas korektūras slejas K. Draviņam, kas tikko publicējis 17. gadsimta latviešu garīgās dzejas autora Georga Elgera (1585–1672) manuskriptu, jo varbūt "kaut kas jāpapildina, lai mūsu grāmata tik ātri nenovecotu".46 Dunsdorfs arī aicina Šleieru nevilcināties ar grāmatas izdošanu, "kamēr Draviņš nav atradis vēl kādu jaunu ābeci!".47

G. Šleiers informē autoru par nodomu veidot grāmatas maketu tā, lai katra nodaļa sāktos nepāra lappusē. Viņš argumentē to ar vēlmi "grāmatu izplest, lai tā tuvotos Švābes vēstures biežumam" un būtu vieglāk lasāma: "Izlasījis vienu nodaļu, lai lasītājs drusku atpūšas, padomā par to, ko ir izlasījis."48 E. Dunsdorfu šis pamatojums tomēr nepārliecina, tādēļ viņš lūdz balto lappušu iestarpinājumus izskaust un izsaka nožēlu, ka, nezinot par grāmatas apjomu, ir bijis spiests īsināt savu manuskriptu.⁴⁹

1962. gada aprīlī E. Dunsdorfa grāmata "**Latvijas vēsture, 1600–1710**" 2000 eksemplāros beidzot nāk klajā un tiek izsūtīta abonentiem.⁵⁰ No kādreiz plānotajiem 1000 subskribentiem⁵¹ grāmatas iznākšanu ar iepriekšēju pierakstīšanos ir nodrošinājušas 560 personas. Līdz grāmatas iznākšanai apkopotajā subskribentu sarakstā, kas iespiests prāvā sējuma pēdējās lappusēs, ir fiksētas 508 privātpersonas, bibliotēkas un organizācijas četros kontinentos. Visvairāk E. Dunsdorfa grāmatas subskribentu dzīvo ASV (220), Austrālijā (68) un Zviedrijā (66), kas dod zināmu liecību par atsevišķu trimdas latviešu kopienu interesēm. Jāpiezīmē

gan, ka šis publicētais saraksts nesniedz pārskatu par faktisko eksemplāru tālāko likteni, jo, piemēram, viens no turīgākajiem Austrālijas latviešiem būvuzņēmējs Kārlis Līdums (1910–1994) ir paštījis piecus grāmatas eksemplārus.⁵²

Grāmatas priekšvārdos E. Dunsdorfs uztur spēkā jau 1957. gadā publiskoto versiju par šīs sērijas saikni ar 30. gadu vēsturnieku plāniem, atzīmējot, ka pats pie šī sējuma sācis strādāt jau 1936. gadā. Turpat viņš sniedz ieskatu grāmatas struktūrā un grūtībās, strādājot pie šī izdevuma. Cita starpā, E. Dunsdorfs raksta: “Vispār centos apspiest katra vēsturnieka dabisko tieksmi rakstīt mamuta sējumu, koncentrēdamies tikai uz svarīgāko un svītrojot mazāk svarīgās, kaut interesantās, detaļas.”⁵³

Paužot gandarijumu par saņemto E. Dunsdorfa grāmatas brīveksemplāru, B. Ābers viņam raksta: “Tavs darbs ir patiesi impozants [...] šo grāmatu nevarēs ignorēt ne draugi, ne ienaidnieki, un neviens vairs nevarēs uzrakstīt kādu septiņpadsmitā gadu simteņa vēsturi, paejot garām Tavam darbam.”⁵⁴

Pats pirmais E. Dunsdorfa darbu publiski vērtē U. Ģērmanis, un viņa atsauksme nav autoram diez ko glaimojoša. Par vērtīgākajām un interesantākajām atzīdams grāmatas nodaļas par Latvijas saimniecības vēsturi 17. gadsimtā, viņš apšaubā E. Dunsdorfa kompetenci politiskajā un kultūras vēsturē. Sev raksturīgajā sarkastiskajā manierē U. Ģērmanis raksturo arī E. Dunsdorfa rakstības stilu. Viņaprāt, tas ir “saus un lietišķs, ko vietumis atdzīvina mazas ironiskas un ērcīgas piezīmes par citu izdarītām vai šķietamām kļūdām. Ir bijuši gadījumi, kad D. pēkšņi sadomājies rakstīt “literāri”. Tad tas kļūst banāls. Laimīgā kārtā šajā darbā tādus stila meklējumus maz jūtam.”⁵⁵ Krietni pozitīvāk jauno E. Dunsdorfa grāmatu vērtē rakstnieks Pēteris Aigars (1904–1971), rakstniece un vēsturniece Angelika Gailīte (1884–1975) un N. Viksniņš.⁵⁶

Interesanti, ka Vācijā iznākošais laikraksts “Latvija” uzskata par nepieciešamu iepazīstināt savus lasītājus ar P. Aigara un A. Gailītes izteikumiem, tos ievadot ar piezīmi: “Paskaidrojam, ka LATVIJAS redakcija nekad nav vēlējusies ierobežot recenzenta brīvību, un par recenzijā lasāmām kritiskām piezīmēm atbild Uldis Ģērmanis pats. Pēc tām nav secināma mūsu laikraksta

nostāja."⁵⁷ Pats E. Dunsdorfs ir gandarīts, ka P. Aigars ir pamanījis viņam būtisko atzinumu, ka 17. gadsimtā latvieši "bija kaut kas vairāk nekā tikai īpatnēja antropoloģiska vienība un ka t.s. tautisko atmodu var konstatēt arī 17. gadsimtenī".⁵⁸ Komentējot sava darba vērtētāju viedokļus, E. Dunsdorfs sīvākā kritiķa U. Ģermaņa vārdu nepiemin, tomēr norāda, ka grāmatu līdz šim ir noklusējis viņa mītnes zemes laikraksts "Austrālijas Latvietis". Laikraksta redaktors Emīls Dēliņš (1921–2004) šādu ignoranci gan attaisno ar recenzijas eksemplāra nesaņemšanu.⁵⁹ Izvērstu atsauksmi par E. Dunsdorfa grāmatu publicē vācbaltiešu vēsturnieks Vilhelms Lencs (*W. Lenz*, 1906–1976).⁶⁰ Savukārt latgaliešu pētnieks Leonards Latkovskis (1905–1991), neatradis savu vārdu izmantoto avotu un literatūras sarakstā, steidz apvainot E. Dunsdorfu diletantismā.⁶¹ Līdzīgi kā A. Švābe, arī E. Dunsdorfs par savu darbu saņem Kultūras fonda balvu, bet vēl pirms tam arī autora honorāru 1500 zviedru kronu apmērā.⁶²

Dažus mēnešus pēc E. Dunsdorfa grāmatas atkārtoti nāk klajā A. Švābes "Latvijas vēsture, 1800–1914", jo grāmatas pirmizdevuma (1958. g.) tirāža – 1500 eksemplāri – ir jau izpārdota.⁶³ Apgāda "Daugava" vadītāji Dagnija un Georgs Šleieri A. Švābes grāmatas atkārtoto iespiedumu kvalificē kā "ķīlu, ka neatkarīgās Latvijas laikā iesāktā mūsu vēstures rakstniecības tradīcija var pastāvēt, paglābusies rietumu brīvībā, krievu okupācijas varai neaizsniedzama".⁶⁴ Diemžēl šo izdevumu nepapildina nedz recenzentu ieteiktais izmantoto avotu saraksts, nedz priekšmetu rādītājs, bet vienīgi grāmatas subskribentu saraksts.

1962. gadā jūtami pavirzās uz priekšu arī darbs pie Latvijas vēstures 16. gadsimta sējuma. Kā jau minēts E. Dunsdorfa vēstulē M. Gopperam 1957. gadā, sākotnēji par šī perioda autoru E. Dunsdorfs ir uzrunājis reliģijas vēsturnieku Haraldu Biezo (1909–1995). Diemžēl E. Dunsdorfs tobrīd nevar dot garantijas, kādas H. Biezais ir formulējis kā priekšnosacījumus savai līdzdalībai projektā: "Man ir citi darbi un neierobežotas publicēšanas iespējas [...] Ja nu es intensīvi strādāju gar 16. g.s. vēsturi vienu gadu, tad tas ir upuris latviešu kultūras un vēstures labā. Es šo upuri varu nest, ja man ir ši minimālā drošība, ka darbs tiek publicēts."⁶⁵

Savukārt vēlāk uzrunātajam A. Spekkem Latvijas pilnvarotā lietveža pienākumi (kopš 1954. gada aprīļa) aizņēma arvien vairāk laika un attālinā viņu no Latvijas pagātnes aprakstīšanas. Saņēmis no E. Dunsdorfa grāmatas pirmās daļas manuskriptu un ziņu, ka izdevējs ir gatavs sējumu drīzumā publicēt, viņš savam līdzautoram raksta: "... jūtos diezgan nelaimīgs Jūsu priekšā, jo man nav ne manuskriptu, ne uzmetumu un pat ne plāna."⁶⁶

Toties E. Dunsdorfam pēc saimniecības vēsturnieku konferences Francijā Melburnas Universitāte piešķir ārpuskārtas zinātnisko atvaļinājumu, kas dod viņam iespēju iegūt grāmatai nepieciešamo dokumentālo bāzi Vācijas un Zviedrijas arhīvos. 1962. gada beigās E. Dunsdorfs manuskripta sākumu var nosūtīt uz Stokholmu, bet tā turpinājumu steidz pārrakstīt viņa dzīvesbiedre Lilija.⁶⁷ Šeit vietā atzīmēt, ka būtisku atspaidu sava vīra manuskripta pārrakstīšanā un rediģēšanā Lilija Dunsdorfa (1906–2005) ir devusi ne tikai 80.–90. gados,⁶⁸ bet arī iepriekšējos gadu desmitos. Uz E. Dunsdorfa mudinājumu pabeigt savu grāmatas daļu 1963. gada februārī, A. Spekke ir spiests atzīt, ka "man šis rudens ir bijis tik pilns pienākumu un notikumu, ka nav bijis ne mazākās iespējas domāt par literāriem darbiem: neesmu savu uzmetumu redzējis vairākus mēnešus."⁶⁹ Jāatgādina, ka 1962. gada rudenī papildus spriedzi diplomātu darbā rada Karību krīze. A. Spekkes ierosinājumu lūgt G. Šleieru attālināt grāmatas izdošanu E. Dunsdorfs tomēr noraida, apgalvojot, ka "darba atlikšana var nozīmēt uz visiem laikiem zaudēt izdošanas iespējas."⁷⁰

Pietiekami konkrēti un izsmeļoši izdevuma tapšanas gaita un katra autora līdzdalības daļa ir fiksēta 1964. gada aprīlī iznākušās grāmatas "**Latvijas vēsture, 1500–1600**" priekšvārdos. Tajos norādīts, ka A. Spekke arhīvu pētījumus ir veicis pirms vairākiem gadu desmitiem, viņam ir jau virkne publikāciju, kurās paustās atziņas nu ar laika distanci var sintezēt.⁷¹ Savukārt E. Dunsdorfs līdz tam publicētu pētījumu trūkumu ir centies kompensēt ar intensīvu darbu arhīvos. Krietni plašāks nekā iepriekšējai sērijas grāmatai šoreiz ir bijis manuskripta lasītāju loks. Starp viņiem ir arī vācbaltiešu vēsturnieki Reinhardš Vitrams (*R. Wittram*, 1902–1973) un V. Lencs.

No 16 grāmatas nodaļām tikai divas (*Latvija svešo vērotāju skatījumā* un *Latviešu gara pasaule*) ir A. Spekkes sarakstītas. Šis “Daugavas” sērijas sējums ir strukturēts līdzīgi kā 2 gadus iepriekš izdotā Latvijas 17. gadsimta vēsture, atsevišķi skatot politisko, saimniecības un sociālo, kā arī kultūras vēsturi. Interesanti, ka tāda pati uzbūve ir arī E. Dunsdorfa rakstu krājumam “Zīle”, ko “Daugava” izdod 1965. gadā. E. Dunsdorfa un A. Spekkes kopdarba lasīšanu jūtami atvieglo izdevuma uzziņu aparāts: notikumu hronoloģija, vietvārdu oriģinālnosaukumi, vēsturisko laiku, mēru un svaru skaidrojumi, kā arī personu, vietu un priekšmetu rādītāji.

Neskatoties uz to, šis sērijas sējums trimdas presē tiek recenzēts visai skopi. Pēc tam kad ir publicēta B. Ābera atsauksme, kurā, cita starpā, ir norādīts uz acīmredzamo saimniecības vēstures dominēšanu pār kultūras vēsturi,⁷² A. Spekke izsaka pieļāvumu, ka “žurnālistu kungiem šis sējums ir par resnu”.⁷³ Faktoloģiski argumentētu atsauksmi par “Daugavas” sērijas 16. un 17. gadsimta sējumiem ir sniedzis pazīstamais numismāts Aleksandrs Platbārzdis (1899–1975), kurš konstatē ne tikai E. Dunsdorfa nekompetenci specifiskos numismātikas jautājumos, bet arī nevēlēšanos ieklausīties lietpratēju viedoklī un atzīt savas kļūmes. A. Platbārzdis prognozē, ka, nesagaidot kļūdu labojumu, mūsu numismāti šos sējumus nevarēs izmantot kā drošas informācijas avotu un arī turpmāk tiem būs jāatsaucas galvenokārt uz cit-tautiešu publikācijām.⁷⁴ Šajā gadījumā E. Dunsdorfa ignorance ir grūti izprotama, jo citkārt viņš cenšas respektēt jaunākās nozares publikācijas, to skaitā Latvijā iznākušās. Tā, piemēram, gatavojot 16. gadsimta sējumu, E. Dunsdorfs informē A. Spekki par savu vēlmi iepazīties ar Vasilija Dorošenko (1921–1992) monogrāfiju par šī gadsimta agrāro vēsturi (*Ocherki agrarnoi istorii Latvii v XVI veke*, 1960).⁷⁵

Gan sarakstoties, gan satiekoties Stokholmā 1962. gada rudenī, G. ŠleiERS un E. Dunsdorfs apspriež “Daugavas” sērijas nākotnes izredzes. Kaut arī jau 1959. gada pavasarī G. ŠleiERS izsaka iebildes pret V. Kalniņu un aicina E. Dunsdorfu meklēt citu Latvijas viduslaiku vēstures aprakstītāju,⁷⁶ vēl 1961. gada pavasarī

viņš tiek minēts presē kā sērijas autors.⁷⁷ Tomēr izdevēja noraidošā attieksme nav mainījusies,⁷⁸ un E. Dunsdorfs ir spiests atzīt, ka kopš 1957. gada, kad V. Kalniņš ir radījis iespaidu, ka var grāmatu uzrakstīt, viņš nekādi nav to apstiprinājis.⁷⁹ Kad neveselības dēļ no rakstīšanas atsakās viduslaiku vēstures pētnieks, kādreizējais Rīgas pilsētas vēstures arhīva direktors Vilis Biļķins (1887–1974), izdevējs uzrunā turpat Stokholmā strādājošo arheologu Valdemāru Ģinteru (1899–1979).⁸⁰

V. Ģinters grib uzzināt E. Dunsdorfa argumentāciju, kādēļ “Latvijas vēstures” 1. sējuma hronoloģiskie ietvari būtu saistāmi ar pirmajiem rakstu avotiem, un pauž viedokli, ka F. Baloža senvēsture ir gan grūti pieejama un daļēji novecojusi, bet trūkst publikāciju, kur būtu iestrādāti pēckara arheoloģisko pētījumu rezultāti.⁸¹ E. Dunsdorfs vēlmi publicēt Latvijas vēsturi, nevis senvēsturi pamato ar filozofu un vēsturnieku Benedeto Kročes (*B. Croce*, 1866–1952) un Robina Džordža Kolingvuda (*R. G. Collingwood*, 1889–1943) teorētiskajām atziņām un savām bažām, vai kopā ar senvēstures apskatu sējums apjoma dēļ nebūs jādala divos. Taču viņš ir gatavs arī piekāpties, jo “atsevišķo sējumu autoriem ir jādod vislielākā rīcības brīvība – tikai tā varēsīm gūt labus rezultātus”.⁸² Tomēr galvenokārt aizņemtības dēļ tālāk par nodomiem un uzmetumiem V. Ģinteram neizdodas tikt.

Akceptējis G. Šleiera priekšlikumu Latvijas vēstures posmu 1914–1960 uzticēt vairākiem autoriem,⁸³ E. Dunsdorfs uzsāk saraksti ar vairākiem izdevēja ieteiktiem un paša nolūkotiem pētniekiem. Edgars Andersons neslēpj, ka sākumā par “Daugavas” sēriju bijis skeptisks, “labi pazīstot mūsu izdevēju vairākuma neinteliģenci un pārliecīgo praktiskumu”.⁸⁴ E. Andersons ir gatavs rakstīt par Latvijas ārpolitiku, jo pats ir iesaistīts kādā amerikāņu pētniecības projektā par līdzīgu periodu. Laika trūkuma dēļ viņš nevar uzņemties rakstīt arī par Latvijas iekšpolitiku, bet ir gatavs ar pētniecībai noderīgiem materiāliem nodrošināt savu studiju biedreni Lidiju Švābi (1918–1996). Jau drīz pēc tam E. Andersons ierosina atvēlēt divus atsevišķus sējumus Latvijas ārpolitikai un iekšpolitikai.⁸⁵

E. Andersons arī uzsver sava uzdevuma komplicētību: “Amerikāņu lasītājiem es varu rakstīt tīri zinātniski un bezpartejiski,

bet latviešu lasītājs nav pieradis tā pieiet savai vēsturei. Manā rīcībā ir daudz materiālu, kas atklāj lietas, par kurām latviešu lasītājam nav ne jausmas. Es tomēr domāju, ka mums jābūt ne tikai patriotiem, bet arī godīgiem un jāmācās no pagātnes kļūdām, kur tādas redzam, un jāizceļ dažas pozitīvas vērtības, kuras savā īsredzībā neesam pamanījuši vai centušies noklusēt [...] Tīri militāros notikumus gribu pārņemt savā ziņā, jo mūsu virsniekiem diemžēl nevar uzticēties. Ne viņiem pieejami materiāli, ne viņi spējīgi atrauties no sevis un skatīt militāros notikumus plašākā plāksnē.”⁸⁶ Diezgan sakāpināti skan E. Andersona paziņojums, ka “es laikam esmu vienīgais vēsturnieks visā pasaulē, kuram pieejami visi slepenie Oberost un Austrumu ministrijas, reichs- un ģenerālkomisariātu un citu iestāžu archīvi”.⁸⁷

E. Andersons ir krasi noraidošs pret izdevēja ieteikto Ulda Ģērmaņa kandidatūru.⁸⁸ Pēc E. Dunsdorfa domām, “viņš būtu gandrīz vienīgais, kam būtu drosme pateikt, ka slikta demokrātiska iekārta ir pārāka par labu diktatūru...”. Tomēr nav noliedzams, ka U. Ģērmaņa sagatavoto Jukuma Vācieša atmiņu publikāciju “Pa aizputinātām pēdām” (1956) zināma trimdas sabiedrības daļa boikotē un “tas var gadīties arī ar Latvijas vēstures pēdējo sējumu, ja tur būs 15. maijs aprakstīts pārāk asi”.⁸⁹

Kādreizējais LU profesors tautsaimnieks Arnolds Aizsilnieks (1898–1982) no piedāvājuma rakstīt Latvijas saimniecības vēsturi sākumā grib atteikties, minot pašu E. Dunsdorfu kā vienīgo kompetento šāda uzdevuma veicēju. Meklējot sev aizbildinājumu, A. Aizsilnieks raksta: “... nekad nespētu kā bezkaislīgs vēsturnieks rakstīt par minēto posmu, neķerdamies arī pie analīzes, izlietojot, cik tas manos spēkos stāv, teorijas modernās atziņas. Bet no tādas analīzes daudzi cienījami tautieši dabūs trieku.”⁹⁰ E. Dunsdorfs tomēr lūdz viņu pārdomāt un uzņemties grāmatas rakstīšanu, jo “par pašu pieredzēto laiku var rakstīt arī lietpratēji, tur vēsturnieku nevajaga”.⁹¹ Atradis Vācijā bagātīgu avotu krājumu, A. Aizsilnieks E. Dunsdorfa aicinājumam arī piekrīt, izsakot vienīgi cerību, ka Dunsdorfs un izdevējs “nepieprasis prof. Švābes iesāktu tradīciju turpināšanu: līdz sējums gatavs; tā autoram jānomainst”.⁹²

Latvijas Satversmi, valsts pārvaldi un tiesas ir gatavs analizēt jurists Mintauts Čakste (1893–1962),⁹³ bet pēc viņa nāves par Latvijas tapšanu un pastāvēšanu apņemas rakstīt jurists Ādolfs Šilde (1907–1990).⁹⁴

Pētniecības nolūkos apmeklējot Zviedriju 1962. gada rudenī, E. Dunsdorfs sniedz interviju, kurā atzīst, ka Latvijas neatkarības laiku nebūs iespējams ietilpināt vienā “Latvijas vēstures” sējumā, tam, iespējams, būs nepieciešami pat trīs sērijas sējumi.⁹⁵

Ceļā no E. Andersona vienošanās ar apgādu “Daugavu” par grāmatas publicēšanu ir vairāki posmi. No sākotnējās ieceres “izaug” trīs sējumi, un pēdējais no tiem dienas gaismu ierauga 23 gadus pēc E. Dunsdorfa uzsāktās sarakstes. To iepazīstot, gūstam labu ieskatu ne tikai kāda izdevuma tapšanas “aizkulisēs”, bet arī paša pētnieka darba stilā un personībā.

G. Šleiers akceptē E. Andersona vēlmi Latvijas ārpolitikai vēltīt atsevišķu sējumu, kuru viņš būtu gatavs izdot jau 1962. gadā, jo “aktuālais laikmets piesaistītu vairāk abonentu, un es finansiāli varētu atvilkt elpu”.⁹⁶ Jau 1961. gada nogalē E. Andersons informē E. Dunsdorfu, ka negaidīti bagātais materiālu klāsts ir stipri sahausinājis viņa darbu, kurš “tomēr tuvojas nobeigumam”.⁹⁷ Taču pusgadu vēlāk E. Andersons konstatē, ka “manā rīcībā materiālu vairāk nekā vispār varēja saņņot... Negribētu pamest arī ārkārtīgi plašus, nekur neapstrādātus materiālus tikai tādēļ vien, ka man darbs būtu jāiespiež atsevišķā nodaļā.”⁹⁸ Atgādinot, ka joprojām nav saņņemis no Andersona aplēses par viņa manuskripta apjomu, nepieciešamajām ilustrācijām un darba pabeigšanas termiņiem, Dunsdorfs aicina viņu apzināties, ka “Šleiera kungs ir veikalnieks, kas visskaistākos vārdus tomēr neko augstu nevērtē, bet kas grib redzēt konkrētus darbus”.⁹⁹ Beidzot saņņemis E. Andersona grāmatas plānu, E. Dunsdorfs izdevējam tomēr atgādina, ka “redaktoram paliek parastās tiesības tekstu saīsināt un aicināt autoru vajadzīgo pārstrādāt”.¹⁰⁰

1963. gada sākumā E. Andersons piedāvā jaunu Latvijas vēstures apskata struktūru. Viņš ierosina atsevišķā sējumā aplūkot periodu no 1914. gada līdz Latvijas valsts starptautiskajai atzīšanai 1921. gadā, jo šajā laikmetā ir “vairāk notikumi ar tālu ejošām

sekām, kā visā 19. gadsimtā".¹⁰¹ Turpinājumā atsevišķi aprakstāms būtu posms no 1921. gada līdz 1939. gadam un tad turpmākais. E. Andersons arī norāda, ka igauņi trimdā 20. gadsimtam ir veļtījuši 10 sējumus.¹⁰² E. Dunsdorfs tomēr uzskata, ka "materiāla daudzums principā nav pietiekams iemesls, lai rakstītu tikpat liela apmēra manuskriptu [...] nevar teikt, ka tie laikmeti, par kuriem ir vairāk materiāla, būtu svarīgāki nekā laikmeti, par kuriem materiālu ir maz".¹⁰³ Pusgadu vēlāk E. Andersons atkal raksta par jauniem materiāliem, kas likuši viņam pilnīgi pārstrādāt vairākas darba nodaļas, un sūrojas par izdevēja aicinājumu pabeigt manuskriptu līdz gada beigām, jo viņš nevēlas "laist klajā paviršu darbu, kam drīzā laikā mazinātos vērtība".¹⁰⁴

Komentējot E. Andersona priekšlikumus par vēlamajām izmaiņām "Daugavas" sērijas plānojumā, E. Dunsdorfs uzsver, ka vēlas saglabāt zināmu līdzsvaru starp atsevišķiem sējumiem: "Neviens nevarēs aizstāvēt viedokli, ka kara vēsture un ārlietas Latvijas patstāvības laikā bija svarīgākas par mūsu apbrīnojamiem kultūras sasniegumiem."¹⁰⁵ Turklāt viņš ir nemierā ar E. Andersona sūtīto tekstu kvalitāti: "Tā nav vēsture, bet ar sarkanu zīmuli to par vēsturi varētu pataisīt." E. Dunsdorfs neslēpj izdevējam savu vilšanos par E. Andersona manuskriptu: "Tanī nekas neatspoguļojas no tiem it kā bagātājiem un nezināmiem avotiem, par kuriem viņš tik gleznaini rakstīja savās vēstulēs. Manuskripts ir tikai sausa kompilācija no pazīstamām grāmatām, un tanī norakstīts daudz nedzīva un neinteresanta materiāla, kas jāsvītro."¹⁰⁶ E. Dunsdorfs izprot G. Šleiera vēlmi ar aktuālai tematikai veltītu sējumu uzlabot apgāda finanses, taču ir pārliecināts, ka "neinteresanta grāmata ar visu aktualitāti var sagādāt vilšanos arī finansiālā plāksnē". Apzinādamies, ka pats savulaik izdevējam E. Andersonu kā autoru ieteicis, E. Dunsdorfs apņemas darīt visu, lai "viņa manuskripts iznāktu tāds, ko var arī lasīt". Lielā mērā piekrītot "Latvijas vēstures" sērijas virsredaktora rakstītajam, G. Šleiers tomēr uzskata, ka "jārespektē autora individualitāte ar visām tās kļūdām, par ko viņš pats atbild lasītāju un speciālistu – kritiķu priekšā".¹⁰⁷ "Daugavas" ar E. Andersonu noslēgtais līgums, kas paredzēja manuskripta nodošanu 1962. gada beigās, vairākas

reizes tiek pagarināts, un visu manuskriptu E. Dunsdorfs saņem 1964. gada decembrī.¹⁰⁸

Manuskripts, kurš hronoloģiskā ziņā ietver tikai daļu no sākotnēji plānotā, tomēr ir apmēram 1300 lappušu liels, bet vēlamais apjoms ir 800 lappuses. Tādēļ E. Dunsdorfs ieteic to īsināt autoram pašam, sev atstājot jau īsinātā teksta rediģēšanu.¹⁰⁹ Par iespējām sagatavot publicēšanai pieņemamu tekstu E. Dunsdorfs gan ir skeptisks: “Viņa manuskripts ar svītrosānu vien nav saglabājams – viss manuskripts būtu jāpārstrādā, izmetot nevajadzīgos sīkumus, kas nevienam neinteresē un kas neļauj saskatīt galveno. Tomēr kur lai ņem laiku to izdarīt?”¹¹⁰

E. Andersona manuskripta rediģēšana ieilgst, un vēl 1967. gada sākumā Dagnija Šleiere, kas tolaik ir pārņēmusi no vīra apgāda vadību, atzīst, ka “šis sējums mums izmaksās sevišķi dārgi. Labāk tomēr uzņemamies jūtamus materiālus zaudējumus nekā riskējam izdot sējumu kļūdainu un nepilnīgu.”¹¹¹ Beidzot, kad visi šķēršļi ir pārvarēti, 1967. gada jūlijā iznāk E. Andersona grāmata **“Latvijas vēsture, 1914–1920”**.

Grāmatas priekšvārdos E. Andersons minējis gan izpēti apgrūtinošo priekšdarbu trūkumu, gan sava vecuma priekšrocību, jo viņš “nav laika biedrs daudzām aprakstītām personām un nav bijis iesaistīts dažādu grupu interesēs un darbībā”.¹¹² E. Andersona skatījumā “profesionālam vēsturniekam nav jābūt tiesātājam un pamācītājam. Viņa uzdevums ir pirmā kārtā iespējami precīzi un godīgi sniegt ieskatu attēlojamās notikumos un mēģināt izprast to cēloņus un notikumu veidotāju motīvus un darbību.”¹¹³ Viņš arī atzīst, ka grūtību pārvarēšanā sevi motivējis ar apziņu, ka, “ja šo uzdevumu nepaveiks tagad, pēc pāris gadu desmitiem daudzas svarīgas Latvijas vēstures problēmas vairs nebūs iespējams atrisināt, jo daudzas vēsturiskas personas un vēstures liecības uz mūžīgiem laikiem pazudīs vēstures mijkrēsli”.

Šī E. Andersona grāmata kļūst par visplašākās diskusijas izraisījušo “Daugavas” sērijas izdevumu (trimdas presē ir publicētas vismaz 16 dažāda apjoma atsauksmes). Savu vērtējumu dod gan profesionāli vēsturnieki, gan E. Andersona aprakstīto vēstures procesu līdzgaitnieki un veidotāji. Atzīmējot E. Andersona vei-

kuma komplicētību un paredzot grāmatai plašu publisko rezonansi, vēsturnieki vairāk uzmanības veltī izdevuma struktūrai, avotu atlasei un izklāsta stilam. U. Ģērmanis ieteic vairāk uzmanības pievērst attiecīgā laikmeta preseī, kur “atrodams daudz kas tāds, ko velti meklēt oficiālās dokumentu publikācijās un literatūrā. Apzināt un izskatīt tā laika presi ir ļoti grūts darbs, bet tas (varbūt koleģiālā veidā) būtu jāveic.”¹¹⁴ Pēc U. Ģērmaņa domām, “personu raksturojumos jāuzmanās izteikt īsus, kategoriskus spriedumus; vispār jācenšas pēc niansētāka tēlojuma”. Viņš arī izsaka pieņēmumu, ka E. Dunsdorfa īsinājumu dēļ stāstījums vietām ir zaudējis plūdumu un viengabalainību. Jānim Zalčmanim (1919–?) šķiet, ka autors ir skopojies ar norādēm,¹¹⁵ bet B. Ābers ir pārliecināts, ka, “izlaižot vienas otras maznozīmīgas personas vārdu vai kaujas vienību apzīmējumu, notikumu gaita būtu vēl labāk izcelta un akcentēta”.¹¹⁶

Saprotams, ka no cita skatu punkta par E. Andersona darbu raksta Latvijas brīvības cīnītāji. Tā, piemēram, Kalpaka bataljona štāba priekšnieka vietas izpildītājam Antonam Grāmatiņam (1891–1969) šķiet, ka E. Andersons atsevišķos gadījumos ir pārāk paļāvies uz nedrošiem avotiem un ignorējis vairāk uzticību pelnošus, tādēļ viņa grāmatā nepietiekami ir izcelta pulkveža Oskara Kalpaka (1882–1919) nozīme un nepamatoti ir noniecināts Latvijas Pagaidu valdības apsardzības ministrs Jānis Zālītis (1874–1919).¹¹⁷ Savukārt filologs Miķelis Bukšs (1912–1977) pārmet E. Andersonam ne tikai avotu kritikas trūkumu, bet arī to, ka viņu nav konsultējis neviens, kas pazīst Latgales vēsturi un nodarbojas ar tās pētniecību.¹¹⁸ E. Andersons gan mēģina skaidrot, ka manuskripta apjoma dēļ sērijas virsredaktors E. Dunsdorfs ir bijis spiests veikt īsinājumus, kuru rezultātā “atsevišķās pētījuma daļas kļuvušas ļoti kondensētas, bez plašākiem faktu izskaidrojumiem”.¹¹⁹ Tomēr M. Bukša skatījumā E. Andersons pārstāv veco vēstures rakstīšanas politiku,¹²⁰ un kāds tāds viņš tiek “iemūžināts” arī 1971. gadā iznākušajā M. Bukša grāmatā “Pret straumi”. Kāds anonīms E. Andersona grāmatas pārsprīdējs pat ierosina, ka “ir nepieciešams savākt un sakopot atsevišķā izdevumā visus jau presē publicētos iebildumus un agrākās liecības, kā arī aicināt

trimdā esošos laika biedrus un aculieciniekus nodot savas liecības, lai izkliedētu šo ēnu, kuru uz mūsu pirmajiem valstsvīriem un atbrīvošanas cīņu varoņiem metušas E. Andersona vēstures grāmatā pielaistās nepatiesības”.¹²¹

Cildinoši “Latvijas vēsturi, 1914–1920” vērtē trimdā iznākošā žurnāla “Strēlnieks” redaktors pulkvežleitnants Pēteris Dardzāns (1889–1985). Viņš pat nodēvē E. Andersonu par pirmo vēsturnieku, kurš pētījis laikmetu, kuru “līdz šim savā ziņā bija pārņēmuši visāda kalibra žurnālisti, politiķi un politikāņi, kuri notikumus tulkoja pēc savu maizes devēju norādījumiem vai saskaņā ar savām personīgām vai savas partijas interesēm”.¹²² Priekšlaicīgs gan ir viņa secinājums, ka “pat naidīgie boļševiki savās kritikās pret Dr. Andersonu ir bijuši godīgāki un taisnīgāki nekā daži mūsmāju sabrukušo ambīciju sagrauztie Latvijas vēstures jaucēji”.¹²³ Pavisam drīz pie E. Andersona “melu un falsifikāciju atmaskošanas” ķeras padomju Sarkanās profesūras institūta absolvents Jānis Krastiņš (1890–1983).¹²⁴

1968. gadā dienas gaismu ierauga pats apjomīgākais (983 lpp.) “Latvijas vēstures” sērijas sējums – Arnolda Aizsilnieka **“Latvijas saimniecības vēsture, 1914–1940”**. Iespējams, tematikas dēļ tam nav tik skaļas rezonances kā E. Andersona grāmatai un tā tapšana ir salīdzinoši mazāk dokumentēta. Nelielu ieskatu A. Aizsilnieka darba procesā sniedz viņa vēstule E. Dunsdorfam: “Manuskriptā nav redzamas arī tās daudzās atmiņas, kas pie pārbaudes izrādījās kļūdainas. Ja, piemēram, es uzskaitītu kopā ar pretpierādījumiem kaut jel tos kļūdainos faktus vien, ko savās atmiņās min Bastjānis grāmatā “Demokrātiskā Latvija”, tad tam vien vajadzētu veltīt vairākas desmit lpp. Nedomāju, ka tas man būtu jādara, jo mans uzdevums taču nav būt par atmiņu lāpītāju.”¹²⁵ Nepieciešamību koriģēt atmiņu publikācijās lasāmo ar statistikas datiem un publikācijām viņš uzsvēris savas grāmatas ievadā, vienlaikus gan atgādinot, ka “arī “drukātais vārds” ir ticis un tiek lietots ne vien, lai pateiktu patiesību, bet arī lai to apslēptu un sagrozītu”.¹²⁶ Savukārt advokāts Nikolajs Valters (1900–1979) pat uzskata, ka, “ja biežā grāmata tomēr lasās viegli un tēlojumi ir dzīvi, tad to rada daudz personīgi iespiesto atmiņu un pat nepublicēto dienas

grāmatu citāti, kāds pētniecības veids pie mums ir maz piekopts".¹²⁷

Grāmatā atrodamos tautsaimniecības pamatproblēmu iztirzājumus A. Aizsilnieks pamato ar šīs nozares literatūras nepietiekamo izdevumu klāstu. Viņaprāt, joprojām aktuāla ir situācija, kas fiksēta žurnālā "Economists" 1935. gadā: "Lai gan tieši tautsaimniecība ir tā, kas saduras ar katra personīgām interesēm, tomēr tautsaimniecību uzskata pie mums kā kaut ko svešu, kas var interesēt tikai šaurus speciālistus."¹²⁸

Recenzējot "Latvijas saimniecības vēsturi, 1914–1940", kādreizējais kolēģis LU Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātē B. Ābers apliecina, ka jau augstskolā A. Aizsilnieks bija sev radījis "nopietna pētnieka, asa domātāja un savu uzskatu bezbailīga apliecinātāja reputāciju".¹²⁹ Pēc B. Ābera domām, A. Aizsilnieka darbs "ierosina ļoti nopietnas pārdomas par ekonomiskās politikas pamatproblēmām, kas tālu pārsniedz Latvijas valsts valdību rīcības vērtējumu un Latvijas vēstures ietvarus". Viņš gan izsaka nožēlu, ka grāmatā nav atrodami lietu un personu rādītāji. Nedaudz pārsteidz, ka arī grāmatā izmantoto avotu sarakstu nav veidojis pats autors, bet pēc viņa piezīmēm D. Šleiere un apgāda līdzstrādniece dzejniece Veronika Strēlerte (1912–1995).¹³⁰

Domājams, ka iepriekšminēto trūkumu dēļ bijušā Latvijas finanšu ministra Voldemāra Bastjāņa (1884–1975) grāmata nav iekļauta A. Aizsilnieka pētījuma avotu sarakstā. Jau pēc grāmatas iznākšanas abu viedokļi konfrontē polemikā žurnāla "Jaunā Gaita" slejās.¹³¹ Vēsturnieka Andrieva Ezergaiļa skatījumā A. Aizsilnieka grāmata "neburbuļo jautri par brīvās Latvijas laikiem kā dažkārt politiķu atmiņas [...] Aizsilnieks cietsirdīgi skalda pat mūsu visvairāk lolotās domas par Latvijas labklājību un augšāmcelšanos". Tomēr viņš grāmatu vissirsnīgāk iesaka "tiem tautiešiem, kas domā, ka viņiem neesot nacionālu kompleksu. Ja, izlasot šīs 983 lappuses, viņiem tādi nerodas, tad uzskatu tos par bezcerīgiem."¹³²

"Daugavas" sērijas izdošanas kontekstā ir atzīmējams fakts, ka grāmatas rakstīšanas gaitā kādreizējo LU Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes docētāju A. Aizsilnieka un E. Dunsdorfa

viedokļi par agrārās reformas un lielsaimniecību nozīmi Latvijas ekonomikā ir tik atšķirīgi, ka E. Dunsdorfs atsakās no šī “Latvijas vēstures” sējuma rediģēšanas.¹³³

Ar zināmām komplikācijām ir saistīta arī sērijas nākamās grāmatas tapšana. Vēl 6 gadus pēc nominēšanas par 18. gadsimta Latvijas vēstures sējuma autoru B. Ābers, kurš kopš 1959. gada vada “Amerikas balss” latviešu redakciju, ir spiests atzīt, ka darbs “patiesībā nemaz neiet uz priekšu, jo vienkārši nav laika”.¹³⁴ Tādēļ viņš ar prieku uzņem E. Dunsdorfa piedāvājumu kļūt par šī sējuma līdzautoru, jo labprāt grāmatu rakstītu “kopīgi no viena gala līdz otram”.¹³⁵ Tomēr sadarbība īsti neveidojas, jo Ābers, pēc Dunsdorfa ieskata, viņam piesūtītos manuskripta fragmentus nevis pārstrādā, bet recenzē: “Man šīs recenzijas gluži neko nedod, jo pats ļoti labi zinu, ka manis uzrakstītam ir lieli trūkumi (krietni vairāk, nekā Tu aizrādi). Nelaime tikai ir tā, ka man nav avotu, pēc kuriem šos trūkumus es varētu novērst.”¹³⁶

Darbam nepieciešamo avotu trūkums Austrālijā mudina E. Dunsdorfu meklēt iespēju pašam doties uz Kongresa bibliotēku Vašingtonā. Domājot par ceļa izdevumu segšanu, E. Dunsdorfs pauž viedokli, ka “amerikāņi atbalsta visu, ko vien kāds iedomājas pētīt, bet, ja prasa naudu Latvijas vēstures pētīšanai, viņiem tūlīt ienāk prātā Amerikas Latviešu apvienība [...] mēs taču nevaram teikt, ka šie latviešu cilmes ļaudis nav labvēlīgi noskaņoti tik latviskam pasākumam, kāda ir lielā Latvijas vēsture.”¹³⁷ G. Šleiers vēršas pie A. Spekkes, lūdzot rast iespēju 1200 dolārus, kurus Latvijas sūtniecība ASV ir piešķīrusi Kārļa Stalšāna (1888–1970) manuskripta “Krievu ekspansija un rusifikācija Baltijā laikmetu tecējumā” publicēšanai, atvēlēt E. Dunsdorfa pētniecības braucienam, taču reiz nolemtais nav vairs koriģējams.¹³⁸

Līdzekļus braucienam E. Dunsdorfam piešķir Austrālijas humanitāro pētījumu fonds, un tas ir pirmais gadījums, kad oficiāla šīs valsts institūcija atbalsta Latvijas vēstures pētniecību.¹³⁹ Pēc Vašingtonas, kur E. Dunsdorfs izmanto Āberu ģimenes viesmīlību, viņa ceļš 1967. gadā ved tālāk uz Eiropu, kur ir iespēja pārstrādāt vairākās krātuvēs Londonā, Amsterdamā, Marburgā un Getingenē, tajā skaitā Britu muzeja bibliotēkā un Herdera insti-

tūtā. Kāds atklātāks E. Dunsdorfa Amerikas latviešu sabiedrības raksturojums, ko publicē "Londonas Avīze", kļūst par ieganstu B. Ābera vēstulei, kurā viņš atsakās no turpmākās sadarbības ar E. Dunsdorfu.¹⁴⁰ Dunsdorfs gan mēģina nesaskaņas izlīdzināt, aicinot Āberu darbu turpināt: "Ja Tu atsakies, tad arī man būs jāatsakās, un rezultātā Latvijas vēstures sērija paliks pusceļā. Vai tas būtu vēlams?"¹⁴¹ Taču faktiski E. Dunsdorfs pats nav gatavs D. Šleieres piedāvātajam kompromisam: 18. gadsimta politisko vēsturi rakstīt Āberam, bet pašam – saimniecības un sociālo vēsturi.¹⁴² E. Dunsdorfs atzīst, ka pārvērtējis B. Ābera kvalifikāciju un ir pārliecināts, ka "Ābers nevar sarakstīt 18. gs. politisko vēsturi citādi, kā tikai parafrāzējot manu darbu".¹⁴³ Austrālijas finansējuma dēļ viņš arī vēlas, lai grāmata iznāktu ne vēlāk par 1969. gadu.

Tomēr, kā ne reizi vien agrāk, iepriekš aizsāktie apgāda darbi un tajos ieguldīto līdzekļu lēnā aprīte ievieš E. Dunsdorfa un "Daugavas" plānos korekcijas. 1971. gada rudenī D. Šleiere informē E. Dunsdorfu, ka "Daugava" ir gatava maksāt viņam jau ierasto honorāru (150 zviedru kronas par iespaidloksni),¹⁴⁴ bet 1972. gada pavasarī beidzot ir salikts viss E. Dunsdorfa manuskripts.¹⁴⁵ Taču tam pievienot Andreja Johansona rakstīto tā paša gadsimta kultūras vēsturi apjoma dēļ būtu jau par daudz. Apgādam tomēr ir jārespektē savi lasītāji, starp kuriem ir tādi, kurus neapmierina sērijas grāmatu biežums – "vēsturi varot lasīt, tikai to cienīgi noliekot uz galda, bet, lai lasītu ērtā atpūtas krēslā sēžot, sējumi esot par smagiem".¹⁴⁶

Pēc skaita nu jau sestais "Daugavas" sērijas sējums – E. Dunsdorfa "**Latvijas vēsture, 1710–1800**" nāk klajā 1973. gadā. Pats pirmais un viskritiskāk to vērtē ekonomists, 20.–30. gados LU docētājs Jānis Bokalders (1885–1982).¹⁴⁷ Viņu neapmierina nedz jau iepriekšējās sērijas grāmatās ieviestais Latvijas vēstures dalījums, kas paredz šajā grāmatā aplūkot vien daļu no Ziemeļu kara (1700–1721), nedz atsevišķu saimnieciskās dzīves problēmu pārāk detalizēts apraksts.

Jau dažus gadus iepriekš kā viens no retajiem J. Bokalders bija paudis skepsi par "Daugavas" izdoto sēriju kopumā. Viņaprāt,

atsevišķu enerģisku indivīdu centieni dot kvalitatīvus pārskatus par plašiem vēstures periodiem *a priori* ir lemti neveiksmei. J. Bokalders atgādina, ka Rietumos atsevišķu vēstures posmu izpētei tiek izveidotas pastāvīgas pētnieku grupas, bet latviešu trimdā, par spīti nelabvēlīgiem apstākļiem, “ietiepīgi tiek turpināts individuālas pašplūsmes un eksperimentēšanas ceļš”.¹⁴⁸ Iespējams, šādu vērtējumu ir iespaidojusi paša Bokaldera neiesaistīšana “Latvijas vēstures” projektā, par kuru viņam ir bijusi izteikta interese jau 60. gadu sākumā.¹⁴⁹ Pats autors J. Bokaldera nelabvēlību pret viņa grāmatām saista ar iespējamo aizvainojumu, kad 40. gados pēc vietējās pašpārvaldes uzaicinājuma E. Dunsdorfs nomaina J. Bokalderu žurnāla “Latvju Tautsaimnieks” redaktora postenī, bet 60. gados noraida kādu krājuma “Archīvs” tematikai neatbilstošu Bokaldera rakstu.¹⁵⁰

Toties B. Ābers ir spējis personīgu aizskārumu pārvarēt un, vērtējot E. Dunsdorfa grāmatu kopā ar dažus gadus vēlāk izdoto Andreja Johansona (1922–1983) 18. gadsimta Latvijas kultūras vēsturi, konstatē, ka “pats smagākais, mocošākais, bezcerīgākais gadsimtenis latviešu tautas vēsturē ir atklāts un parādīts tādā dziļumā un daudzpusībā, kāda vien bija panākama tagadējos politiskajos apstākļos, kur dažus Latvijas vēsturei svarīgus arhīvus nebija iespējams izmantot”.¹⁵¹ Savukārt vēsturnieks Andrejs Plakans ir pārliecināts, ka E. Dunsdorfa sējumā “ir pārāk daudz vērtīga vēsturiska materiāla, lai tas paliktu pieejams tikai latviešu lasītājiem”.¹⁵² Tādēļ viņš ierosina “Daugavas” sēriju tulkot kādā no lielo kultūrtautu valodām, kas, protams, prasa intelektuālas, finansiālas un organizatoriskas investīcijas, kādu, saprotams, nav apgāda rīcībā.

E. Dunsdorfa “Latvijas vēsture, 1710–1800” mēģina rast ceļu arī pie lasītājiem dzimtenē. Taču reizē ar kādu Bībeles izdevumu, Andreja Eglīša (1912–2006) dzejas krājumu “Audiet mani karogā sarkanbaltisarkanā” (1972) un vēl citiem iespieddarbiem to konfiscē un nodod iznīcināšanai padomju cenzūras ierēdņi.¹⁵³

D. Šleiere rakstnieka A. Johansona atceres rakstā kā pašsaprotamu ir minējusi viņa aicināšanu uzrakstīt sērijas 18. gadsimta sējumam kultūras vēstures daļu.¹⁵⁴ Tomēr sākotnēji E. Dunsdorfs

A. Johansonam piedāvā rakstīt par Latvijas kultūras vēsturi 20. gadsimtā.¹⁵⁵ Šo priekšlikumu A. Johansons noraida, jo, viņaprāt, “kaut ko jēdzīgu par kādu jautājumu var uzrakstīt vienīgi tad, ja par to ir bijusi ilgstoša interese un ja veikti zināmi priekšdarbi”. Toties, “ja Jūs man būtu piedāvājis apcerēt kultūras vēsturi 18. gadsimtā, tad es būtu cīnījies ar lielu kārdinājumu: ar šo posmu esmu diezgan ilgi nodarbojies, ir man par to ļoti labi materiāli un esmu pat kādreiz rotaļājies ar domu līdzīgu tematu apstrādāt”.¹⁵⁶ Tikai vairākus gadus pēc tam, kad A. Johansons ir ieguvis filoloģijas doktora grādu (1964) un kļuvis par Stokholmas Universitātes docētāju, viņš apņemas 18. gadsimta sējumam sarakstīt apmēram 10 loksnes par šī gadsimta kultūru. Turklāt “tikai par latviešu, nevis Latvijas kultūrvēsturi, jo, lai aplūkotu pēdējo, vajadzētu vismaz tāda sējuma kā Aizsilniekam, un ir tad diezin vai pietiktu”.¹⁵⁷ Vēl 1968. gadā, paredzot visu 18. gadsimta aprakstu ietilpināt vienā sējumā, E. Dunsdorfs un A. Johansons diskutē, kuram no viņiem vajadzētu rakstīt par baznīcu, izglītību un apgaismes fenomenu kopumā.¹⁵⁸ Galarezultātā jau iepriekš aprakstītie 18. gadsimta sējuma tapšanas apstākļi un A. Johansona pārorientēšanās uz tematiski plašāku pētījumu tomēr rezultējas divos atsevišķos sējumos. Pāris gadu pēc E. Dunsdorfa grāmatas – 1975. gadā nāk klajā A. Johansona **“Latvijas kultūras vēsture, 1710–1800”**.

Pēc M. Bukša domām, A. Johansons, salīdzinot ar citiem “Daugavas” sērijas autoriem, ir objektīvāks un tādēļ arī viņa darbs ir modernāks par citiem “Latvijas vēstures” sējumiem.¹⁵⁹ Tomēr arī A. Johansona sarakstītajam sējumam kompetentu recenzentu ir maz un vairākas atsauksmes tiek publicētas labu laiku pēc grāmatas iznākšanas. Plaši un analītiski A. Johansona grāmatu vērtē Liepājā dzimušais, bet pēc Otrā pasaules kara Vācijā dzīvojušais kultūrvēsturnieks, Latvijas Zinātņu akadēmijas ārzemju loceklis Heincs Išreits (*H. Ischreyt*, 1917–1993), kurš uzskata, ka šo darbu vajadzētu tulkot angļu vai vācu valodā, lai ar to iepazītos plašākas aprindas.¹⁶⁰

Tikmēr okupētajā Latvijā uz Komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs (Valsts drošības komitejas satelītorganizācija

60.–80. gados) organizētajiem kursiem Stokholmas Universitātes studentu ievestais A. Johansona grāmatas eksemplārs Rīgas muitā tiek konfiscēts un vēlāk iznīcināts.¹⁶¹ Zīmīgi gan, ka dažus gadus vēlāk žurnālā “Karogs” tiek publicēta anonīma recenzija, kuras autors, spriežot pēc konteksta, varētu būt valodnieks un kultūrvēsturnieks Konstantīns Karulis (1915–1997). Recenzijas autors norāda, ka, neskatoties uz to, ka A. Johansonam samērā daudz izmantojis Latvijas autoru pētījumus, “viņa sabiedriski politiskā koncepcija bieži atšķiras no padomju zinātnē pārstāvētā viedokļa”. Tomēr nevar arī noliegt, ka A. Johansonam ir “izdevies savākt ļoti daudz interesantu materiālu, no kuriem daži līdzšinējos kultūras parādību vērtējumos nav pamanīti”, un ka “viņa veiktais lielais darbs faktu apzināšanā un to kopsakarības meklēšanā ir nozīmīgs, un tas ierosinās turpmākam darbam šajā virzienā”.¹⁶²

Vairāk nekā 10 gadus top Ā. Šildes grāmata, kas apraksta ceļu līdz Latvijas valstij un tās pastāvēšanu. Izdevuma “dzimšanu” iespaido gan Latvijas jaunāko laiku vēstures avotu izklaidētība un aprakstāmā perioda līdzšinējā izpētes pakāpe, gan paša autora pieredzes trūkums šādas ievirzes manuskripta izstrādē un prāvās finansiālās izmaksas tā sagataves posmā. 1963. gada pavasarī Ā. Šilde informē E. Dunsdorfu, ka atstājis labi atalgotu ANO Augstā bēgļu komisāra juriskonsulta vietu: “Atradu kādu citu pieticīgu eksistences nokārtojumu, kas man atlicinās pietiekami daudz laika, lai apmēram divu gadu laikā apstrādātu to uzdevumu, ko gribat man uzticēt.”¹⁶³ Tobrīd Ā. Šildem šķiet, ka Latvijas likteņa apskatu varētu ierobežot ar 1960. gadu, kad “notika jauns lūzums, proti, latviešu nacionālkomunistu nobīdīšana malā”.¹⁶⁴ Labi apzinoties, ka 20. gadsimta Latvijas vēstures rakstīšana lielā mērā ir “pioniera darbs”, Ā. Šilde strikti atsakās rakstīt par kultūru, citādi “riskēju iestīgt nepārredzamā darba masā”.¹⁶⁵

Manuskripta rakstīšanai ieilgstot, Ā. Šildem nākas to arī būtiski pārstrādāt. Kad Ā. Šilde iepazīst izdošanai sagatavoto E. Andersona tekstu par Latvijas vēsturi no 1914. līdz 1920. gadam, viņš aicina D. Šleieri striktāk prasīt autoriem ievērot tiem sākotnējo vienošanos: “Laika posmu 1914–1917 mēģināšu vēl, līdzīgi locim, kaut kā izgrozīt.” Tomēr “par Latvijas neatkarības laiku es

gan prasu, lai katrs autors turētos stingri savās robežās".¹⁶⁶ 1968. gada februārī Ā. Šilde ir spiests atzīt, ka, darbu uzsākot, ir paredzējis tam veltīt 4–5 gadus, bet darbam nepieciešamo avotu sagādes grūtības un arī vajadzība piepelnīties šos plānus ir koriģējusi.¹⁶⁷

Daudz vērtīgu avotu, galvenokārt pirms Latvijas valstiskuma pasludināšanas iznākušos latviešu periodiskos izdevumus, izdodas atrast Helsinku Universitātes bibliotēkā, kurai kopš 1820. gada ir piesūtīti Krievijas impērijas iespieddarbu obligātie eksemplāri. Vēlāk Ā. Šilde atceras, ka 1965. gada vasarā piecas nedēļas pavadījis bibliotēkā no rīta līdz vakaram un varējis tur strādāt pat svētdienu pēcpusdienās. Taču uzturēšanās Helsinkos ir arī prasījusi 1600 vācu marku.¹⁶⁸ Izdevēja atzīst, ka atšķirībā no citiem "Daugavas" sērijas autoriem, kas var pretendēt uz kādas augstskolas vai zinātniskas institūcijas stipendiju vai daļu no pētījuma veikt akadēmiskā darba ietvaros, Ā. Šildes situācija ir visneapskaužamākā.¹⁶⁹ Kādu brīdi pavīd cerība, ka vismaz daļu no pētniecības braucienos un avotu fotokopijās iztērētā varētu apmaksāt Latviešu Nacionālais fonds. Taču vēlāk D. Šleiere konstatē, ka tas nav izdevies, jo fonds nav vēlējies radīt precedentu zinātnisku darbu atbalstam.¹⁷⁰

Ā. Šildes sarakstē ir fiksēta arī viņa un D. Šleieres domu apmaiņa par atsevišķiem teksta rediģēšanas un publicēšanas aspektiem. Pēc Ā. Šildes domām, lasītājiem ērtāka ir izmantoto avotu norādīšana zemsvītras piezīmēs (vērēs).¹⁷¹ Tomēr pārsvaru gūst D. Šleieres viedoklis, ka vēres ievietošanas katras nodaļas beigās. Savu nostāju viņa pamato ar nepieciešamību sērijas grāmatas iekārtot vienveidīgi un šādi ievērojami atvieglot arī grāmatas maketēšanas procesu.¹⁷²

Ā. Šilde uzskata, ka "Daugavas" sērija "droši vien paliks ilgu laiku vienīgais avots nopietnām studijām... Ar vēstures rakstīšanu latviešiem neveicas, kādēļ netaisīsim ilūzijas, ka jau pēc 5 vai 10 gadiem radīsies kaut kas vēl lielāks un pamatīgāks."¹⁷³ Tādēļ viņš atkārtoti iestājas par Latvijas 20. gadsimta vēsturei nozīmīgu avotu un dokumentu pilnu tekstu publicēšanu grāmatas pielikumos. Izdevēja daļēji atbalsta šo Ā. Šildes vēlmi, un blakus

Satversmes sapulces, Saeimas deputātu un Latvijas valdības sastāvu sarakstiem grāmatā ir lasāma arī Jāņa Goldmaņa (1875–1955) runa Krievijas Valsts domē 1914. gada 26. jūlijā un pilns Latvijas Republikas Satversmes teksts.

Līdzīgi vairākiem citiem sērijas autoriem, D. Šleiere brīdina arī Ā. Šildi par iespējamiem manuskripta redakcionāliem labojumiem: “Laiks un trimda daudz ko sagrauž, un Jums būs jāņem par labu, ka Jūsu valodu labosim.”¹⁷⁴ Ā. Šilde tam īpaši neiebilst un arī atzīst, ka “mana valoda ir diezgan strupa, lakoniska. Stilam tas nenāk par labu, bet tā pa daļai ir mana jurista izteiksme un vēlēšanās paglābties no visa barokāla”. Laikabiedrus viņš samērā plaši ir citējis apzināti, lai “faktu apgaismojumiem dotu veclaicīgu svaigumu, precizitāti un lielāku ticamību”.¹⁷⁵

1970. gada 16. janvārī nosūtot apgādam pabeigto grāmatas pamattekstu (846 lappuses), Ā. Šilde atkārtoti norāda uz šī Latvijas vēstures posma nepietiekamo izpēti un kritiski vērtē paša paveikto: “No viena vien autora nevar prasīt, lai viņš izpēta 26 gadu posmu [...] Es zinu, ka neesmu piensesis Latvijas vēsturei pārāk daudz jauna klātu, tomēr esmu mēģinājis atrast dažus šīs vēstures /norādītajās laika robežās/ smaguma punktus un maz ievērotus attīstības trendus.”¹⁷⁶ Grāmatas manuskripta rakstīšanas laikā uzkrātā pētniecisku darbu rakstīšanas pieredze, piemēram, iesaistoties Dītriha Andreja Lēbera (1923–2004) vadītajā projektā Ķīles Universitātē, liek Ā. Šildem izteikt pieļāvumu, ka, “ja es šo prāvo darbu būtu rakstījis tagad, tad būtu radusies citāda un Jums pieņemamāka uzbūve [...] Tagad man pašam liekas, ka esmu racies zemē ar spīļu arklu.”¹⁷⁷

Ā. Šilde nosūta apgādam arī lielāku skaitu tekstu papildinošu fotoattēlu, par pašu svarīgāko uzskatot fotogrāfiju, kurā iemūžināta Latvijas proklamēšana 1918. gada 18. novembrī un kurā redzamo personu atšifrēšanai viņš ir veltījis ne mazums pūļu.¹⁷⁸

Ā. Šilde priecājas, ka izdodas manuskriptu pārspriest, klātienē satiekoties ar E. Dunsdorfu Mīnsterē 1971. gada vasarā, bet gadu vēlāk, kad “Daugava” grāmatas sagatavošanā nav pavisam izsīkusies necik tālu, viņš izsaka bažas, ka “mans manuskripts sāk novecot un pēc 1–2 gadiem man to būs pamatīgi jāpārstrādā. Nāk taču

klāt jauni avoti, sevišķi par manu laika posmu."¹⁷⁹ D. Šleiere gan viņu mierina: "Nu esmu nolikusi Jūsu vēstures manuskriptu uz sava galda un no tā to vairs nost necelšu, kamēr tas ies taisni uz saliktuvi."¹⁸⁰ Tomēr aizrit vēl vairāki gadi līdz grāmatas pilnīgai pabeigšanai, un tikai 1976. gada vasarā nāk klajā Ā. Šildes grāmata "**Latvijas vēsture, 1914–1940: valsts tapšana un suverēnā valsts**". Jau "post factum" (12. jūlijā) noslēgtajā līgumā ir fiksēts, ka grāmata iespiesta 2200 eksemplāros un tās autoram pienākas 10 tūkstoši vācu marku, kas izmaksājamas gadu pēc grāmatas iznākšanas, un tradicionālie autora 10 brīveksemplāri.¹⁸¹

Daļēji var piekrist Ā. Šildem, ka viņa grāmatas recenzenti, izņemot vācbaltiešu vēsturnieku J. fon Hēnu, nav "liela kalibra vēsturnieki".¹⁸² E. Andersona atsauksme izdevumā "Journal of Baltic Studies", kurā viņš uzskata par nepieciešamu atgādināt par Ā. Šildes saikni ar "Pērkonkrustu",¹⁸³ tiek iespiesta jau pēc tam. Regulārais "Daugavas" sērijas recenzents B. Ābers šoreiz ar pseidonīmu publicētajā atsauksmē novērtē Ā. Šildes grāmatas faktoloģisko piesātinājumu, piezīmējot, ka "daudzu personu vārdus daudzās vietās grāmatā varēja izlaist, lai nenozīmīgu vārdu birumā arī nozīmīgie nezaudētu savu vērtību".¹⁸⁴ Taču, viņaprāt, "grāmatas autors pats šai darbā parādās kā pārliecināts demokrāts, kas tomēr nenoliedz Latvijas parlamentārās iekārtas deģenerāciju, sevišķi 30-to gadu sākumā".¹⁸⁵ M. Bukšs, kā jau parasti, pārmet Ā. Šildem aizspriedumus un Latgales ignoranci.¹⁸⁶ Šoreiz gan to apstrīd Latgalē dzimušais literatūrkritiķis Heronims Tihovskis (1907–1991), kas norāda, ka Ā. Šildem "Latgales problēma vijas visai grāmatai cauri, un viņš atzīst, ka latgaļi pirmie meklēja iespēju apvienoties ar pārējiem novadiem ne tikai autonomā, bet brīvā, neatkarīgā Latvijā".¹⁸⁷ Zināmā mērā pārsteidz, ka grāmata par neseno un tik sensitīvo Latvijas vēstures posmu nav izraisījusi plašākas publiskas diskusijas.

Zinot "Latvijas vēstures" sērijas iepriekšējo grāmatu likteni, par jo īpašu padomju drošības dienestu neveiksmi var uzskatīt Ā. Šildes grāmatas nonākšanu pie interesentiem Latvijā. Jau iznākšanas gadā lasītāju Latvijā sasniedz seši grāmatas eksemplāri.¹⁸⁸ Gadu vēlāk D. Šleiere raksta Ā. Šildem, ka viņa grāmata

“cirkulē intelīgences aprindās no rokas rokā. Nākamais sāks ceļu šai nedēļā. Šādām vajadzībām dodu arvien, kad man prasa. Varu iedomāties, ar kādu aizrautību tās tiek lasītas. Jau pati valoda, kas nav ierastais turienes pseidozinātniskais žargons, ir sensācija.”¹⁸⁹

Iepazīstot E. Andersona saraksti ar D. Šleieri un E. Dunsdorfu 70. gados, skaidri redzams, ka Andersons apgādam un sērijas virsredaktoram regulāri apņemas manuskriptu pabeigt un tikpat regulāri izrādās, ka galvenokārt jaunu avotu atrašanas dēļ tas nekādi nav izdarāms. Tā 1974. gada nogalē E. Andersons apgalvo, ka “tagad darbs ir nobeigts un vairāk to vairs nepārstrādāšu”.¹⁹⁰ Taču vēl 1980. gada maijā viņš sola E. Dunsdorfam augustā nosūtīt “iztrūkstošās pāris nodaļas II sējumam un labojumus tālākām nodaļām”.¹⁹¹ Kaut arī manuskripts nav pabeigts, E. Andersons sūdzas, ka “Daugava” vilcinās izdot viņa grāmatu, dod priekšroku citiem autoriem, kādā vēstulē pat apgalvo, ka viņa abi sējumi bijuši jau gandrīz pabeikti 1968. gadā.¹⁹²

Beigu beigās, vairāk nekā 20 gadus pēc uzaicinājuma iesaistīties “Daugavas” sērijas veidošanā, 1982. gadā iznāk E. Andersona darba **“Latvijas vēsture, 1920–1940: ārpolitika”** 1. sējums, bet divus gadus vēlāk – 2. sējums. Atsauksmju par abiem sējumiem trimdas presē netrūkst, taču, izņemot B. Āberu, to autori nav vēsturnieki. Lielā mērā tas izskaidrojams ar paša E. Andersona aroganci, kā arī trimdas vēsturnieku daļas noraidīto attieksmi pret viņa okupētās Latvijas medijos pausto viedokli par vēstures pētniecības iespējām dzimtenē.¹⁹³ Savdabīgā veidā uz E. Andersona jaunāko darbu reaģē U. Ģērmanis, kas diezgan izvērsti citē J. fon Hēna atsauksmi žurnālā “Zeitschrift für Ostforschung”. Tur, cita starpā, rakstīts: “Ir nožēlojami, ka no daudzajām norādēm uz avotiem un literatūru nav izlobāms, kāds avots resp. publikācija autora tēlojumam bijusi noteicīga un kāpēc viņš tieši tai ir devis priekšroku... Katrā ziņā šo grāmatu jālasa kritiski. Kļūdas un aplamības tur atkal un atkal parādās.”¹⁹⁴

Kādā vēstulē E. Dunsdorfam D. Šleiere ne bez gandarījuma atstāsta sarunu ar Stokholmā pabijušo vēsturnieku Heinrihu Strodu (1925–2012), kurš, novērtējot “Daugavas” izdoto sēriju, ir teicis: “Jūs esat atdevuši latviešu tautai tās vēsturi.”¹⁹⁵ 80. gadu no-

galē beidzot kļūst iespējama padomju cenzūras neapdraudēta "Latvijas vēstures" sērijas grāmatu nosūtīšana uz Rīgu.

Pēc valstiskuma atgūšanas vairākas reizes "Daugavas" sērijas grāmatas ir pieredzējušas pārizeidumus Latvijā. 1991. gadā izdevniecība "Avots" padomju laikiem raksturīgā 20 000 eksemplāru tirāžā iespiež A. Švābes "Latvijas vēsture, 1800–1914". Diemžēl iznāk tikai šī darba daļa – 23 no pavisam 37 grāmatas nodaļām. Gadu vēlāk apgāds "Zinātne" vēl lielākā tirāžā (50 000 eksemplāru) laiž klajā Ā. Šildes grāmatu "Latvijas vēsture, 1914–1940: valsts tapšana un suverēnā valsts". Jau pēc D. Šleieres aiziešanas mūžībā, kad "Daugava" kā vienīgais trimdas apgāds turpina darbu Latvijā, kā sērijas 11. sējums iznāk jau kopš 50. gadiem solītais Indriķa Šterna (1918–2005) darbs "**Latvijas vēsture, 1290–1500**" (1997).

Kaut arī "Daugavas" sērija joprojām nav saņēmusi plašāku un publisku profesionālu izvērtējumu, tās nozīme Latvijas vēstures publikāciju kopainā nav apšaubāma. Ne velti pētījumā par latviešu trimdas literatūras ietekmi humanitāro zinātņu pētniecībā Latvijā (1992–2006) "Daugavas" izdevumu sērija ir minēta visbiežāk.¹⁹⁶

SECINĀJUMI

Apgāda "Daugava" Latvijas vēstures sērijas izdošanas izpēte atklāj kādu mazāk zināmu vēsturnieka Edgara Dunsdorfa darbības šķautni. 20. gadsimta 50. gados trimdā tiek uzsākta Latvijas vēsturei veltītu publikāciju virkne (1959–1997), kurai nav analogu latviešu grāmatniecībā. Tie ir dažādu paaudžu latviešu vēsturnieku pētījumi Latvijas vēsturē (13.–20. gs.), kuru virsuzdevums ir būt par zināmu alternatīvu vēstures pētniecībai tolaik okupētajā Latvijā.

Detalizēta iepazīšanās ar trimdas periodiskajiem izdevumiem liecina, ka "Daugavas" sērijas izdevumu rezonanse ir bijusi ievērojami plašāka un niansētāka, nekā par to ļauj spriest 90. gados Latvijā izdotās E. Dunsdorfa un A. Švābes biobibliogrāfijas. Analītiskas citu vēsturnieku atsauksmes ir guvuši Latvijas agro jauno

laiku periodam veltītie sērijas sējumi. 20. gadsimtu atspoguļojošo sējumu autoriem (īpaši E. Andersonam) ir bijusi jāpārvar dilemma sniegt avotos sakņotu vēstures norišu analīzi vai vienīgi nacionālo pašapziņu vairojošu latviešu pagātnes izklāstu. Tādēļ nepārsteidz, ka publikācijas, kurās klievēti mīti un ir atrodama arī latviešiem neglaimojoša informācija, nereti ir izpelnījušās visai kritiskus Latvijas jaunāko laiku vēstures procesu līdzgaitnieku vērtējumus. Pētnieku radošo brīvību ir iespaidojis apstākļi, ka Latvijas nesenās pagātnes norišu un tajās iesaistīto personu darbības vērtējumi ir diskutēti ne tikai trimdas presē, bet tos savām manipulācijām ir izmantojuši padomju propagandisti.

Izmantojot E. Dunsdorfa arhīva materiālus, pārsvarā viņa saraksti ar sērijas autoriem un tās izdevējiem Dagniju un Georgu Šleieriem, Latvijas Nacionālajā arhīvā un LU Akadēmiskajā bibliotēkā, ir mēģināts rekonstruēt sērijas tapšanu, autoru un izdevēju diskusijas par pētījumu rediģēšanas un publicēšanas principiem, kā arī jau iznākušo grāmatu rezonansi trimdas sabiedrībā un garo ceļu pie lasītāja Latvijā.

Apgāda “Daugava” Latvijas vēstures sērija ir ne tikai veiksmīgs privātās iniciatīvas piemērs, bet arī viens no paliekošākajiem veikumiem trimdas latviešu grāmatniecībā kopumā.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ E. Dunsdorfs. Vēstule D. Šleierei 05.10.1956. (noraksts). *Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts arhīvs* (turpmāk: LNA-LVA), 2423-1-v-170, 15. lp.
- ² D. Šleiere. Vēstule E. Dunsdorfam 23.10.1956. Turpat, 16.-17. lp.
- ³ E. Dunsdorfs. Vēstule D. Šleierei 12.06.1957. (noraksts). Turpat, 19. lp.
- ⁴ E. Dunsdorfs. Vēstule M. Gopperam 12.06.1957. *Latvijas Nacionālā bibliotēka, Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa* (turpmāk: LNB R), A 393, nr. 142, 30. lp.
- ⁵ M. Goppers. Vēstule E. Dunsdorfam 18.06.1957. (noraksts). Turpat, A 393, nr. 142, 29. lp.
- ⁶ E. Dunsdorfs. Vēstule M. Gopperam 05.07.1957. Turpat, A 393, nr. 142, 24. lp.
- ⁷ M. Goppers. Vēstule E. Dunsdorfam 10.-11.07.1957. (noraksts). Turpat, A 393, nr. 142, 23. lp. Kārlis Strazdiņš (1890-1964) – padomju nomenklatūras darbinieks, LPSR ZA Vēstures institūta direktors (1946-

- 1963), viens no oficiozās "Latvijas PSR vēstures" (1–3, 1953–1959) redaktoriem.
- ⁸ Turpat.
- ⁹ E. Dunsdorfs. Vēstule J. Abučam 28.06.1957. (noraksts). *LNA-LVA*, 2423–1–v–58, 2. lp.
- ¹⁰ Latvieši par 7000 dol. pērk kadiļakus, bet vai spēs izdot Latvijas vēsturi. *Laiks*, 09.10.1957., 1.–2. lpp.; Top ievērojams zinātnisks darbs trimdā. *Latvija Amerikā*, 12.10.1957., 1. lpp.
- ¹¹ Klusībā izaudzis darbs: prof. E. Dunsdorfs Amerikā ierosina jaunas, lielas Latvijas vēstures izdošanu. *Austrālijas Latvietis*, 26.10.1957., 1. lpp.
- ¹² Turpat, 2. lpp.
- ¹³ N. Viksniņš. Skaisti, bet sasteigti. *Laiks*, 23.10.1957., 2. lpp.
- ¹⁴ K. Ieleja. Latvijas vēsture disputā. *Laiks*, 23.11.1957., 2. lpp.
- ¹⁵ Ceļā uz jaunām skolu programmām. *Laiks*, 27.11.1957., 1. lpp.
- ¹⁶ B. Ābers. Vēstules E. Dunsdorfam 11.11.1957. un 27.11.1957. *LNA-LVA*, 2423–1–v–66, 47., 49. lp.
- ¹⁷ B. Ābers. Vēstule E. Dunsdorfam 02.02.1958. Turpat, 52. lp.
- ¹⁸ Ko grib panākt kultūras fonds. *Laiks*, 01.02.1958., 1. lpp.
- ¹⁹ A. Švābe (1956). Daži vārdi par Latvijas vēsturi. *Jaunā Gaita*, 4, 16. lpp.
- ²⁰ Autors (1948). Priekšvārdi. No: Arveds Švābe. *Latvijas vēsture, 1800–1914*. [Stokholma]: Daugava, 7.–8. lpp.
- ²¹ B. Ābers. Mūsu pagātne latviskā apgaismojumā: Arveds Švābe, Latvijas vēsture, 1800–1914. *Laiks*, 17.09.1958., 3. lpp.
- ²² Uldis Ģērmanis. Joprojām Latvijas vēstures katedras vadītājs: Arveds Švābe: Latvijas vēsture, 1800–1914. *Latvija*, 17.01.1959., 4. lpp.
- ²³ I. Šterns. Latvijas vēsture, 1800–1914. *Austrālijas Latvietis*, 14.03.1959., 7. lpp.
- ²⁴ Tāļivalds Sanders (1960). Ko nevaram atstāt bez atbildes: piezīmes pie A. Švābes "Latvijas vēsture: 1800–1914". *Universitas*, 7, 42. lpp.
- ²⁵ Citēts pēc: Uldis Ģērmanis. Prof. A. Švābe baltvācu skatījumā: J. v. Hehn, Lettische Geschichtsschreibung. Zu A. Švābes "Geschichte Lettlands 1800–1914". *Latvija*, 11.02.1961., 4. lpp.
- ²⁶ G. Libermanis. Mošķi sadodas rokās. *Rīgas Balss*, 21.02.1961., 6. lpp.
- ²⁷ Aleksandrs Batņa (1964). Vēsture uz viņas lopas puses. *Dzeive*, 66, 5.–8. lpp.
- ²⁸ G. Šleiers. Vēstule E. Dunsdorfam 26.09.1958. *LNA-LVA*, 2423–1–v–171, 10. lp.
- ²⁹ E. Dunsdorfs. Vēstule G. Šleieram 04.10.1958. (noraksts). Turpat, 12. lp.
- ³⁰ G. Šleiers. Vēstule E. Dunsdorfam 10.12.1958. Turpat, 13. lp.
- ³¹ Dagnija Šleiere. Vai propaganda? *Latvju Ziņas*, 07.04.1949., 5. lpp.
- ³² Dagnija Šleiere. Neatkarības laikmets Latvijas vēstures grāmatās. *Latvju Ziņas*, 08.05.1952., 3. lpp.

- ³³ G. Šleiers. Vēstule E. Dunsdorfam 10.12.1958. *LNA-LVA*, 2423-1-v-171, 13. lp.
- ³⁴ E. D. (1962). Priekšvārdi. No: Edgars Dunsdorfs. *Latvijas vēsture, 1600-1710*. [Stokholma]: Daugava, 12. lpp.
- ³⁵ B. Ābers. Vēstule E. Dunsdorfam 07.01.1959. *LU Akadēmiskā bibliotēka, Misiņa bibliotēkas rokrakstu kolekcija* (turpmāk: LU AB MR), E. Dunsdorfa f., 6. vien., 2. lp.
- ³⁶ Edgars Dunsdorfs. Prof. Dr. A. Švābe in memoriam. *Austrālijas Latvietis*, 12.09.1959., 2. lpp.; B. Ābers. Vēstule E. Dunsdorfam 26.10.1959. *LNA-LVA*, 2423-1-v-66, 81. lp.
- ³⁷ B. Ābers. Vēstule E. Dunsdorfam 22.12.1963. *LNA-LVA*, 2423-1-v-66, 118. lp.
- ³⁸ E. Dunsdorfs. Vēstule G. Šleieram 23.02.1959. (noraksts). Turpat, 2423-1-v-171, 15. lp.
- ³⁹ G. Šleiers. Vēstule E. Dunsdorfam 14.12.1960. Turpat, 26. lp.
- ⁴⁰ Lilija Dunsdorfa (1960). Skats latviešu trimdas grāmatniecībā, 1950-1959. No: *Archīvs: Austrālijas latviešu centrālā archīva rakstu krājums, veltīts mākslai un humanitārām zinātnēm*. 1. sēj. [Sidneja]: b.a., 151. lpp.; Lilija Dunsdorfa (1970). Latviešu trimdas grāmatniecība, 1960-1969. No: *Archīvs: raksti par latviskām problēmām*. 10. sēj.: Avīzes un grāmatas. Melburna: Latviešu apvienības Austrālijā zinātnes nozare un K. Zariņa fonds, 239. lpp.
- ⁴¹ E. Dunsdorfs. Vēstule G. Šleieram 02.02.1961. (noraksts). *LNA-LVA*, 2423-1-v-171, 31. lp.
- ⁴² G. Šleiers. Vēstule E. Dunsdorfam 08.02.1961. Turpat, 32. lp.
- ⁴³ Monumentāls Latvijas vēstures izdevums. *Austrālijas Latvietis*, 04.03.1961., 1. lpp.
- ⁴⁴ E. Dunsdorfs. Vēstule G. Šleieram 13.02.1961. (noraksts). *LNA-LVA*, 2423-1-v-171, 34. lp.
- ⁴⁵ E. Dunsdorfs. Vēstule G. Šleieram 21.06.1961. (noraksts). Turpat, 55. lp.
- ⁴⁶ E. Dunsdorfs. Vēstule G. Šleieram 13.06.1961. (noraksts). Turpat, 52. lp.
- ⁴⁷ E. Dunsdorfs. Vēstule G. Šleieram 25.07.1961. (noraksts). Turpat, 59. lp. Seniespiedumu atradumiem ir veltīti vairāki K. Draviņa raksti: Kārlis Draviņš (1955). Visvecākās latviešu ābece. *Ceļa Zīmes*, 24, 146.-151. lpp.; K. Draviņš (1960). 17. gadsimta latviešu ābece Tartu Universitātes bibliotēkā. No: *Ārsbok, 1955-1956*. Lund: Lunds universitet, 67.-88. lpp.
- ⁴⁸ G. Šleiers. Vēstule E. Dunsdorfam 20.10.1961. *LNA-LVA*, 2423-1-v-171, 67. lp. A. Švābes grāmatas (1958) apjoms ir 752 lpp., bet E. Dunsdorfa 1962. gada izdevumam ir 588 lpp.
- ⁴⁹ E. Dunsdorfs. Vēstule G. Šleieram 24.10.1961. (noraksts). *LNA-LVA*, 2423-1-v-171, 71.-72. lp.
- ⁵⁰ E. Dunsdorfs. Vēstule G. Šleieram 15.04.1962. (noraksts), G. Šleiers. Vēstule E. Dunsdorfam 24.05.1962. Turpat, 97.-98. lp.

- ⁵¹ G. Šleiers. Vēstule E. Dunsdorfam 08.03.1961. Turpat, 37. lp.
- ⁵² E. Dunsdorfs. Vēstule G. Šleieram 25.03.1963. (noraksts). Turpat, 118. lp.
- ⁵³ E. D. (1962). Priekšvārdi. No: Edgars Dunsdorfs. *Latvijas vēsture, 1600–1710*. [Stokholma]: Daugava, 10. lpp.
- ⁵⁴ B. Ābers. Vēstule E. Dunsdorfam 22.05.1962. *LNA-LVA*, 2423–1–v–66, 99. lp.
- ⁵⁵ Uldis Ģermanis. Liels darbs mūsu vēsturē. *Latvija*, 28.07.1962., 5. lpp.
- ⁵⁶ Pēteris Aigars. Pieminekļis pagātnei un pamatakmens nākotnei. *Londonas Avīze*, 03.08.1962., 5. lpp.; Ang. Gailīte. Edgars Dunsdorfs. Latvijas vēsture, 1600–1710. *Latvija Amerikā*, 12.09.1962., 3. lpp.; N. Viksniņš. Latvijas pagātne jaunā gaismā. *Laiks*, 14.11.1962., 3. lpp.
- ⁵⁷ Ir arī citādi vērtējumi par E. Dunsdorfa Latvijas vēsturi. *Latvija*, 08.12.1962., 1. lpp.
- ⁵⁸ [Bez aut.] (1963). Prof. E. Dunsdorfs atbild recenzentiem. *Jaunā Gaita*, 42, 116. lpp.
- ⁵⁹ E. Dunsdorfs. Vēstule G. Šleieram 17.10.1963. (noraksts). *LNA-LVA*, 2423–1–v–171, 138. lp.
- ⁶⁰ Wilhelm Lenz (1963). Edgars Dunsdorfs. Latvijas vēsture (= Geschichte Lettlands), 1600–1710. *Baltische Hefte*, 3, S. 167–172.
- ⁶¹ L. Latkovskis (1964). Latvijas vēsture bez Latgolas: dažas refleksijas sakarā ar Dunsdorfa un Švābes vēsturēm. *Dzeive*, 64, 10.–13. lpp.
- ⁶² G. Šleiers. Vēstule E. Dunsdorfam 02.07.1962. *LNA-LVA*, 2423–1–v–171, 102. lp.
- ⁶³ G. Šleiers. Vēstule E. Dunsdorfam 24.05.1962. Turpat, 98. lp.
- ⁶⁴ Georgs un Dagnija Šleieri (1962). Izdevēju priekšvārdi otram izdevumam. No: Arveds Švābe. *Latvijas vēsture, 1800–1914*. [Stokholma]: Daugava, 8. lpp.
- ⁶⁵ H. Biezais. Vēstule E. Dunsdorfam 31.07.1957. *LNA-LVA*, 2423–1–v–84, 4. lp.
- ⁶⁶ A. Spekke. Vēstule E. Dunsdorfam 15.–16.03.1962. Turpat, 2423–1–v–165, 60.–61. lp.
- ⁶⁷ E. Dunsdorfs. Vēstule A. Spekkem 06.12.1962. (noraksts). Turpat, 2423–1–v–171, 69. lp.
- ⁶⁸ Ēvalds Mugurēvičs (1999). Profesora Edgara Dunsdorfa dzīve un zinātniskā darbība. No: *Vēsturnieks profesors Dr. oec., Dr. hist. h.c. Edgars Dunsdorfs: biobibliogrāfija*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 30. lpp.
- ⁶⁹ A. Spekke. Vēstule E. Dunsdorfam 11.12.1962. *LNA-LVA*, 2423–1–v–165, 70. lp.
- ⁷⁰ E. Dunsdorfs. Vēstule A. Spekkem 19.12.1962. (noraksts). Turpat, 71. lp.
- ⁷¹ E. D. un A. S. (1964). Priekšvārdi. No: Edgars Dunsdorfs, Arnolds Spekke. *Latvijas vēsture, 1500–1600*. [Stokholma]: Daugava, 9. lpp.

- ⁷² B. Ābers. Paveikts liels darbs. *Laiks*, 27.05.1964., 3. lpp.
- ⁷³ A. Spekke. Vēstule E. Dunsdorfam 18.06.1964. *LNA-LVA*, 2423-1-v-165, 97. lp.
- ⁷⁴ A. Platbārzdīs (1964, 1965). Latvijas naudas vēsture 1500-1700. *Kolekcionārs*, 20, 19.-24. lpp.; 21, 12.-19. lpp.
- ⁷⁵ E. Dunsdorfs. Vēstule A. Spekkem 20.03.1962. (noraksts). *LNA-LVA*, 2423-1-v-165, 62. lp.
- ⁷⁶ G. Šleiers. Vēstule E. Dunsdorfam 25.03.1959. Turpat, 2423-1-v-171, 17.-18. lp.
- ⁷⁷ Monumentāls Latvijas vēstures izdevums. *Austrālijas Latvietis*, 04.03.1961., 1. lpp.
- ⁷⁸ G. Šleiers. Vēstule E. Dunsdorfam 08.03.1961. *LNA-LVA*, 2423-1-v-171, 37.-38. lp.
- ⁷⁹ E. Dunsdorfs. Vēstule G. Šleieram 14.03.1961. (noraksts). Turpat, 1. lp.
- ⁸⁰ G. Šleiers. Vēstule E. Dunsdorfam 08.04.1961. Turpat, 46. lp.
- ⁸¹ V. Ģinters. Vēstule E. Dunsdorfam 01.05.1961. Turpat, 2423-1-v-116, 229. lp.
- ⁸² E. Dunsdorfs. Vēstule V. Ģinteram 09.05.1961. (noraksts). Turpat, 230. lp.
- ⁸³ E. Dunsdorfs. Vēstule G. Šleieram 13.02.1961. (noraksts). Turpat, 2423-1-v-171, 34. lp.
- ⁸⁴ E. Andersons. Vēstule E. Dunsdorfam 02.03.1961. Turpat, 2423-1-v-62, 37. lp.
- ⁸⁵ E. Andersons. Vēstule E. Dunsdorfam 05.03.1961. Turpat, 38. lp.
- ⁸⁶ E. Andersons. Vēstule E. Dunsdorfam 14.03.1961. Turpat, 41. lp.
- ⁸⁷ Turpat.
- ⁸⁸ Turpat.
- ⁸⁹ E. Dunsdorfs. Vēstule E. Andersonam 05.04.1961. (noraksts). Turpat, 45. lp.
- ⁹⁰ A. Aizsilnieks. Vēstule E. Dunsdorfam 25.04.1961. Turpat, 2423-1-v-59, 7. lp.
- ⁹¹ E. Dunsdorfs. Vēstule A. Aizsilniekam 01.05.1961. (noraksts). Turpat, 8. lp.
- ⁹² A. Aizsilnieks. Vēstule E. Dunsdorfam 02.06.1961. Turpat, 10. lp.
- ⁹³ G. Šleiers. Vēstule E. Dunsdorfam 16.06.1961. Turpat, 2423-1-v-171, 53. lp.
- ⁹⁴ E. Dunsdorfs. Vēstule Ā. Šildem 26.10.1962. Turpat, 2176-1-v-17, 24. lp.
- ⁹⁵ Rdz. [J. Rudzītis]. Svešinieki nāk un iet - latviešu tauta paliek: saruna ar prof. Edgaru Dunsdorfu. *Latvija*, 24.11.1962., 3. lpp.
- ⁹⁶ G. Šleiers. Vēstule E. Dunsdorfam pēc 23.11.1961. *LNA-LVA*, 2423-1-v-171, 78. lp.
- ⁹⁷ E. Andersons. Vēstule E. Dunsdorfam 18.12.1961. Turpat, 2423-1-v-62, 53. lp.
- ⁹⁸ E. Andersons. Vēstule E. Dunsdorfam 25.06.1962. Turpat, 61. lp.

- ⁹⁹ E. Dunsdorfs. Vēstule E. Andersonam 25.06.1962. (noraksts). Turpat, 62. lp.
- ¹⁰⁰ E. Dunsdorfs. Vēstule G. Šleieram 03.07.1962. (noraksts). Turpat, 2423–1-v–171, 103. lp.
- ¹⁰¹ E. Andersons. Vēstule E. Dunsdorfam 17.01.1963. Turpat, 4. lp.
- ¹⁰² Faktiski 10 sējumos, kuru apjoms caurmērā ir 1/2 vai 1/3 no "Daugavas" sējumu apjoma, iznāk "Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas" (*Igaunijas valsts un tauta Otrajā pasaules karā*, 1–10, 1954–1962).
- ¹⁰³ E. Dunsdorfs. Vēstule E. Andersonam 31.01.1963. (noraksts). *LNA-LVA*, 2423–1-v–62, 69. lp.
- ¹⁰⁴ E. Andersons. Vēstule E. Dunsdorfam 30.07.1963. Turpat, 73. lp.
- ¹⁰⁵ E. Dunsdorfs. Vēstule G. Šleieram 17.10.1963. (noraksts). Turpat, 2423–1-v–171, 138. lp.
- ¹⁰⁶ E. Dunsdorfs. Vēstule G. Šleieram 31.01.1964. (noraksts). Turpat, 153. lp.
- ¹⁰⁷ G. Šleiers. Vēstule E. Dunsdorfam 20.08.1964. Turpat, 160. lp.
- ¹⁰⁸ G. Šleiers. Vēstule E. Dunsdorfam 20.08.1964. Turpat, 159.–160. lp.; E. Andersons. Vēstule E. Dunsdorfam 16.12.1964. Turpat, 2423–1-v–62, 91. lp.
- ¹⁰⁹ E. Dunsdorfs. Vēstule E. Andersonam 14.01.1965. (noraksts). *LU AB MR*, E. Dunsdorfa f., 16. vien., 8. lp.
- ¹¹⁰ E. Dunsdorfs. Vēstule G. Šleieram 14.01.1965. (noraksts). Turpat.
- ¹¹¹ D. Šleiere. Vēstule E. Dunsdorfam 04.01.1967. *LNA-LVA*, 2423–1-v–170, 28. lp.
- ¹¹² E. A. (1967). Priekšvārdi. No: Edgars Andersons. *Latvijas vēsture, 1914–1920*. [Stokholma]: Daugava, 8. lpp.
- ¹¹³ Turpat, 9. lpp.
- ¹¹⁴ Uldis Ģērmanis (1967). Pasaules karš un Latvijas tapšana: Edgars Andersons, Latvijas vēsture 1914–1920. *Brīvība*, 7, 4. lpp.
- ¹¹⁵ Jānis Zalcmanis. Milzu darbs mūsu nesenojā vēsturē: Edgars Andersons, Latvijas vēsture 1914–1920. *Latvija*, 14.10.1967., 2. lpp.
- ¹¹⁶ B. Ābers. Pamatdarbs par Latvijas valsts ģenēzi: Edgars Andersons, Latvijas vēsture 1914–1920. *Londonas Avīze*, 19.01.1968., 4. lpp.
- ¹¹⁷ A. Grāmatiņš. Latvijas valsts tapšanas smagākās dienas: vēsturisko notikumu līdzgaitnieka vērtējums. *Londonas Avīze*, 17.11.1967., 3., 6.–7. lpp.
- ¹¹⁸ M. Bukšs (1967). Likteiniģi laiki un ceīņas likteiniģā atstostējumā. *Dzeive*, 85, 9. lpp.
- ¹¹⁹ Dr. E. Andersons (1968). Nepelnīta kritika. *Dzeive*, 89, 7. lpp.
- ¹²⁰ M. Bukšs (1968). Kritika ir peļneita – konsekvences napicīšamas. *Dzeive*, 89, 9. lpp.
- ¹²¹ A. C. Kā saglabāt vēsturisko patiesību?: nepieciešami labojumi dr. E. Andersona vēstures grāmatai. *Latvija Amerikā*, 05.06.1968., 2. lpp.
- ¹²² Pēteris Dardzāns (1969). Grāmata par kuru runā. *Tilts*, 96/97, 38. lpp.
- ¹²³ Turpat, 72. lpp.

- ¹²⁴ Jānis Krastiņš (1971). Kā nevaļag rakstīt Latvijas vēsturi: E. Andersons. Latvijas vēsture, 1914–1920. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1, 132.–135. lpp.
- ¹²⁵ A. Aizsilnieks. Vēstule E. Dunsdorfam 17.02.1967. *LU AB MR*, E. Dunsdorfa f., 6. vien., 11. lp.
- ¹²⁶ Autors (1968). Daži vārdi lasītājam. No: Arnolds Aizsilnieks. *Latvijas saimniecības vēsture, 1914–1945*. [Stokholma]: Daugava, 14. lpp.
- ¹²⁷ Nikolajs Valters. Grāmata par mūsu tautas saimniecisko dzīvi. *Latvija*, 08.06.1968., 2. lpp.
- ¹²⁸ Citēts pēc: Autors (1968). Daži vārdi lasītājam. No: Arnolds Aizsilnieks. *Latvijas saimniecības vēsture, 1914–1945*. [Stokholma]: Daugava, 15. lpp.
- ¹²⁹ B. Ābers. Plašs pētījums par Latvijas tautsaimniecību. *Laiks*, 01.06.1968., 3. lpp.
- ¹³⁰ D. Šleiere. Vēstule Ā. Šildem 15.11.1968. *LNA-LVA*, 2176–1–v–17, 68. lp.
- ¹³¹ Voldemārs Bastjānis (1969). Saimnieciskās dzīves attīstība neatkarīgajā Latvijā. *Jaunā Gaita*, 76, 18.–22., 24. lpp.; Arnolds Aizsilnieks (1970). Voldemāra Bastjāņa versija un manējā. *Jaunā Gaita*, 80, 44.–45., 58. lpp.
- ¹³² Andrievs Ezergailis (1969). Vēl viens kapitāldarbs. Arnolds Aizsilnieks, Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945. *Jaunā Gaita*, 72, 48.–49. lpp.
- ¹³³ Edgars Dunsdorfs (1988). Gadi, gadi... No: *Archīvs: raksti par latviskām problēmām*. 28. sēj.: Mūža ritums. Melburna: PBLA un K. Zariņa fonds, 71.–72. lpp.
- ¹³⁴ B. Ābers. Vēstule E. Dunsdorfam 15.07.1963. *LNA-LVA*, 2423–1–v–66, 108. lp.
- ¹³⁵ B. Ābers. Vēstule E. Dunsdorfam 29.07.1963. Turpat, 109. lp.
- ¹³⁶ E. Dunsdorfs. Vēstule B. Āberam 31.03.1964. (noraksts). Turpat, 120. lp.
- ¹³⁷ E. Dunsdorfs. Vēstule G. Šleieram 14.05.1964. (noraksts). Turpat, 2423–1–v–171, 158. lp.
- ¹³⁸ G. Šleiers. Vēstules E. Dunsdorfam 20.08.1964. un 11.09.1964. Turpat, 159., 164. lp.
- ¹³⁹ E. D. (1973). Priekšvārdi. No: Edgars Dunsdorfs. *Latvijas vēsture, 1710–1800*. [Stokholma]: Daugava, 8. lpp.
- ¹⁴⁰ B. Ābers. Vēstule E. Dunsdorfam 25.06.1967. *LU AB MR*, E. Dunsdorfa f., 6. vien., 5. lp.
- ¹⁴¹ E. Dunsdorfs. Vēstule B. Āberam 01.07.1967. (noraksts). Turpat, 16. vien., 3. lp.
- ¹⁴² D. Šleiere. Vēstule E. Dunsdorfam 24.07.1967. *LNA-LVA*, 2423–1–v–170, 33. lp.
- ¹⁴³ E. Dunsdorfs. Vēstule D. Šleierei 02.08.1967. (noraksts). Turpat, 35. lp.
- ¹⁴⁴ D. Šleiere. Vēstule E. Dunsdorfam 29.10.1971. Turpat, 49. lp.
- ¹⁴⁵ D. Šleiere. Vēstule E. Dunsdorfam 09.03.1972. Turpat, 50.–51. lp.
- ¹⁴⁶ D. Šleiere. Vēstule E. Dunsdorfam 23.03.1972. Turpat, 55. lp.
- ¹⁴⁷ Jānis A. Bokalders. Latvijas vēsture 18. gadsimtā. *Londonas Avīze*, 05.04.1974., 5.–6. lpp., 12.04.1974., 4., 6. lpp.; Jānis A. Bokalders. Pa

- vēstures pēdām. *Latvija*, 07.09.1974., 2.–3. lpp., 14.09.1974., 2.–3. lpp., 28.09.1974., 2.–3. lpp.
- ¹⁴⁸ Jānis A. Bokalders. Laikmeta problēmas: vienotāku un lietpratīgāku sabiedrisko darbu. *Latvija*, 06.02.1971., 3. lpp.
- ¹⁴⁹ A. Johansons. Vēstule E. Dunsdorfam 22.04.1961. *LNA-LVA*, 2423–1–v–121, 20. lp.
- ¹⁵⁰ E. Dunsdorfs. Vēstule D. Šleierei 19.02.1977. (noraksts). Turpat, 2423–1–v–170, 165. lp.
- ¹⁵¹ Benno Åbers (1978). Diždarbi Latvijas 18. gadsimta vēsturē. *Jaunā Gaita*, 117, 62. lpp.
- ¹⁵² Andrejs Plakans (1977). Edgars Dunsdorfs. Latvijas vēsture, 1710–1800. *Universitas*, 39, 78. lpp.
- ¹⁵³ Grāmatu dedzināšana Rīgā. *Latvija*, 18.01.1975., 1. lpp.
- ¹⁵⁴ Dagnija Šleiere (1983). Andreja Johansona dzīvi un darbu pieminot. *Laras Lapa*, 31, 16. lpp.
- ¹⁵⁵ E. Dunsdorfs. Vēstule A. Johansonam 12.04.1961. (noraksts). *LNA-LVA*, 2423–1–v–121, 19. lp.
- ¹⁵⁶ A. Johansons. Vēstule E. Dunsdorfam 22.04.1961. Turpat, 20. lp.
- ¹⁵⁷ A. Johansons. Vēstule E. Dunsdorfam 27.04.1968. Turpat, 24. lp.
- ¹⁵⁸ E. Dunsdorfs. Vēstule A. Johansonam 05.05.1968. (noraksts). Turpat, 25. lp.; A. Johansons. Vēstule E. Dunsdorfam 17.05.1968. Turpat, 26. lp.
- ¹⁵⁹ M. Bukšs (1976). Latvijas kultūras vēsture. *Dzeive*, 130, 30. lpp.
- ¹⁶⁰ Heincs Išreits (1979). Andrejs Johansons. Latvijas kultūras vēsture, 1710–1800. *Universitas*, 44, 85. lpp.
- ¹⁶¹ Sadeg tikai papīrs. *Latvija*, 08.10.1977., 3. lpp.
- ¹⁶² [Bez aut.] (1980). Latviešu kultūras vēsturei. *Karogs*, 12, 189.–190. lpp.
- ¹⁶³ Ā. Šilde. Vēstule E. Dunsdorfam 31.03.1963. *LNA-LVA*, 2423–1–v–169, 57. lp.
- ¹⁶⁴ Ā. Šilde. Vēstule E. Dunsdorfam 25.06.1963. Turpat, 61. lp.
- ¹⁶⁵ Ā. Šilde. Vēstule G. Šleieram 11.05.1963. (noraksts). Turpat, 2176–1–v–17, 30. lp.
- ¹⁶⁶ Ā. Šilde. Vēstule D. Šleierei 13.02.1967. (noraksts). Turpat, 42. lp.
- ¹⁶⁷ Ā. Šilde. Vēstule D. Šleierei 26.02.1968. (noraksts). Turpat, 52. lp.
- ¹⁶⁸ Ā. Šilde. Vēstules D. Šleierei 10.07.1969. un 05.12.1970. (noraksti). Turpat, 97., 117. lp.
- ¹⁶⁹ D. Šleiere. Vēstule Ā. Šildem 22.02.1968. Turpat, 51. lp.
- ¹⁷⁰ D. Šleiere. Vēstules Ā. Šildem 05.06.1969. un 08.06.1973. Turpat, 89., 135. lp.
- ¹⁷¹ Ā. Šilde. Vēstule D. Šleierei 07.01.1969. (noraksts). Turpat, 74. lp.
- ¹⁷² D. Šleiere. Vēstule Ā. Šildem 15.11.1968. Turpat, 67. lp.
- ¹⁷³ Ā. Šilde. Vēstule D. Šleierei 05.12.1970. (noraksts). Turpat, 117. lp.
- ¹⁷⁴ D. Šleiere. Vēstule Ā. Šildem 15.11.1968. Turpat, 68. lp.
- ¹⁷⁵ Ā. Šilde. Vēstule D. Šleierei 07.01.1969. (noraksts). Turpat, 73. lp.

- ¹⁷⁶ Ā. Šilde. Vēstule D. Šleierei 16.01.1970. (noraksts). Turpat, 106. lp.
- ¹⁷⁷ Ā. Šilde. Vēstule D. Šleierei 16.12.1972. (noraksts). Turpat, 129. lp.
- ¹⁷⁸ Ā. Šilde. Vēstule D. Šleierei 02.02.1970. (noraksts). Turpat, 107. lp.; Ādolfs Šilde (1968). Latvijas valsts pasludināšanas akta dalībnieku identifikācija. No: *Archīvs: raksti par latviskām problēmām*. 8. sēj.: Vēsture, politika, valoda, literatūra. Melburna: Latviešu apvienības Austrālijā zinātnes nozare un K. Zariņa fonds, 41.–44. lpp.
- ¹⁷⁹ Ā. Šilde. Vēstule D. Šleierei 12.08.1971. (noraksts). *LNA-LVA*, 2176–1-v–17, 122. lp.; Ā. Šilde. Vēstule E. Dunsdorfam 29.06.1972. Turpat, 2423–1-v–169, 40. lp.
- ¹⁸⁰ D. Šleiere. Vēstule Ā. Šildem 12.12.1972. Turpat, 2176–1-v–17, 126. lp.
- ¹⁸¹ Līgums starp apgādu “Daugava” un Ā. Šildi 1976. g. 12. jūlijā. Turpat, 15. lp.
- ¹⁸² Citēts pēc: Ditrichs Andrejs Lēbers (1991). Ādolfa Šildes darbs trimdā. No: Ādolfs Šilde. *Trimdinieka raksti, 1944–1990*. [Minstere]: Latvija, 19. lpp.
- ¹⁸³ Ā. Šildes viedoklis par to, turpat, 31.–32. lpp.
- ¹⁸⁴ [B. Ābers] A. Stāmers. Faktiem bagāta grāmata. *Laiks*, 19.01.1977., 3. lpp.
- ¹⁸⁵ [B. Ābers] A. Stāmers. Faktiem bagāta grāmata. *Laiks*, 26.01.1977., 4. lpp.
- ¹⁸⁶ M. Bukšs. Quo usque tandem?: dažī atzynumi par Ā. Šildes dorbu “Latvijas vēsture 1914–1940”. *Latgolas Bolss*, 27.11.1976., 2.–3. lpp.
- ¹⁸⁷ H. Tihovskis. Latvijas valsts tapšana un suverēnā valsts. *Latvija Amerikā*, 04.06.1977., 3. lpp.
- ¹⁸⁸ Ditrichs Andrejs Lēbers (1991). Ādolfa Šildes darbs trimdā. No: Ādolfs Šilde. *Trimdinieka raksti, 1944–1990*. [Minstere]: Latvija, 20. lpp.
- ¹⁸⁹ D. Šleiere. Vēstule Ā. Šildem 24.08.1977. *LNA-LVA*, 2176–1-v–17, 218. lp.
- ¹⁹⁰ E. Andersons. Vēstule E. Dunsdorfam 03.12.1974. Turpat, 2423–1-v–62, 99. lp.
- ¹⁹¹ E. Andersons. Vēstule E. Dunsdorfam 15.05.1980. Turpat, 116. lp.
- ¹⁹² E. Andersons. Vēstule E. Dunsdorfam 03.11.1980. Turpat, 120. lp.
- ¹⁹³ L. Švābe, A. Balodis, U. Ģērmanis, J. Zalcmanis. Mūsu viedoklis. *Latvija*, 01.12.1979., 3. lpp.
- ¹⁹⁴ [U. Ģērmanis] Dr. Ulafs Jāņsons. Dr. Ulafa Jāņsona piebildumi. *Latvija*, 26.03.1984., 4. lpp.
- ¹⁹⁵ D. Šleiere. Vēstule E. Dunsdorfam 20.03.1989. *LNA-LVA*, 2423–1-v–170, 367. lp.
- ¹⁹⁶ D. Rozenberga. The impact of Latvian exile literature on research in Latvia (1992–2006). Loughborough University, 2011, p. 285. Pieejams: https://dspace.lboro.ac.uk/dspace_jspui/bitstream/2134/8319/2/Rozenberga_2011_PhD_Thesis.pdf

EDGARS DUNSDORFS AND THE SERIES
ON THE HISTORY OF LATVIA ISSUED
BY *DAUGAVA* PUBLISHERS

Viesturs Zanders

Dr. philol., professor at the Faculty of Social Sciences, University of Latvia, director of the Research sector at the Letonics and the Baltics Centre of the Latvian National Library.

Scientific interests: history of publishing and libraries in Latvia.

The article deals with the origin and development of a project to publish works on the history of Latvia that is well-known in the professional circles of historians but little investigated in the aspect of the Latvian historiography and book publishing in exile. It includes an analysis of Edgars Dunsdorfs (1904–2002) organizational and professional achievements, working for years on the preparation of a series of monographies dedicated to the history of Latvia. Using materials of Edgars Dunsdorfs' archives comparatively recently included in the scientific circulation, the author evaluates the interaction of the *Daugava* publishers, the editor-in-chief of this series Edgars Dunsdorfs and the authors of separate books. The correspondence of people working on this series offers until now little known information on the personalities of some researchers and their manner of work. Book reviews in the press, in their turn, testify to the possibility of a professional discussion and its level in exile in the 1950–1980s as well to the response these publications met in exile and in Latvia as well.

Key words: Edgars Dunsdorfs, history of Latvia, *Daugava* publishers, book publishing in exile, historiography.

Summary

The article deals with a project of historical publications which until now is rarely investigated in the aspect of book publishing in Latvian exile. It was carried out during 1959–1997 by historian Edgars Dunsdorfs (1904–2002), since 1948 living in Australia, and the *Daugava* publishers who started to operate in 1945 in Stockholm. In 1950s a series of publications on the history of Latvia was begun, unparalleled in the Latvian book publishing. These were studies of the 13th–20th century history of Latvia carried out by different generations of Latvian historians, and their supreme task was to become a certain alternative to historical research in the then occupied Latvia.

Detailed study of periodicals in exile shows that the response to the publication of this series has been much wider and more nuanced than it can be judged by bibliographies of Edgars Dunsdorfs and Arveds Švābe issued in the 1990s in Latvia. The volumes on the early modern times of Latvia have received analytical reviews by other historians. The authors of the volumes devoted to the history of the 20th century (especially Edgars Andersons) had to deal with dilemma: to offer an analysis of historical events based on historical sources or to satisfy themselves with an interpretation of the part which would add to the national self-awareness of the Latvians. Therefore it is no surprise that those publications, which dispel myths and contain also information unflattering to the Latvians, often have earned rather sharp criticism by those who witnessed the processes of the modern history of Latvia. The creative freedom of the researchers has been influenced by the fact that the events of the recent past of Latvia and the evaluation of the activities of people involved in them have been discussed not only in the press of exile but they have been used also by Soviet propagators for their manipulations.

There have been attempts to use the materials of Edgars Dunsdorfs' archives, mostly his correspondence with the authors of the series and publishers Dagnija and Georgs Šleieri now kept in the National Archives of Latvia and the Academic Library of the University of Latvia, in order to reconstruct the growth of the series, the discussions of the authors and publishers about the principles of editing and publishing of research work, as well as the response of the exile community to the published books and their long way to the readers in Latvia. The article includes a wider characteristics of the cooperation of Edgars Dunsdorfs and the *Daugava* publishers with the authors of the series Arnolds Spekke, Edgars Andersons and Ādolfs Šilde.

The historical series issued by the *Daugava* publishers is not only an example of a successful private initiative, but also one of the most substantial and long-lasting achievements in the book publishing in exile as such.

ARHEOLOĢIJA LATVIJAS REPUBLIKAS (1918–1940) LAIKĀ*

Andrejs Vasks

Dr. habil. hist., LU Latvijas vēstures institūts, vadošais pētnieks.

Zinātniskās intereses: Latvijas aizvēsture, arheoloģija, bronzas un senākais dzelzs laikmets.

Rakstā aplūkota Latvijas arheoloģijas attīstība starpkaru periodā, veiktie organizatoriskie pasākumi un izveidotās institūcijas arheoloģiskās pētniecības un pieminekļu aizsardzības nodrošināšanai, starptautiskā sadarbība un publikācijas.

Atslēgas vārdi: Latvija, arheoloģija, akmens, bronzas un dzelzs laikmets, vēsturiskie laiki, starptautiskā sadarbība, publikācijas.

ORGANIZATORISKIE PASĀKUMI UN INSTITŪCIJAS

Nodibinoties Latvijas Republikai 1918. gadā, Latvija atradās ļoti sarežģītā militāri politiskajā situācijā. Lai gan Pirmais pasaules karš bija beidzies, Latvijā karadarbība turpinājās gan pret iekšējiem, gan ārējiem ienaidniekiem (Latvijas Neatkarības karš) un beidzās tikai 1920. gadā. Tikai tad kļuva iespējama jaunās republikas institūciju, to skaitā zinātnes, izglītības un kultūras organizāciju veidošana. Ar šo laiku sākās arī arheoloģijas “institucionalizācija”, respektīvi, visa arheoloģiskā darbība tika ietverta atbilstošu valsts organizāciju ietvaros.

1920. gadā nodibināja Latviešu etnogrāfisko muzeju, kas bija radies jau agrāk kā sabiedrisks veidojums pie Rīgas Latviešu biedrības (RLB) Zinību komisijas (kopš 1924. gada – Valsts vēsturiskais muzejs, tagad – Latvijas Nacionālais vēstures muzejs). Muzejā tika izveidota arheoloģijas nodaļa. Tās arheoloģisko krājumu

* LETONIKA Raksts sagatavots Valsts pētījumu programmā “Letonika”.

veidoja no RLB Zinību komisijas muzeja pārņemtā kolekcija – 1442 senlietu vienības.

1922. gadā Latvijas Universitātē nodibināja Arheoloģijas katedru, kuru 1922. gadā sāka vadīt no Kēnigsbergas Universitātes uzaicinātais profesors Makss Eberts (1879–1929), bet kopš 1924. gada – no PSRS dzimtenē pārbraukušais profesors Francis Balodis (1882–1947). Arheoloģijas katedras uzdevums bija sagatavot profesionālus arheologus, jo Latvijā tolaik tādu trūka. Abu profesoru organizētās nodarbības piesaistīja salīdzinoši lielu skaitu studentu – 20–30.¹ Studenti piedalījās arī abu profesoru semināru izrakumos un arheoloģisko vietu apzināšanā. No viņu vidus nāca visi 20. gadu otrās puses – 30. gadu Latvijas arheologi.

1923. gadā Saeima pieņēma Pieminekļu aizsardzības likumu (likums tika papildināts 1932. gadā). Tā autors bija pirmais LU rektors, I Saeimas izglītības komisijas priekšsēdētājs prof. Ernests Felsbergs (1866–1928). Šajā pašā gadā pie Izglītības ministrijas nodibināja Pieminekļu valdi, kurai bija jānodrošina kultūras, tai skaitā arī arheoloģisko pieminekļu aizsardzība (pieminekļu reģistrācija, uzmērīšana, uzskaites anketu izstrādāšana, aizsargājamo pieminekļu sarakstu sastādīšana, korespondentu tīkla izveidošana, arī izrakumu organizēšana²). Sākot ar šo laiku, arheoloģiskos izrakumus drīkstēja veikt tikai ar Pieminekļu valdes atļauju, kurai bija jānodod arī izrakumu dokumentācija un atradumi un kura tos tālāk novietoja Valsts vēsturiskajā muzejā.

Tātad 1923. gads bija pagrieziena punkts Latvijas arheoloģijā – tā tika ievirzīta modernas zinātnes gultnē, bet arheoloģisko pieminekļu aizsardzība un izpēte kļuva par valsts kultūrpolitikas sastāvdaļu.³ Lielāks atbalsts vēstures pētniecībai sākās pēc K. Ulmaņa realizētā valsts apvērsuma 1934. gada 15. maijā. Kā svarīgs tika izvirzīts uzdevums celt tautas nacionālo pašapziņu, un vēsturei, tai skaitā aizvēsturei te tika ierādīta ievērojama loma. Šajā sakarā nozīmīgs bija 1936. gads, kad tika nodibināts Latvijas vēstures institūts, kurā bija arī senvēstures nodaļa,⁴ un sāka iznākt žurnāls *Senatne un Māksla*, kurā vietu atrada daudzi arheologu raksti (sīkāk par to tālāk). 30. gados pieauga arī finansiālais at-

balsts arheoloģijai. Tā Pieminekļu valdes budžetā arheoloģiskajiem izrakumiem 1934./1935. gadā bija atvēlēti Ls 1300, bet 1938./1939. gadā – jau Ls 3600. Līdzīgi arī senlietu iegādei atvēlētā summa šajos gados no Ls 300 pieauga līdz Ls 7000.⁵

ARHEOLOĢISKIE IZRAKUMI UN SVARĪGĀKĀS ATZIŅAS

Pirmos izrakumus valsts organizācijas – Valsts vēsturiskā muzeja uzdevumā 1920.–1922. gadā veica muzeja lietvedis Jūlijs Krieviņš-Lietgalietis (1863–1935) Priekuļu Kampos, pie Veckuldīgas pilskalna un Kazdangā, bet 1923. gadā pēc Latvijas Senatnes pētītāju biedrības ierosinājuma – Sārumkalna pilskalnā. Vēl atzīmējami mākslinieka Eduarda Brencēna (1885–1929) 1920. gadā, LU profesora, zviedru antropologa Gastona Bakmaņa (1883–1964) 1921. gadā un prof. anatoma Jēkaba Prīmaņa (1892–1971) 1922. gadā veiktie izrakumi latgaļu uzkalniņu kapulaukā Jaunpiebalgā. 1924. gadā izrakumus akmeņu krāvuma kapos Liezēres Pelavās veica barons A. Šulcs-Ašerādēns.

Vairākos Latvijas novados bija aktīvi skolotāji – novadpētnieki. Dibināja skolu muzejus. Piemēram, Jēkabpilī darbojās skolotājs Arnolds Štokmanis (1895–1970) un viņa dibinātais Dzimtenes senatnes pētīšanas pulciņš. Ar Izglītības ministrijas atļauju viņš veica izrakumus vairākos uzkalniņu kapulaukos Krustpils, Sēlpils un Ābeļu pagastā. Savukārt Cesvaines vidusskolas zīmēšanas skolotājs Augusts Nore (1883–1959) izdarīja izrakumus Cesvaines pilskalnā un vairākos senkapos Cesvaines, Oļu, Jaungulbenes un Virānes pagastā. Kurzemē 20. gadu sākumā aktīvi darbojās Aizputes apriņķa mērnieks Kārlis Rubulis (1886–?). 1921. gadā Lielivandē viņš pētīja kuršu ugunskaņus.

Tā kā kopš Pieminekļu valdes nodibināšanas 1923. gadā izrakumus drīkstēja veikt tikai profesionāli arheologi, kādu Latvijā tolaik nebija, tad nepieciešamības kārtā 1924. gadā aizsardzības izrakumu veikšanai Rucavas Mazkatužu un Bauskas Dreņģeru-Čunkānu kapulaukā pieaicināja Heidelbergas Universitātes profesoru Ernstu Vāli (*Wahle*, 1889–1981). Nelielus izrakumus dažās

vietās Vidzemē un Kurzemē 1923. gadā veica arheoloģijas semināra studenti prof. M. Eberta, bet Latgalē un Augšzemē prof. F. Baloža vadībā.⁶ 1925. un 1926. gadā vairākās vietās Zemgalē un Vidzemē izrakumus veica arī Maskavas Arheoloģijas institūtā izglītību guvušais pirmais Pieminekļu valdes priekšsēdētājs un valsts darbinieks Fridrihs Ozoliņš (1879–1940). 1925. gadā divos agrā–vidējā dzelzs laikmeta uzkalniņu kapulaukos Augšzemē izrakumus veica Tartu Universitāti tikko beigušais Harijs Moora (1900–1968).

Sākot ar 20. gadu otro pusi, izrakumus vadīja jau LU sagatavotie speciālisti Valdemārs Ģinters (1899–1970), Fēlikss Jākobsons (1896–1830), Eduards Šturms (1895–1959), Rauls Šnore (1901–1962), Hugo Riekstiņš (1904–198?), Ādolfs Karnups (1904–1973), 30. gados viņiem piepulcējās Elvīra Šnore (dzim. Vilciņa, 1905–1996), Pēteris Stepiņš (1914–1999), Kārlis Ošs (1907–?). Jersikas un Kristapiņu kapulaukā, bet kopā ar V. Ģinteru – Mežotnes kapulaukā izrakumus veica arī Daugavpils muzeja pārzinis, Latvijas Mākslas akadēmijā izglītību guvušais gleznotājs Oskars Kalējs (1902–1993).

Akmens un bronzas laikmeta pieminekļos, ja neskaita 1923. gadā notikušos M. Eberta izrakumus Tojātu apmetnē, izrakumi sākās tikai 30. gados E. Šturma vadībā. Šajā laikā tika pētītas apmetnes Zebrenes Lejascīskās (1930), Garozes Ruteniekos (1932–1933), Virānes Galajukānos (1934) un Zvejniekos (1934), Dundagas Pūrciemā (1934–1938), Rīgas Vārnaskrogā (1935), Lubānas Līčagalā (1936), Ramslavās (1936) un Ičā (1938–1939), Dvietē (1938) un Dvietes Munčos (1938), Sārnatē (1938–1940). Nozīmīgākie no tiem bija Lejascīskās, Pūrciemā, Ičā un it īpaši Sārnatē, kur pirmoreiz tika atrasti koka priekšmeti un koka celtnu paliekas.⁷ Lai arī izrakumu apjoms bija ierobežots (pārsvārā tie bija nelieli aizsardzības izrakumi), iegūtie rezultāti ļāva E. Šturmam nonākt pie vairākiem būtiskiem secinājumiem. Pirmām kārtām kļuva skaidrs, ka Latvijas akmens laikmets dalāms mezolītā un neolītā. Lai arī mezolīta laikam atbilstošas apmetnes vēl nebija zināmas, tomēr vairāk nekā 50 kaula un raga rīku savrupatradumu (īpaši no Lubāna ezera un Dvietes upes) nepārprotami

norādīja uz Latvijas teritorijas apdzīvotību mezolītā. Skaidrāka kļuva arī abu posmu hronoloģija – pēc līdzīgiem atradumiem Maglemoses purvā (Dānija) un Kundas purvā (Igaunija) arī Latvijas atradumi tika datēti ar 7000.–6000. g. pr.Kr.⁸ Neolīts tika attiecināts uz laiku no 3000. līdz 1500. g. pr.Kr., kad sākās bronzas laikmets (tiesa gan, F. Balodis par neolīta sākumu norādīja 4000. g. pr.Kr.⁹). Neolītā tika izšķirtas divas kultūras – senākā ķemmes keramikas un tai sekojošā auklas keramikas kultūra.¹⁰

Tāpat kā par akmens laikmetu, arī pētījumi par bronzas un senāko dzelzs laikmetu 20.–30. gados saistījās ar E. Šturma vārdu, lai gan izrakumus šo laikmetu pieminekļos veica arī citi arheologi. No uzkalniņu kapulaukiem nozīmīgi bija izrakumi Limbažu Buļļumuižā 1929. gadā (E. Šturms) un 1930. gadā (V. Ģinters).¹¹ Šiem akmens šķirstu kapiem līdzīgus, bet mazāk izteiksmīgus vēl pētīja Dzelzavas Puntūzī (E. Šturms, H. Riekstiņš, 1930), Vārkavas Gavariškos (R. Šnore, 1928), Kauguru Avotiņos (E. Šnore, 1933). Rietumlatvijā E. Šturms veica izrakumus Cīravas Dārznieku uzkalniņā (1936), kur pirmoreiz Latvijā atklāja ugunskapus urnās. 1938. gadā P. Stepiņš izpētīja divus uzkalniņus Rucavas Baškos – tie gan pieder senākajam dzelzs laikmetam.

Tomēr vissvarīgākie bija E. Šturma izrakumi 1933. un 1935. gadā Salaspils Reznu uzkalniņu kapulaukā, jo tā bija pirmā pētītā bronzas laikmeta apbedījumu vieta Latvijā. No kapulauka astoņiem uzkalniņiem Šturms izpētīja 1. uzkalniņu un divas trešdaļas no 2. uzkalniņa. 2. uzkalniņā atklāja 310 apbedījumus, kas bija izvietoti it kā trīs stāvos – šeit labi izsekojamas apbedīšanas tradīciju izmaiņas no 2. g.t. pr.Kr. pēdējā ceturkšņa līdz 1. g.t. pr.Kr. vidum.¹²

V. Ģintera 1927.–1929. gada izrakumos Raganukalnā Sakas salā pie Jēkabpils tika atklāts jauns bronzas – senākā dzelzs laikmeta kapu tips – līdzenie skelet- un ugunskapi ar akmeņu konstrukcijām.¹³ Līdzīgus viņš atklāja arī izrakumos Ziedoņskolā pie Bauskas un vēl trīs vietās Zemgalē. Šie kapi tikpat kā nedeļa senlietu atradumus, tāpēc bija grūti datējami un tika attiecināti uz senāko dzelzs laikmetu.

No bronzas laikmeta dzīvesvietām plašāki izrakumi notika 1935. gadā Kļāņgukalnā (R. Šnore). Te pirmoreiz tika iegūts

plašāks kaula, raga, akmens un māla senlietu klāsts, kā arī dati par vietējo bronzas apstrādi un celtniecību vēlajā bronzas un senākajā dzelzs laikmetā.¹⁴ Svarīgi, ka Kļauņukalnā nebija vēlāku periodu uzslāņojumu, kādi bija gan agrāk pētītajā Mūkukalnā, gan E. Šnores 1939. gadā pētītajā Dignājas pilskalnā, tāpat arī V. Ģintera pētītajā Daugmales pilskalnā.

Bronzas laikmeta pētījumi deva pamatu jaunām atziņām. E. Šturms pēc rūpīgām seno bronzas priekšmetu studijām konstatēja, ka bronzas laikmetā Latvijas teritorija pieskaitāma Austrumbaltijas kultūras apgabalam (ar centru Austrumprūsijā), kura aptuvenā ziemeļu robeža iet pa Daugavu.¹⁵ Savukārt F. Balodis secināja, ka blakus medniecībai un zvejniecībai Latvijā pazīstama jau attīstīta zemkopība un lopkopība, nozīmīga arī vietējā bronzas apstrāde, konstatējami sakari ar Skandināviju un Vislas lejtecies apgabalu, bet nav jūtama austrumu bronzas centru ietekme, 2. g.t. pr.Kr. beigās parādās jauns dzīvesvietu tips – pilskalni un ka Latvija ir divu etnisku masīvu – baltu un somu saskares vieta. F. Balodis bija pirmais, kas bronzas un senāko dzelzs laikmetu apvienoja vienā aizvēstures posmā.¹⁶

No dzelzs laikmeta dzīvesvietām izrakumi notika galvenokārt pilskalnos.¹⁷ Pavisam tādi tika veikti septiņos pilskalnos. 20. gados, ja neskaita izrakumus Sārumu pilskalnā (A. Krieviņš) un nelielus pārbaudes izrakumus Cesvaines (A. Nore), Kūliņu (A. Štokmanis), Goveiku un Vecslabadas (F. Balodis),¹⁸ kā arī Grobiņas pilskalnā (B. Nermans, F. Balodis),¹⁹ plašāki pētījumi tika veikti vienīgi Raunas Tanīskalnā (1927, 1930). 1927. gadā tos vadīja arheologs prof. F. Balodis un arhitekts doc. P. Kundziņš, bet izrakumos piedalījās gan vēl studējošie, gan studijas nesen beigušie arheologi Ā. Karnups, R. Šnore, F. Jākobsons, V. Ģinters. Pētījumu rezultātu apkopojums 1928. gadā tika izdots atsevišķā grāmatā.²⁰ Tajā Tanīskalna izrakumu raksturojums sākas ar F. Baloža uzrakstīto nodaļu, kurā viņš apraksta atsevišķās kultūrslāņa (tā biezums sasniedza 3,8 m) kārtas, atklātos objektus un norāda šo slāņu hronoloģiju. Tanīskalna kultūrslānī lielā daudzumā atsegtas pārogļojušās celtnu paliekas, tāpēc atsevišķa nodaļa veltīta to tehniski konstruktīvajam raksturojumam (P. Kundziņš), tāpat

atsevišķās nodaļās analizēti pilskalnā atrastie dzīvnieku kauli (L. Kundziņš) un koku paraugi (A. Teikmanis). Grāmata liecina, ka pilskalnu arheoloģisko izrakumu metodiskais līmenis bija krietni audzis. Izrakumos atklātās celtniecības paliekas tika fotografētas, zīmētas mērogplānos, aprakstītas, bet atradumi fiksēti atsevišķi pa izrakumu laukumiem (tranšējām) un daļēji arī pa kultūrslāņa kārtām un pa atsevišķiem objektiem. Šajā grāmatā pirmo reizi tika veikta iegūto arheoloģisko liecību kompleksa analīze. Izrakumi Tanīskalnā notika arī 1930. gadā Ā. Karnupa vadībā. Kultūrslānis iemērītajā izrakumu laukumā tomēr netika izpētīts pilnībā līdz pamatzemei.²¹

Taču 20. gadus Latvijas pilskalnu pētniecības vēsturē spilgti iezīmē vēl kāds pasākums – Latvijas pilskalnu reģistrācija un šo datu publikācija. To veica Ernests Brastiņš (1892–1941), sākumā ar Senatnes pētitāju biedrības, bet vēlāk ar Pieminekļu valdes atbalstu. Laikā no 1922. līdz 1927. gadam viņš organizēja vairākas ekspedīcijas, kuru laikā apmeklēja, aprakstīja, uzmēroja un fotografēja pilskalnus visā Latvijas teritorijā.²² Pavisam E. Brastiņš apzināja 282 pilskalnus, publicējot iegūtos datus četrās grāmatās.²³ Tiesa, jau pirms E. Brastiņa grāmatu iznākšanas Latvijas piļu enciklopēdiju publicēja ievērojamais piļu pētnieks Karls fon Lēviss of Menārs.²⁴ Viņa grāmatas pirmajā daļā dots arī Igaunijas, Vidzemes, Kurzemes un Latgales pilskalnu saraksts, kurā bija izmantoti A. Bilenšteina dati ar K. Lēvisa of Menāra papildinājumiem. Autors tomēr nebija visus objektus dabā pārbaudījis, tāpēc publikācijā bija kļūdas un neprecizitātes. Tomēr gan K. Lēvisa of Menāra, gan A. Bilenšteina veikums pilskalnu reģistrācijā bija pamats tālākajai E. Brastiņa darbībai. Turpmākajos gados Pieminekļu valde reģistrēja vēl virkni pilskalnu, un 1938. gadā, kad tika atzīmēta valsts pastāvēšanas 20 gadu jubileja, to skaits bija sasniedzis 320.²⁵

Plašāka pilskalnu arheoloģiskā izpēte norisa 30. gados, kad izrakumi tika veikti sešos objektos. Pilskalnu hronoloģijas noskaidrošanai svarīgi bija R. Šnores izrakumi Ķekavas Kļauņu pilskalnā 1935. gadā. Atradumi liecināja, ka tas sākts apdzīvot vēlajā bronzas laikmetā, t.i., 1. gadu tūkstoša pr.Kr. pirmajā pusē, un pamests

ap ēru robežu. Atrastie māla tīģeļu un lejamveidņu fragmenti liecināja, ka vietējie iedzīvotāji jau pratuši apstrādāt bronzu, bet tas savukārt norādīja uz maiņas sakaru pastāvēšanu. Samērā bagātīgais kaula un raga rīku klāsts liecināja par šo materiālu plašu izmantošanu vēl bronzas laikmetā. Nepietiekama izpratne tomēr vēl saglabājās par pilskalna iemītnieku iztikas līdzekļu sagādi. R. Šnore, atsaucoties uz atrastajiem dzīvnieku kauliem, viņus raksturoja kā medniekus un zvejniekus.²⁶ Iespējams, sava nozīme te bija F. Baloža iedibinātajam uzskatu stereotipam par atpalikušajiem somugriem (par kādiem tolaik uzskatīja Kļauņu pilskalna iemītniekus) pretstatā baltiem, kam jau bijusi pazīstama zemkopība un lopkopība. Vēlāk, jau 60. gados veiktā Kļauņukalnā atrasto dzīvnieku kaulu analīze liecināja, ka 70% no tiem bija mājlopu kauli.

Plaši arheoloģiskie izrakumi notika arī Daugmales (1933, 1935–1937) un Mežotnes (1938–1940, 1942) pilskalnā V. Ģintera, Talsu pilskalnā (1936–1938) Ā. Karnupa, Jersikas pilskalnā (1939) F. Baloža un Dignājas pilskalnā (1939) E. Šnores vadībā. Izvēlēti tika pilskalni ar spēcīgu nocietinājumu pazīmēm un kultūrslāni, kas tolaik vēl nabadzīgajai Latvijas arheoloģisko avotu bāzei solīja bagātas liecības gan par saimniecību, gan par apbūvi un nocietinājumiem. Daugmales pilskalns pārsteidza ar neparasti lielo atradumu skaitu.²⁷ Starp atradumiem bija daudz importa priekšmetu un monētu, kas raksturoja Daugmali kā svarīgu tirdzniecības centru Daugavas lejtecē. Jāpiezīmē, ka tolaik Daugmales pilskalnu visā tā pastāvēšanas laikā, arī vēlajā dzelzs laikmetā, uzskatīja par zemgaļu centru. Tikai pēc Otrā pasaules kara veiktie izrakumi Daugavas lejtecē un visu šo materiālu izvērtējums parādīja, ka Daugmales pilskalna iedzīvotāju sastāvs vēlajā dzelzs laikmetā bija jaukts, bet kopš 11. gs. tur pārsvarā laikam bija libieši.²⁸ Lai gan nocietinājumu un celtņu paliekas biežo pārbūvju dēļ Daugmales pilskalnā bija vāji saglabājušās, arī šeit bija jauni atklājumi. Piemēram, tika konstatēts fakts, ka jau kopš 11. gs. vietējie iedzīvotāji izmantojuši ne tikai atklātus pavadus, bet pratuši būvēt arī krāsnis, kuras pirms tam uzskatīja par vēlāku laiku kultūras aizguvumiem (vēlākie pētījumi parādīja, ka šādas apkures ierīces bija pazīstamas jau vidējā dzelzs laikmetā).²⁹

Vēlā dzelzs laikmeta aizsardzības būvju un ēku paliekas daudz lielākā mērā nekā Daugmalē atklājās Talsu un Mežotnes pilskalnā. Atšķirībā no Daugmales pilskalna, kura apdzīvotība sākās jau bronzas laikmetā, Talsos un Mežotnē nocietinātas pils radās tikai vēlajā dzelzs laikmetā 9. gadsimtā. Īpaši nozīmīga bija ieejas un vārtu nocietinājumu izpēte Talsu³⁰ un Mežotnes³¹ pilskalnā. Mežotnes pilskalnā, pētot lielo, plakumu ietverošo valni, noskaidroja, ka tas kopš 9. gs. pakāpeniski ticis paaugstināts, līdz 12. gs., izmantojot baļķu konstrukcijas un mālu pildījumu, sasniedza 11 m augstumu.³² Tik apjomīgi fortifikācijas darbi nocietinājumu izbūvē Latvijas pilskalnos atklājās pirmo reizi. Gan Talsu, gan Mežotnes, gan Jersikas pilskalnā atsedza daudz pāroģļojušos ēku palieku. Īpaši šinī ziņā izcēlās Talsu pilskalns, kur atsevišķām ēkām bija saglabājušās pat jumta konstrukciju paliekas.³³

Jersikas pilskalna izrakumu gaitā tika noskaidrots, ka lielākie kalna reljefa pārveidojumi un nocietinājumu būvdarbi sākušies 10. gs. (par 10. gs. agrākas apdzīvotības pazīmes tur bija ļoti trūcīgas). Līdz 13. gs. pakāpeniski paplašināts pilskalna plakums, stiprinātas nogāzes un paaugstināts aizsargvalnis.³⁴ Plakumā celtņu paliekas biežo pārbūvju dēļ bija saglabājušās vāji, tomēr ar 12. gs. beigām – 13. gs. sākumu datētajā slānī varēja konstatēt celtņu izvietojuma regularitāti.³⁵ Jersikas pilskalnam preti Daugavas kreisajā krastā E. Šnores pētītajā Dignājas pilskalnā atšķirībā no Jersikas apdzīvotību konstatēja no 1. g.t. pr.Kr. līdz 13. gadsimtam.³⁶

Vērienīgie izrakumi pilskalnos deva principiāli jaunus materiālus gan par pilskalnu nocietinājumu uzbūvi, gan ēkām, gan dzīvesveidu. Atskaitot Kļauņukalnu, pārējo pētīto pilskalnu materiāli attiecās uz vēlo dzelzs laikmetu un 13. gadsimtu. Šim laika posmam Latvijas aizvēsturnieki un pirmkārt jau F. Balodis pievērsa vislielāko uzmanību, jo tieši šī laika arheoloģiskajos pieminekļos centās rast pierādījumus vietējo iedzīvotāju augstā kultūras līmeņa pamatošanai, atspēkojot tolaik vēl vācbaltiešu vēstures literatūrā dzīvo tēzi par vietējo cilšu atpalcību pirmskristietības laikā.³⁷ Jaunie arheoloģiskie materiāli deva iespēju F. Balodim daudz plašāk raksturot zemkopību, lopkopību, amatniecību un

tirdzniecību vēlajā dzelzs laikmetā. F. Balodis joprojām turpināja paust savu jau agrāk izvirzīto ideju par īpašu div- un vairākkārtīgu pilskalnu rindu pastāvēšanu aizsardzībai pret krieviem Latvijas austrumos un pret lībiešiem pie Daugavas un Abavas.³⁸ Uz hipotēzes vājo argumentāciju norādīja E. Brastiņš. Viņš rakstīja, ka vispirms būtu jāpierāda šo pilskalnu vienlaicīga pastāvēšana, kā arī tas, ka tiem visiem bija viens uzdevums.³⁹

Daudz lielākā skaitā izrakumi notika dzelzs laikmeta kapulaukos. Līdz 1938. gadam izrakumi bija notikuši 42 agrā dzelzs laikmeta, 26 vidējā dzelzs laikmeta un 67 vēlā dzelzs laikmeta kapulaukos.⁴⁰ 1939. un 1940. gadā vēl tika pētītas apmēram 30 dzelzs laikmeta apbedījumu vietas. Lai arī pētīto dzelzs laikmeta kapulauku skaits pārsniedz 160, jāņem vērā, ka lielākajā daļā gadījumu tie kā reakcija uz Pieminekļu valdē ienākušajām ziņām par cilvēku kaulu un senlietu atradumiem bija tikai nelieli dažu dienu pārbaudes/aizsardzības izrakumi. Nozīmīgi bija H. Mooras 1930. gadā un R. Šnores 1934. gadā veiktie izrakumi Īles Gailišu trijos agrā/vidējā dzelzs laikmeta kapu uzkalniņos. Tie un vēl daži citi pētītie uzkalniņu kapulauki Zemgalē parādīja, ka ir līdzīgi šī paša laika uzkalniņu kapulaukiem Vidzemē un Augšzemē, kurus pētnieki saistīja attiecīgi ar zemgaļiem un latgaļiem.⁴¹ Tā kā Zemgales kapu uzkalniņiem līdzīgus konstatēja arī dienvidrietumu Vidzemē, tika izteiktas domas, ka zemgaļi dzīvojuši arī šajā teritorijā.⁴² Izrakumi Kurzemē liecināja, ka arī tur agrajā dzelzs laikmetā bija izplatīti kapu uzkalniņi (Rucavas Baški un Mazkatuži, Asītes Jaunarāji, Ezeres Andziņi, Medzes Kapsēde). Jāpiezīmē, ka vēlāk H. Mooras ietekmē nostiprinājās uzskats, ka Latvijas dienvidrietumu daļā ir raksturīgi lidzenie kapulauki. Jautājums nav gluži skaidrs arī mūsu dienās. E. Šnores izrakumi 1933. un 1934. gadā Laidzes Lazdiņos nepārprotami apstiprināja domu, ka akmeņu krāvuma kapulauki agrajā dzelzs laikmetā bija raksturīgi arī Ziemeļkurzemei.⁴³

Skaidrāka kļūva aina par vidējo dzelzs laikmetu. Jau 20. gados tika ieviests apzīmējums “vidējais dzelzs laikmets”, ar to saprotot laiku no 400. līdz 800. gadam.⁴⁴ Izrakumi Zemgalē, Vidzemē un Latgalē liecināja, ka, sākot ar 5. gs., uzkalniņu kapulaukus sāka

nomainīt līdzinie skeletkapi. Vēlā dzelzs laikmeta līdzināto kapulauku izrakumi kuršu ugunskaļos, no kuriem plašākie notika 1929. gadā Raņķu Kapeniekos (E. Šturms izpētīja 36 kapus), deva bagātu senlietu materiālu un labāku priekšstatu par līdz tam mazpazīstamajām kuršu apbedīšanas tradīcijām. Vairāki vēlā dzelzs laikmeta līdzinie kapulauki tika pētīti arī Zemgalē. Visvairāk tika pētīti latgaļu līdzinie kapulauki, no kuriem plašāki izrakumi notika Kapiņu Kristapēnos (1928. g., R. Šnore, F. Jākobsons), Mērdzenes Dzērvēs (1933., 1935. g., E. Šnore), Višķu Maskavas kapulaukā (1937.–1938. g., E. Šnore). Latgales austrumu daļā pētīja arī latgaļu kapu uzkalniņus Ciblā, Batņos, Rikopolē u.c. (1925.–1926. g., F. Balodis). Izrakumi latgaļu kapulaukos cita starpā deva arī materiālus tērpu rekonstrukcijai.⁴⁵ Pētīti tika arī Vidzemes lībiešu kapulauki Aizkrauklē (1931. g., H. Riekstiņš), Salaspils Laukskolā (1936.–1937. g., V. Ģinters) un dažās citās vietās.

Izrakumi dzelzs laikmeta kapulaukos deva daudz jauna materiālās kultūras, bērnu tradīciju izpratnei, kā arī etnisko jautājumu skaidrošanā. Etnisko problēmu risināšanā galvenā autoritāte nepāšaubāmi bija F. Balodis.⁴⁶

No vēsturisko laiku arheoloģiskajiem pieminekļiem pētīja galvenokārt 13.–17. gs. apbedījumu vietas. Kuršu kapulaukos Kazdangas Roņos (1932. g., E. Šturms) un Valgales Veģos (1936. g., E. Šturms) atklātie ugunskaļi liecināja, ka kurši mirušo kremāciju piekopusi vēl 13. un 14. gadsimtā. Izrakumi Jūrkalnes Darvdedžos (1936. g., E. Šnore)⁴⁷ un Dundagas Laukumuižā (1929.–1930. g., E. Šturms; 1937. g., E. Šnore) liecināja, ka kuršiem 13.–14. gs. raksturīgi arī skeletkapi. Par vēlā dzelzs laikmetam tipisko senlietu formu un dažu agrāko apbedīšanas tradīciju saglabāšanos arī 13. un 14. gs. liecināja izrakumi Dzelzavas Strūgu kalnā (1930. g., E. Šturms). Sakarā ar paredzētajiem kara laikā sagrautās Ikšķiles baznīcas rekonstrukcijas darbiem 1927. gadā baznīcas kapsētā izrakumus veica E. Šturms, savukārt Aizkraukles senās baznīcas kapsētā 1939. gadā izrakumus veica P. Stepiņš.⁴⁸ Kopumā līdz 1939. gadam vēsturisko laiku apbedījumi tika pētīti vairāk nekā 80 vietās. Lielākoties tie notika, pārbaudot ienākušās ziņas par agrāk neregistrētiem apbedījumiem, un tāpēc to apjoms bija niecīgs.⁴⁹

No vēsturisko laiku dzīvesvietām vienīgie izrakumi notika Valmieras pilsdrupās 1937. gadā (E. Šnore) un 1938. gadā (H. Riekstiņš, P. Stepiņš) un Vecrīgā 1938. un 1939. gadā (R. Šnore). Pirmos rosināja hipotēze par latgaļu pils Beverīnas iespējamo atrašanos zem vācu mūra pils drupām,⁵⁰ bet izrakumi vairākās vietās Vecrīgā bija saistīti ar jaunbūvju celtniecību.⁵¹ Jāpiezīmē, ka Latvijas arheoloģijai galvenā prioritāte bija aizvēstures pētniecība, bet vēsturisko laiku pieminekļi interesēja tikai tiktāl, ciktāl tie atspoguļoja vietējos iedzīvotājus – latviešus. Vācu kā iekarotāju atstātā arheoloģiskā mantojuma pētniecība tika ignorēta. 30. gados tika pat izteiktas domas, ka vācu mūra pilsdrupas kā iekarotāju pieminekļi būtu nojaucamas.⁵²

STARPTAUTISKĀ SADARBĪBA

Latvijas arheoloģijas attīstībā pagājušā gadsimta 20.–30. gados svarīga loma bija kontaktiem ar citu zemju pētniekiem. Iepriekš jau pieminēta vācu arheologa M. Eberta darbība LU. Viņa audzēkņi F. Jākobsons, V. Ģinters un E. Šturms kļuva par ievērojamiem Latvijas arheologiem. Stimulu interesei par Latvijas aizvēstures pieminekļiem deva somu arheologa, tolaik Tartu Universitātes arheoloģijas profesora Ārnes Mihaela Talgrēna (1885–1945) 1922. gada 26.–30. maijā Latvijas Universitātē nolāsītās lekcijas.⁵³ Viņš uzrakstīja arī ievadu pirmajam Latvijas arheoloģijas apkopojumam latviešu valodā – kolektīvajai monogrāfijai *Latvijas archaioloģija*.⁵⁴ Šajā grāmatā par autoriem vēl tika uzaicināti Ā. M. Talgrēna skolnieki – Tartu Universitāti beigušie igauņu arheologi H. Moora un Marta Šmīdehelme (1896–1981), kas Latvijā bija veikuši arī izrakumus. Lai stiprinātu kontaktus ar Zviedrijas arheoloģiju, pēc F. Baloža iniciatīvas uz Latviju 1929. un 1930. gadā tika uzaicināts prof. Birgers Nermans (1888–1971), kas kopā ar F. Balodi veica izrakumus Grobiņas skandināvu kapulaukos un pilskalnā. Plašāku starptautisku rezonansi un atpazīstamību Latvijas arheoloģija ieguva 1930. gadā, kad, pateicoties F. Baloža autoritātei gan Latvijā, gan ārpus tās, Rīgā tika organizēts II Baltijas arheologu kongress. Kongresā piedalījās pārstāvji

no Norvēģijas, Polijas, Zviedrijas, Anglijas, Dānijas, Francijas, Igaunijas, Lietuvas un Vācijas, pavisam 95 zinātnieki.⁵⁵ Vairāku arheologu pētījumi tika prezentēti arī Pirmajā Baltijas vēsturieku konferencē 1937. gadā. Profesionālajai izaugsmei nozīmīga bija Latvijas arheologu stažēšanās ārzemēs. Tā E. Šnore savas zināšanas arheoloģijā un muzeja ekspozīciju noformēšanā papildināja ārzemju komandējumos Stokholmā (1932. g.), Parīzē, Briselē, Berlīnē (1937. g.), Helsinkos (1937. g.); R. Šnore 1929., 1931. gadā, LU komandēts, stažējās Stokholmā, Upsalā, Visbijā u.c. Zviedrijā, bet 1933. gadā – Londonā, Kembridžā, Oksfordā; Ā. Karnups 1928. gadā stažējās Gotlandē, bet 1931. gadā Stokholmā; P. Stepiņš ar Kultūras fonda stipendiju 1938. un 1939. gadā stažējās Igaunijā, Somijā, Zviedrijā un Dānijā.

PUBLIKĀCIJAS

20. un 30. gados pētījumi Latvijas arheoloģijā ir atspoguļoti gan monogrāfijās, gan žurnālos, gan turpinājumizdevumos, kā arī dienas presē (pēdējā te netiek tuvāk aplūkota). No monogrāfijām pirmkārt minami divi Latvijas arheoloģijas apkopojumi – viens 1926. gadā,⁵⁶ bet otrs 1938. gadā.⁵⁷ Pārskatu par Latvijas arheoloģiju sniedz arī lielformāta attēlu albums *Latviešu kultūra senatnē*, kurā 63 attēlu tabulās skatāmas pa arheoloģiskajiem periodiem izkārtotās raksturīgākās senlietas. Izdevumam plašu ievadu, kas faktiski bija Latvijas senākās vēstures īss raksturojums, uzrakstīja F. Balodis. Attēlu sagatavošanā piedalījās V. Ģinters, Ā. Karnups, E. Šnore, R. Šnore, E. Šturms. Šajā grāmatā pirmo reizi Latvijas aizvēstures periods skatīts kopā ar vēsturiskajiem laikiem – 13.–17. gadsimtu.⁵⁸ Par bronzas laikmetu nozīmīgs bija E. Šturma pētījums, kas tika publicēts 1936. gadā Vācijā.⁵⁹ H. Mooras pētījums bija veltīts Latvijas dzelzs laikmetam līdz 500. gadam. Šī fundamentālā darba pirmā daļa iznāca 1929., bet otrā – 1938. gadā Tartu.⁶⁰ 1940. gadā iznāca F. Baloža grāmata par Jersiku.⁶¹

Aplūkojamajā laika posmā, sevišķi 20. gados, raksti par Latvijas arheoloģiju bija izkaisīti vairākos periodiskajos izdevumos

(plašu pārskatu par publikācijām Latvijas arheoloģijā līdz 1938. gadam publicēja R. Šnore⁶²). Kā nozīmīgs izdevums 20. gados vispirms būtu atzīmējams žurnāls *Latvijas Saule*. Šis zinātniski populārais mēnešraksts par Latvijas mākslu un senatni iznāca no 1923. līdz 1931. gadam. Plašai lasītāju auditorijai paredzētajā un labi ilustrētajā žurnālā līdzās rakstiem par tautas mākslu, vēsturi un etnogrāfiju tika publicēti arī raksti par arheoloģisko tematiku, sevišķi par veiktajiem izrakumiem un to rezultātiem. Šo rakstu autori bija J. Krieviņš, A. Štokmanis, H. Moora, F. Balodis u.c. Tā kā Pieminekļu valdei iesniedzamo arheoloģisko izrakumu pārskatu sagatavošanas prakse vēl tikai veidojās un iesniegtā izrakumu dokumentācija ne vienmēr bija pietiekami informatīva, tad daļa no šīm publikācijām vēl šodien kalpo kā vērtīgs informācijas papildinājums.

No 1920. līdz 1939. gadam iznāca žurnāls *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. Atšķirībā no žurnāla *Latvijas Saule* tas bija akadēmisks zinātnisks izdevums, kur rakstus publicēja profesionāli vēsturnieki, valodnieki, literatūras pētnieki, kā arī arheologi. No pēdējiem var minēt, piemēram, F. Jākobsona publikāciju par podnieka ripas ieviešanu Latvijā⁶³ un E. Šturma plašo rakstu divos žurnāla numuros par Kursas aizvēstures problēmām.⁶⁴ Tāpat žurnālā atrodami raksti par arheoloģisko pieminekļu aizsardzības jautājumiem un Pieminekļu valdes darbību,⁶⁵ kā arī par jaunieguvumiem arheoloģijā⁶⁶ un arheoloģisko atradumu izstādēm.⁶⁷ Kopumā tomēr arheoloģijai veltīto rakstu īpatsvars žurnālā nebija liels.

Ievērojami lielāka vieta arheoloģijai bija iecerēta žurnālā *Senatne*, kas sāka iznākt 1929. gadā. Žurnālā, kura atbildīgais redaktors bija E. Šturms un kuru plānoja izdot sešas reizes gadā, bija paredzēts publicēt rakstus par arheoloģiju un etnogrāfiju. Diemžēl sākušās ekonomiskās krīzes apstākļos dienas gaismu ieraudzīja tikai divi šī labi iecerētā izdevuma numuri. Jāņem vērā arī tas, ka žurnāls tematiski bija samērā šauri orientēts – uz arheoloģiju un tautas celtniecību, tāpēc tas nevarēja cerēt uz plašu lasītāju loku tik nelielā zemē kā Latvija. Žurnālā ir publicēti vairāki nozīmīgi raksti. Tāds, piemēram, ir F. Jākobsona raksts par migrāciju procesiem dzelzs laikmetā un latgaļu ienākšanu Lat-

vijas teritorijā.⁶⁸ Rakstā F. Jākobsons īsumā izklāsta arī dažus teorētiskos principus, uz kuru pamata, pēc viņa domām, var spriest par vienas vai otras kultūras attīstības pēctecību vai pārrāvumu. Šis ir viens no tiem retajiem gadījumiem, kad Latvijas arheoloģijā kultūras izmaiņām mēģināts rast teorētisku skaidrojumu. Nozīmīgs ir arī V. Ģintera raksts par vēlā bronzas un senākā dzelzs laikmeta līdzeno kapulauku Jērcēnos, kāds Latvijā bija atklāts pirmo reizi.⁶⁹

1936. gadā Pieminekļu valde sāka izdot grezni noformētu un bagātīgi ilustrētu žurnālu *Senatne un Māksla*. Tā atbildīgais redaktors bija F. Balodis. Žurnāls iznāca četras reizes gadā un līdz 1940. gadam, kad tā darbību pārtrauca padomju okupācija, bija izdoti 18 numuri. Žurnāla saturu veidoja sadaļas, veltītas vēsturei, etnogrāfijai, mākslai, folklorai, numismātikai un senvēsturei respektīvi arheoloģijai. Rakstu autori bija attiecīgo zinātņu nozaru vadošie speciālisti. Gandrīz katrā numurā sadaļā “Senvēsture” tika publicēti vairāki arheologu raksti. Ņemot vērā, ka 30. gadu otrajā pusē Latvijā bija tikai astoņi deviņi arheologi, kas veica izrakumus un sagatavoja zinātniskas publikācijas, žurnālā publicētie 40 raksti (ieskaitot rakstus numismātikā) liecina par visai aktīvu pētniecisko darbu. Lielākā daļa rakstu bija veltīta autoru veikto izrakumu rezultātu raksturojumam. Šīs publikācijas ir svarīgs informācijas avots arī mūsu dienās, īpaši tās, kas veltītas tādu ievērojamu pilskalnu kā Daugmales,⁷⁰ Talsu⁷¹ un Mežotnes⁷² pētījumiem.

Vairākos rakstos tika aplūkotas atsevišķas senlietu grupas, to tipoloģija un hronoloģija. Tā E. Šturms rakstīja par akmens laikmeta atradumiem Rīgā,⁷³ par senākajiem cilvēku tēliem Latvijas arheoloģiskajā materiālā,⁷⁴ par Dvietes un Lubānas kaula senlietām⁷⁵ un mezolīta atradumiem Latvijā.⁷⁶ Viņš publicēja arī rakstu par kuršu zobeniem.⁷⁷ Savukārt V. Ģinters žurnālā publicēja pētījumu par Romas importu⁷⁸ un par zemgaļu vairogiem.⁷⁹ R. Šnore, kas līdztekus arheoloģijai bija specializējies arī numismātikā, rakstīja par sudraba atradumiem Latvijā.⁸⁰

1937. gadā sāka iznākt *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. To izdeva 1936. gadā nodibinātais Latvijas vēstures institūts, kas bija

ieplānotās Latvijas Zinātņu akadēmijas pirmā sastāvdaļa. Žurnāls iznāca četras reizes gadā, un līdz 1940. gadam tika izdots 14 žurnāla burtnīcas (numuri). Institūta pētnieciskā darbība pamatā bija vērsta uz vēsturisko laiku izpēti un vēstures avotu publicēšanu. Tāpēc arī žurnāla rakstu lielākā daļa bija veltīta rakstīto laiku vēsturei. Par aizvēsturi žurnālā ir publicēti divi F. Baloža raksti.⁸¹

Galvenā loma turpinājumizdevumu veidošanā bija Pieminekļu valdes iniciatīvām. 20. gados tika uzsākta sērija *Pieminekļu valdes materiālu krājumi*, kurā tika publicēti arheoloģiskie un etnogrāfiskie (tautas celtniecības) materiāli. Pirmā šajā sērijā iznāca E. Brastiņa grāmata par Zemgales un Augšzemes pilskalniem,⁸² kurai sekoja vēl divas – par Latgales⁸³ un Vidzemes⁸⁴ pilskalniem. Grāmata par Kurzemes pilskalniem bija iznākusi jau 1923. gadā pirms minētās sērijas izveidošanas, un to izdeva Latvijas Senatnes pētītāju biedrība.⁸⁵

Šīs sērijas ietvaros sāka iznākt arī *Arhaioloģijas raksti*. Pavisam iznāca četras šo rakstu burtnīcas, veltītas vairāku arheoloģisko pieminekļu izpētes rezultātiem.⁸⁶ Mūsdienu izpratnē tie faktiski bija izrakumu pārskati, kas sastāvēja no atrakto objektu detalizēta apraksta, pievienotām fotogrāfijām un plānu zīmējumiem. Šīs publikācijas liecina, ka kapulauku un pilskalnu arheoloģisko izrakumu metodikas līmenis, salīdzinot ar iepriekšējo laiku, bija krietni audzis.

Dažkārt raksti Latvijas arheoloģijā tika publicēti citos, ar vēsturi un arheoloģiju tieši nesaistītos izdevumos. Piemēram, Latvijas Universitātes paspārnē pastāvošā Latviešu filologu biedrība izdeva periodisku rakstu krājumu *Filologu biedrības raksti*. No 1921. līdz 1940. gadam pavisam iznāca 20 šī izdevuma laidieni, kuros bez tīri valodnieciskiem darbiem publicēja arī rakstus par vēsturi, etnogrāfiju, mitoloģiju un folkloru. Tā šo rakstu 15. laidienā 1935. gadā ievietots E. Elksnītes raksts par izrakumiem Jaunpiebalgas uzkalniņu kapulaukā, kur izrakumus bija veikuši vairāki pētnieki.⁸⁷

Pēc F. Baloža iniciatīvas Filologu biedrība ar Kultūras fonda finansiālu atbalstu 1930. gadā sāka izdot neperiodisku sēriju *Lat-*

viešu *aizvēstures materiāli*. Iznāca divi laidieni. Pirmajā tika publicētas H. Riekstiņa sastādītās Latvijas arheoloģiskās kartes⁸⁸ un R. Šnores pētījums par dzelzs laikmeta rotadātām.⁸⁹ Izdevuma otrajā un diemžēl pēdējā laidienā tika publicēti E. Šturma apkopotie materiāli par akmens laikmetu.⁹⁰ Latvijas arheologi F. Balodis, V. Ģinters, F. Jākobsons, Ā. Karnups, E. Šnore, R. Šnore un E. Šturms piedalījās arī Latviešu konversācijas vārdnīcas veidošanā, uzrakstot daudzus šķirkļus par Latvijas arheoloģiju.

Šis Latvijas arheologu pētījumu publikācijas, lai arī izkaisītas dažādos izdevumos, izveidoja labu pamatu arheoloģijas zinātnes attīstībai turpmākajos gadu desmitos. Kopumā tās iekļāvās tā laika Eiropas kultūrvēsturiskās arheoloģijas kopējā panorāmā. Svarīgākais šī virziena pamatjēdziens bija arheoloģiskā kultūra (province, areāls). Tika uzskatīts, ka tā atspoguļo konkrētu pagātnē eksistējušu etnisku vienību (tautu), bet atsevišķu šīs kultūras elementu parādīšanās citās teritorijās tika skaidrota kā iedzīvotāju migrācijas rezultāts. Spilgtākais šī virziena pārstāvis bija vācu arheologs Gustavs Kosinna ar savām ģermāņu iekarošanas vīzijām.⁹¹

Latvijas gadījumā par vienu no svarīgākajiem kļuva jautājums par baltu ciltīm senatnē, par šo cilšu atsevišķo grupu lokalizāciju un saistību ar konkrētiem arheoloģiskajiem pieminekļiem. Redzamākais šī virziena pārstāvis bija F. Balodis – Latvijas zinātniskās arheoloģijas pamatlicējs. Kā vadošais arheologs viņš noteica arī galvenās nostādnes Latvijas aizvēstures traktējumā, sākot ar vēlo neolītu, kad, pēc viņa domām, Latvijas teritorijā ienāca pirmbalti, līdz krusta karu sākumam 13. gadsimtā. Baltu cilšu vēsture viņam visnotaļ bija cīņu vēsture jaunu teritoriju iekarošanā, pie kam galvenais baltu pretinieks jau kopš vēlā neolīta ir bijušas somu-ugru ciltis. Šo cilšu kultūru Balodis tēloja kā atpalikušu, mazāk attīstītu salīdzinājumā ar baltiem. Visspilgtāk tas atklājas viņa 1938. gada grāmatā *Senākie laiki. Latviešu senvēsture*. Tā jau pieminētie pirmbalti ap 2000. gadu pr.Kr. atkaroja somiem Latvijas dienviddaļu apmēram līdz Abavai un Daugavai. Savukārt bronzas laikmetā 12. gs. pr.Kr. uzbrūkošie somi (pēc F. Baloža domām – libiešu senči) atspieda baltus no Daugavas uz dienvidiem, bet neilgi pirms Kristus dzimšanas vēl viens somu –

šoreiz jau igauņu senču vilnis atspieda baltus vēl tālāk uz dienvidiem, tā ka baltu (pēc F. Baloža domām – pirmkuršu) apdzīvota palika vairs tikai Latvijas dienvidrietumu daļa. Šos somu cilšu iekarojumus pavadīja kultūras pagrimums. Agrajā dzelzs laikmetā baltu ciltis, piedzīvojot jaunu kultūras uzplaukumu, aktivizējās un uzsāka savu uzvaras gājienu ziemeļu virzienā.⁹²

Baltu kultūru pretstatot somu kultūrai, F. Balodis faktiski nonāca pašā jo kaismīgi un argumentēti apkarotajās kultūrtrēģerisma pozīcijās. Tikai tagad ģermāņus un slāvus bija nomainījuši balti. Katrā ziņā F. Balodis tēloja visai dinamisku un pat dramatisku laikmeta ainu, kas gan maz balstīta uz faktiem, vairāk uz iztēli. To neapšaubāmi stimulēja Latvijas kā jaunas valsts vajadzība pēc “skaistas” vēstures, kur viss tiek izcīnīts cīņās un sūrā darbā. Jāpiezīmē, ka jau grāmatas iznākšanas gadā tāds ievērojams vēsturnieks kā A. Švābe izteica šaubas par šīm F. Baloža aprakstītajām migrācijām. Tā A. Švābe šaubās, vai 12. gs. pr.Kr. jau var runāt par lībiešu senčiem, kas nez no kurienes atnākuši. Tāpat viņš šaubās par atkārtotu somugru vilni no austrumiem senākajā dzelzs laikmetā. A. Švābe piedāvā iespēju viņu izcelsmi saskatīt tepat Latvijā no akmens laikmeta somugriem.⁹³

No šodienas viedokļa skatoties, šajā neapšaubāmi dinamiskajā, vēsturiskā romantisma garā uzrakstītajā esejā vairāk ir apgalvojumu nekā pierādījumu. Tomēr jāņem vērā, ka šis darbs bija rakstīts kā vēsture resp. senvēsture, nevis kā arheoloģisks traktāts un bija domāts plašai sabiedrībai tās nacionālās pašapziņas stiprināšanai, kam sevišķa uzmanība tika pievērsta pēc Ulmaņa režīma nodibināšanās. Tiesa gan, līdzīgā stilā, idealizējot Latvijas senāko vēsturi, F. Balodis rakstīja jau 20. gados,⁹⁴ tāpēc diez vai viņam var pārmest izdabāšanu Ulmaņa nacionālistiskajai ideoloģijai – drīzāk viņš bija tās līdzveidotājs. Turklāt līdzīga arheoloģisko datu etniskās interpretācijas saistība ar noteiktiem nacionāli politiskiem mērķiem bija raksturīga arī citām tā laika Eiropas valstīm (Vācijai, Francijai, Lielbritānijai, Polijai, Ungārijai u.c.).⁹⁵ Ja ignorējam šos nepierādāmos iekarojumus, tad jāatzīst, ka F. Baloža izveidotā etniskā aina, ciktāl tā zīmējās uz dzelzs laikmetu, lielā mērā tika pārņemta arī sekojošajā padomju periodā.⁹⁶

SECINĀJUMI

Kopumā, raksturojot arheoloģijas attīstību Latvijas Republikā starpkaru periodā, var konstatēt, ka arheoloģija Latvijā bija kļuvusi par valsts atbalstītu patstāvīgu zinātņi. Būtiski bija pieaugusi avotu bāze, gan sistematizējot arheoloģisko pieminekļu uzskaiti un reģistrāciju, gan veicot šaurāka vai plašāka mēroga izrakumus savam laikam atbilstošā metodiskā līmenī. Uz šīs avotu bāzes sāka risināt arheoloģisko materiālu tipoloģijas un hronoloģijas jautājumus, kā arī plašāka rakstura aizvēstures problēmas; tā kā pēc savas ievirzes un rakstura tā bija kultūrvēsturiskā arheoloģija, tad arheoloģisko pētījumu laukā par vienu no svarīgākajiem kļuva jautājums par baltu ciltīm senatnē, par šo cilšu atsevišķo grupu lokalizāciju un saistību ar konkrētiem arheoloģiskajiem pieminekļiem. Nokārtots bija arī arheologu izglītības jautājums Latvijas Universitātē.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Rauls Šnore (1938). Latvijas senvēstures pētīšanas darbs valsts pastāvēšanas 20 gados (īss pārskats ar norādījumiem uz svarīgāko arheoloģijas literatūru). *Senatne un Māksla*, 4, att. 43., 51. lpp.
- ² Sīkāk par Pieminekļu valdes darbību arheoloģijas jomā sk.: Ritvars Ritums (2013). Arheoloģisko pieminekļu apzināšana, aizsardzība un izpēte. No: *Pieminekļu valdei – 90. Pieminekļu valdes mantojums Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājumā*. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 45.–96. lpp. (Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti Nr. 18).
- ³ Jānis Graudonis (2001). Ievadam. No: *Latvijas senākā vēsture. 9. g.t. pr.Kr. – 1200. g.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 12. lpp.
- ⁴ Likums “Par Latvijas vēstures institūtu” un Latvijas vēstures institūta statūti (1936. un 1993. gads) (1995). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 4, 164.–169. lpp.
- ⁵ Valdemārs Ģinters (1939). Senatnes pieminekļu aizsardzības un pētīšanas darbi 1934.–1939. g. *Senatne un Māksla*, 2, 11. lpp.
- ⁶ Šnore. Latvijas senvēstures pētīšanas darbs valsts pastāvēšanas 20 gados, 40.–62. lpp.
- ⁷ Eduards Šturms (1940). Sārnaties purva mītnes. *Senatne un Māksla*, 1, 41.–64. lpp.
- ⁸ Eduards Šturms (1939). Mezolita atradumi Latvijā. *Senatne un Māksla*, 1, 31.–42. lpp.

- ⁹ Francis Balodis (1938). *Senākie laiki. Latviešu senvēsture*. Rīga: Valters un Rapa, 37. lpp. (Latviešu vēsture, I sēj. 1. daļa. Prof. F. Baloža un prof. A. Tenteļa redakcijā).
- ¹⁰ Eduards Šturms (1937). Neolita apmetne Dundagas Purciemā. *Senatne un Māksla*, 1, 46.–54. lpp.
- ¹¹ Valdemārs Ģinters (1931). Die Steinkistenhügelgräber von Bullu muiža. In: *Congressus secundus archaeologorum Balticorum Rigae, 19.–23. VIII. 1930*. Rigae, S. 423–436 (Acta Universitatis Latviensis Philologorum et Philosophorum ordinis series, tomus I, supplementum 1).
- ¹² Eduards Šturms (1936). Pirmās bronzas laikmeta kapenes Latvijā. *Senatne un Māksla*, 1, 70.–84. lpp.
- ¹³ Valdemārs Ģinters (1929). Jauns senkapu tips Latvijā. *Senatne*, 1, 11.–14. lpp.
- ¹⁴ Rauls Šnore (1936). Izrakumi Doles pag. Kļauņu pilskalnā. *Senatne un Māksla*, 1, 57.–69. lpp.
- ¹⁵ Eduards Šturms (1931). Die bronzezeitlichen Funde in Lettland. In: *Congressus secundus archaeologorum Balticorum Rigae, 19.–23. VIII. 1930*. Rigae, S. 138–139 (Acta Universitatis Latviensis Philologorum et Philosophorum ordinis series, tomus I, supplementum 1).
- ¹⁶ Balodis. *Senākie laiki. Latviešu senvēsture*, 55.–78. lpp.
- ¹⁷ Andrejs Vasks (2005). Latvijas pilskalnu izpētes gaita. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 4, 11.–19. lpp.
- ¹⁸ Harri Moora (1929). *Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr.* I. Teil: Die Funde. Tartu-Dorpat, S. 187–189.
- ¹⁹ Birger Nerman (1958). *Grobin-Seeburg. Ausgrabungen und Funde*. Stockholm, S. 8–10, 81–84, Taf. 58, 59.
- ²⁰ Francis Balodis, Andrejs Teikmanis, Pauls Kundziņš, Ludvigs Kundziņš (1928). *Izrakumi Raunas Tanīsa kalnā 1927. gadā*. Rīga: Pieminekļu valde (Arhαιoloģijas raksti, IV, 1).
- ²¹ Ādolfs Karnups (1931). Ausgrabungen auf dem Burgberge Tanīsa-kalns in Rauna 1930. In: *Congressus secundus archaeologorum Balticorum Rigae, 19.–23. VIII. 1930*. Rigae, S. 461–472 (Acta Universitatis Latviensis Philologorum et Philosophorum ordinis series, tomus I, supplementum 1).
- ²² Par to sikāk sk.: Juris Urtāns (1994). Ernests Brastiņš – Latvijas pilskalnu pētnieks. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 4, 195.–200. lpp.
- ²³ Ernests Brastiņš (1923). *Latvijas pilskalni. 1. Kuršu zeme*. Rīga: Latvijas senatnes pētītāju biedrība; Ernests Brastiņš (1926). *Latvijas pilskalni. 2. Zemgale un Augšzeme*. Rīga: Pieminekļu valde; Ernests Brastiņš (1928). *Latvijas pilskalni. 3. Latgale*. Rīga: Pieminekļu valde; Ernests Brastiņš (1930). *Latvijas pilskalni. 4. Vidzeme*. Rīga: Pieminekļu valde.
- ²⁴ Karl v. Löwis of Menar (1922). *Burgenlexikon für Alt-Livland*. Riga: Walters & Rapa.
- ²⁵ Šnore. Latvijas senvēstures pētišanas darbs valsts pastāvēšanas 20 gadus, 44. lpp.

- ²⁶ Šnore. Izrakumi Doles pag. Kļauģu pilskalnā, 57.–69. lpp.
- ²⁷ Šnore. Latvijas senvēstures pētīšanas darbs valsts pastāvēšanas 20 gados, 67. lpp.
- ²⁸ Guntis Zemītis (1991). Senā Daugmale. No: *Daugavas raksti: No Aizkraukles līdz Rīgai*. Rīga: Latvijas Kultūras fonds, 134. lpp.
- ²⁹ Valdemārs Ģinters (1936). Daugmales pilskalns 1935. g. izrakumi. *Senatne un Māksla*, 1, 33.–56. lpp.
- ³⁰ Ādolfs Karnups (1936). Izrakumi Talsu pilskalnā 1936. g. *Senatne un Māksla*, 4, 67.–86. lpp.
- ³¹ Valdemārs Ģinters (1939). Senā Mežotne. *Senatne un Māksla*, 4, 18., 20. lpp.
- ³² Valdemārs Ģinters (1939). Senā Mežotne. 1938. gada arheoloģiskie izrakumi pilskalnā un kapulaukā. *Senatne un Māksla*, 1, 91.–92. lpp.
- ³³ Ādolfs Karnups (1938). Izrakumi Talsu pilskalnā 1937. g. *Senatne un Māksla*, 2, 78.–84. lpp.
- ³⁴ Francis Balodis (1940). *Jersika un tai 1939. gadā izdarītie izrakumi*. Rīga: Pieminēkļu valde, 40.–64. lpp.
- ³⁵ Turpat, 68. lpp.
- ³⁶ Elvira Šnore (1939). Dignājas pilskalns (Īss pārskats par 1939. g. izrakumiem). *Senatne un Māksla*, 4, 46.–64. lpp.
- ³⁷ Sk., piemēram: Francis Balodis (1937). Ievadam. No: Francis Balodis, Rauls Šnore (red.). *Latviešu kultūra senatnē: Attēlu sakopojums*. Rīga: Pieminēkļu valde, V–VI lpp.; Augusts Tentelis, Francis Balodis (1938). Priekšvārdi. No: Francis Balodis. *Senākie laiki. Latviešu senvēsture*. Rīga: Valters un Rapa, 3.–9. lpp.
- ³⁸ Francis Balodis (red.) (1926). *Latvijas arhaioloģija*. Rīga: Valters un Rapa, 74. lpp.; Balodis. *Senākie laiki. Latviešu senvēsture*, 166. lpp.
- ³⁹ Ernests Brastiņš (1937). Latvijas pilskalni. *Aizsargs*, 6, 416.–417. lpp.
- ⁴⁰ Šnore. Latvijas senvēstures pētīšanas darbs valsts pastāvēšanas 20 gados, 46., 53. lpp.
- ⁴¹ Turpat, 53.–54. lpp.
- ⁴² Jānis Ciglijs (2004). Zemgaļi Vidzemē? No: *Pētījumi zemgaļu senatnē: Rakstu krājums*. Rīga: Latvijas Vēstures muzejs, 27. lpp. (Latvijas Vēstures muzeja raksti Nr. 10).
- ⁴³ Elvira Šnore (1970). Kamennyi mogil'nik v Lazdini. No: *Studia archaeologica in memoria Harri Moora*. Tallin: Valgus, 189.–196. lpp.
- ⁴⁴ Balodis (red.). *Latvijas arhaioloģija*, 54.–69. lpp.
- ⁴⁵ Arvīds Dzērvītis, Valdemārs Ģinters (red.) (1936). *Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē*, I. Rīga: J. Grinberga izdevniecība.
- ⁴⁶ Sīkāk par viņa uzskatiem sk.: Andrejs Vasks (2010). Francis Balodis un etniskie pētījumi Latvijas aizvēsturē. No: *Arheoloģija un etnogrāfija*, 24. laid. Rīga: Zinātne, 57.–65. lpp.
- ⁴⁷ Elvira Šnore (1937). Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes Darvdedžos. *Senatne un Māksla*, 2, 57.–64. lpp.

- ⁴⁸ Pēteris Stepiņš (1940). Senā Aizkraukles baznīca. *Senatne un Māksla*, 2, 1.–11. lpp.
- ⁴⁹ Vitolds Muižnieks (2015). *Bēru tradīcijas Latvijā pēc arheoloģiski pētīto 14.–18. gadsimta apbedīšanas vietu materiāla*. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 35. lpp. (Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti Nr. 21).
- ⁵⁰ Elvīra Šnore (1938). 1937. gada izrakumi Valmierā. *Senatne un Māksla*, 3, 82.–98. lpp.
- ⁵¹ Melita Vilsone (1973). Muzeja arheoloģiskie izrakumi Rīgā un to nozīme pilsētas vēstures izpētē. No: *Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs 1773–1973*. Rīga: Zvaigzne, 85.–100. lpp.
- ⁵² Ilgvars Misāns (2012). *Klio Latvijā: raksti par historiogrāfijas problēmām*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 143.–144. lpp. (Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes raksti. Sērija “Vēsture”, 2. sēj.).
- ⁵³ Eduards Kastiņš (1939). Latvijas senvēstures pētīšana. 1918.–1938. No: *Ceļi: Rakstu krājums*, IX. Rīga: Ramaves apgāds, 77. lpp.
- ⁵⁴ Balodis (red.). *Latvijas arhaioloģija*, 9.–12. lpp.
- ⁵⁵ Der zweite Kongress baltischer Archäologen, unter dem Schutze Sr. Exzellenz des Herrn Staatspräsidenten von Lettland, und die Vorarbeiten zum Kongress (Kurzer Bericht des Generalsekretärs) (1931). In: *Congressus secundus archaeologorum Balticorum Rigae, 19.–23. VIII. 1930*. Rigae, S. 7–40 (Acta Universitatis Latviensis Philologorum et Philosophorum ordinis series, tomus I, supplementum 1).
- ⁵⁶ Francis Balodis (red.) (1926). *Latvijas arhaioloģija*. Rīga: Valters un Rapa.
- ⁵⁷ Francis Balodis (1938). *Senākie laiki. Latviešu senvēsture*. Rīga: Valters un Rapa (Latviešu vēsture. I sēj. 1. daļa. Prof. F. Baloža un prof. A. Tenteļa redakcijā).
- ⁵⁸ Francis Balodis, Rauls Šnore (red.) (1937). *Latviešu kultūra senatnē: Atēlu sakopojums*. Rīga: Pieminekļu valde.
- ⁵⁹ Eduards Šturms (1936). *Die ältere Bronzezeit im Ostbaltikum*. Berlin und Leipzig: Walter de Gruyter & Co (Vorgeschichtliche Forschungen, Heft 10).
- ⁶⁰ Harri Moora (1929). *Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr.* I. Teil: Die Funde. Tartu-Dorpat; Harri Moora (1938). *Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr.* II. Teil: Analyse. Tartu.
- ⁶¹ Francis Balodis (1940). *Jersika un tai 1939. gadā izdarītie izrakumi*. Rīga: Pieminekļu valde.
- ⁶² Šnore. Latvijas senvēstures pētīšanas darbs valsts pastāvēšanas 20 gados, 39.–96. lpp.
- ⁶³ Fēlikss Jākobsons (1928). Piezīmes par podnieka ripas ieviešanu Latvijā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 5/6, 600.–603. lpp.
- ⁶⁴ Eduards Šturms (1934). Kursas aizvēstures problēmas. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 7/8, 2.–10. lpp.; 9, 178.–185. lpp.

- ⁶⁵ Zelmars Lancmanis (1920). Senatnes liecinieku kopšana. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 2, 131.–134. lpp.; Artūrs Štāls (1920). Pārskats par kultūrálo vērtību aizsardzības darbiem. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 7, 62.–64. lpp.; Ernests Felsbergs (1922). Sargājat mūsu senču kapus! *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 5, 545.–546. lpp.; B. Brežģis (1931). Senatnes pieminekļu aizsardzība Latgalē laikmetā no XVIII–XX gs. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 5/6, 511.–522. lpp.; Francis Balodis (1938). Pārskats par Pieminekļu valdes darbību no 1923.–1938. gadam. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 11, 580.–581. lpp.
- ⁶⁶ Eduards Šturms (1932). 1931. gada ieguvumi arheoloģijā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1, 36.–47. lpp.
- ⁶⁷ Elvira Šnore (1936). Pieminekļu valdes 1935. gada ieguvumu izstāde pili. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 2, 186.–187. lpp.; Elvira Šnore (1937). Pieminekļu valdes 1936. g. izrakto pieminekļu izstāde. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1, 89.–91. lpp.
- ⁶⁸ Fēlikss Jākobsons (1929). Senlatviešu ienākšana Latvijā. *Senatne*, 1, 2.–10. lpp.
- ⁶⁹ Valdemārs Ģinters (1929). Jauns senkapu tips Latvijā. *Senatne*, 1, 11.–14. lpp.
- ⁷⁰ Valdemārs Ģinters (1936). Daugmales pilskalna 1935. g. izrakumi. *Senatne un Māksla*, 1, 33.–56. lpp.; Valdemārs Ģinters (1936). Daugmales pilskalna 1936. g. izrakumi. *Senatne un Māksla*, 4, 87.–105. lpp.
- ⁷¹ Ādolfs Karnups (1936). Izrakumi Talsu pilskalnā 1936. g. *Senatne un Māksla*, 4, 67.–86. lpp.; Ādolfs Karnups (1938). Izrakumi Talsu pilskalnā 1937. g. *Senatne un Māksla*, 2, 74.–93. lpp.
- ⁷² Valdemārs Ģinters (1939). Senā Mežotne. 1938. gada arheoloģiskie izrakumi pilskalnā un kapulaukā. *Senatne un Māksla*, 1, 64.–98. lpp.; Valdemārs Ģinters (1939). Senā Mežotne. 1939. gada izrakumi. *Senatne un Māksla*, 4, 15.–45. lpp.
- ⁷³ Eduards Šturms (1936). Akmens laikmeta atradumi Rīgā. *Senatne un Māksla*, 3, 65.–71. lpp.
- ⁷⁴ Eduards Šturms (1937). Senākie cilvēka tēli Latvijā. *Senatne un Māksla*, 4, 83.–91. lpp.
- ⁷⁵ Eduards Šturms (1938). Dvietes un Lubānas kaula senlietas. *Senatne un Māksla*, 1, 71.–82. lpp.
- ⁷⁶ Eduards Šturms (1939). Mezolita atradumi Latvijā. *Senatne un Māksla*, 1, 31.–44. lpp.
- ⁷⁷ Eduards Šturms (1936). Kuršu zobeni. *Senatne un Māksla*, 4, 106.–116. lpp.
- ⁷⁸ Valdemārs Ģinters (1936). Romas imports Latvijā. *Senatne un Māksla*, 2, 47.–61. lpp.
- ⁷⁹ Valdemārs Ģinters (1937). Seno zemgaļu vairogu atradumi. *Senatne un Māksla*, 4, 92.–97. lpp.

- ⁸⁰ Rauls Šnore (1938). Par vēlā dzelzs laikmeta sudraba atradumiem Latvijā. *Senatne un Māksla*, 2, 94.–110. lpp.
- ⁸¹ Francis Balodis (1938). Latviešu senvēstures pētišanas likteņgaitas. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 4, 507.–518. lpp.; Francis Balodis (1939). Latviešu starptautiskie sakari ap 1000. gadu pēc Kristus. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1, 5.–20. lpp.
- ⁸² Ernests Brastiņš (1926). *Latvijas pilskalni. 2. Zemgale un Augšzeme*. Rīga: Pieminekļu valde (Pieminekļu valdes materiālu krājumi).
- ⁸³ Ernests Brastiņš (1928). *Latvijas pilskalni. 3. Latgale*. Rīga: Pieminekļu valde (Pieminekļu valdes materiālu krājumi).
- ⁸⁴ Ernests Brastiņš (1930). *Latvijas pilskalni. 4. Vidzeme*. Rīga: Pieminekļu valde (Pieminekļu valdes materiālu krājumi).
- ⁸⁵ Ernests Brastiņš (1923). *Latvijas pilskalni. 1. Kuršu zeme*. Rīga: Latvijas senatnes pētītāju biedrība.
- ⁸⁶ Ernst Wahle (1928). *Izrakumi Rucavā un Bauskā*. Rīga (Pieminekļu valdes materiālu krājumi). Arhaioloģijas raksti, I, 2); Harijs Moora (1928). *Senā dzelzs laikmeta uzkalniņu kapu izrakumi Jēkabpils apriņķī*. Rīga (Pieminekļu valdes materiālu krājumi). Arhaioloģijas raksti, I, 3); Francis Balodis, Andrejs Teikmanis, Pauls Kundziņš, Ludvigs Kundziņš (1928). *Izrakumi Raunas Tanīsa kalnā 1927. gadā*. Rīga: Pieminekļu valde (Arhaioloģijas raksti, IV, 1); Elvira Šnore (1933). *Izrakumi Slates sila uzkalniņu kapos 1927. gadā*. Rīga (Pieminekļu valdes materiālu krājumi). Arhaioloģijas raksti, I, 1).
- ⁸⁷ Edīta Elksnīte (1935). Jaunpiebalgas uzkalniņu kapi. No: *Filologu biedrības raksti*, 15. Rīga, 3.–24. lpp.
- ⁸⁸ Hugo Riekstiņš (1930). Latvijas arheoloģiskās kartes. No: *Latviešu aizvēstures materiāli*, I. Rīga, 5.–37. lpp.
- ⁸⁹ Rauls Šnore (1930). Dzelzs laikmeta latviešu rotas adatas. No: *Latviešu aizvēstures materiāli*, I. Rīga, 39.–95. lpp.
- ⁹⁰ Eduards Šturms (1936). Latvijas akmens laikmeta materiāli. *Latviešu aizvēstures materiāli*, II. Rīga, 3.–30. lpp.
- ⁹¹ Gustaf Kossinna (1926). *Ursprung und Verbreitung der Germanen in vor- und frühgeschichtlicher Zeit*. Berlin: Germanen-Verlag.
- ⁹² Balodis. *Senākie laiki. Latviešu senvēsture*, 45.–99. lpp.
- ⁹³ Arveds Švābe. Latviešu vēsture. *Brīvā Zeme*, 31.12.1938.
- ⁹⁴ Sk., piemēram: Francis Balodis (1926). Vēlais dzelzs laikmets. No: F. Balodis (red.). *Latvijas arhaioloģija*. Rīga: Valters un Rapa, 70.–125. lpp.; Francis Balodis (1928). Mūsu senči. *Daugava*, 5, 605.–616. lpp.; Francis Balodis (1929). Senlatvieši. *Daugava*, 4, 462.–476. lpp.
- ⁹⁵ Ian Hodder (1992). Archaeological theory in contemporary European societies: the emergence of competing traditions. In: *Archaeological Theory in Europe. The Last Three Decades*. London: Routledge, pp. 2–3.
- ⁹⁶ Andrejs Vasks (1998). Etniskās rekonstrukcijas Latvijas aizvēsturē. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 3, 25.–26. lpp.

ARCHAEOLOGY IN THE REPUBLIC OF LATVIA (1918–1940)

Andrejs Vasks

Dr. habil. hist., senior researcher at the Institute of the History of Latvia, University of Latvia, professor at the Faculty of History and Philosophy, University of Latvia.

Research interests: prehistory and archaeology of Latvia, Bronze Age and Earliest Iron Age.

This article examines the development of Latvian archaeology during the inter-war period, the organisational activities that were undertaken, and the institutions established for the purpose of archaeological research and protection of monuments, as well as international cooperation and publications.

Key words: Latvia, archaeology, Stone Age, Bronze Age, Iron Age, historical period, international cooperation, publications.

Summary

Although the World War I had concluded at the time when the Latvian state was founded in 1918, the Independence War against internal and external enemies continued, ending only in 1920. Only then was it possible to establish the institutions of the new republic, including the organisations concerned with science, education and culture. The Latvian Ethnographic Museum, founded in 1920 (renamed in 1924 the State Historical Museum; now known as the National History Museum of Latvia), also included an archaeology department. In 1922 a Department of Archaeology was established at the University of Latvia, headed up to 1924 by Max Ebert from Königsberg University, and subsequently by Prof. Francis Balodis. In 1923, a Law on the Protection of Monuments was passed, and that same year the Board of Monuments (BM) was created, responsible for registering cultural monuments, including archaeological monuments, creating lists of monuments under protection, establishing a network of correspondents and undertaking excavation. From this time onwards, archaeological excavation could only be undertaken with the permission of the BM, and the documentation and finds were to be submitted to the BM, which transferred them to the State

Historical Museum. Thus, 1923 was a turning point in Latvian archaeology: it became a modern research field, and the protection and study of archaeological monuments became an element of state cultural policy.

The excavation of Stone Age sites began only in the 1930s under the direction of Eduards Šturms. A number of sites were investigated at this time, the most important being Lejascīskas, Purciems, Iča and, most significantly, Sārnate, where wooden artefacts and remains of wooden structures were discovered for the first time. On the basis of this research, the Stone Age of Latvia was divided into the Mesolithic and Neolithic, and the beginning of the Neolithic was dated to 3000 BC. The Mesolithic of present-day Latvia was characterised by the Kunda Culture; for the Neolithic, two cultures were distinguished: the Comb Ware Culture, followed by the Corded Ware Culture.

During the 1930s excavation also commenced at sites of the Bronze and Pre-Roman Iron Age. Important was the excavation by Rauls Šnore at Kļauģi Hill-Fort, where local bronze-working was identified for the first time, and it was ascertained that everyday items were still being made from stone, bone and clay, as they had been in the Neolithic. Of the excavated Bronze Age barrow cemeteries, very important was the excavation by Šturms at Salaspils Reznēs. This was the first excavated Bronze Age burial site in Latvia, with both inhumations and cremations, the burials arranged on three levels. The changes in burial practices from the final quarter of the 2nd millennium BC to the middle of the 1st millennium BC could be traced very clearly. Discovered for the first time in a barrow excavated at Ārvas Dārznieki were cremations in clay urns. In the course of excavation by Valdemārs Ģinters at Raganukalns in Jēkabpils a new type of burial from the Bronze/Earliest Iron Age was discovered, namely flat inhumation burials with stone structures. On the basis of a careful study of the bronze artefacts from the Bronze Age, Šturms established that in the Bronze Age present-day Latvia belonged to the East Baltic cultural region, the centre of which was in East Prussia, the northern boundary approximately following the River Daugava.

Of the Iron Age dwelling sites, excavation focussed mainly on hill-forts. A total of six hill-forts were investigated. In the 1920s large-scale excavation took place only at Raunas Tanīskalns. An important undertaking in the 1920s was the registration of hill-forts, carried out

by Ernests Brastiņš. He surveyed a total of 282 hill-forts, publishing his data in four books.

In the 1930s excavation was carried out at another five hill-forts: Talsi (directed by Ādolfs Karnups), Mežotne (Valdemārs Ģinters), Daugmale (V. Ģinters), Jersika (F. Balodis) and Dignāja (Elvīra Šnore). These major excavations provided significant new evidence regarding the structure of the fortifications, the buildings and the way of life. Apart from Kļāņukalns, the hill-fort material relates to the Late Iron Age and the 13th century. This period was a focus of attention for Latvian prehistorians, most notably Balodis, since it was at the archaeological sites of this period that they hoped to find evidence of the high cultural level of the population, which would serve to refute the idea still current in Baltic German historical literature of the backwardness of the native tribes in the period before Christianity. On the basis of the new archaeological evidence, Balodis could offer a significantly more extensive characterisation of agriculture, animal husbandry, crafts and trade in the Late Iron Age.

Excavation took place at a much greater number of Iron Age cemeteries. Up to 1938, excavation was conducted at 42 Early Iron Age, 26 Middle Iron Age and 67 Late Iron Age burial sites. In 1939 and 1940 approximately 30 more Iron Age burial sites were investigated. For the most part these were small-scale test excavations or rescue excavations lasting just a few days, in response to information received by the Board of Monuments concerning finds of human bones and artefacts. The excavation of Iron Age cemeteries provided a great deal of new evidence for understanding material culture and burial practices, as well as for interpreting ethnic questions. Balodis was undoubtedly the main authority on questions of ethnicity.

Among the archaeological sites from historical periods, research was directed mainly at 13th–17th century burial sites. Up to 1939, burials from the historical period were excavated at more than 80 sites altogether. In the majority of cases excavation was aimed at following up information received concerning previously unregistered burials; accordingly, the scale of excavation was very small. The only excavations on living sites of the historical period were in the castle ruins of Valmiera (directed by Elvīra Šnore, Hugo Riekstiņš and Pēteris Stepiņš). In the late 1930s excavation was carried out in Old Riga (directed by R. Šnore), marking the beginning of urban

archaeology, which would see extensive development after the World War II.

Important for the development of Latvian archaeology in the 1920s and 30s were contacts with researchers in other countries. The contribution by German archaeologist Max Ebert at the University of Latvia has already been mentioned above. In order to strengthen contacts with Swedish archaeology, in 1929 and 1930 Prof. B. Nerman was invited to Latvia: in collaboration with Balodis, he carried out excavation of the Scandinavian cemeteries and hill-fort in Grobiņa. Also significant in terms of professional development was the training received by Latvian archaeologists abroad. Latvian archaeology became better known and recognised internationally in 1930, when the 2nd Congress of Baltic Archaeologists was held in Riga. The congress was attended by a total of 95 scholars from nine countries.

In characterising this second phase of development of Latvian archaeology – during the time of the Republic of Latvia – we may say that 1) archaeology in Latvia had become a state-supported, independent research field; 2) the source material was significantly enlarged, both through the systematic listing and registration of archaeological sites in Latvia, and through excavation on a small or large scale in accordance with the methodological standards of that time; 3) on the basis of this source material, issues of typology and chronology of archaeological material began to be addressed, as did broader questions relating to prehistory. Since this was culture-historical archaeology in terms of its outlook and approach, one of the most important issues in archaeological research was that of the Baltic tribes in antiquity, the identification of particular groups of these tribes and their connection with particular archaeological sites. 4) Training for archaeologists was now provided at the University of Latvia.

JUSTICE BEHIND PROPAGANDA: SOVIET PROSECUTIONS OF THE MEN OF THE ARAJS KOMMANDO

Richards Plavnieks

Ph.D., Visiting Assistant Professor, University of Central Florida, Department of History.

Monograph in preparation: Nazi Collaborators on Trial During the Cold War: The Cases Against Viktors Arājs and the Latvian Auxiliary Security Police.

When the Soviets returned to Latvia in 1944, they began two parallel processes to reckon with the crimes committed there by the Nazis and collaborators like the men of the Arajs Kommando: one was public and political, while the other was secret and juridical. The official Soviet story contained serious distortions inspired by political objectives: it effaced the Jewish identity of the victims of the Nazis and obscured the Latvian identity of their collaborators, inflated the number of victims, and added false atrocity claims to the real ones. However, hidden from public view, investigations and prosecutions conducted by Soviet authorities were effective, generated accurate information about the crimes, and punished the appropriate criminals.

Key words: Arajs Kommando, Holocaust, Soviet justice, Soviet propaganda, Cold War.

OVERVIEW

The Soviet Union was the leading post-war prosecutor of the men who served in the Latvian Auxiliary Security Police. Also known as the “Arajs Kommando” after its leader, Viktors Arājs, this volunteer collaborationist unit of about 1,200 paramilitaries was directly responsible for the deaths of no fewer than 26,000 civilians – almost exclusively Jews – in Latvia during the German occupation, to say nothing of the uncounted victims of their anti-partisan operations in German-occupied Belarus. The first attempts of the Soviet Union to reckon with the crimes of the Arajs

Kommando began during World War II when the Red Army returned to Latvia. As it battled its way westward, recapturing Riga in October 1944 and accepting the surrender of all remaining German and Latvian forces allied to the Germans in May 1945, many suspected Nazi collaborators fell into Soviet hands. A total of 356 former members of the Arajs Kommando are known to have ultimately been captured, tried, and convicted by the Soviets between 1944 and 1967.¹

There are two key sets of sources to be examined in connection with Soviet attempts to reckon with the crimes of the Arajs Kommando in the two decades following World War II. The first are the reports generated by the Extraordinary State Commission on Crimes in Latvia, the Soviet Union's official comprehensive assessment of the crimes of the Nazis and their collaborators in the Latvian Soviet Socialist Republic (LSSR) from 1941 to 1945. The second is the mass of actual interrogations and verdicts against the captured men of the Kommando. While the political interests of the Soviet Union played a large role *when it came to the question of public consumption*, on the level of the individual perpetrator, Soviet efforts were marked by a desire to know the real truth, albeit by any means necessary and with no regard for liberal-democratic conceptions of due process. The Soviet system was two-tiered: while dispensing harsh but deserved justice to individuals by the lowest rungs of the Soviet state apparatus, the picture projected for the public was determined according to the Communist Party's political needs.

THE EXTRAORDINARY STATE COMMISSION

Immediately upon their re-entry into Latvian territory, the Soviets began assembling evidence about Nazi crimes on the territory of the Latvian Soviet Socialist Republic. This evidence took many forms, including physical and documentary evidence, as well as voluminous interviews with the general populace, the surviving victims of Nazi terror, and German and collaborationist prisoners. The entity dedicated to formally establishing what had

gone on during the occupation was called the Extraordinary State Commission on Crimes in Latvia.² The Commission's findings were very seldom cited during the actual proceedings of the International Military Tribunal at Nuremberg, nor were they substantively used in other Western courts subsequently.³ Thus, whether or not it had been the intention from the start, in fact the published and publically-accessible reports were used almost exclusively for public consumption, both inside and outside the Soviet Union.⁴

The points on which the conclusions of the Extraordinary State Commission are at odds with our current state of historical knowledge can be illuminating. These variances bear the stamp of political interference emanating from the Communist Party leadership and perhaps from ambient ideological presuppositions and expectations at the lower levels as well. Predictably, they reflect the well-known Soviet attitude towards the Holocaust: Jewish victimhood is not denied in the narrative, but neither is it given proportionate consideration or emphasis. However, four additional peculiarities of the Soviet reports are worth pointing out. Firstly, the reports show that the obverse of the effacement of the Jewish identity of the victims was also true: the identity of many of the perpetrators as Latvians was veiled, not to say completely hidden. Secondly, the Latvians were characterized as victims and their specific national tragedy under Nazi misrule was highlighted. Thirdly, the reports needlessly exaggerated horrific crimes by inflating the already staggering numbers of victims. The given number of total victims is typically tripled, not only putting it (and the derivative numbers at individual sites or of individual operations) at odds with Western estimates, but also leading to internal inconsistencies. Fourthly and lastly, some specific Soviet claims regarding Nazi crimes are not supported by the evidence, leading to the conclusion that some allegations were propaganda fabrications. Thus, the official story contained serious misrepresentations of reality.

THE QUESTION OF LATVIAN PARTICIPATION

Some illumination into the question of the Soviet attempt (until the 1960s) to efface the Latvian identity of some of the perpetrators comes from a Russian-language document collection edited by Aleksandr Diukov and Vladimir Simindei, published in 2009. Given permission by the post-Soviet Russian government to peruse otherwise tightly controlled archives, they have assembled a useful collection of documents detailing atrocities committed by Latvian formations, including the Arajs Kommando. This collection exists in English translation as *“Destroy as Much as Possible...”: Latvian Collaborationist Formations on the Territory of Belarus, 1942–1944*.⁵

It is in the “Editor’s Note” that opens the collection that an ingenious explanation for the initial Soviet suppression of the fact of Latvian collaboration with the Nazis is posited:

The atrocities shock [sic.] by their scope. So, how did the Nazis succeed in realization [sic.] of their misanthropic genocide plans? In the Soviet epoqe [sic.] *this question was suppressed since a blunt reply could disturb international peace in the country*. The main cause is that collaborationist unions formed by the invaders from among the Soviets [sic.] citizens figured prominently in realization [sic.] of the Nazis’ genocide plans. The Russians, the Byelorussians, the Ukrainians, the Lithuanians, the Estonians and the Letts [i.e. Latvians] took part in such unions [emphasis added].⁶

The odd phrase “a blunt reply could disturb international peace in the country” is probably best interpreted to mean that inter-ethnic comity within the USSR might have been threatened if the ethnic identity of the Nazis’ accomplices was overtly and publically noted. This is the fascinating but also intuitive complement to the universally attested propensity of the Soviets to downplay the ethnicity of the Jewish victims. It also goes well beyond the simple ideological wish to live among a de-nationalized world-brotherhood of workers and peasants, no matter whom the Nazis had wished to either kill or employ.

This illustrates that the first impulse of the Soviet leadership was to control and define the realities of the Nazi occupation in such a way as to *politically benefit* the USSR. Most basically, it functioned to defuse potential ethnic strife. In this calculation, the Soviet leadership may well have acted shrewdly, even presciently, for with hindsight the example of Yugoslavia in the 1990s comes to mind. It was also central to the justification of Stalin's re-establishment of control over territory in the new postwar order that he had first gained through the Molotov–Ribbentrop Pact with Nazi Germany in 1939. And the imperative to officially homogenize the populations of a multi-national bloc and unite everyone under the same banner – the victims of and victors over fascism – must have been powerful.

Of course, this language of brotherhood was extremely cynical. Fresh deportations from Latvia to the Soviet interior resumed with the return of the Red Army and culminated in the massive deportation of more than 42,000 Latvians between 25 and 28 March 1949.⁷ It should also be noted that the desire to keep the ethnicity of the perpetrators out of sight did not prevent the pursuit and punishment of the Latvian perpetrators – only that publically “this question was suppressed,” in the words of the Editor's Note. That is to say that the reality was known to the authorities but not proclaimed to the public because it was politically inconvenient.

THE PRO-LATVIAN PROPAGANDA OF THE SOVIETS

One part of the report specifically concerned the crimes committed by the Nazis and their collaborators in Rīga. It can be read as a late example of Soviet propaganda attempts during the war to convince Latvians that the USSR was not hostile to Latvian national pride and distinctiveness and was actually the true guardian of Latvian culture against the Nazis.⁸ This commission was headed by a Soviet Latvian, Kalnbērziņš, who was also the First Secretary of the Latvian Communist Party, and many of the other high-level commissioners were also Latvians.⁹ In effect, they were the Soviet Union's ambassadors to re-conquered

Latvia – ‘Communism with a Latvian face,’ as it were. In its comprehensive indictment of the German occupation, the report seems consciously designed to sooth local feelings and smooth the permanent re-integration of Latvia into the USSR.

The first charges against the German occupation listed in the report were all things that any vaguely patriotic Latvian could identify with. “The henchmen of Hitler mocked the city of Rīga – the shrine of the Latvian people. They attempted to destroy everything that was bound up with the national traditions of the people.”¹⁰ It was noted that Brīvības Street was renamed after Adolf Hitler, while streets named for the greatest figures in Latvian culture were renamed after other “criminals of the Hitler clique”. It noted that a large part of the cultural center of Latvia, Rīga’s Old Town, was destroyed by the Germans. The closure of schools and universities, and the destruction or removal to Germany of the contents of Latvia’s libraries, archives, conservatories, and museums was particularly deplored in terms of the violence this did to Latvian culture. In other words, the language of the report was so framed as to appeal to the nationally-inclined feelings of the people in the country, which the Soviets recognized.

Another striking feature of the Extraordinary State Commission’s reports comes in the form of what they did not say. The Commission went to extremes to soft-pedal such collaboration as did occur and baldly omitted mention of any active, voluntary, or autonomous Latvian participation in Nazi criminality. It seems almost certain that this was an attempt to propagate the perception that Latvians had stood in solidarity with the rest of the Soviet Union and to promote the internal postwar cohesion of the USSR. This line would give the citizens of the resurrected Latvian SSR a victim narrative of their own and put them, as part of the Soviet Union, on the winning side of history. In exchange, this construction would also require that the inhabitants of the restored Latvian SSR accept the notion that Latvia had, in fact, been liberated rather than re-occupied by the Red Army in 1944 and 1945.

The political objective behind this minimalist view of Latvian complicity extended at least as far as the claim that the men of the Latvian Legion were press-ganged into the formation against their will by SS recruiters:

The German aggressors tried to force the Latvians to fight for the interests of predatory [*räuberischen*] Hitler-imperialism. They carried out a violent mobilization of the so-called ‘Latvian Legion’. Those who refused were sent to a concentration camp and shot. Those invited to the recruitment stations [*Einberufungsstellen*] were compelled to sign a statement attesting to their ‘voluntary’ entry into the Legion.¹¹

Unlike claims that the Legionnaires had deserted in droves to join the ranks of the Red Army, the notion that they were in many cases conscripts is actually in accord with reality. Again, however, this assertion was only intended for public consumption. Actual Legionnaires who were captured by the Red Army experienced a decisively less sympathetic attitude on the part of the Soviets than this official publication suggested. Many were executed as traitors and members of the SS.

Other German-controlled formations such as the Arajs Kommando and the Schutzmannschaft units received fairly scant attention in the published reports of the Commission. Latvian complicity with the “German Fascists” is minimized almost to the point of exclusion.

When admission of the existence of Latvian collaborators was totally unavoidable, the Commission used a bizarre formulation to describe them: “The accomplices and participants in the abuses of the German hangmen were *Latvian-German nationalists* who unmasked themselves completely as henchmen of German fascism [emphasis added].”¹² The identity of the perpetrators as Germans and fascists was emphasized, while their Latvian identity was downplayed to appear merely incidental.

Many of the names, positions, and deeds of the principal German figures involved in the conquest, administration, and

policing of the territory were accurately presented. Listed were, for example: Generals Model and Schörner, serially the commanders of Army Group North; SS General Schröder and High SS- and Police Leader in Latvia Jeckeln; Ostland's Reichskommissar Lohse; Generalkommissar of Latvia Drechsler; Viktors Arājs's direct superior, Dr. Lange; and another half dozen major police officials in charge of ghettos, camps, and prisons. No Latvian names appeared among the principal criminals. Štiglics ["Stieglitz," sic.], Police Prefect in Rīga in charge of the Central Prison, was a Latvian, but his ethnic identity was hidden behind a German-sounding name.¹³ The consistency with which Latvian criminals were excluded from the publically released reports of the Commission, while behind the scenes they were being swiftly captured and punished, can safely be interpreted as the result of a centrally dictated policy.

THE ESTIMATED NUMBER OF VICTIMS

Diukov and Simindei's collection reproduces a very valuable and rare wartime document that offers a glimpse into what the Soviets knew about the Arajs Kommando and its mission even before the war ended. It was generated by SMERSH (SMERT SHpionam, or "Death to Spies," the name for the Soviet Chief Directorate of Counter Intelligence), dated 10 March 1945.

The document shows that the number of Arajs Kommando members as estimated by the Soviets was almost triple the likely actual figure: 1,200 became 3,000. The Jewish identity of the bulk of victims is almost totally elided, surviving only in a single off-hand mention of ghettos. The document also reveals that the number of Nazi victims in Latvia – in Western scholarship by far the largest group being approximately 85,000–90,000 Latvian and foreign Jews deported to Latvia – according to the Soviets was *predetermined* at "more than 300,000 [sic.]"¹⁴ The document is dated *two months before the war ended*. In the meantime, "Fortress Kurland" remained in the fight until 8 May, holding considerable tracts of Latvia's westernmost territory and the major port city of Ventspils, among other population centers. True, Rīga

was recaptured as early as October 1944 and eastern Latvia even earlier, but less than six months could not have been sufficient time in which to reach a complete estimate: much of the territory remained unconquered and other areas were still subject to local German counterattacks. Even once the remaining German and Latvian Legion forces surrendered and the Red Army gained full control of all of Latvia's territory, it would still necessarily take time to conduct credible investigations involving thousands of interviews and interrogations, the methodical collection and analysis of captured documents, and the sifting of forensic evidence from the concentration camps and the opened mass graves.

The document shows that this figure of more than 300,000 victims was already known to high-level officials ostensibly charged with actually determining the number of victims of fascism in Latvia *even while their investigations were yet ongoing*. The obvious conclusion is that this number was centrally dictated, and ranking investigators were made aware of the expected tally long before their investigations were complete. *In fact, as will be shown below, the reports upon which the Extraordinary Commission's findings were based prove that the figure of "more than 300,000" was pre-set at least as early as December 1944.*

A separate document, authored by high-level Commission functionaries, made the incorrect claim that 240,000 Jews from almost everywhere else in Europe, including Romania, Hungary, and Norway were brought to the Rīga Ghetto in the middle of December 1941 following the Rumbula massacre.¹⁵ The total number of deaths in the metropolitan area of Rīga alone was set by this official report at more than 170,000 – 44% of the city's total prewar population of 385,000. Apparently in addition to this figure, it was further claimed that 140,000 Soviet prisoners of war were also murdered in Rīga and its vicinity.¹⁶ Why the Soviets decided that the Nazis' crimes required gross exaggeration is difficult to understand. The figure of "more than 300,000" here again appeared, qualified as "civilian persons – children, women, and the elderly and Soviet prisoners of war." Adding together the

Soviet estimate of dead Rīga civilians, which presumably was meant to include Jews, and Red Army POWs who are said to have died in and around Rīga, produces the figure of 310,000 – close to the impossibly precise 313,798 “victims of fascism” in Latvia ultimately given as the official final tally by the Commission. To this must presumably be added, however, the dead from the rest of the country – geographically between a quarter and a third of which, at the time these reports were produced, was still unconquered. The Soviet numbers were predetermined, transparently inflated, and internally inconsistent.

Yet the actual evidence gathered in the course of producing the findings of the Extraordinary Commission is indispensable. For example, medical experts correctly concluded that attempts to conceal mass graves had been episodically undertaken.¹⁷ Another finding was that a large-scale but mostly unsuccessful attempt had been made to exhume and burn the bodies at some sites, as quantities of charred bones were discovered. Also, it was found that the bodies had been placed in the graves “chaotically.” In some graves, the bodies were naked; in others, they were clothed, sometimes in uniforms, sometimes in civilian apparel. Some graves contained victims with their hands bound behind their backs. Autopsies of bodies sampled from among the victims revealed the likely cause of death to be gunshot wounds to the head or thorax. Other bodies indicated deaths possibly caused by starvation or disease. The discrepant levels of the deterioration of the corpses in the various graves led to the conclusion that they had been killed at different times between 1941 and 1944, amounting to “a systematic annihilation of prisoners of war and Soviet citizens in the course of three years”.¹⁸

All of this information is consistent with the historical record as established by subsequent Western legal and academic findings. Low-level investigations then, before they were processed by higher levels and prepared for public consumption, did produce excellent facts and data. As it was passed up the chain, however, the task seems to have had less to do with establishing what really happened under the German occupation and more to do

with reaching the number imposed by those farthest away from the rows of exhumed corpses. The findings would also be embellished.

THE GRATUITOUS SENSATIONALIST CLAIMS

Unwarranted and needlessly sensationalist Soviet misrepresentations also filled the reports on crimes in Latvia: “Ten thousand people” were killed “in the first days of the occupation,” for instance. In addition, children were given poisoned milk to drink; multiple full-blown death camps were operating in the territory and gassings were taking place; prisoners were commonly trampled upon until they defecated, upon which, they were forced to eat their own excrement; ingeniously devised portable gallows travelled the land; everyone recognized the “isolation wagon” called “Black Bertha” that would suddenly appear and gas Soviet patriots; psychotic medical doctors performed their gruesome art by vivisectioning conscious victims while humming the Marseilles; other victims were forced into the boilers of a navy cruiser in Rīga harbor and pressure-cooked alive.¹⁹

The agents of the Extraordinary State Commission, among other reports, prepared a finding on the deaths of 35,000 Soviet children.²⁰ Perhaps its most ghoulish allegation was that the Nazis established an industrial-scale “factory for child blood” at Salaspils that operated to constantly pump a supply of fresh blood plasma to slake the thirst of a ravening vampire Wehrmacht. Executed in a “cannibalistic manner,” this program was reported to have eventually resulted in the death from blood loss of almost every one of the estimated 12,000 ‘donor’ children involved. It was calculated that approximately 3,500 liters of blood were rendered to the German armed forces via this rich vein.²¹ In addition to this grisly effort, 150 children were also supposed to have been killed every day at Salaspils in medical experiments.²²

Further complicating the endeavor of using the Extraordinary Commission’s reports to ground historical knowledge is the fact that these erroneous claims appear together with completely accurate ones. For example: in the midst of some of the false

atrocious propaganda is a finding on the murder of Latvian psychiatric patients – a claim that may *seem* similarly incredible but is documented, follows well-established patterns of Nazi criminality, and is in accord with the ‘logic’ of the ideology of the Third Reich.²³

The reality of the Holocaust in Latvia requires no embellishment. By unnecessarily appending various hideous but untrue outrages to the already horrific bill of actual crimes committed by the Nazis and their collaborators like the men of the Arajs Kommando, Soviet authorities misinformed their public and the international audience for perceived political gain even as, behind the scenes, they sought to bring the perpetrators of real crimes to justice.

ORDINARY ARAJS KOMMANDO MEMBERS IN SOVIET HANDS

The indispensable Rudīte Vīksne has found that of the 356 captured Kommando members, almost all were apprehended between 1944 and 1950.²⁴ After peaking in 1947 with 87 convictions, the number of suspects dwindled to a trickle in the 1950s and 1960s, with individual years seeing one, two, three, or sometimes no arrests at all. In 1967, the Soviet Union captured its final former Kommando member. Thus, substantively, the Soviet Union’s internal (as opposed to public propaganda) picture of the Kommando and its activities was established in the 1940s.

It is here that the present article makes its most controversial intervention. Strong is the temptation, given the proven record of Soviet dissembling and fabrication and the massive edifice of propaganda constructed during and after the war, as described above, to reflexively distrust all Soviet claims. This reflex is healthy for all critical historians to exercise, but even here, it is possible to go too far in one direction.²⁵ Doing so carries the danger of verging on apologetics. Certainly, defense attorneys in the West used the Soviet Union’s record of propaganda to cast a pall over all information of Soviet provenance.²⁶

The depositions examined for the preparation of this article were generated in the 1940s. In other words, they come from the large body of statements that formed the original basis for understanding the Kommando and its activities. They also admittedly belong to a special subset of testimonies that were subsequently selected by Soviet authorities for sharing with Western prosecutors. The fact that these examples were shared with prosecutors abroad rightly raises the question of their value as representative of the larger set. But even if it is true that these files were chosen because they displayed exceptionally good Soviet prosecutorial conduct and acumen, they nevertheless still show that the Soviets were doing real police work and engaging reality fully at the lowest, most fundamental, level.

Just because coercion was likely often involved in the Soviet investigators' collection of their evidence about the Kommando does not ipso facto mean that fabrication was taking place on this level. Examination of this set of depositions reveals three features that suggest that the low-level Soviet investigators really did want to know what happened during the German occupation of Latvia. First, some testimonies contradicted themselves and other testimonies. If the interrogators' mission was to railroad the former Kommando members and coordinate their testimonies to reach pre-set conclusions, this would not have been the case. Second, if the interrogators were putting words in the mouths of their prisoners, it is curious that the testimonies did not resemble the sensationalized accounts that formed the official story, but rather more closely fitted the details and patterns subsequently established by Western jurists and scholars. Third, prisoners were rewarded with reduced sentences in return for cooperation – a totally unnecessary step if the results of the investigation of the crimes of the Arajs Kommando had been determined in advance. It may be objected that leniency was shown to prisoners willing to comport their stories to an official narrative desired by their captors, but again, since the stories neither always matched each other nor ever matched the overstated Party line on the atrociousness of Nazi criminality (although many testimonies were

allowed to stand that reflected the pre-1960s Soviet line minimizing Latvian collaboration), this does not seem to have been the case.

The nature and deeds of the Latvian Auxiliary Security Police gradually came into focus in the course of the interrogations of hundreds of its former members by the Soviet authorities. The various key dates in the unit's history such as its first muster, its brief initial phase of running amok in Rīga, the Biķernieki shootings and their frequency, the cordon duty at Rumbula, the change of headquarters, the training program in Germany, and so on were established, as were the unit's changing armament, attire, and personnel compliment (which, admittedly, was sometimes still inflated even in the internal Soviet documents) as well as the identities of its leaders. Voluminous quantities of information were cross-checked with captured German documentation, examination of the crime scenes, and the testimonies of other captured Kommando members and either discarded or considered corroborated. In the gradual establishment of the main facts and the sifting and refining of inconsistencies, the Soviet process resembled its Western counterparts.

It should be stressed that the interrogations do not contain the type of outlandish claims typically found in the publically circulated materials. Outrageous acts of individual sadism and peculiar depravity do not appear in the statements or confessions of the accused. The absence of such underscores the dual nature of the Soviet inquiry. The very fact that the testimonies obtained by Soviet investigators did not conform to the sensationalized public story strongly suggests that the prisoners were not being told what to say. This holds even in the case of one Kommando member who unabashedly referred to "the Führer" in front of his interrogators. Arturs Ābols almost wistfully recalled a speech given before his detachment was deployed on an anti-partisan mission: Arājs himself exhorted the men "not to let our swords rust," according to Ābols's account.²⁷ But even in this exceptionally unashamed example, no lurid details of implausibly bizarre atrocity were wrested from the prisoner's mouth.

The Soviets were not above rewarding helpful prisoners. The most extreme example is that of Captain Arnolds Laukers, one of the Kommando's top officers. After supplying valuable information not only about himself but also about specific crimes and the identities of other Kommando members, he was offered a reduced sentence. Even though convicted of treason against the Soviet Union, he received a relatively light penalty from his Red Army tribunal: the loss of his rights as a citizen of the USSR, the confiscation of his property, and ten years' labor.²⁸ He did, admittedly, die while serving his sentence. Still, the example suggests that detainees were encouraged to cooperate with the Soviet investigation with the promise of reduced penalties, particularly in return for supplying names and providing evidence against others. If the guilt of all suspects was already presumed, the content of their testimonies scripted, and the verdicts predetermined regardless of the facts, making concessions to some to obtain further evidence against others would have scarcely been necessary.²⁹

In another illustrative case, Roberts Gulbis blatantly lied about how he came to be in the Arajs Kommando: "Formally, the filling up of the ranks of the 'Security Police' had a voluntary foundation; in reality, young people were forced into it through methods of blackmail and deception."³⁰ So set against the Kommando was he, he claimed, that "In October 1943 I fled the Security Police and hid myself in Bulduri with my mother-in-law, Alma Eglīte, but was arrested at the end of October that same year."³¹ While his attempt to portray himself as an opponent of the very paramilitary band in which he served for years comported with the official line regarding the coerced collaboration of Latvians with the Nazis, his questioners probably knew better. Yet he was apparently allowed to get away with these self-exculpating fictions by the investigators in exchange for the excellent information he provided about the Kommando's Blue Bus rampages in Saldus and Jelgava, as well as detailed and accurate descriptions of the routine shootings in Biķernieki and the clearing of the ghetto in Daugavpils. These were useful pieces in the mosaic being

constructed of the Kommando's activities by the testimonies of hundreds of captured Kommando members.³²

Another man from the Arajs Kommando who was swept up by the Soviets late in the war, Ričards Līgotnis, was permitted by his interrogators to claim that his "comrades" fled the German invasion with the Red Army, but that he stayed behind because he did not want to abandon his mother. From there, his was the tale of a totally inert particle: arrested by the German police because he had been misidentified as an aide to a known NKVD officer, his release was supposedly conditional upon total cooperation with the Nazi police organs and participation in the crimes of the Arajs Kommando. This was apparently allowed because he also related a quantity of correct and usable details such as the fact that a segment of the Rīga ghetto's male population capable of work temporarily escaped the otherwise complete annihilation at Rumbula in 1941 and that Arājs was given an Iron Cross and a Major's rank.³³ He also accurately supplied the names of a number of other Kommando members.³⁴

Taken together, the depositions from the 1940s and the conclusions based upon them have stood the test of time. The volumes of testimonies by the men of the Kommando were provided to Western prosecutors decades later, who, together with judges, defense attorneys, and eventually historians, subjected them to exacting scrutiny. As a body, they have been found to paint an accurate and coherent picture of the Arajs Kommando and its crimes.

CONCLUSION

The Soviets pursued the men of the Arajs Kommando vigorously and produced basically accurate individual investigative results in the 1940s that cumulatively established the real history of the unit, by extension illuminating the nature of Latvian collaboration in the Holocaust, and later shared these findings with their Western counterparts. For all of the formal breaches of liberal-democratic due process that the Soviet investigators committed

simply as standard procedure, they made absolutely indispensable contributions to today's knowledge through their individual casework. The testimonies wrung by whatever means from the hundreds of Arajs Kommando men captured by the Soviets in the 1940s – indexed, compared, and distilled in the service of not only determining individual guilt, but also finding more culprits – form a large part of today's fairly detailed knowledge of the unit. This has to be separated from the fact that the interrogators and prosecutors themselves worked on behalf of a hideous totalitarian dungeon-state of their own.

Paradoxically then, although the USSR was responsible for bringing to justice about 95% of the members of the Arajs Kommando who would ever face punishment, on another level it also dramatically distorted the public representation of the historical reality of wartime Latvia. The Soviet Union deliberately failed to accurately communicate the overall truth of the Holocaust in Latvia to the Soviet people and the international audience, substituting its own preferred version. This occurred because at the highest levels, findings were warped by the influence of overarching political objectives and made to accord to a useable narrative, leaving later historians to disentangle reality from imagination. The Soviet exaggeration of the numbers of victims and gratuitous invention of atrocity stories have actively misinformed a world of readers and listeners and hindered the process of creating real, usable knowledge and evidence about actual Nazi crimes. This has done appreciable damage to the effort to establish the facts in courtrooms, history books, and public consciousness alike and must be corrected. But we should be careful not to throw out the good with the bad.

REFERENCES

- ¹ Rudīte Viksne (2001). The Arājs Commando Member as Seen in the KGB Trial Files: Social Standing, Education, Motives for Joining It, and Sentences Received. In: *Holokausta izpētes problēmas Latvijā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, p. 352 (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 2).

- ² The complete final report can be found here: Central State Archive of the Russian Federation, Fond 7021, Opis 93. It is also listed among the Nuremberg documents as “USSR-41: Report of the Extraordinary State Commission on Crimes in Latvia.”
- ³ Specifically, the report only received a half-dozen mentions by the International Military Tribunal: Volume VII, pp. 380, 510; Volume VII, p. 97; Volume XI, pp. 492, 591; and Volume XVIII, p. 92. *Trial of the Major War Criminals Before the International Military Tribunal*. International Military Tribunal: Nuremberg, 1949, p. 171.
- ⁴ Good work has been done on the question of the role of the Extraordinary Commission’s reports as academically cloaked propaganda devices to hoodwink Western scholars and specialists. See: Marina Sorokina (2005). *People and Procedures: Toward a History of the Investigation of Nazi Crimes in the USSR*. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, 6 (4), pp. 797–831.
- ⁵ Johan Bäckman (ed.), Irina Zhila (transl.) (2010). “*Destroy as Much as Possible...*”: *Latvian Collaborationist Formations on the Territory of Belarus, 1942–1944*. Document Compendium. Helsinki: Johan Beckmann Institute, pp. 25, 26 (hereafter: “*Destroy as Much as Possible...*”). This is an English-language translation of a Russian-language document collection: “*Unichtozhit’ kak mozhno bol’she...*”: *Latviiskie kollaboratsionistskie formirovaniia na territorii Belorussii, 1942–1944 gg. Sbornik dokumentov*. Aleksandr R. Diukov, Vladimir Simindei (eds.) (2009). Moscow: Historical Memory Foundation. Since the translated version was consulted for this article, it will be cited rather than the Russian-language original.
- ⁶ “*Destroy as Much as Possible...*”, pp. 25, 26.
- ⁷ Valters Nollendorfs (2002). *Museum of the Occupation of Latvia: Latvia Under the Rule of the Soviet Union and National Socialist Germany, 1940–1991*. Rīga: Latvijas okupācijas muzejs, p. 106. Also see: Heinrihs Strods, Matthew Kott (2002). The File on Operation ‘Priboi’: A Re-Assessment of the Mass Deportations of 1949. *The Journal of Baltic Studies*, 33 (1).
- ⁸ The Nazis were long aware of the Soviet attempt to outflank them, as it were, to the political right in terms of guaranteeing respect for the Latvian nationality. See, for example: Bundesarchiv-Militärarchiv. RH 2/2129, p. 152. “Lagebericht.” 5 December 1945. “The Soviet leadership understands this opportunity and skillfully uses *ultra-nationally camouflaged whisper-propaganda* to exert a heavy influence on public opinion [emphasis added].” In a personal address, Stalin himself said to the Latvians under German occupation the following:

In the ranks of the Red Army battle the heroic and best sons of the Latvian people – the guards of Latvia. [...] Soon the Latvian guards, together with the other divisions of the Red Army will sweep back

into Latvia. They will ask everyone the question: What did you do to free our homeland from the invaders? Prove by fighting against the Germans that you love your homeland. [...] Every fighter in the Red Army can say with pride that he wages a war of liberation, a war for the freedom and independence of his fatherland. J. Stalin.

Bundesarchiv-Berlin. R 90/33, p. 1280. "Pressechef. Tgb. Nr. 202/43."

- ⁹ Like so many other native Communists who returned to their countries with the Red Army and helped re-impose Communist rule, Kalnbērziņš was subsequently purged from leadership in 1959 for his nationalist tendencies.
- ¹⁰ Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutsche Demokratische Republik, Zentraler Untersuchungsvorgang zur Untersuchung von NS- und Kriegsverbrechen 63 Bd. 26, p. 120 (hereafter: BStU ZUV). "Akt über die in der Stadt Riga begangenen Verbrechen und Zerstörungen durch die deutsch-faschistischen Eindringlinge und ihrer Helfershelfer." Rīga, 15 December 1944.
- ¹¹ BStU ZUV 63 Bd. 26, p. 125. "Akt über die in der Stadt Riga begangenen Verbrechen und Zerstörungen durch die deutsch-faschistischen Eindringlinge und ihrer Helfershelfer." Rīga, 15 December 1944.
- ¹² Ibid., p. 122.
- ¹³ Ibid., p. 133.
- ¹⁴ "Destroy as Much as Possible...", pp. 342, 343, 347.
- ¹⁵ BStU ZUV 63 Bd. 26, p. 127. "Akt über die in der Stadt Riga begangenen Verbrechen und Zerstörungen durch die deutsch-faschistischen Eindringlinge und ihrer Helfershelfer." Rīga, 15 December 1944.
- ¹⁶ Ibid., p. 131.
- ¹⁷ BStU ZUV 63 Bd. 26, pp. 151, 152. "Bericht der gerichtsmedizinische Expertenkommission zu den von den faschistischen deutschen Eindringlingen im Rayon Riga/Lett. SSR begangenen Verbrechen." Rīga, 12 December 1944.
- ¹⁸ Ibid., pp. 149–154.
- ¹⁹ BStU ZUV 63 Bd. 26, pp. 119–134. "Akt über die in der Stadt Riga begangenen Verbrechen und Zerstörungen durch die deutsch-faschistischen Eindringlinge und ihrer Helfershelfer." Rīga, 15 December 1944. A separate commission reported that the children were given poisoned porridge and coffee: BStU ZUV 63 Bd. 26, p. 169. "Akt über die Erschießung von 35 000 sowjetischen Kindern durch deutsch-faschistische Aggressoren auf dem Territorium der Lettischen SSR." Rīga, 5 May 1945.
- ²⁰ Ibid., pp. 164–188.
- ²¹ Ibid., pp. 164, 170–172.
- ²² Ibid., p. 169.

- ²³ Very valuable, detailed, and quantitative investigation of the murder of psychiatric patients across Latvia has been done by Rudīte Viksne. Rudīte Viksne (2003). *The Killing of the Mentally Ill During the German Occupation, 1941–1942*. In: *Holocausta izpētes jautājumi Latvijā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, pp. 324–349 (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 8).
- ²⁴ Viksne. *The Arājs Commando Member as Seen in the KGB Trial Files*, p. 352.
- ²⁵ Andrew Ezergailis once concluded that the Soviet investigations – the results of which were never disclosed to the public, but only tendered piecemeal to prosecutors abroad – were undertaken very seriously. Andrew Ezergailis (2002). *The Holocaust's Soviet Legacies in Latvia*. In: *Lessons and Legacies: The Holocaust and Justice*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press, pp. 268–276. This source represents the last time that Ezergailis would make such a characterization. Later in his career, Ezergailis became increasingly less sanguine about the true value of Soviet representations of the Holocaust in Latvia, including those claims ostensibly rooted in the legal and academic professions. For his comprehensive polemic against the naïve use of Soviet sources, see: Andrew Ezergailis (2005). *Nazi/Soviet Disinformation About the Holocaust in Nazi-Occupied Latvia. 'Daugavas Vanagi – Who Are They?' Revisited*. Rīga: Latvijas 50 gadu okupācijas muzeja fonds. He argues that, in effect, Nazi and Soviet propaganda have historically complemented one another at the expense of the peoples of Eastern Europe, like the Latvians, who were caught between the two totalitarian juggernauts and that many in the West continue to unjustifiably credit them. It is not the mission of this article to dispute this claim (nor does this author wish to), but only to try to show that the findings of Soviet criminal processes at the individual level in the 1940s cannot all be thrown out and that Ezergailis's original position is the more defensible.
- ²⁶ Saīd Ivars Bērziņš, a very successful American Latvian defense attorney:

What happened there was: the Soviets had arranged a show trial for Linnas [an Estonian tried in absentia in 1962 by the Estonian SSR in a process parallel to those in Latvia]. Linnas lived here on Long Island. This was along all the show trials the Soviets staged back in the sixties. Yeah, they had the trial starting at a specific date and one of the reporters from the most prominent law journal [*Sovetskaja Zakonnost'*, or "Soviet Legality"] in Moscow was sent to Tallinn to report on the Linnas trial. But for one reason or another, the reporter arrived there and the trial got postponed. And the reporter had to get back to Moscow before the trial actually started. Well, he got back to Moscow and he wrote up his article. The whole thing with the Linnas conviction – everything in it. And the article by mistake got published be-

fore the trial began. Well, this, I think, is the starkest example of Soviet justice at that time. In other words, it wasn't justice; it was all propaganda.

The article reporting on the trial and sentence was published in December 1961, and the trial itself was held in January 1962. Ivars Bērziņš, Author's interview with Ivars Bērziņš. Babylon, New York, 11 June 2011. Here, the Soviets' appalling legal misconduct in the 1960s is used to more broadly discredit all Soviet judicial activity – a strategy used to excellent effect during Bērziņš's career.

- ²⁷ Staatarchiv Hamburg (hereafter: StaH). 213-12 Staatsanwaltschaft Landgericht – NSG - 0044-09. "Arajs Verfahren." Sonderband 25, p. 4401. Arturs Abols. "Vernehmungsprotokoll," Rīga, 16 October 1947, p. 4429.
- ²⁸ StaH. 213-12 Staatsanwaltschaft Landgericht – NSG - 0044-11. "Arajs Verfahren." Sonderband 35, pp. 6027, 6028. "Urteil im Namen der Union der sozialistischen Sowjetrepubliken." 1946. Also see: StaH. 213-12 Staatsanwaltschaft Landgericht – NSG - 0044-08. "Arajs Verfahren." Sonderband 23, pp. 4187–4194. Arnolds Laukers. "Vernehmungsprotokoll." 12 and 28 March 1946.
- ²⁹ There are numerous examples. See: StaH. 213-12 Staatsanwaltschaft Landgericht – NSG - 0044-09. "Arajs Verfahren." Sonderband 25, p. 4401. Arturs Abols. "Vernehmungsprotokoll," Rīga, 16 October 1947, p. 4429. "I tried to conceal my participation in the escort of Soviet citizens to the shooting because I feared a very harsh penalty."
- ³⁰ StaH. 213-12 Staatsanwaltschaft Landgericht – NSG - 0044-09. "Arajs Verfahren." Sonderband 25, pp. 4458, 4459. Roberts Gulbis. "Vernehmungsprotokoll," Rīga, 28 October 1944.
- ³¹ Ibid., p. 4462.
- ³² StaH. 213-12 Staatsanwaltschaft Landgericht – NSG - 0044-01. "Arajs Verfahren." Sonderband 1, pp. 132–136. Roberts Gulbis. "Auszug aus Vernehmungsprotokoll." 4 December 1944.
- ³³ StaH. 213-12 Staatsanwaltschaft Landgericht – NSG - 0044-09. "Arajs Verfahren." Sonderband 27, pp. 4613–4616. Ričards Līgotnis. "Vernehmungsprotokoll." 5 December 1944.
- ³⁴ For another good example of captured Kommando members supplying names, see: StaH. 213-12 Staatsanwaltschaft Landgericht – NSG - 0044-09. "Arajs Verfahren." Sonderband 27, pp. 4629–4631. Miervalds Laviņš. "Vernehmungsprotokoll." Feldarmee, 3 January 1944.

TIESA PROPAGANDAS AIZSEGĀ: “SOVJETU” VEIKTĀS ARĀJA KOMANDAS LOCEKĻU VAJĀŠANAS

Rihards Pļavnieks

Ph. D., Centrālās Floridas Universitātes Vēstures fakultātes viesdocents.
Sagatavošanā monogrāfija: “Nacistu kolaborantu tiesāšana aukstā kara laikā:
apsūdzības pret Viktoru Arāju un latviešu drošības palīgpolīciju”.

Kad 1944. gadā Latvijā atkal atgriezās padomju vara, tās pārstāvji uzsāka divus paralēlus procesus, lai izrēķinātos ar nacistu noziedzniekiem un viņu kolaborantiem, tādiem kā Arāja komandas locekļi. Pirmais no šiem procesiem bija publisks un politisks, otrais – slepens un juridisks. Oficiālais padomju stāsts bija krietni sagrozīts politisku mērķu dēļ: tas noklusēja nacistu upuru ebrejisko identitāti un padarīja neskaidru nacistu kolaborantu latvisko identitāti, daudzkārt pavairoja upuru skaitu un papildināja patiesu zvērību aprakstus ar izdomātiem. Tomēr, lai arī publikai slēpta, padomju varas orgānu veiktā izmeklēšana un apsūdzība bija efektīva, tika savākta precīza informācija par noziegumiem un notiesāti istie noziedznieki.

Atslēgas vārdi: Arāja komanda, holokausts, padomju tiesiskums, padomju propaganda, aukstais karš.

Padomju Savienība bija vadošā valsts, kas pēckara periodā tiesāja latviešu drošības palīgpolīcijā dienējušās personas. Pazīstama arī kā “Arāja komanda”, nosaukta tās komandiera Viktora Arāja vārdā, šī aptuveni 1200 vīru lielā brīvprātīgo kolaborantu vienība bija tiešā veidā atbildīga par vismaz 26 000 civiliedzīvotāju – lielākoties ebreju – nāvi Latvijas teritorijā nacistiskās Vācijas okupācijas laikā. Pirmie Padomju Savienības mēģinājumi sodīt par Arāja komandas veiktajiem noziegumiem sākās Otrā pasaules kara laikā, kad Sarkanā armija atgriezās Latvijā. Padomju vara starp 1944. un 1967. gadu notvēra, tiesāja un notiesāja kopumā 356 bijušos Arāja komandas locekļus.

Pastāv divas galvenās vēsturisko avotu grupas, kas jāpārbauda saistībā ar padomju varas mēģinājumiem sodīt par Arāja komandas noziegumiem divās desmitgadēs pēc Otrā pasaules kara. Pirmais informācijas avots ir Latvijas PSR Ārkārtējās komisijas visaptveroši ziņojumi, Padomju Savienības oficiālais novērtējums par nacistu un viņu līdzgaitnieku noziegumiem Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā laika posmā no 1941. līdz 1945. gadam. Otrais informācijas avots ir Arāja komandas pratināšanas piezīmju un tiesas spriedumu

kopums. Salīdzinot šīs divas avotu grupas, dokumenti atklāj, ka, kamēr sabiedrībā tika izplatīta stipri maldīga informācija par vācu okupācijas gadiem, pašu vainīgo personu tiesāšana tika veikta prasmīgi un ar uzvaru uz patiesības noskaidrošanu.

Aspekti, kuros Ārkārtējās komisijas secinājumi ir pretrunā ar mūsu pašreizējo vēstures izpratni, var sniegt dažādas atklāsmes. Šo atšķirību pamatā ir Komunistiskās partijas vadības politiskā iejaukšanās un, iespējams, visuresošie aizspriedumi un sagaidāmais iznākums zemākā partijas līmenī. Kā jau paredzams, tie atspoguļo labi zināmo padomju attieksmi pret holokaustu: ebrejiem nodarītais notikumu atēlojumā netiek noliegts, bet tajā pašā laikā noziegumiem netiek piešķirts atbilstošs uzsvars vai uzmanība. Tomēr ir vērts pieminēt četras papildus īpatnības padomju ziņojumos. Pirmkārt, ziņojumi liecina, ka ebreju upuru identitāte netika īpaši izcelta, savukārt daudzu apsūdzēto piederība latviešiem tika maskēta, lai neteiktu pilnībā apslēpta. Otrkārt, latvieši tika atspoguļoti kā upuri, izceļot to nacionālo traģēdiju nacistu varas apstākļos. Treškārt, ziņojumi nevajadzīgi pārspilēja šausminošos noziegumus, palielinot jau tā iespaidīgo upuru skaitu. Norādītais kopējais upuru skaits parasti tika trīskārt palielināts, līdz ar to kopējie dati (un arī no tiem izrietošā statistika par atsevišķām noziegumu vietām vai individuālām operācijām) bija ne tikai pretrunā Rietumvalstu aprēķiniem, bet arī izraisīja iekšējās uzskaites nesakritības. Visbeidzot, ceturtkārt, vairāki konkrēti padomju apgalvojumi par nacistu noziegumiem ir bez pierādījumiem, kas ļauj secināt, ka daži apgalvojumi tika izdomāti propagandas nolūkos. Tādējādi oficiālā varas nostāja ietvēra nopietnus sagrozījumus patiesai situācijas atspoguļošanai.

Tas, ka piespiešana bija padomju izmeklētāju, visticamāk, plaši izmantota metode pierādījumu vākšanai par Arāja komandu, pats par sevi nenozīmē, ka pierādījumu viltošana tika veikta šajā līmenī. Liecību pārbaude atklāja trīs pazīmes, ka zemākā līmeņa padomju izmeklētāji patiesi vēlējās uzzināt, kas notika Latvijā vācu okupācijas laikā. Pirmkārt, dažas liecības bija gan iekšēji pretrunīgas, gan pretrunā citām liecībām. Ja izmeklētāju uzdevums bija nomelnot bijušos Arāja komandas locekļus un saskaņot viņu liecības, lai nonāktu pie iepriekš noteiktiem secinājumiem, šādas pretrunas liecībās netiktu fiksētas. Otrkārt, ja izmeklētāji ieslodzītajiem liecības nodiktēja, tad ir nesaprotami, kāpēc tajās neparādās šaušalīgie apraksti, kas veido varas

oficiālo viedokli, bet gan tās vairāk līdzinās informācijai un stilam, ko turpmāk pieņēma Rietumvalstu juristi un vēsturnieki. Treškārt, ieslodzītajiem tika piešķirti samazināti ieslodzījuma termiņi apmaiņā pret sadarbību – pilnīgi nevajadzīgs solis, ja izmeklēšanas rezultāti par Arāja komandas noziegumiem bija jau iepriekš noteikti.

Kaut arī Padomju Savienības politiskās intereses spēlēja lielu lomu, kad tās nonāca pie jautājuma par atspoguļošanu sabiedrībai, tomēr atsevišķu noziegumu īstenotāju līmenī padomju centienos varēja manīt vēlmi izzināt patiesību – lai gan pilnā mērā nepieciešamības dēļ un neņemot vērā liberāli demokrātisko izpratni par taisnīgu izmeklēšanas procesu.

Ar šo netiek pateikts, ka padomju tiesu sistēma ievēroja liberāli demokrātiskos tiesiskuma principus vai ka zemākā līmeņa izmeklētāju secinājumus visos gadījumos var droši uzskatīt par pareiziem. Latvijas ieslodzītie lielākoties bija pakļauti iebiedēšanai un spīdzināšanai un netika uzskatīti par nevainīgiem, līdz noziegumi netika pierādīti. Turklāt Latvijas iedzīvotāji kopumā tika kolektīvi sodīti par dažu atsevišķu indivīdu izdarītajiem noziegumiem. Šajā rakstā aplūkota attieksme tikai pret Arāja komandas locekļiem līdz sešdesmitajiem gadiem, un to nedrīkst vispārināt attiecībā arī uz citiem gadījumiem.

ĪSZIŅAS

EDGARA DUNSDORFA ROKRAKSTU FONDS LU AKADĒMISKAJĀ BIBLIOTĒKĀ

Gunta Jaunmuktāne

LU Akadēmiskās bibliotēkas Misiņa bibliotēkas vadītāja

“Dižens hronists, analītiķis, polemizētājs, nemiera gars,” – tā par Edgaru Dunsdorfu nekrologā rakstīja Jānis Stradiņš, piemēti-
not, ka “viņš bija pats ražīgākais Latvijas vēsturnieks... Viņš bija
pats daudzpusīgākais mūsu vēsturnieks, aptverot neiedomājami
dažādus tematus un laikmetus – no 12./13. līdz 20. gs., līdz mūsu
dienām. Viņš bija pats kritiskākais vēsturnieks.”¹

Vēsturnieks, tautsaimnieks, LZA goda loceklis, LU goda dok-
tors, LU Latvijas vēstures institūta goda biedrs, Triju Zvaigžņu
ordeņa virsnieks, profesors Edgars Dunsdorfs dzimis 1904. gada
20. novembrī Saldū, miris 2002. gada 24. martā Melburnā.

Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Rokrakstu un
reto grāmatu krājumā glabājas plašs profesora Dunsdorfa fonds.
Rokrakstu fonds veidojies 1967. gada martā, kad no LPSR Zi-
nātņu akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas J. Misiņa Latviešu
literatūras nodaļas pārņemta 1942. gadā Rīgā izdotā Dunsdorfa
doktora disertācija “Vidzemes Lielais zviedru kadastrs kā saim-
niecības vēstures avots”. Fonda papildinājums rodas tikai pēc
daudziem gadiem 2003. gada jūnijā, kad Lilija Dunsdorfa dāvina
vairākus interesantus materiālus, un 2006. gada jūlijā, kad Lilijas
Dunsdorfas uzdevumā daudz vērtīgu dokumentu un citu laik-
meta liecību atgādā un dāvina Ināra Litte.

Kopumā šobrīd Dunsdorfa fondā glabājas 130 inventāra vie-
nības ar 3775 iekšējām vienībām. Bez tam profesora vēstules un
dažādi materiāli atrodami arī citos fondos, piemēram, literatūr-
vēsturnieka Jāņa Andrupa, rakstnieka Līgotņu Jēkaba, literatūr-
kritiķa Artura Plauža, Baltijas Universitātes u.c.

Profesora Dunsdorfa fonda materiālus var iedalīt vairākās grupās:

1. Sarakste latviešu valodā un svešvalodās – angļu un vācu valodā (tās ir vēstules Dunsdorfam un Dunsdorfa rakstītās vēstules).
2. Edgara un Lilijas Dunsdorfu personīgie dokumenti.
3. Dunsdorfu fotogrāfijas.
4. Dunsdorfa raksti latviešu, angļu un vācu valodā.
5. Dunsdorfa materiāli un piezīmes grāmatām, rediģētie darbi.
6. Baltijas Universitāte.
7. Materiāli par Dunsdorfa darbību Melburnas Universitātē un Kalifornijas Universitātē Bērklījā, lasītie lekciju kursi.
8. Lilijas Dunsdorfas materiāli.
9. Dažādu personu raksti, literārie darbi un sarakste latviešu valodā un svešvalodās un citi vākumi.

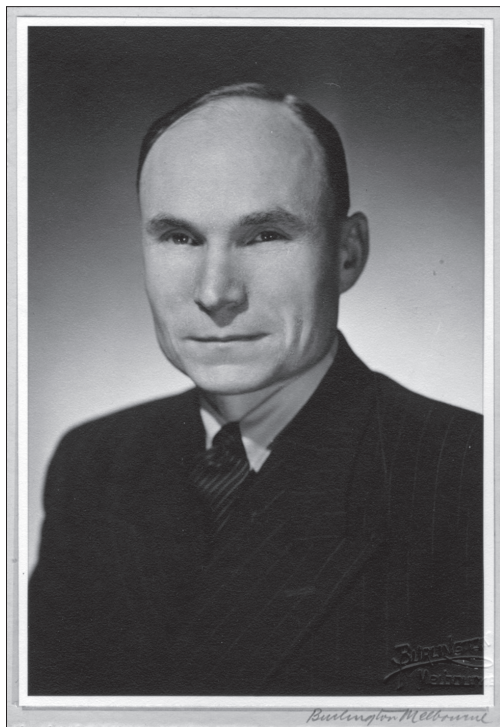
1. SARAkste

Visplašākā un bagātākā fonda daļa ir sarakste. Tās ir gan Dunsdorfam adresētās vēstules latviešu, angļu un vācu valodā, gan profesora paša rakstītās vēstules minētajās valodās, gan oficiālā sarakste. Latviešu valodā vien ir 449 profesoram rakstītas vēstules un 130 paša Dunsdorfa rakstītās. Šajā sadaļā ietilpst arī ļoti plašais (vairāk nekā 100) dažādu apsveikumu klāsts, to skaitā skautu organizāciju suminājumi.

Laika posmā no 1944. līdz 2000. gadam vēstules Dunsdorfam ceļojušas no visdažādākajām valstīm: Anglijas, ASV, Austrālijas, Beļģijas, Brazīlijas, Dānijas, Kanādas, Latvijas, Vācijas, Venecuēlas, Zviedrijas u.c.

Fondā glabājas daudz sūtīto vēstuļu, kuru otrā pusē Dunsdorfs ir uzrakstījis atbildes melnrakstu. Bez tam, būdams rūpīgs vēsturnieks, viņš ir saglabājis kopijas daudzām paša rakstītajām vēstulēm, tikai, kā jau kopijas, tās ir ļoti sliktā kvalitātē. Saglabājušās profesora rakstītās vēstules Arnoldam Aizsilniekam, Edgaram Andersonam, Jānim Andrupam, Emīlam Dēliņam, Vilim Hāzneram, Indulim Kažociņam, Arnoldam Spekkem, Veronikai

1. att. Profesors Edgars
Dunsdorfs 1949. gada
9. jūnijā Melburnā.
Foto: Burlingтона studija
Melburnā.
LU ABMR, E. Dunsdorfa f.
82., 11.

Strēlertei, Ādolfam Šildem, Dagnijai Šleierei, Teodoram Zeltiņam un daudziem, daudziem citiem.

Parastā profesoram adresēto vēstuļu uzruna ir: “Cienījamais Dunsdorfa kungs”, “Augsti godātais profesora kungs”, “Godājamais profesora Dunsdorfa kungs”, “miļo profesor!” utt. Pats Dunsdorfs gan Jurim Jauntirānam uz Čikāgu 1964. gada oktobrī raksta: “Redaktoriem un citiem dažkārt ir paņēmiens pie mana vārda piekarināt visādus titulus. Laipni lūdzu to nedarīt – ja manam vārdam mūsu sabiedrībā ir kaut kāds svars, tad tituli ir lieki. Es personīgi tos nekad nelietoju.”²

Sarakstes galvenā tematika, protams, ir darbs. Dunsdorfs informē par materiālu vākšanu saviem vēstures pētījumiem un grāmatām, nenogurstoši aicina sūtīt rakstus kārtējam Archīva sējumam, diskutē par dažādiem vēstures, tautsaimniecības un sociāliem jautājumiem, rūpējas par trimdiniekiem, īpaši par visās

pasaules malās izklīdušajiem Latvijas mācībspēkiem, mudina sūtīt iespieddarbus un atgādina, ka Melburnas Latviešu biedrības bibliotēka krāj visu pavairoto materiālu, kas attiecas uz latviešu darbību brīvajā pasaulē, utt.

Viens no lielākajiem Dunsdorfa rūpju bērniem, spriežot pēc vēstulēm, ir latviskām problēmām veltītais zinātnisko rakstu krājums Archīvs. Kā viņš pats vēstulē prof. Šulcam 1965. gada maijā raksta: "Archīvs ir manu pūļu rezultāts, mēģinot radīt latviešu zinātnisku rakstu krājumu trimdā."³ Un 1971. gada aprīlī latviešu sporta padomes priekšsēdim Raimondam Bultem: "Šis rakstu krājums līdz šim ir vienīgais, kas sistemātiski dokumentē latviešu dzīves parādības brīvajā pasaulē."⁴ Vēstulēs viscaur jūtama redaktora misijas apziņa – ar krājuma materiāliem sniegt dokumentāciju, kam būs ļoti liela vērtība nākotnē.

Savās aicinājuma vēstulēs dažādu organizāciju un profesiju pārstāvjiem bez anketas, kura jāaizpilda, lūguma pēc izsmēloša raksta un sīka darbības pārskata, prasības sagādāt un aizsūtīt savu portretu, ko būtu zīmējis kāds latviešu mākslinieks, Dunsdorfs arī norāda, ka, par nožēlu, Archīvs nespēj maksāt honorārus, jo izdevums balstās tikai uz brīvprātīgu darbu. Tomēr viņš cer, ka šis fakts nevienu neatturēs kļūt par līdzstrādnieku, jo "līdzstrādnieki saņem attiecīgā sējuma (kur raksts ievietots) vienu brīv-eksemplāru un ap 20 sava raksta novilkumus"⁵

Zināmas problēmas, gatavojot kārtējo sējumu, rodas ar vi-
zuālā materiāla iegūšanu. 1971. gada janvāra vēstulē Hāzneram redaktors uzsver: "Fotogrāfijas par personām Archīvs principā neievieto, bet, lai veicinātu mūsu grafiķu darbu, ievietojam tikai zīmētus portretus par vadošiem darbiniekiem, kam veltīts attiecīgais Archīva sējums."⁶ Un vēstulē Emilam Vērzemniekam viņš paskaidro sīkāk: "Ja Tavs dēls Jānis ir mākslinieks, vai viņš nevarētu Archīvam kādam sējumam uzzīmēt kādus portretus? Par nožēlu, nevaram maksāt honorārus arī māksliniekam, tāpat kā to nevaram līdzstrādniekiem, redaktoram, ekspeditoriem, grāmatvedim un daudziem citiem, kas palīdz Archīvu izdot. [...] Archīvā, sākot ar sesto sējumu, sistemātiski ievietojam zīmētus portretus par tiem darbiniekiem, kam attiecīgais sējums ir veltīts. Tā kā man gribētos

laist pie vārda arvien citus zīmētājus, un pēc iespējas šinī darbā iesaistīt jaunatni, tad, jāatzīstas, ir ko gudrot [...]”⁷ Arī pašiem rakstu autoriem un varoņiem tas rada grūtības, jo ne jau katrs var atļauties sarunāt savu mākslinieku, tāpēc viens no bieži izmantotajiem variantiem ir zīmēto portretu veidošana pēc fotogrāfijām.

Neskatoties uz lielo aizņemtību, katru sējumu Dunsdorfs gatavo ļoti rūpīgi un jau gadu, reizēm pat divus gadus iepriekš sūta iespējamiem līdzstrādniekiem aicinājumu sadarboties. 1970. gada septembrī vēstulē Duļevska kungam, kurš pēta brīvās pasaules latviešu organizāciju jautājumus, Archīva redaktors raksta: “Manuskripts būs vajadzīgs tikai pēc gada, t.i., nākošgad septembrī, bet sējuma plānošanai man jau tagad būtu jāzina, vai uz Jūsu līdzdalību var cerēt un kāds varētu būt Jūsu raksta aptuvenš temats.”⁸

Tomēr nereti Dunsdorfs ir spiests rakstīt samērā asu, ironisku vēstuli, piemēram, Andrupam 1972. gada janvārī, par to, ka atkārtoti jāatgādina, lai piesūta ziņas kārtējam sējumam: “...avīzēs sāku skandināt XII sējuma saturu pirms diviem gadiem – vai Jūs domājat, ka attiecīgā sējuma tematiku vajadzētu izsludināt jau pirms trīs gadiem? [...] Archīvs nav komerciāls pasākums [...] katrā nākošā sējumā ieguldām tik daudz naudas, cik saņemts par iepriekšējo sējumu, paturot nelielu rezervi neparedzētiem gadījumiem. Tā izskaidrojams, ka katrs sējums iznāk ar citādu lappušu skaitu un arī krāsainās ilustrācijas skaitā atšķiras. Ja nu mums ir daudz jāsūta atgādinājumu, kas maksā naudu (pastam), tad nākošais sējums iznāk kādas lappuses plānāks.”⁹

Bieži vien vēstulēs Dunsdorfam izteikta atzinība par rakstu krājumu, piemēram, Uldis Grava 1971. gada janvārī raksta: “Archīva izdevums ir katrā ziņā nozīmīgākais materiāls, kas nākotnei atspoguļos mūsu dzīvi un darbību ārpus Latvijas. Par to Jums, kā Archīva stūrakmenim, pienākas visu latviešu organizāciju un sabiedrības atzinība un paldies.”¹⁰

Kaut arī Dunsdorfs tik neatlaidīgi un uzstājīgi cenšas ievākt un apkopot ziņas par citiem, tomēr pats nemaz nav tik atsaucīgs informācijas sniegšanai par sevi.

1965. gada 21. janvārī vēstulē rakstniekam Zeltiņam profesors raksta: “Jūsu aicinājums, lai rakstu savu pašportretu Jūsu rediģē-

tajam rakstu krājumam, mani ļoti pagodināja. Iekams par to izsakos, dažus vārdus par Jūsu konstatējumu, ka bijāt iecerējis par Zīli nosaukt kādu savu grāmatu un ka esmu aizsteidzis Jums priekšā. Mani tas nepārsteidza, jo tā ir trešā reize, kad notiek kaut kas līdzīgs. Tā, pašam nezinot, savas grāmatas nosaukumu Senie stāsti biju atņēmis rakstniekam Sarmam. Par nosaukumu Deviņvīru spēks savukārt bija jūsmojis rakstnieks Klīdzējs. Lai turpmāk tā negadītos, rakstniekiem savus nodomātos grāmatu nosaukumus derētu izsludināt labu laiku iepriekš.

Tagad par autobiogrāfiju. Šī ir otrā reize manā mūžā, kad mani lūdz tādu uzrakstīt. Pirmo reizi mani aicināja Latvju enciklopēdijas redaktors Švābe. Viņš toreiz vēl piezīmēja – bet labi īsu. Uzrakstīju savu pašportretu un tad sāku īsināt. Rezultātā radās šāds sacerējums:

Dunsdorfs
Dzimis Saldū
Dzīvo Melburnā

Pats biju par savu literāro darbu ļoti lepns, bet, ja Jūs uzšķirtu LE 534. lpp., Jūs redzētu, ka manu autobiogrāfiju redaktors nav izlietojis, bet gan ievietojis paša sacerējumu. Pēc šīs pieredzes nolēmu redaktoriem savu autobiogrāfiju vairs nesūtīt – ko līdz pūlēties, ja manuskripts nonāk papīrkurvī!

Par Jūsu aicinājumu sūtīt manu ģimetni man ir līdzīgs stāsts. Pirms vairākiem gadiem man bija jāiesniedz sava fotogrāfija Melburnas Universitātei nez' kādam tur albumam. Kad aizgāju pie fotogrāfa, viņš mani visādi grozīja un beidzot noprasīja: “Ser, vai Jūs jau kādreiz esat fotografējies?” Pēc šī jautājuma noprātu, ka izskatījos pēc tāda, kas tiešām vēl nekad nav fotografējies, un nolēmu savu izskatu, vismaz turpmāk, attaisnot. Rezultātā – man fotogrāfiju nav. Vienīgo, kas bija, nodevu universitātei. Kā redzat, šoreiz par savu dzīvi varēju pastāstīt trīs patiesus anekdotus. Projektēju kādreiz sarakstīt Autobiogrāfiju anekdotus.”¹¹

Bieži vien profesora sarakstē noris diskusijas par dažādiem jautājumiem, piemēram, ar literatūrkritiķi Plaudi par rakstnieku lasītveļmi vai, pareizāk sakot, nevēlēšanos lasīt un cilvēku personīgo vēstulju vākšanu, apkopošanu un izdošanu. Uz Plauža ierosinājumu par vēstulēm Dunsdorfs atbild, ka “ideja ir lieliska, bet tā

ir utopiska, jo nav realizējama”.¹² Savukārt Plaudis 1979. gada februārī iebilst: “... vai vēsturnieki pārāk cītīgi nemin arheologu pēdās, tukšumu starp izrakteņu fragmentiem aizpildot ar iespējami ticamāko vēsturisko poēziju? [...] Bet saglābt vēstures materiālu, lai nākotnes vēsturniekiem nebūtu fragmenti kopā jāstīķē, tas viņu interesi tad modināt nespēj.”¹³

Tā kā godājamais profesors savus uzskatus nemaina, Plaudis diskusijai pieliek punktu: “... ar Jums uzturēt disciplinētu dialogu ir tikpat grūti kā sadancot ar tādu, kas “netur takti”. Jums ir kāda apbrīnojama spēja lietas sapinķēt un apstrīdēt otru par kaut ko, ko tas nemaz nav teicis. [...] Man liekas, nebūtu jēgas ilgāk stīvēties, jo mēs stāvam katrs uz savas atšķirīgas plāksnes, un tādiem saprasties grūti. Taču kopēja lieta paliek kopēja arī atšķirīgiem savas tautas piederīgajiem, paliek balstāma arī viņiem – kas nespēj saprasties.”¹⁴

Cik dažādi ir paši vēstulju rakstītāji, tikpat atšķirīga ir arī viņu uztvere. Piemēram, dramaturgs Spodris Klauverts par Dunsdorfa rakstītājām vēstulēm uzsver: “Man patīk Jūsu elegantie “kodieni” Jūsu vēstulēs. Atgādina elegantu tenisa spēlētāju, kurš prot bumbiņu nolikt dikti grūti sasniedzamā vietā.”¹⁵

Vēstures likloču izzināšanai interesantas ir V. Ozoliņa profesoram sūtītās vēstules, piemēram, 1957. gada 8. aprīlī:

“Jums no Rīgas aizbraucot (1944. g. 27. IX), es paliku viens vienīgs iedzīvotājs visā savā mājā. Visi pārējie manas mājas iedzīvotāji bija jau agrāk atstājuši Rīgu. Bija drūma un baiga sajūta. Rīgā nebija elektrības un ūdens – centrāles bija izpostītas. Pie Zaslauka stacijas stāvēja vācu bruņotais vilciens, kas apšaudīja dienu un nakti krievu nometni Daugavas labajā krastā, un krievi raidīja granātas uz Zaslauku. Kāda krievu granāta ielidoja naktī (ap 10. X 44) caur logu Jūsu dzīvoklī, izgāžot logus ar visiem rāmjiem, un eksplodējot stipri sabojāja dzīvokļa iekārtu (Jūsu guļamistabā). Labi, ka Jūs paši nebijāt dzīvoklī. Jūsu dzīvokli atdevu krāsotājam Krontālam, kas dažos mēnešos saveda kārtībā. Jūsu mēbeles tika aizvestas uz pilsētas noliktavu. Jūsu personīgos, zinātniskos darbus un grāmatas neaizveda, jo man bija raksts no Universitātes rektora, kurā bija teikts, ka Jūsu zinātniskie darbi

un grāmatas pieder Universitātei. Es vairākkārtīgi aizgāju uz Universitātes kanceleju runāt par rektora rakstu. Man katru reiz atbildēja, ka Universitātei neesot transporta!!! Es uzmeklēju arī Jūsu brāli un lūdzu viņu ņemt Jūsu mantas pie sevis, jo viņš toreiz bija šoferis. Bet viņš manu lūgumu neizpildīja. Jūsu mantas no Kron-tāla dzīvokļa (Jūsu bijušā dzīv.) uznesām bēniņos. 1948. g. manu māju nacionalizēja un visas mantas no bēniņiem vajadzēja aizvākt, grīdu bēniņos izplēsa un aiznesa prom namu pārvalde. Jūsu grāmatas nonesām manā dzīvoklī, bet zinātniskos darbus – pagrabā, kur vēl tagad glabājas kāds, apmēram, pusmaiss dokumentu. Daļa ir zudumā gājusi. Bērni no bēniņiem aiznesuši. Ko darīt ar dokumentiem un grāmatām? Vai dokumentiem ir vēl tagad liela nozīme un vērtība? Kam lai minētās mantas atstāju?”¹⁶

Uz šo vēstuli 1957. gada 18. aprīlī Dunsdorfs atbild: “Uz Jūsu jautājumu, ko darīt ar manām grāmatām un manuskriptiem, ir ļoti grūti atbildēt. Man liekas, ka starp manuskriptiem vajadzētu būt manām Latvijas saimniecības vēstures lekcijām. Ja tā – tām sava vērtība būtu. Nezinu gan ieteikt, pie kā Jūs varētu griezties, lai tas pārņemtu uzglabāšanā grāmatas un manuskriptus, jo baidos, ka tas varbūt varētu sagādāt attiecīgai personai nepatīkšanas. Varbūt Jūs varētu aprunāties ar docentu Stepermani – es domāju, ka viņš vēl ir Universitātes vēstures fakultātē.”¹⁷

1957. gada 25. jūnijā seko Ozoliņa atbilde: “Izpildot Jūsu lūgumu, es aizrakstīju Jūsu brālim Edvīnam un nodevu Jūsu abu sveicienus. Šoreiz panākumi bija pārsteidzoši: pēc dažām dienām Edvīns personīgi atnāca pie manis un apsolījās ar automašīnu aizvest pie sevis vēl atlikušās grāmatas un manuskriptus. Kāpēc gan nevarēja ap 1945-46-47-48. gados izdarīt to pašu darbu?! Tad bija vēl uzglabājušās ne tikai visas grāmatas un manuskripti, bet arī Jūsu mēbeles, pa daļai no granātas bojātas. 1944. gadā nebija iespējams mēbeles pārvadāt, jo tad miliči uz ielas apturēja un sauca pie atbildības. Bet vēlākos gados nekādu aizliegumu nebija un varēja brīvi pārvietoties. Nu viss tas ir jau vēsturē aizgājis un nav vairs grozāms.”¹⁸

Plašajā sarakstē parādās arī Dunsdorfa rakstura iezīmes – viņš var būt gan rūpīgs un iejūtīgs, gan savos spriedumos ļoti katego-

risks un pat ass. Šajā ziņā zīmīga ir viņa domu apmaiņa ar Māri Branci, kurš 1998. gada janvārī raksta: “Tas, ko Jūs esat paveicis ar saviem dziļajiem pētījumiem Latvijas vēsturē un vēl jo vairāk ar trimdas hroniku, kā varētu nosaukt Jūsu rediģētos un publicētos “Archīvus”, ne ar ko nav aizstājams. Tamdēļ viss, kas saistās ar Jums, mūsu zinātnei un vēsturei ir ļoti svarīgs...”¹⁹

Savukārt Dunsdorfs uz šo visnotaļ godpilno vēstuli atbild: “Latvijas valsts archīvu ģenerāldirekcijas LATVIJAS VALSTS ARCHĪVA Kultūras dokumentu daļas vadītājam Mārim Branča kungam

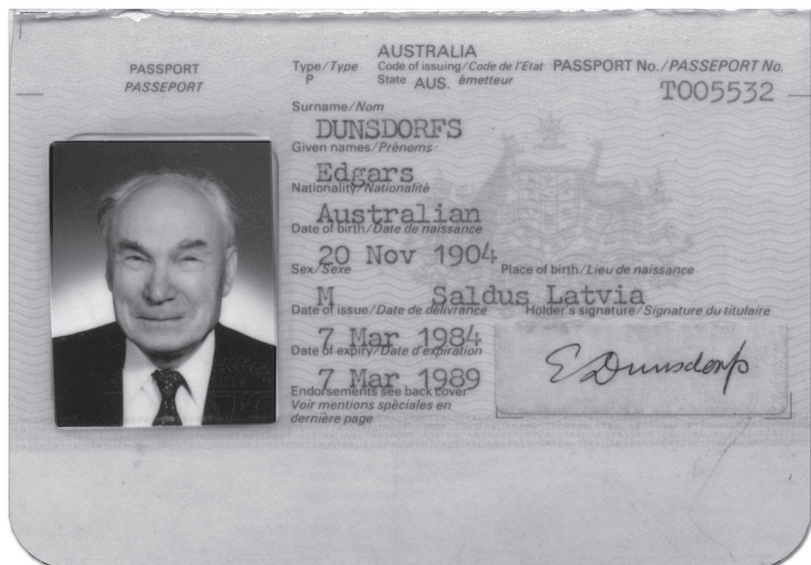
Pateicos par Jūsu uzslavu maniem pieticīgajiem darbiem. Diemžēl, to uzskatu par liekulību, kā spilgti norāda fakts, ka vārdu *Archīvs* Jūs liekat pēdiņās un tad rakstāt arhīvs, un arī veidlapā, uz kuras vēstule rakstīta, ir vārds ARHĪVS. Vai tiešām krievu uzspiestajai pareizrakstībai (jo krieviem nav mīksti izrunājamā fōnēma ch), vai tiešām šai pareizrakstībai ir vieta oficiālā dokumentā? Latvijā taču arī ir kompetenti valodnieki Rasma Grīse un Jānis Kušķis, kas ir norādījuši uz šo aplamo rakstību.

Jūs to saucat par smalku valodas finesi, bet, pēc manām domām, tā ir rupja stūrgalvība, ignorējot mūsu lielā valodnieka Jāņa Endzelīna padomu (jā, padomu, par ko komunistu valdīšanas laikā viņš smagi cieta, un viņu no deportācijas paglāba tikai pasaules slava).”²⁰

2. PERSONĪGIE DOKUMENTI

Edgara un Lilijas Dunsdorfu personīgo dokumentu sadaļā glabājas Dunsdorfa Austrālijas pase, CV angļu valodā, profesora piemiņas un citos pasākumos teikto runu teksti un dažādi sīkmateriāli, to skaitā Otrā pasaules kara laika bēgļu identifikācijas kartes, pārtikas kartītes, iepirkšanās grāmatiņas, reģistrācijas kartes, dažādi rēķini un citi finanšu dokumenti, ceļojumu biļetes un citi materiāli.

Interesanta ir Dunsdorfam dāvinātā “Zaļā grāmata. Nepublicētas un nepublicējamās piemiņas” – iesieta piemiņu klade ar draugu veltījumiem dzejas, oriģinālzīmējumu un nošu veidā. Ieraksti veikti no 1928. gada Rīgā līdz 1959. gadam Melburnā. Šeit

2. att. Profesora Edgara Dunsdorfa Austrālijas pase.
LU ABMR, E. Dunsdorfa f. 60., 1.

rodamas arī dzejnieka Kārļa Krūzas 1941. gada 17. oktobrī rakstītās dzejas rindas, par kurām pēc daudziem gadiem trimdā profesors vēstulē uz Rīgu raksta: “Vai Krūzas kungs vēl dzīvo Nāras ielā 5? Ja dzīvo – lūdzu, pasveiciniet no mums. Es šad tad pārlasu trioletu, ko viņš ierakstīja manā piemiņas grāmatā: “Nav nedienu, kas nepaietu...””²¹ “Zaļajā grāmatā” dzejolim seko Helmara Pavasara 1947. gada 7. martā komponētās dziesmas “Nav nedienu” notis.

3. FOTOGRĀFIJAS

Kaut arī savulaik vēstulē profesors apgalvoja, ka viņam fotogrāfiju neesot, tomēr rokrakstu fondā var aplūkot vairāk nekā 440 dažādu gadu attēlus – tie ir Edgara un Lilijas Dunsdorfu gan atsevišķi portreti, gan grupu bildes, gan Melburnas Latviešu biedrības bibliotēkas un citi fotouzņēmumi.

Materiālu sakopojumā ir arī daudz dažādu vietu uzņēmumu, fotonegatīvi un fotogrāfijas un zīmējumi, kas sūtīti rakstu krājumam Archīvs.

4. RAKSTI

Fondā glabājas vairāk nekā simts rokrakstā un mašīnrakstā rakstītu Dunsdorfa rakstu latviešu, angļu un vācu valodā, piemēram, “Amerikā izprot sarkanos melus”, “Austrālijas latviešu kolektīvais portrets”, “Dainas kā jūsmošanas, nicināšanas un pētišanas objekts”, “Drauds Latgales vēsturei”, “Jaukto laulību problēma”, “Latviešu kultūras atblāzma 18. gs. Vācijā”, “Latviešu tautasdziesmu pirmie tulkojumi”, “Latvju tautas ienākums starptautiskā salīdzinājumā”, “Muiža”, “Padomju naudas reforma”, “Programma pret pārtautošanos”, “Saimniecības vēsture”, “Saldus baznīca”, “Topogrāfiskā metode tautasdziesmu pētišanā”, “Vai Latvijas

3. att. Profesors Edgars Dunsdorfs 1978. gada 17. februārī savā darba kabinetā mājās Melburnā. Fotogrāfs nezināms.

LU ABMR, E. Dunsdorfa f. 4., 2.

4. att. Profesors Edgars Dundorfs 1988. gadā Melburnas Latviešu biedrības bibliotēkā. Fotogrāfs nezināms.
LU ABMR, E. Dundorfa f. 4., 3.

austrumu robeža bija pareizi noteikta?”, “Vēsture greizā spogulī”, “Vai senie latvieši bija lieli dzērāji?”, “Zviedru laiku latviešu juridiskie teksti” un daudzi, daudzi citi.

5. MATERIĀLI, PIEZĪMES, REDIĢĒTIE DARBI

Apjomīgajā rokrakstu kopumā samērā lielu daļu aizņem profesora savāktie un apkopotie materiāli un piezīmes par sev interesējošām tēmām, piemēram, materiāli grāmatām “Latvijas vēsture, 1600–1710”, “Senie stāsti”, materiāli par pasaules ekonomiku, tautas skaitīšanu u.c. Liela materiālu daļa ir rediģētie darbi – tie

ir krājumam Archīvs piesūtītie raksti un vēsturnieka Andersona “Latvijas vēsture, 1914–1920” un “Latvijas vēsture, 1914–1940”.

To, ka Dunsdorfs ir strādājis ļoti rūpīgi un atbildīgi, ne tikai pētot attiecīgu tēmu saviem darbiem, bet arī rediģējot citu vēsturnieku veikumu, liecina arī viņa vēstule grāmatizdevējam Georgam Šleieram 1965. gada martā: “Reizē ar šo nosūtu Jums divos saiņos Andersona manuskriptu. Esmu to saīsinājis uz apmēram 900 lpp. Patiesībā vajadzēja manuskriptā teikto pārbaudīt, bet, tā kā esmu ar īsināšanu izšķīdījis visu savu šī gada brīvlaiku, tad tam vairs neatliek vaļas. [...]”

Atgādinu, ka, saskaņā ar mūsu sarakstīšanos, valoda Andersona manuskriptā nav labota. Tur Jūsu valodas speciālistiem būs ko ņemties. [...]

Jaunnedēļ sākas lekcijas. Līdz šim katru gadu sagatavoju kaut ko jaunu, bet šogad Andersona dēļ maniem studentiem būs jāgarlaikojas – ja garlaikojas lektors, tad garlaikojas arī klausītāji.”²²

6. BALTIJAS UNIVERSITĀTE

Izskatot rokrakstu fondu, ir iespēja iepazīties ar dažādiem materiāliem par Baltijas Universitāti Pinnebergā Vācijā. Nozīmīgākais, šķiet, ir Baltijas Universitātes latviešu rektora profesora Dunsdorfa 1947. gada septembrī veidotais saraksts par Latvijas Universitātes mācībspēku atrašanās vietām. Saraksta ievadā profesors raksta: “Kad liktenis mums uzdos lielo uzdevumu – atjaunot Latvijas Universitāti un Jelgavas lauksaimniecības akadēmiju – tad vajadzēs pulcināt dzimtenē visās pasaules malās izklīdušos mācībspēkus. [...] Tādēļ [...] radās doma [...] savākt datus par to, kur tagad atrodas agrākie LU mācībspēki. Tas ir priekšdarbs dienai, kad šādam sarakstam būs praktiska nozīme.”²³

1949. gada februāra sākumā Dunsdorfs ierosina dibināt Latvijas akadēmisko mācībspēku palīdzības fondu, jo paredzams, ka 1949. gada oktobrī Baltijas Universitāte Pinnebergā būs spiesta izbeigt savu darbību, tāpēc daļa vecāko bijušo LU mācībspēku būs bez jebkādiem ienākumu avotiem, jo viņiem dažādu iemeslu dēļ nedod iespēju emigrēt. Tiek izsūtīti aicinājumi visiem pa visu

pasauli izkaisītajiem bijušajiem LU mācībspēkiem atsaukties un paziņot, vai un cik būtu ar mieru mēnesī iemaksāt palīdzības fondā, un izvirzīt no katras valsts vienu personu, kas koordinētu palīdzības sniegšanu.²⁴

7. DARBĪBA MELBURNAS UNIVERSITĀTĒ UN KALIFORNIJAS UNIVERSITĀTĒ BĒRKLIJĀ

Rokrakstu fondā glabājas materiāli angļu valodā par Dunsdorfa darbību Melburnas Universitātē un Kalifornijas Universitātē Bērklījā. Saglabāti vairāki profesora angļu valodā lasīto lekciju kursi tautsaimniecības vēsturē “*An Economic History*” un “*An Economic History of Australia*”.

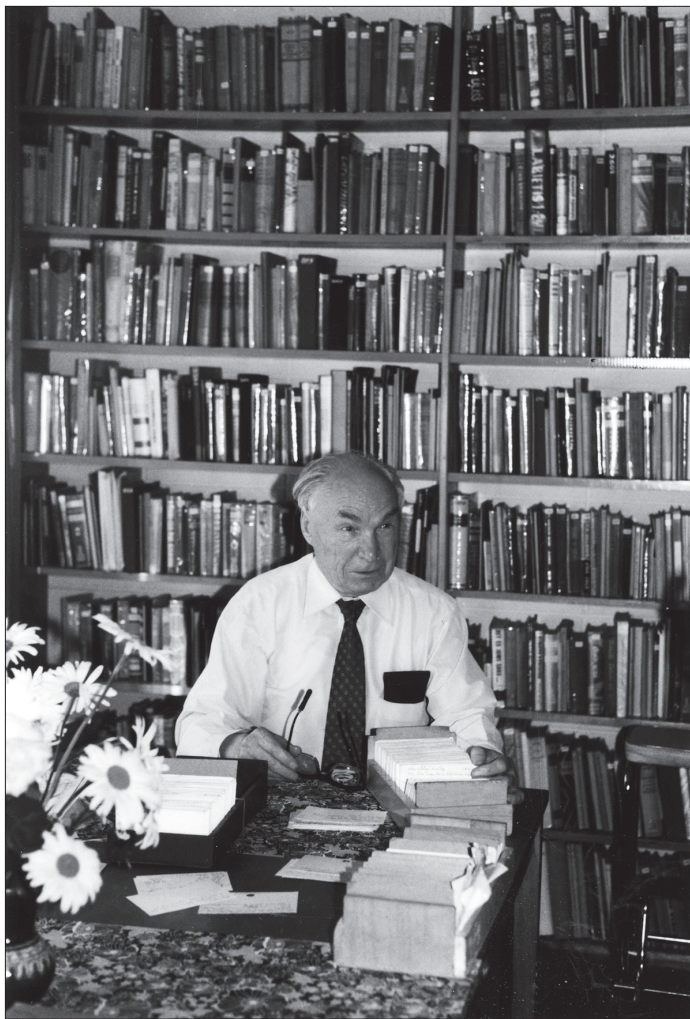
8. LILIJAS DUNSDORFAS MATERIĀLI

Dunsdorfa fondā atrodas daudzas mapes (vairāk nekā 900 iekšējo vienību) ar viņa dzīvesbiedres Melburnas Latviešu biedrības bibliotēkas ilggadējās pārzīnes Lilijas Dunsdorfas materiāliem. Galvenokārt tā ir sarakste – Lilijas Dunsdorfas mātes, brāļa un daudzu citu viņai sūtītas vēstules, pašas Dunsdorfas rakstītās vēstules, viņas piezīmju kalendāri, nošu burtnīcas un raksti, piemēram, “Ko lasa latvieši Austrālijā”, “Kviešu ražas un to svārstības Latvijā un Austrālijā”, “Latvisko vērtību krātuve Austrālijā–Melburnas latviešu biedrības bibliotēka” u.c.

9. DAŽĀDI AUTORI

Krājumā saistoši ir iepazīties arī ar dažādu personu rakstiem un saraksti latviešu valodā un svešvalodās, kā arī atsevišķu autoru literāriem darbiem. Šo materiālu vidū ir biogrāfiskas un bibliogrāfiskas piezīmes par botāniķi un dzejnieku profesoru Kārli Ābeli un ziņas par viņa vārdā nosauktajiem “Latviskās dzīvesziņas kursiem jaunatnei” Adelaidā.

Interesants ir Karīnas Eglītes-Bērziņas plašais manuskriptu, gleznu fotogrāfiju un miniatūroriģinālu apkopojums. Fondā saglabāti arī daži rakstnieka Eduarda Salnas literārie darbi u.c.

5. att. Profesors Edgars Dunsdorfs 1995. gadā savās mājās
Melburnā. Fotogrāfs nezināms.
LU ABMR, E. Dunsdorfa f. 82., 21.

Ar interesi aplūkojama profesora Dunsdorfa pašrocīgi 1923. gadā no oriģināla, kas glabājas Saldus mācītāja muižā, pār-rakstītā, paša iesietā un noformētā Otto Ernsta Bernštegera hro-nika “*Kurze Chronik des Fleken Frauenburg*”. Fondā atrodas arī Bernštegera 1896. gadā zīmēts Saldus plāns.

Starp daudzajiem materiāliem zīmīga ir Vairas Viķes-Freiberigas 2002. gada 25. martā sūtītā vēstule:

“Augsti godājamā Edgara Dunsdorfa piederīgajiem

Izsaku Jums visdziļāko līdzjūtību, sev mīļo cilvēku zaudējot. Edgars Dunsdorfs bija viens no tiem latviešiem trimdā, kas visu mūžu uzturējis dzīvu ideju par neatkarīgu Latviju un nesavtīgi strādājis visas latviešu tautas labā. Edgaram Dunsdorfam ir un būs ārkārtīgi nozīmīga vieta Latvijas vēsturē kā pētniekam un mūžam nerimtīgam sabiedriskajam darbiniekam. Viņa atstātais vēsturnieka mantojums ir neatsverama bagātība, kas paliks dzīvā tautas un valsts piemiņā. [...]”²⁵

ATSAUCES

- ¹ LU ABMR, E. Dunsdorfa f. 64., 5.
- ² LU ABMR, E. Dunsdorfa f. 8., 35.
- ³ LU ABMR, E. Dunsdorfa f. 17., 61.
- ⁴ LU ABMR, E. Dunsdorfa f. 16., 22.
- ⁵ LU ABMR, E. Dunsdorfa f. 16., 29.
- ⁶ LU ABMR, E. Dunsdorfa f. 16., 45.
- ⁷ LU ABMR, E. Dunsdorfa f. 17., 63.
- ⁸ LU ABMR, E. Dunsdorfa f. 16., 29.
- ⁹ LU ABMR, J. Andrupa f. 13., 17.
- ¹⁰ LU ABMR, E. Dunsdorfa f. 8., 10.
- ¹¹ LU ABMR, E. Dunsdorfa f. 17., 69.
- ¹² LU ABMR, A. Plauža f. 61., 6.
- ¹³ LU ABMR, A. Plauža f. 61., 6.
- ¹⁴ LU ABMR, A. Plauža f. 61., 7.
- ¹⁵ LU ABMR, E. Dunsdorfa f. 9., 17.
- ¹⁶ LU ABMR, E. Dunsdorfa f. 10., 45.
- ¹⁷ LU ABMR, E. Dunsdorfa f. 17., 17.
- ¹⁸ LU ABMR, E. Dunsdorfa f. 10., 47.
- ¹⁹ LU ABMR, E. Dunsdorfa f. 6., 46.
- ²⁰ LU ABMR, E. Dunsdorfa f. 16., 18.
- ²¹ LU ABMR, E. Dunsdorfa f. 17., 17.
- ²² LU ABMR, E. Dunsdorfa f. 17., 56.
- ²³ LU ABMR, Baltijas Universitātes f. 1., 5.
- ²⁴ LU ABMR, Baltijas Universitātes f. 3., 5.
- ²⁵ LU ABMR, E. Dunsdorfa f. 64., 8.

EDGARA DUNSDORFA PERSONAS FONDA STRUKTURĀLA IZPĒTE UN ARHIVĒŠANA LATVIJAS NACIONĀLAJĀ ARHĪVĀ

Silva Norenberga

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva Personu fondu un ārvalstu dokumentu nodaļas galvenā arhīviste

*“...kamēr svešas varas Latvijā nāca un gāja,
vienīgi paliekamais un pastāvīgais bija latviešu tauta.*

*Lūk, tāpēc šis vienīgais paliekamais
un pastāvīgais ir likts darba centrā.”¹*

Strādājot pie apjomīgās Edgara Dunsdorfa dokumentu kolekcijas, bija redzams, ka tā kļūs par pamatu nopietniem zinātniskiem darbiem, pētījumiem un publikācijām, kas dos iespēju plašākai sabiedrībai iepazīt to vēstures daļu, kas līdz šim bijusi mazāk zināma. Saņemot vēsturē nozīmīgu personību dokumentus, mēs apzināmies savu atbildību to detalizētā un iespējami precīzākā sakārtošanā.

Katrs dokumentu krājums, to arhivējot un sistematizējot, ļoti daudz ko pastāsta par tā īpašnieku, viņa raksturu, pasaules uzskatu, vērtību sistēmu, pieredzi, darba metodēm, attiecībām ar sabiedrību, kolēģiem, ģimenes locekļiem.

Edgara Dunsdorfa attieksmi pret vēsturi labi ilustrē šāds izteikums: “Latvijas vēsture līdz šim lielā mērā rakstīta kā viedokļu vēsture, bieži vien arī faktus atstāstījumos pastiepjot uz vienu vai otru pusi, lai tie atbilstu rakstītāja viedoklim. Bija divas iespējas – vai nu ignorēt viedokļus, kas neatrada apstiprinājumu manos pētījumos, vai arī izteikt savu spriedumu par šiem viedokļiem. Izšķīros par otro ceļu.”²

FONDA STRUKTŪRA

Edgara Dunsdorfa personas fonda dokumentus Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs saņēma no viņa dzīvesbiedres Lilijas Dunsdorfas pilnvarotās personas ar kopsummā trim dāvinājuma līgumiem laikā no 2005. līdz 2006. gadam. Fonda saturu veido Edgara Dunsdorfa un Lilijas Dunsdorfas personas un biogrāfiskie dokumenti, sarakste, radošā darba dokumenti, sabiedrisko darbību raksturojošie dokumenti, sakrātie dokumenti, fotogrāfijas, kas iekļauti 1. vienkāršotajā aprakstā (1v), fotonegāti – 2. vienkāršotajā aprakstā (2v) un audioieraksti – 3. vienkāršotajā aprakstā (3v).

Tālāk pievērsīšos konkrētai arhīva darba specifikai, strādājot ar personu fondiem.

Edgara Dunsdorfa dokumentu kolekcija arhīvā nonāca daļēji sakārtotā veidā. Tā bija sakārtota atbilstoši tās īpašnieka, bet ne arhīva personu fondu dokumentu sakārtošanas principiem. Daļējais sakārtojums veicināja dokumentu izpēti un sistematizāciju, taču kārtojums bija jāmaina atbilstoši arhīva normatīviem, t.i., dokumenti jāizvērtē pēc to satura, nozīmības, hronoloģijas u.c. komponentiem, jāatlasa dublikāti un saglabāšanai nederīgie dokumenti. Ņemot vērā dokumentu lielo apjomu, šis process noritēja vairākus gadus.

Nosauktie dokumentu veidi vienkāršotajā aprakstā 1v atbilst sešām sērijām, no kurām trim pakārtots noteikts apakšsēriju skaits. Sērijas un apakšsērijas ietver sevī atsevišķas lietas, kas sasmurētas augošā secībā.

Dokumentu sistematizācijas shēma

I. E. Dunsdorfa un L. Dunsdorfas personas un biogrāfiskie dokumenti, finanšu dokumenti	lietas nr. 1–nr. 6
II. E. Dunsdorfa un L. Dunsdorfas sarakste	lietas nr. 7–nr. 205
1. Sarakste ar organizācijām un iestādēm	lietas nr. 7–nr. 57

2. Sarakste ar dažādiem kultūras un sabiedriskajiem darbiniekiem	lietas nr. 58–nr. 200
3. Privātā sarakste	lietas nr. 201–nr. 205
III. Radošā darba dokumenti	lietas nr. 206–nr. 381
1. Zinātniskā rakstu krājuma “Archīvs” izdošanai uzkrātie dokumenti	lietas nr. 206–nr. 221
2. Grāmatu “Latvijas vēsture” izdošanai uzkrātie dokumenti	lietas nr. 222–nr. 235
3. Melnraksti, rokraksti, piezīmes, publisku runu uzmetumi	lietas nr. 236–nr. 273
4. Lekciju pieraksti pasaules ekonomikas vēsturei, Latvijas vēsturei, pasniedzēja darba materiāli	lietas nr. 274–nr. 293
5. Tematiskās kartotēkas	lietas nr. 294–nr. 364
6. Aptauju anketas un informatīvi dokumenti	lietas nr. 365–nr. 381
IV. E. Dunsdorfa un L. Dunsdorfas sabiedrisko darbību raksturojošie dokumenti	lietas nr. 382–nr. 424
1. Melburnas Latviešu biedrības bibliotēkas dokumenti	lietas nr. 382–nr. 390
2. Melburnas Latviešu biedrības jauktā kora “Rota” dokumenti	lietas nr. 391–nr. 393
3. Akadēmiskās vienības “Auseklis” dokumenti	lietas nr. 394–nr. 398
4. Dažādu sabiedrisko organizāciju, fondu un institūtu dokumenti	lietas nr. 399–nr. 424
V. E. Dunsdorfa un L. Dunsdorfas sakrātie dokumenti	lietas nr. 425–nr. 465
VI. E. Dunsdorfa un L. Dunsdorfas fotogrāfijas	lietas nr. 466–nr. 473

Nedaudz pakavēšos pie katras sadaļas.

Nozīmīgā vēsturnieka un tautsaimnieka Edgara Dunsdorfa darbība nav nošķirama no viņa dzīvesbiedres Lilijas Dunsdorfas nesavtīgā un pašai dziedīgā darba ieguldījuma mūža garumā. Viņa ne tikai bija Melburnas Latviešu biedrības bibliotēkas pārzine, bet arī neaizstājams palīgs dažādu publikācijām nepieciešamo materiālu vākšanā, korespondences kārtošanā un “Archīva” izdevumu izplatīšanā. Savās piezīmēs viņa rūpīgi dokumentē dažādus notikumus, kora mēģinājumu un kursu apmeklējumus, kā arī vienkāršas sadzīves lietas. Tas bija iemesls, kādēļ, kārtojot saņemto dokumentu kolekciju, nebija iespējams nodalīt atsevišķi viņas dokumentus un tika saglabāta to saistība ar Edgara Dunsdorfa dzīvi un darbību raksturojošiem dokumentiem.

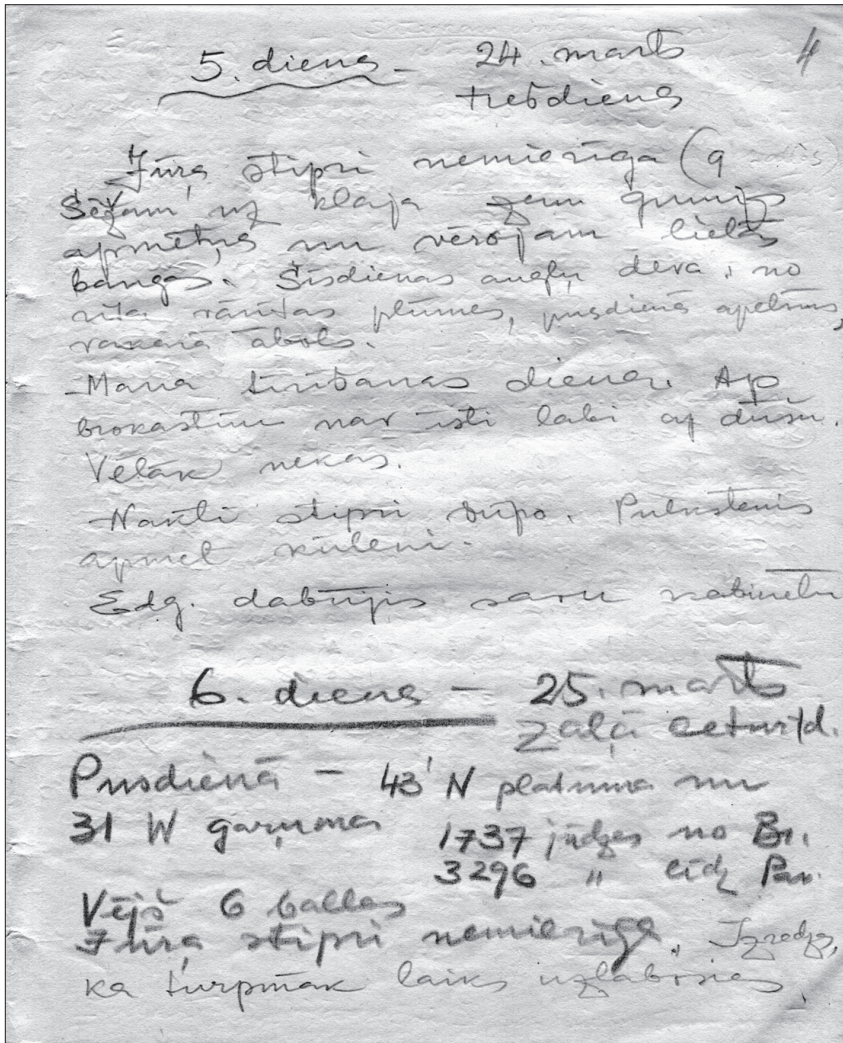
I sērijā ir pavisam nedaudz Edgara un Lilijas Dunsdorfu personas un biogrāfisko dokumentu. Edgara Dunsdorfa ciešā saikne ar dzimto pilsētu Saldu ir rosinājusi viņa vēlmi daļu savu dokumentu nodot Saldus muzejam. Sadarbībā ar novadnieku Valdemāru Ancīti tapusi arī viņa grāmata par Saldu.³

II sērijā – **Sarakste** – atrodama arī sarakste ar Valdemāru Ancīti, Saldus muzeju un pašvaldību.

II sērija satur ļoti plašu dokumentu apjomu ar Edgara un Lilijas Dunsdorfu saraksti ar daudzām organizācijām un personām. Lai būtu vieglāk orientēties, tā tika sadalīta trijās apakšsērijās.

1. apakšsērija – **Sarakste ar organizācijām un iestādēm** – ietver saraksti ar Austrālijas, ASV un citu valstu universitātēm, bibliotēkām, arhīviem, izdevniecībām, pašvaldībām, skolām, skautu organizācijām un zinātnisko rakstu krājuma “Archīvs” autoriem, aptauju organizatoriem un dalībniekiem.

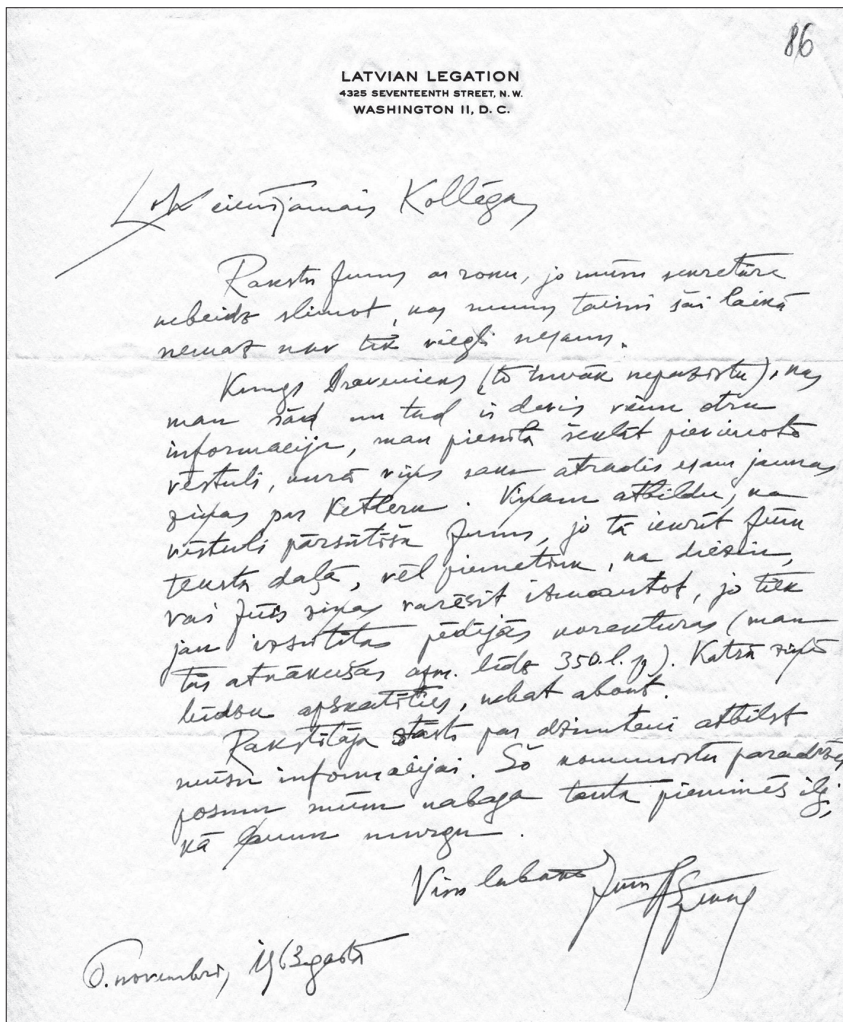
2. apakšsērija – **Sarakste ar dažādiem kultūras un sabiedriskajiem darbiniekiem** – sastāv no alfabētiskā secībā sakārtotas sarakstes ar trimdas sabiedrībā plaši pazīstamiem vēsturniekiem, izdevniecību redaktoriem, publikāciju autoriem, recenzentiem un laikrakstu izdevējiem. Personas, ar kurām bijusi regulāra un bieža sarakste, sakārtotas pēc uzvārdiem, bet epizodiska rakstura sarakste vienkārši pēc alfabēta.

1. att. Ceļojums uz Austrāliju. Lilijas Dunsdorfas piezīmes. 24.03.1948.
Latvijas Nacionālais arhīvs-Latvijas Valsts arhīvs (Rīga), 2423-1-13, 4. lp.

3. apakšsērija – **Privātā sarakste** – satur Edgara un Lilijas Dunsdorfu savstarpējo saraksti un viņu abu saraksti ar draugiem un ģimenēm Latvijā.

III sērija – **Radošā darba dokumenti** – ir visapjomīgākā dokumentu kolekcijas daļa, kas atspoguļo Edgara Dunsdorfa

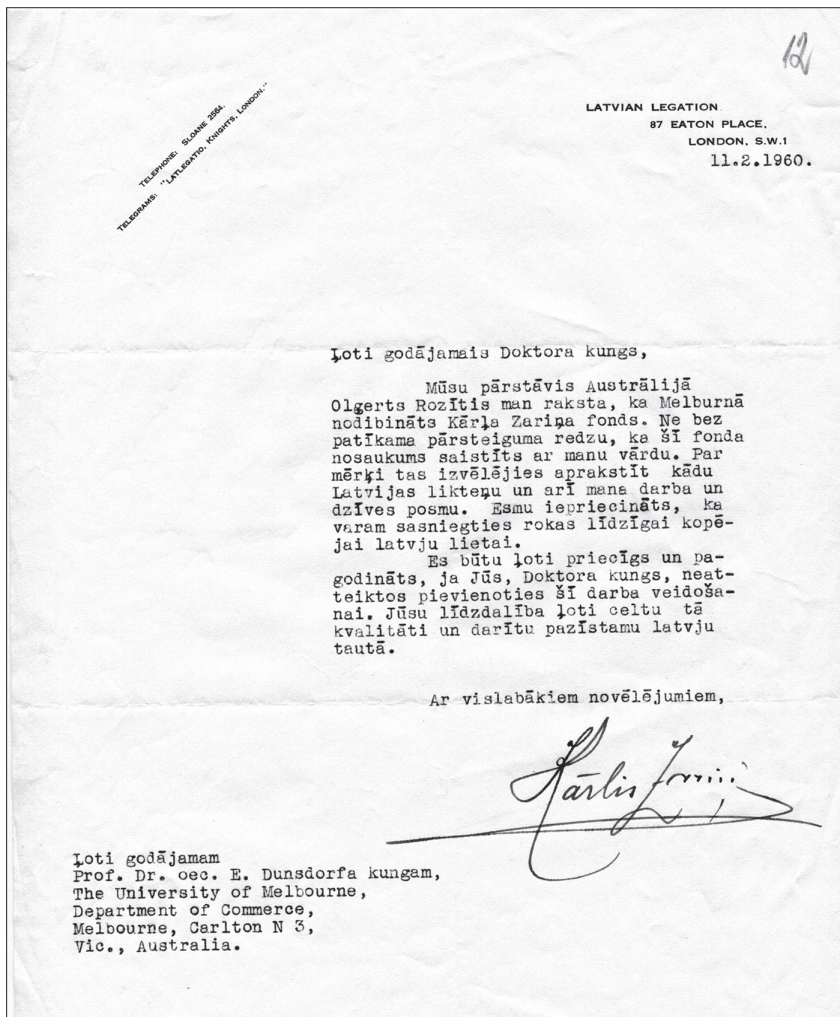

2. att. Arnolda Spekkes vēstule Edgaram Dunsdorfam 06.11.1963.

Latvijas Nacionālais arhīvs-Latvijas Valsts arhīvs (Rīga), 2423-1-165, 86. lp.

daudzpusīgo darbību Latvijas vēstures pētniecībā un universitātes pasniedzēja darbā. Tai pakārtotas sešas apakšsērijas, kas sagrupētas, daļēji ievērojot fondraža sistematizāciju.

1. apakšsērija – **Zinātniskā rakstu krājuma “Archīvs” izdošanai uzkrātie dokumenti.** Šī kolekcijas daļa parāda vēsturnieka

3. att. Kārļa Zariņa vēstule Edgaram Dunsdorfam 11.02.1960.
Latvijas Nacionālais arhīvs–Latvijas Valsts arhīvs (Rīga), 2423–1–193, 12. lp.

Edgara Dunsdorfa neatlaidīgo, skrupulozo darbu, vācot dažādu autoru manuskriptus, tos labojot, rediģējot un organizējot izdošanu. To darot, viņu ir vadījusi savas misijas apziņa – dokumentēt trimdas latviešu aktivitātes. Pats viņš to raksturo šādi: “Archīva īpatnība, kas to atšķir no citiem latviešu izdevumiem, ir, ka tas

veltīts latvisko problēmu apskatei, jo sevišķi latviešu lielās sabiedriskās rosības trimdā dokumentēšanai.”

2. apakšsērija – **Grāmatu “Latvijas vēsture” izdošanai uzkrātie dokumenti** – apvieno dokumentus, kas raksturo Edgara Dunsdorfa darba stilu un metodes – te ir dokumentu kopijas, melnraksti, piezīmes, tabulas, aprēķini, grafiki un maketi – viss, kas kalpojis par izejmateriālu Latvijas vēstures izdošanai.

3. apakšsērija – **Melnraksti, rokraksti, piezīmes, publisku runu uzmetumi** – satur dažādu publikāciju un izdevumu rokrakstus, melnrakstus un runu uzmetumus. Starp tiem ir piezīmes un manuskriptu fragmenti grāmatām: “Deviņviru spēks”, “*The Baltic Dilemma*”, “Saldenieks pasaules tālēs”, kā arī grāmatai par Kārli Ulmani, dzimto pilsētu Saldu, Kurzemes karakartēm un pat pašā rakstīta luga “Marta” par Krievijas ķeizarienes Katrīnas latvisko izcelsmi.

4. apakšsērija – **Lekciju pieraksti pasaules ekonomikas vēsturei, Latvijas vēsturei, pasniedzēja darba materiāli** – apkopo Dunsdorfa pasniedzēja un lektora darbu raksturojošos dokumentus. Šajā apakšsērijā ir plašs lekciju pierakstu klāsts pasaules un Latvijas ekonomikas vēsturē, statistikas dati, aprēķini, daudzveidīgi uzskates materiāli – diagrammas, tabulas un shēmas.

5. apakšsērija – **Tematiskās kartotēkas** – ieņem ļoti lielu vietu kopējā dokumentu klāstā sava apjoma dēļ. Informācijas daudzums, kas vēsturniekam bijis nepieciešams savu grāmatu izdošanai, apkopots kartotēkās, kas satur datus, kas iegūti no dažādiem arhīviem, publikācijām un citiem avotiem. Interesantākā no tām ir “Vidzemes muižas 17. gs.”. Tajā apkopotas ziņas par muižu un pagastu zemju platībām, to klasifikācija, zemnieku, lopu un arklu skaits. Saturiski interesanta informācija atrodama arī kartotēkās par apdzīvotajām vietām, izdoto grāmatu pasūtītājiem, kā arī profesiju un organizāciju kartotēkās.

6. apakšsērija – **Aptauju anketas un informatīvi dokumenti**. Šajā sadaļā redzams viens no informācijas iegūšanas veidiem, kuru Edgars Dunsdorfs izmantojis pētniecības darbā. Iesaistot savos pētījumos visai plašu cilvēku loku, kas palīdzējuši anketu un aptaujas lapu izplatīšanā un savākšanā, viņš saņēmis saviem

Nya Solleuskoft Adol 17 zem

Muiža *Tirsens &* fol. *16 ciem*

Lisolas.

pagasts

Revīzijas datums un zemes mēroji kopā.

1690g. 3 1/2 arkli

Īpaš. arkli *8 1/2* Maksāj. arkli *8 1/2*

14 ciematos:

Vīrieši virs 15 g. *38* Siev.

Vīrieši zem 15 g. *15* Siev.

Zirgi *26*

Vērši *—*

Govis *31*

Jaunlopi

Zeme: *14 ciematos:*

Tīrumi (Reen Acker) *117 1/8* T

atmats (Linde) T

(Öde Acker) *3 1/4* T

meža zeme (Buskland) *14* T

līdums (Uthrymd) T

Dugl. t. uthr. T

plāvas (Höslagh) T

1342 ✓

101 L

Sējumi: rudzi p

mieži p

auzas p

„Liepājas Burtnieks“, Rīga, Vajņamāre leiā 37 6543

4. att. Tematiskā kartotēka "Vidzemes muižas 17. gs."
 Latvijas Nacionālais arhīvs—Latvijas Valsts arhīvs (Rīga), 2423-1-295, 9. lp.

zinātniskajiem darbiem nepieciešamās ziņas, kuras izmantojis rakstu krājumā “Archīvs” un citos izdevumos. Dokumentu kolekcijā redzamas aizpildītās anketas, piezīmes un ziņojumi par aptauju gaitu un to dalībniekiem.

IV sērija – **E. Dunsdorfa un L. Dunsdorfas sabiedrisko darbību raksturojošie dokumenti** – ir nozīmīga ar to, ka raksturo dzīvesbiedru plašo sabiedrisko darbību trimdas latviešu dzīvē. Šai sērijai pakārtotas četras apakšsērijas.

1. apakšsērija – **Melburnas Latviešu biedrības bibliotēkas dokumenti** – pilnībā atspoguļo Lilijas Dunsdorfas rūpīgo un precīzo darbu šīs bibliotēkas pārzināšanā. Te atrodamas atskaites, grāmatu saraksti, bibliotēkas darbības pārskati, uzskaites kartiņas, bilances, naudas apgrozījumu konta grāmatas, maksājumu kvītis un informācija par grāmatu izsūtīšanu un saņemšanu.

2. apakšsērija – **Melburnas Latviešu biedrības jauktā kora “Rota” dokumenti** – liecina par to, ka kora mēģinājumi un koncerti ir bijuši abu Dunsdorfu dzīves neatņemama sastāvdaļa. Šeit atrodami kora darbības pārskati, repertuārs, dalībnieku saraksti, koncertu programmas, kora ziņas un ielūgumi.

3. apakšsērija – **Akadēmiskās vienības “Auseklis” dokumenti** – norāda uz Edgara Dunsdorfa ciešo saistību ar šo vienību un sastāv no apkārtrakstiem, darbības pārskatiem, ziņojumiem, biedru sarakstes, ielūgumiem un apsveikumiem.

4. apakšsērija – **Dažādu sabiedrisko organizāciju, fondu un institūtu dokumenti** – ietver organizāciju un institūciju uzskaiti, ar kurām sadarbojušies Edgars un Lilija Dunsdorfi. To dažādības dēļ nebija iespējams izdalīt atsevišķus nosaukumus, tādēļ tie apkopoti vienā sērijā. To skaitā ir Baltijas Universitātes Hamburgā dokumenti, Latviešu apvienības Austrālijā un Jaunzēlandē dokumenti, K. Zariņa fonda dokumenti, Latviešu akadēmisko mācību spēku un zinātnieku apvienības un citi dokumenti.

V sērijā – **E. Dunsdorfa un L. Dunsdorfas sakrātie dokumenti** – ir dokumenti, kam nav tiešas saistības ar abu dzīvesbiedru dzīvi un darbību, bet kas ir uzkrāti kā informācijas avoti vai palīgmateriāli publikācijām, izdevumiem, lekcijām, referātiem un dažādām sabiedriskām aktivitātēm, kā arī apsveikumi,

ielūgumi, koncertu un izrāžu programmas, dažādu organizāciju un iestāžu atsūtītie informatīvie materiāli.

VI sērija – **E. Dunsdorfa un L. Dunsdorfas fotogrāfijas** – kā jau to liecina nosaukums, satur Dunsdorfu, viņu radnieku, draugu un trimdas sabiedrisko pasākumu fotogrāfijas. Te ir

5. att. Edgara Dunsdorfa fotogrāfija.
*Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas Valsts arhīvs (Rīga),
2423–1–467, 96. lp.*

fotogrāfijas no privātām ģimenes un draugu viesībām, skautu saietiem, kora “Rota” mēģinājumiem un koncertiem, piemiņas brīžiem un citiem trimdas dzīves notikumiem.

Bez ļoti plašā 1v. apraksta ir vēl divi saturā pieticīgāki – 2v. apraksts – **Fotonegatīvi**, kas sastāv no sabiedriskās un privātās dzīves notikumu liecībām un dokumentu kopijām, un 3v. apraksts – **Audioieraksti**, kas satur Edgara Dunsdorfa runu, referātu, interviju un kora “Rota” koncertu audioierakstus.

Tāds īsumā ir ļoti bagātīgā Edgara Dunsdorfa personas fonda dokumentu raksturojums un tā arhivējuma struktūra.

SECINĀJUMI

Edgara Dunsdorfa personas fonda dokumenti atspoguļo pazīstamā vēsturnieka darba stilu un metodes. Skrupulozi un sistemātiski vākti un kārtoti rokraksti, statistikas dati, veidotas kartotēkas, tabulas un shēmas lekcijām, periodiskajiem izdevumiem un vēstures grāmatām. Iepazīstoties un sīkāk izpētot dokumentu kolekciju, atklājas Edgara Dunsdorfa personība, darba un privātās attiecības ar laikabiedriem, kolēģiem un draugiem. No apjomīgās sarakstes iespējams gūt priekšstatu par trimdas sabiedrības inteliģences plašo darbības lauku grāmatu izdevniecībā un visdažādākajās kultūras dzīves jomās.

Plašs dokumentu klāsts ļauj iepazīt arī Lilijas Dunsdorfas nozīmīgo lomu dzīvesbiedra pētnieciskajā darbā un ilggadējā Melburnas Latviešu biedrības bibliotēkas pārraudzībā.

Cerams, ka šie dokumenti rosinās uz nopietniem zinātniskiem pētījumiem trimdas vēsturē un kalpos arī kā pierādījums tam, cik svarīgi ir uzkrāt un saglabāt nākamajām paaudzēm mūsu tautas izcilāko personību atstāto kultūras un vēstures mantojumu.

ATSAUCES

- ¹ Edgars Dunsdorfs (1962). *Latvijas vēsture, 1600–1710*. [Stokholma]: Daugava, 9. lpp.
- ² Turpat, 10. lpp.
- ³ Edgara Dunsdorfa sarakste ar Valdemāru Ancīti 1991–1997. *Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas Valsts arhīvs* (Rīga), 2423–1–61, 1.–82. lp.

VĒSTURES AVOTI

Baiba Metuzāle-Kangere

ATMIŅAS PAR PROFESORU EDGARU DUNSDORFU

Kad mani aicināja rakstīt atmiņas par profesoru Edgaru Dunsdorfu, iebildu, ka esmu no citas paaudzes, tādēļ personīgas atmiņas no manas puses nebūtu vērā ņemams pienesums, izgaismojot šo lielo personību. Tomēr, dziļāk padomājot, vairāk nekā pusi sava mūža Edgars Dunsdorfs pavadīja, būdams trimdā. Pēc Otrā pasaules kara radās aiza starp radiem Latvijā un trimdā. Pret šo trimdu visu padomju varas okupācijas laiku tika vērsta neatlaidīga, turklāt nereti neuzbāzīga propaganda. Otrā pasaules kara Latvijas bēgļus pakāpeniski atsvešināja no Latvijas iedzīvotājiem: atlūzušais zars; kļaida ļaudis; svešu zemju iemītnieki nav *mūsējie*; viņiem Latvija sveša. Un taisnība, Latvijas PSR bija trimdiniekiem sveša. Kā visas rūpīgi izstrādātas un konsekventi paustas propagandas, tai neizpalika sekmju, tika radīti stereotipi par Latvijas iedzīvotāju radiem ārzemēs, kas daļēji pat apstiprinājās, kad pēc gadu desmitiem radi varēja atkal tikties. Edgara Dunsdorfa vide, radot ievērojamu paliekošu darbu skaitu, bija arī manējā un ne tikai teorētiski, jo uzaugu Melburnā un vienlaicīgi ar profesoru Dunsdorfu, piedalījos aktīvi tajā sabiedrībā, kas mūsdienās nav pašsaprotama. Tātad, arī ja mēs nebijām līdzinieki darbos – kā nekā, kad biju pieaugusi, Melburnas latviešu sabiedrības organizācija bija citā fāzē nekā sākuma gados –, sabiedriskais konteksts mums bija kopīgs apmēram 20 gadus, mēs bijām viens otra apziņas sfērā.

Izlēmu rakstīt atmiņas par profesoru Dunsdorfu, jo tādas man ir, sākot ar gaidu un skautu nometnēm. Šai kustībai bija raksturīgi apzināt dabu, iemācīties dzīvot dabā, tā arī no samērā agra vecuma (man bija ap 11 gadu) bērni un jaunieši sabrauca kopā uz dažām dienām, dzīvodami telšu nometnēs, primitīvos apstākļos. Ik rītu un vakaru gan gaidas, gan skauti pulcējās uz karoga

pacelšanu un nolaišanu. Profesors Dunsdorfs, skautu formā, īsās bīksēs, kopā ar citiem vadītājiem piedalījās šajos svinīgajos brīžos. Tā kā gaidām un skautiem dienas gaitas un nodarbības bija atsevišķās nometnēs, tad pie karoga arī manas atmiņas par profesoru Dunsdorfu šajā jomā pārtrūkst.

Trimda bija vienota par vienu lietu: atgūt brīvu, neatkarīgu Latviju. Profesora Dunsdorfa darbība trimdā liecina par to, ka viņš uzsvaru lika uz dzīvā spēka uzturēšanu un Latvijas kultūras un vēstures mantojuma nodrošināšanu. Dzīvā spēka uzturēšana nozīmē daudzveidīgu sabiedrību, kur izglītībai un pieejamībai pie tās ir noteicoša loma. Šādai darbībai ir nepieciešama augsta līmeņa infrastruktūra, lai sabiedrība saglabātu dinamiku. Apzinādamas savas noslieces un spējas, profesors Dunsdorfs netiecās būt *sabiedrības vadonis*, toties aktīvi piedalījās pamatlikšanas fāzē. Tā arī viņa rosība mainījās, un līdz ar trimdas struktūru attīstību viņa darbība arvien vairāk pievērsās savai sūtībai, resp., zinātniskiem pētījumiem par Latvijas vēsturi, kā arī trimdas sabiedrības dokumentācijai.

Vācijas nometņu laikos, sākot ar 1944. gadu līdz Māršala plāna ieviešanai 1948. gadā, kad sākās izceļošana uz jaunajām mītnes zemēm, profesors Dunsdorfs bija britu zonā Vācijas ziemeļos. Šeit attīstījās bēgļu iniciatīva, kas, manuprāt, vispārīgā pasaules bēgļu vēsturē ir nepieredzēts brīnums: izbēguši ar kailajām dzīvībām no okupācijas varas, starp bēgļiem esošie zinātnieki un universitāšu mācībspēki no Baltijas nolemj un īsteno Baltijas Universitātes dibināšanu! Šie nolūki netika īpaši atbalstīti ne no vietējās vāciešu sabiedrības, kas, paši smagi izcietuši karu, cīnījās par saviem dzīves mērķiem britu uzraudzībā, nedz arī britu pārraugu labvēlības. Baltijas Universitātes dibināšanā Pinnebergā aktīvi darbojās profesors Dunsdorfs, saredzēdams vajadzību intelektuāli stiprināt to paudzi, kurai izglītība tika pārtraukta kara laikā, jo izglītototi latvieši nesīs spēku savai tautai, vienalga, kurp nākotnē vedīs viņu ceļi.

Nonākot Austrālijā, viņa līdzšinējās pētniecības joma bija jāmaina. Britu kolonijas vēstures pētniecības smaguma punkts bija Anglija, kuras jomā bija pakārtota arī Austrālija. Protams, tika

aplūkoti modernie laiki pēc abiem pasaules kariem, kuros piedalījās arī Austrālijas kareivji, bet vienmēr angļu vēstures ietvaros. Toties Ziemeļ- un Austrumeiropas specifika, it īpaši PSRS teritorijā, bija visai tālu no turienes vēstures pētniecības interešu loka, kur nu vēl viduslaiki Eiropas ziemeļos. Profesora Dunsdorfa risinājums bija pievērsties vietējiem apstākļiem, izmantojot sevis sen izstrādāto metodiku, lai uzrakstītu plašu pētījumu par Austrālijas kviešu saimniecības vēsturi. Viņa darbs tika atzīts, viņam piešķīra sākotnēji lektorātu, vēlāk profesūru Melburnas Universitātes ekonomikas fakultātē, ekonomikas vēstures nodaļā, kurā viņš nostrādāja līdz pensijas vecumam. Kad iestājos Melburnas Universitātē 1960. gadā, zināju, ka viņš lasīja lekcijas tautsaimniecības fakultātē, toties studiju gaitās universitātē man neiznāca kontaktēties ne ar viņu, nedz arī ar kādu viņa studentu.

Sapratu, ka būt mācībspēkam universitātē viņa paaudzes bēglim bija ļoti liels panākums; ja atmiņa neviļ, viņš bija vienīgais tā laika baltietis Austrālijā, kam tas izdevās. Jāsaprot, ka ļoti daudzi izglītoti bēgļi nespēja likt lietā savu izglītību, jo pret bēgļu svešzemju izglītības diplomiem un grādiem valdīja neuzticība. Latvijas okupācijas dēļ vispār nebija iespējams verificēt uzrādītos dokumentus. Pēc nometņu laikiem un t.s. līguma gadiem (izbraucot uz Austrāliju, bija jāparaksta līgums, ka ģimenes galvai jāstrādā 2 gadus valsts nozīmētā darbā – mans tēvs raka bedres kanalizācijas caurulēm) cilvēkiem pārkvalificēšanās šķita lieka greznība, jo bija jāgādā par neatliekamām ģimenes eksistenciālajām vajadzībām, tātad vecākiem bija lemts strādāt vienkāršos darbos, turpreti izglītības iespējas jācenšas garantēt saviem bērniem. Tā bija ikdiena, bet nedēļas nogalēs šī paaudze negribēja iztikt bez latviskas vides un latviešu sabiedrības.

Atrazdamies Melburnā, sākuma gados profesors Dunsdorfs aktīvi darbojās latviešu sabiedrībā. Pirmais uzdevums bija rast latviešiem centru, lai tie aptuveni 5000 latvieši neizklīstu pa tolaik divu miljonu pilsētas priekšpilsētām. Uz vēsturiski ideoloģiska pamata tika dibināta Melburnas Latviešu biedrība (MLB): tāpat kā to darīja Rīgā tautas atmodas laikā Latvijā pirms aptuveni septiņdesmit gadiem, pilsētas latvieši brīvprātīgi apvienojās, radot kodolu, lai mērķtiecīgi strādātu latvietības labad. Šajā posmā

profesors Dunsdorfs bija aktīvs, pat uzņēmās MLB priekšsēža amatu. Viens no pirmajiem uzdevumiem bija atrast telpas sestdienas skolai, lai pulcētu skolas vecuma bērnus, gādāt par zinībām latviešu valodā, vēsturē un kultūrā, kas bija svešas ikdienas skolas gaitās. Man toreiz bija 8–11 gadu, skolu apmeklēju, bet par organizācijas kašķiem un kņadām, bez kurām neviena biedrība nekad nav iztikusi, maz zināju un sajēdzu. Nezinu arī, kad īsti profesors Dunsdorfs ieguva palamu *Duncītis*, toties atskatoties iztēlojos, ka tam vajadzēja būt organizācijas sēžu darbā, kad zinātnieka asā analīze pārtrauca nebūtisku jautājumu iztīrīšanu ar trāpīgu dūrienu vārīgā vietā. Manā leksikā ir vienīgi *profesors Dunsdorfs* vai *Duncītis*, atbilstoši sarunas tematikai. Daudzus gadus vēlāk pati savām ausīm dzirdēju, ka uz jautājumu, vai kāds abonētājs bija paguvjis samaksāt par *Archīva* nesen izsūtīto eksemplāru, atbilde skanēja: *Šobrīd informācija man nav pieejama, bet minētu, ka neesat, jo par nevienu citu sējumu arī samaksa nav saņemta*. Šāda veida komentāri tika izteikti bez ļaunuma, dažkārt pat pasmaidot, tie savā veidā kļuva leģendāri, par tiem neapvainojās.

Pirmie MLB gadi risinājās irētās telpās, kas savukārt radīja ikdienišķas neērtības gan rīkotājiem, gan sabiedrības locekļiem. Kā tolaik Rīgā, tā Melburnā sabiedrība saziņoja līdzekļus latviešu nama iegādei. Nama galvenās vajadzības bija radīt latviešiem savu sabiedrisko centru, gādāt pastāvīgas telpas skolai, organizācijām, mazāka apmēra sarīkojumiem un bibliotēkai. Tieši bibliotēkas jēgu, kā vajadzīgo zinību krātuvi krietnas sabiedrības infrastruktūrai un liecību par latviešu tautas intelektuālo rosību, visaktīvāk virzīja profesors Dunsdorfs. Kad nams bija iegādāts, varēja konkrēti sākt fiziski attīstīt bibliotēkas saturu un izstrādāt darbības norisi.

MLB bibliotēku vairākus gadu desmitus vadīja profesora Dunsdorfa dzīvesbiedre Lilija Dunsdorfa. Organizācijas darbs tika uzticēts šiem diviem cilvēkiem, protams, bez bibliotekāra amata izglītības. Ar loģisku pieeju darāmajam darbam un izpratni par bibliotēkas jēgu, Dunsdorfa kundzes vadībā ar sava dzīvesbiedra līdzdalību, bibliotēka pildīja jebkuras bibliotēkas funkcijas: vāca materiālus pamatkrājumam, veica to sistematizēšanu, radīja sakaru tīklu ar izdevējiem latviešu pasaulē (protams, ārpus Latvijas!) un gādāja par lasītāju publikas pieejamību grāmatām. Šis

darbs guva sabiedrības neapšaubāmu atzinību, bet, tāpat kā visās trimdas sabiedriskajās sfērās, līdzekļus sagādāja ziedojot, un tie pietika grāmatu un citu materiālu iegādei, bet personāla atalgojums izpalika – katram jau bija maizes darbs kā peļņas avots. Dunsdorfu pāris pusgadsimta tecējumā darbdienu vakarus līdz vēlai naktij bieži pavadīja MLB bibliotēkas telpās. Labi atceros, ka 1970. gados, kad MLB izaugsme bija paplašinājusies un namā dzīvoja algots pārzinis, man kāds stāstīja, ka nama kooperatīva sēdē pārvaldnieks bija sūdzējies par lielajiem elektrības rēķiniem, ko izraisīja Dunsdorfu ik vakaru uzturēšanās nama bibliotēkā! Lieki atgādināt, MLB bibliotēka trimdas vēsturē ieņem vietu vadošajā bibliotēku trijotnē, zināmās jomās pat pirmo vietu.

Pati kļuva par bibliotēkas patērētāju pēc studiju beigšanas 1965. gadā. Atskārtu, ka tajā bija savākts ļoti plašs grāmatu un citu materiālu klāsts ar ne tikvien trimdas, bet arī Latvijas laika izdevumiem. Kad cilvēki sāka braukt uz PSRS Latvijas republiku un piedāvāja izvestās (dažkārt nelegāli!) grāmatas, tās parādījās plauktos ar pievienotu ierakstu, ka izdotas okupācijas režīmā un tādēļ jālasa ar uzmanību. Jāatgādina, ka pat latviešu klasiķu darbi tika pielāgoti sociālisma reālisma prasībām, tātad ne vienmēr šāda piezīme bija nevietā. Tas nozīmē, ka tolaik Padomju Latvijā izdotās grāmatas bija nelielā skaitā, jo grāmatu iegādei bija gadījuma raksturs: ideoloģisku iemeslu dēļ nebija iespējama sadarbība ar Kultūras sakaru komiteju, tā nenāca pat prātā.

Vēlāk, 1970. gados, iesaistījos centienos no jauna dibināt ģimnāzijas klasi latviešu pusaudžiem. MLB pamatskolu skolēnu vecāki varēja *vest bērnus uz latviešu skolu*, bet vidusskolas gados bērni nebija vairs vedami, viņiem bija jāgrib. Vairākkārt mēģināja pusaudžus mudināt turpināt savu latvisko izglītību ģimnāzijas līmenī, bet parasti daudzi atkrita pēc nedaudz nedēļām – sestdienas rītos vietējie vienaudži vai nu sportoja, brauca iepirkties un citās izpriecās, vai vienkārši izgulējās. Kulties ik nedēļu uz latviešu namu nebija augsta prioritāte. Lai motivētu ģimnāzistus, sākās pārrunas par latviešu valodas ieskaiti Viktorijas pavalsts ģimnāzijas svešvalodu (sal. franču, vācu, latīņu) mācību programmā. Procedūra bija sarežģīta, prasīja vairākus gadus izpildīt

dažādus kritērijus: kvalificētus skolotājus, piesaisti pie universitātes, kas garantē eksaminētājus, aprobē kursu plānus u.tml. Valsts savukārt piedāvātu telpas un atalgotu skolotāju darba stundas. Telpu jautājumā iesaistītie saprata, ka kursiem jānotiek labiekārtotā latviešu namā, nevis kādā lielā, sestdienās tukšā, valsts vidusskolā. Kad delegācija no Viktorijas izglītības ministrijas nāca inspicēt nama telpas, tad visspēcīgākais arguments atteikt viņu piedāvātās telpas izrādījās MLB bibliotēka. Biju klāt, kad delegāciju iepazīstināja ar Melburnas Universitātes profesoru, kas sīki un lietišķi pierādīja, kādas priekšrocības latviešu valodas mācībām dod bibliotēkas grāmatu krājums. Kā piemēru profesors Dunsdorfs izvilka no plauktiem t.s. *Kopenhāgenas dainu* pēdējo sējumu, kur ietilpst gan nerātnās dainas, gan arī bibliogrāfisks pārskats par 12 sējumu saturu: nerātnās dainas oficiāli neatbilda tā laika pusaudžu izglītībai, tādēļ 12. sējumu padarīja vēl plānāku, to pārsienot ar tikai pusi satura, resp., bibliogrāfisko pārskatu! Latviešu valodas kursus valdība apstiprināja, ģimnāzijas klase cēla latviešu valodas prestižu, un labi rezultāti latviešu valodā uzlaboja skolnieka izredzes iekļūt universitātē sev vēlamajā ievirzē, kur populārākajās fakultātēs bija liels konkurss par vietām. Šis solis izrādījās sekmīgs, piesaistot latviešu vidusskolas skolēnus vairākas desmitgades. Austrālija bija vienīgā valsts, kur latviešu valodu ģimnāzijas līmenī ieņēma valsts eksaminēto priekšmetu skaitā.

Bibliotēkā arī varēja novērot Dunsdorfu pāra savstarpējo respektu vienam pret otru. Viņi viens otru uzrunāja *Draudziņ...* Dunsdorfa kundze allaž laipni uzklausīja bibliotēkas lietotāju vēlmes. Viņa patiešām netīkoja sabiedrības uzmanību, bet viņai patika dziedāt MLB korī. Uz koncertiem viņa greznojās Bārtas tautas tērpā ar krāšņo vainagu, nevis sievas aubi, kā jau svētkos. Tā kā *Duncītis* mēdza aizrādīt par etnogrāfiskajām tautas tērpu ačgārņībām koristu un tautas dejotāju saimēs, tautā radās piezīmes par to, ka viņa sieva staigājot vainagā. Kora koncertos varēja redzēt, cik ļoti izjusti Dunsdorfa kundze dzīvoja līdzī dziesmu tekstiem.

Pats profesors Dunsdorfs nevairījās no tiem sarīkojumiem, kur viņš saskatīja patriotisko momentu, nozīmi un jēgu. Nereti rīkotāji viņu īpaši uzaicināja, nereti ierādīja vietu pirmajā rindā

(viņš bija diezgan īsa auguma, tādēļ labi vien bija!), arī reizumis lūdza uzrunāt publiku. Atteikties viņš neatteicās, bet parasti runāja, kā mēdz teikt, īsi un kodolīgi. Latviešu valodas lietojumā viņš bija izpratis Endzelīna valodas principus un savā runā un rakstos tos stingri ievēroja. Īpašu uzslavu no profesora Dunsdorfa guva tagad Latvijā pazīstamais Trevors Fennels (*Trevor Fennell* – tolaik, resp., 1960. gadu vidū, jauns valodnieks, vēlāk profesors), kas no Adelaidas atbrauca uz Melburnu ar referātu latviešu namā par savu topošo Latviešu valodas gramatiku. Publiku viņš uzrunāja: *Godājamie klausītājiem!* (Endzelīns uzsvēra, ka tāds, kas klausā, ir *klausītājs*, bet, kas klausās, ir *klausītājiem*.) Šāda uzruna bija neparasta, bet zinātājam pierādīja, ka nelatviešu valodnieks nav plānā galdiņa urbējs. Profesoram Dunsdorfam patika ar valodniekiem dalīties vieglprātībās par zināmu vietvārdu izcelsmi: Odesa esot tā nosaukta, jo krievu vadonis, redzot veikalos garda paskata luņķus, sajūsmā iesaucies *O! Desa!*; tāpat vadonis, nožēlodams asinsplūdu deficītu, nodēvējis Krievijas galvaspilsētu par Maskavu, jo tur maz kāva.

Domājot par viņa ārējo izskatu, nevaru atcerēties viņu citādi tērpušos kā tumši pelēkā uzvalkā un baltā kreklā – tas liek man domāt, ka viņa pieeja apgērba ziņā bija universāli pragmatiska: nav veikalos lieki jātērē laiks, nav jādomā, kā tērpties, der gan darbam universitātē, gan sēdēm un sarīkojumiem citur. Pāris reizes man gadījās aizbraukt pie viņiem mājās kādās darīšanās. Mājokļa iekārta bija ērta un funkcionāla, bez liekiem izgriezumiem. Vienīgi Dunsdorfa kundzes audzētās sarkanās rozes koši izcēlās uz kafijas galdiņa pie dīvāna. Ilgi uzkavēties nebija plānots ne no vienas, ne otras puses. Kad padomāju par to, kas bija viņu ģimenes draugi, neviens nenāca prātā un, cik atceros, nekad nesmu dzirdējusi kādu viņu uzrunājam vārdā. Mājās bija jūtama viņu abu kopējā harmonija un laipnā izturēšanās.

Laiku profesors Dunsdorfs veltīja paliekošajām vērtībām. Pētīt Latvijas vēsturi un radīt kapitāldarbus ir laikietilpīgs process, it īpaši, ja to rakstīšana jāveic ārpus maizes darba stundām. Profesora Dunsdorfa ražīgums bija vērst uz t.s. Latvijas lietu: tika radīti ne tikvien kapitāldarbi un vēstures grāmatas latviešu skolām, bet arī, dokumentējot trimdu, profesors Dunsdorfs sāka publicēt

gadagrāmatu sēriju *Archīvs*. Man atstāstīja, ka kādā referātā profesors paudis, ka plānojot nodzīvot 100 gadus, kas nozīmē, ka kopskaitā viņš izdošot 44 sējumus. Viņam bija raksturīgi izklāstīt teorētisko pamatojumu visai nopietni, bet ar gudru (*pierādi, ka kļūdos*) smīnu. Var būt, ka šis skaits būtu sasniegts, ja krietnā vecumā viņš nebūtu cietis autoavārijā, kas ietekmēja viņa darba spējas un, visticamāk, arī mūža ilgumu.

Iztēlojos, ka profesora Dunsdorfa īstā garīgā vide bija pasaulē izkaisītie latviešu zinātnieki un citi intelektuāļi, ar ko viņam nācās regulāri sarakstīties: Arvedu Švābi, Benjamiņu Jēgeru, Dagniju un Juri Šleieriem un daudziem citiem sava laika biedriem zinātnes darbu ieceres un īstenošanas nolūkos. Kad Stokholmā gatavojām rakstu krājumu, godinot valodnieci Veltu Rūķi-Draviņu, tajā piedalījās profesors Dunsdorfs ar rakstu par tautas skaitīšanas problēmām, kur tādi jēdzieni kā *tauta, nācija, etniskums* ietekmē demogrāfisko datu interpretāciju – vēsturnieks, demogrāfs, zinātnieks – latvietis sveic latvieti – zinātnieci, valodnieci. Šāda garīgā zinātnieku kopiena veidojās šīs paaudzes trimdiniekiem korespondences ceļā, un profesoram Dunsdorfam tā vairāk vai mazāk aizstāja dažnedažādas svinēšanas un laicīgas izpriecas. Manuprāt, jautājums drīzāk ir par laiku un tā izmantošanu nekā augstprātību vai faktu, ka viņš nelietoja alkoholu. Pirmsdatora laikmeta ļaudīm rakstīt garus darbus ar rakstāmmašīnu bija piņķerīga lieta. Ja arī bija iespējams iegādāties rakstāmmašīnu ar latviešu valodas diakritiskajām zīmēm, izlabot drukas velniņus vai pārstrādāt teksta daļas nozīmēja pārrakstīt veselas rindkopas, pat nodaļas. Parasti cilvēki manuskriptus izvēlējās vispirms rakstīt ar roku, lai būtu vieglāk tos pārstrādāt. Korespondence prasīja daudz pūļu un laika, atbildes bija jāgaida nedēļu vai ilgāk; veikt lielākus gaisa pasta sūtījumus, piem., manuskriptus un grāmatas, bija dārgs prieks, it īpaši, ja tie jākārtu regulāri, tātad bija jāizmanto lēnais pasts, uz ko jāgaida vairākas nedēļas. Tā bija cita saziņas kultūra.

Ja tā laika trimdas zinātnieku paaudzi varētu dēvēt par pasaulē izkaisītu kopieni, tas nenozīmē, ka viņi bija kolektīvs ar noteiktu kopējo programmu, mērķtiecīgi aizstāvot kādu viedokli, pozīcijas vai ideoloģiju. Grāmatas un citus zinātniskus darbus rakstīja ar vispārīgo zinātnes bausli prātā: meklēt patiesību, nekad

to nevilnot, jo tā zinātne tiek degradēta. Kad vēl biju Austrālijā, profesors Dunsdorfs man stāstīja, ka rakstot grāmatu par Ulmani. Tā viņu padarīšot ļoti nepopulāru sabiedrībā, jo viņš neizdabāšot nedz Ulmaņa slavētājiem, ne pēlējiem. Grāmata tapa, neraugoties uz nelabvēlīgajām prognozēm no paša autora puses. Sevi ziedot paliekošajām vērtībām bija trimdas zinātnieku liktenis, un laiku viņi nešķērdēja, lai ietekmētu konjunktūru, aizstāvētu kādu vadošu ideoloģiju un tiektos pēc pasaulīgas slavas.

Pēc profesora Dunsdorfa nāves man gadījās būt starpniecei, kad par viņa zviedru laiku pētījumiem interesējās Zviedrijas vēsturnieks, profesors *Andreas Ådahl* (Andreass Odāls) – Latvijā pazīstams kā pirmais Zviedrijas vēstnieks pēc neatkarības atgūšanas. Pēc diplomātiskās karjeras profesors atkal pievērsās Zviedrijas vēstures izpētei. Ap 2005. gadu Andreass Odāls man piezvanīja Stokholmā un vaicāja, vai Melburnā būtu kādi Edgara Dunsdorfa npublicēti manuskripti vai piezīmes par Oksenštiernu dzimtu. Nemācēju apgalvot to esamību, bet rezultātā viņš tomēr aizceļoja uz Melburnu un kontaktējās ar MLB bibliotēkas vadību un Melburnas Universitātes ekonomikas fakultāti. Ievērojams ārzemju profesors uzskata, ka vērts doties uz otro pasaules puslodi vienīgi, lai zinātnei neietu zudumā kāds profesora Dunsdorfa darbs. Esmu pārliecināta, ka profesoram Dunsdorfam darītu gandarījumu arī Latvijas vēsturnieku pievēršanās viņa pētniecībai. Nav jau lielāka goda, kā gūt savu kolēģu ievērību un atzinību.

Rakstot savu stāstījumu par profesoru Dunsdorfu, rakņājos atmiņās un pūlējos tās apkopot sakarīgā veselumā. Apzināti nestrādāju zinātniski, nepapildināju rakstu ar precīzu informāciju, jo tad tās nebūtu atmiņas, kas pēc rakstura ir subjektīvas: no atsevišķām ainām, iespaidiem un detaļām autors savirknē stāstu. Autentiskums tomēr rodas, proti, no tā, ka pati esmu izdzīvojuši šo laiku un vidi, ko tagad pensijas vecumā savā iztēlē atkārtāju: ja te radušās dažādas kaitinošas blusas, ceru, ka miesa visnotaļ palikusi vesela. Vairāk nekā desmit gadus pēc profesora Dunsdorfa nāves interese par viņa panākumiem nezūd, zināmā mērā pat pieaug. Horācijs par sevi rakstīja: *Non omnis moriar* (Pavisam es nenomiršu); Edgars Dunsdorfs arī turpina dzīvot savos darbos.

ZINĀTNES DZĪVE

KONFERENCE “CASTELLA MARIS BALTICI XIII” DĀNIJĀ

Baltijas jūras reģiona viduslaiku piļu izpētei veltītā 13. konference no cikla “Castella Maris Baltici” šogad no 24. līdz 28. augustam notika Dānijā. Šajā valstī seno piļu uzturēšanai un izpētei ir pievērsta liela uzmanība un ar to profesionāli nodarbojas daudzi pētnieki. Tā kā vairāki Dānijas muzeji izvietoti viduslaiku pilīs, tad to darbinieki ne tikai iekārto ekspozīcijas un vada ekskursijas, bet arī veic pētījumus, publicē rakstus un grāmatas, piedalās starptautiskās konferencēs. Līdz ar to “Castella Maris Baltici XIII” konferenci organizēja vesela dāņu piļu pētnieku plejāde. Starp viņiem jāmin Nilss Engbergs (*Engberg*) un Viviana Etinga (*Etting*) no Dānijas Nacionālā muzeja Kopenhāgenā, Dorte Ville-Jergensena (*Wille-Jørgensen*) no Dienvidaustrumu Dānijas muzeja un Dānijas viduslaiku piļu centra Vordingborgā, Leifs Plits Lauritsens (*Lauritsen*) no Lollandes-Falsteres muzeja un Klauss Sørensens (*Sørensen*) no Austrumu Fīnas muzeja. Viens no konferences sponsoriem bija Orhūsas Universitāte, bet praktisku palīdzību organizatoriem sniedza vairāku universitāšu studenti.

Uz 13. tikšanās reizi Dānijā bija ieradušies apmēram 40 piļu pētnieki – arheologi, arhitekti, viduslaiku vēsturnieki, mākslas vēsturnieki, muzeju darbinieki, universitāšu pasniedzēji, studenti un doktoranti, kā arī pieminekļu aizsardzības speciālisti no deviņām Baltijas jūras piekrastes valstīm – Zviedrijas, Somijas, Krievijas, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas, Polijas, Vācijas, bet visvairāk – apmēram ceturtdaļa bija no konferences organizētājas valsts Dānijas. Baltijas valstis pārstāvēja četri dalībnieki – Tallinas Universitātes Vēstures institūta arheologs Villu Kadakass (*Kadakas*), Klaipēdas Universitātes arheologs Gintauts Zabiela (*Zabiela*), arhitekts – būvpētnieks Ilmārs Dirveiks no Rīgas privātās kompānijas “Arhitektoniskās izpētes grupa AIG” un šīs informācijas autore no LU Latvijas vēstures institūta. Ar pateicību jāatzīmē, ka piedalīšanos konferencē Latvijas pārstāvjiem palīdzēja apmaksāt Valsts kultūrkapitāla fonds.

“Castella Maris Baltici” 13. konferencei organizētāji bija izvēlējušies plašu tēmu “Pils celtniecība – gatavošanās karam vai miera

nodrošināšana”. Līdz ar to dažādu valstu pārstāvjiem bija iespējams prezentēt savu pētījumu rezultātus gan par piļu aizsardzības būvēm, gan celtnu izmantošanu miera laikā. Konferences četrās darba dienās tika nolasīti 19 referāti un demonstrēts viens stenda referāts jeb posters. Ievadā Orhūsas Universitātes mācībspēks Rainers Acbahs (*Atzbach*) sniedza detalizētu ieskatu Dānijas piļu pētniecības vēsturē un jaunākajos atklājumos, kas notikuši viņa vadībā. Viņš uzsvēra, ka mūsdienās no daudzām pilīm saglabājušās tikai drupas, bet apkārtne apaugusi ar kokiem. Tikai ar modernām metodēm datorā iespējams rekonstruēt kādreizējo topogrāfiju un virtuāli pacelties piļu torņu varbūtējā augšstāva augstumā. No augsta atrašanās punkta uz apkārtni paveras pilnīgi cits skats, nekā šodien stāvot pilsdrupu pakājē. Ja, piemēram, atrodoties uz 10 m augsta torņa, var saskatīt cilvēku 150 m attālumā, bet baznīcas torni – 3,5 km attālumā, tad, torņa augstumu palielinot, attiecīgi paplašinās pārskatāmā apkārtne. Ar moderno tehnoloģiju palīdzību veicot vairāku 10.–14. gs. piļu tuvākās apkārtnes uzmērošanu, izdarīti jauni secinājumi par nocietinājumu celšanas vietas izvēli, no torņiem pārlūkojamo apkārtni, viduslaiku piļu pieejas ceļu novietojumu un to kontrolēšanas iespējām.

Daļa no konferences dalībniekiem savus referātus bija sagatavojuši kā plašākus pārskatus, vispārinot vairāku piļu izpētē iegūtās atziņas. Tā poļu arheologu Aleksandra Andžejevskā (*Andrzejewski*) un Lešeķa Kajzera (*Kajzer*) kopīgi sagatavotajā referātā tikai uzsvērti jaunāko arheoloģisko pētījumu rezultāti Polijas karaļa Kazimira Lielā pilis netālu no robežas ar Vācu ordeņa valsti. Vēl viena poļu arheoloģe Aldona Andžejevskā (*Andrzejewska*) iepazīstināja ar jaunākajām atziņām Jageloņu dinastijas piļu izpētē mūsdienu Polijas austrumdaļā, bet vēsturnieka Artura Boguševiča (*Boguszewicz*) referātā tika aplūkotas rakstīto avotu ziņas par vairākām 15. gs. Silēzijas pilīm, kurās notikušas cīņas par mantojuma tiesībām. Vācu pētnieks Kristians Frejs (*Frey*) pievērsās vairākām Ziemeļvācijā 11. gs. bijušām karaļa Heinriha IV pilīm. Analizējot dažādus vēstures avotus, viņš secinājis to celtniecības iemeslus – valdnieka spēka demonstrāciju, statusa simbola radīšanu un priekšposteni cīņā ar sakšiem. Arhitektūras pētnieks Mihails Milčiks, apkopojot rakstīto avotu datus, krievu piļu celšanu netālu no Livonijas austrumu robežas mēģināja saistīt ar 15. gs. beigu un 16. gs. politiskajām aktivitātēm.

Ievērojama daļa konferences dalībnieku savos ziņojumos pievērsās vienas vai divu piļu apskatam, kurās dažos iepriekšējos gados veikti jauni pētījumi. Zviedru arheologs Martins Rundkvists (*Rundkvist*) savā referātā bija apkopojis neseno izrakumu rezultātus Landsjē un Stensjē pilīs. Otrs zviedrs Anderss Reisnerts (*Reisnert*) pievērsās savas ilggadējās būvīzpētes rezultātiem renesanses stilā celtajā Torupas pilī, sevišķi uzsverot dažu iepriekšējo gadu remontdarbu laikā veiktos sienu notinumus un pārdedzināto ķieģeļu ornamenta izpēti. Dānis Martins Borings Olesens (*Olesen*) mēģināja atbildēt uz jautājumu, vai Kalundborgas rietumu pils kalpoja par karaļa cietoksni, piekrastes aizsargceltni vai krustnešu piejūras bāzes vietu. Dāņu pētnieka Nilsa Engberga referāts bija veltīts Hammershusas pilij. Jaunākie arheoloģisko izrakumu rezultāti parādījuši, ka pils celtniecības datējums ir vēlāks, nekā agrāk uzskatīts – to būvējuši nevis krustneši, bet gan arhibīskaps Jenss Grands 13. gs. beigās. Nīborgas pils muzeja darbinieka Klauša Serensena priekšlasījums izvērtās ekskursijā pa šo pili un neseno izrakumu vietu apskati, jo šajā celtnē todien notika referātu sesija. Somiete Tarja Knutinena (*Knuutinen*) savā referātā aplūkoja Raseborgas pils pievedceļu problēmu. Senās kartes un pils apkārtnes arheoloģiskie izrakumi parādījuši, ka Raseborgas apdzīvotības laikā apkārtējais ūdens līmenis bijis krietni augstāks un 14.–16. gs. pieeja pilij lielākoties notikusi pa ūdensceļiem, nevis sauszemi kā mūsdienās. Vienīgā postera autore somu vēsturniece Tūla Hokmane (*Hockman*) demonstrēja arhīvos atrastus trīs Hēmes pils zīmējumus, kas tapuši 1671.–1672. gadā.

Arī trīs konferences dalībnieki no Baltijas valstīm pievērsās atsevišķu piļu izpētes rezultātu apskatam. Lietuviešu arheologs Gintauts Zabiela iepazīstināja ar 2014. gadā notikušajiem izrakumiem Klaipeņas pils vaļņu teritorijā, kur uzbērumos atrasts milzīgs senlietu daudzums. Latviešu būvpētnieks Ilmārs Dirveiks stāstīja par vairākiem saviem atklājumiem Rīgas pils remontdarbu laikā notikušajā arhitektūras izpētē. Šis informācijas autore bija apkopojusi dažādu laiku pētījumu materiālus par Turaidas pils lielo pusapaļo torni, kuru var raksturot ne tikai kā kara apstākļos izmantojamu aizsargbūvi, bet arī kā ikdienas apdzīvošanai un saimnieciskiem mērķiem lietotu celtni.

Vairāki pētnieki referātos veltīja uzmanību nevis pilīm, bet gan viduslaiku pilsētu nocietinājumiem. Te jāmin igauņu arheologs Villu

Kadakass, kas bija apkopojis informāciju par 15. gs. celtajiem pakaveida torņiem Tallinas aizsargmūrī. Vācu arheologs Fēlikss Bīrmans (*Biermann*), mākslas vēsturnieks Kristofers Hermans (*Herrmann*) un poļu vēsturnieks Arkadjušs Koperkevičs (*Koperkiewicz*) kopīgi sagatavotajā referātā iepazīstināja ar kādreizējā Vācu ordeņa zemju teritorijā 14. gs. jaundibinātās pilsētas – vecās Vartenburgas lokalizēšanas panākumiem, apkopojot gan vēstures dokumentu un senu karšu, gan arheoloģiskās izpētes secinājumus. Zviedriete Kerstina Sēderlunda (*Söderlund*) pievērsās arheoloģiskajām liecībām par pirmo apdzīvotību un nocietinājumu veidošanu Stokholmas vietā, bet vācu būvpētnieks Jens Kristians Holsts (*Holst*) savā ziņojumā uzsvēra Lībekas pilsētas senāko ķieģeļu mūru izpētes panākumus. Viņš jau pāris gadu desmitus piedalās viduslaiku ķieģeļu datējuma noteikšanā, kopā ar kolēģi fiziķi pilnveidojot termoluminiscences metodi. Tās precizitāti nesēn apstiprinājuši plašie Lībekas pilsētas senākās daļas izrakumi, kuros ar dendrohronoloģijas metodi iegūti 12. gs. pēdējā ceturksņa mūra sienās iemūrētu koku gadskaitļi, kas atbilst iepriekš ar termoluminiscences metodi datētajiem senākajiem ķieģeļiem.

Konference bija organizēta ar vairākiem pārbraucieniem no Dānijas vienas salas uz citu, katru no referātu sesijām noturot citā vietā un pa ceļam iepazīstot vairākas pilis vai viduslaiku pilsvietas. Konferences sākums bija Zēlandes salas dienvidos Vordingborgā, kur pēc referātu sesijas dalībnieki vakarā iepazīstina kādreizējās karaļa pils augsto Zosu torni un priekšpils teritorijā ierīkoto jauno muzeju – Dānijas piļu centru. Otra konferences diena bija veltīta ekskursijām, apmeklējot Jungshovedes un Borgringas viduslaiku nocietinājumu vietas, vēl arvien apdzīvoto Gjorslevas pili, kas tagad ietilpst privātas lauku saimniecības teritorijā, kādreizējo Roskildes bīskapu pili Dragsholmu, kur mūsdienās tūristiem pieejami atjaunotie interjeri, iekārtots restorāns un regulāri notiek dažādi svinīgi pasākumi, un nelielo pilsētiņu Kalundborgu, kuras viduslaiku daļas abās pusēs atrodas senas pilsdrupas. Vakarpusē, pāri Lielā Belta jūras šaurumam uzceltajiem tiltiem braucot uz Fīnas salu, pusceļā autobuss pietāja Sproges salā. Tur viduslaikos atradies nocietinājums, kas vēlāk pārbūvēts par bāku. Trešā diena tika veltīta referātu sesijai Nīborgas pilī, bet ceturtajā dienā notika pārbrauciens no Fīnas salas uz Zēlandes salas ziemeļaustrumu galu. Tur atrodas Helsingeras pilsēta, kur notika pēdējā isā referātu

sesija. Pilsētas malā Dāniju un Zviedriju atdalošā Ēresunda jūras šauruma šaurākajā vietā 16. gs. beigās uzcelta Kronborgas pils. Tā tūristiem tiek reklamēta kā Šekspīra traģēdijā “Hamlets” attēlotā dāņu prinča dzimtā pils Elsinora, kurā apskatāmi grezni jauno laiku interjeri. Konferences dalībniekiem dāņu kolēģi demonstrēja pils iekšstelpās vēl no iepriekšējā viduslaiku nocietinājuma saglabājušos gotiskās arhitektūras fragmentus.

Ik otro gadu notiekošās “Castella Maris Baltici” konferences ir nozīmīgs notikums visiem Baltijas jūras reģiona viduslaiku piļu pētniekiem, jo referātos uzskatāmi atklājas piļu izpētes stāvoklis un tiek demonstrētas jaunas metodes un jauni atklājumi, ekskursijās ir iespējams iepazīt katras valsts nozīmīgākos pieminekļus, bet brīvajos brīžos var apmainīties pieredzē vai uzzināt par nesen iznākušū speciālo zinātnisko literatūru. “Castella Maris Baltici XIII” dalībniekiem Dānijā bija iespējams iegādāties šovasar iznākušos abu iepriekšējo konferenču referātu krājumus, no kuriem viens izdots Zviedrijā, bet otrs – Polijā (*Castella Maris Baltici XI*. Proceedings of a symposium held in Malmö, Sweden on the 27th of May to the 2nd of June 2012. (Archaeologia Medii Aevi Finlandiae XX; Malmöfynd 22). Ed. by Anders Gutehall and Chatarina Ödman. Malmö: The Society for Medieval Archaeology, University of Turku, 2015. 210 p.: ill.; *Castella Maris Baltici XII*. Castle as a Residence: Łódź, Poland 26.–30.05.2014. Ed. Aleksander Andrzejewski. Łódź: Institute of Archaeology, University of Łódź, 2015. 187 p.: ill.). Vēl konferences laikā tika prezentēts rakstu krājums “Viduslaiku pilis karu laikā”, kurā publicēti pirms diviem gadiem Dānijā notikušās starptautiskās piļu pētnieku konferences materiāli (*Castles at War*. The Danish Castle Research Association “Magt, Borg og Landskab” Interdisciplinary Symposium 2013. Ed. by Rainer Atzbach, Lars Meldgaard Sass Jensen, Leif Plith Lauritsen. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GMBH, 2015. 230 p.: ill.).

Kā vienmēr, konferencei “Castella Maris Baltici” bija divas darba valodas – angļu un vācu, tomēr Dānijā to proporcijas būtiski nosvērās par labu angļu mēlei. Iespējams, ka abu valodu lietojuma biežums nedaudz mainīsies pēc diviem gadiem, kad “Castella Maris Baltici” 14. konferenci organizēs Vācijas piļu pētnieki.

Ieva Ose

DIVAS STARPTAUTISKAS TAUTAS MĀKSLAS IZSTĀDES ĶĪNĀ 2015. GADĀ

Mūsdienās, globalizācijas laikmetā, visā pasaulē aizvien vairāk tiek domāts par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu. Katra valsts šai sakarā meklē risinājumus savas izpratnes un iespēju līmenī. Lai Ķīnā saglabātu seno un daudzveidīgo kultūras mantojumu, lai rastu jaunus virzienus tā pastāvēšanā un tālākattīstībā, vienlaikus nodrošinot zināmu iedzīvotāju daļu ar darbu, Ķīnas valdība par prioritāriem virzieniem ir noteikusi tradicionālās tautas mākslas aizsardzību, mantojuma saglabāšanu un tehnisko inovāciju ieviešanu lietišķās mākslas priekšmetu un suvenīru ražošanā. Ķīnas valdība ļoti mērķtiecīgi strādā, lai tās iedzīvotājiem būtu iespēja mācīties un iepazīt arī citzemju pieredzi, tāpēc rīko vērienīgus starptautiskus pieredzes apmaiņas forumus, to skaitā starptautiskas konferences, konkursus, daiļamatnieku izstādes un gadatirgus, uz kuriem tiek aicināti dalībnieki no visas pasaules.

2015. gadā no 24. septembra līdz 3. oktobrim Ķīnā notika divas starptautiskas tautas mākslas izstādes, uz kurām tiku uzaicināta arī es, Aija Jansone, kā Starptautiskās tautas mākslas organizācijas (IOV) ziņātnes komisijas locekle un eksperte tautas mākslas jautājumos. Šī brauciena laikā piedalījos mūsdienu tautas mākslas attīstībai veltītā konferencē un divās starptautiskās tautas mākslas darinājumu vērtēšanas komisijās, kā arī Latvijas stendā abu *expo* apmeklētājiem stāstīju par latviešu tautas mākslu.

24.–28. septembrī Ķīnas dienvidos Guidžou (*Guizhou*) provincē Guijanas (*Guiyang*) pilsētas pievārtē jaunuzceltā izstāžu kompleksā norisa starptautiska tautas mākslas un daiļamatniecības izstrādājumu izstāde (*International Folk Crafts & Cultural Products Expo*). To rīkojot, Ķīnas valdībai ir tālejoši mērķi:

- 1) celt valsts iekšējo ekonomiku,
- 2) veicināt starptautisko tūrismu,
- 3) saglabāt ekoloģisko vidi,
- 4) paaugstināt savas valsts iedzīvotāju dzīves standartu,
- 5) līdz 2020. gadam Guijanu izveidot par ekopilsētu.

Guijanas *expo* bija grandiozi Guidžou provinces tautas kultūras svētki, kuru programmā bija starptautiska un vietēja mēroga tautas

1. att. Skats no Guijanas expo (centrā no kreisās Dagnija Kupče un Aija Jansone)

mākslas darinājumu izstāde, daiļamatniecībai veltīta konference, pasaules tautas mākslas meistardarbu konkurss, tradicionālo ēdienu dienas, uz tradicionālās bāzes veidotu apģērba dizaina/modes demonstrējumi, gleznu un grafikas izstādes, kā arī plaša kultūras un koncertu programma jaunuzceltā paraugciematā. Uz expo bija uzaicināti 150 daiļamatnieki no 31 valsts, kā arī pašmāju raksturīgāko tautas mākslas žanru pārstāvji. Latviju šai pasaules tautas mākslas forumā pārstāvēja audēju kopas “Vēverišas” (Cēsis) vadītāja Dagnija Kupče ar Piebalgas lielajiem lakatiem. Expo bija plaši apmeklēts. Zīmīgi, ka to apmeklēja ne tikai valdības pārstāvji, individuāli interesenti ar ģimenēm, uz šo pasākumu tika vesti arī apkārtējo ciemu iedzīvotāji, kuri šim notikumam bija īpaši saposušies tradicionālās drānās (1. att.).

Expo laikā norisinājās Pasaules daiļamatnieku meistardarbu izstāde/konkurss, kuru vērtēja starptautiska žūrija, kuras sastāvā bija uzaicināta arī es. Konkurssam katra dalībvalsts bija iesniegusi divus savas tautas mākslas tradīcijās darinātus meistardarbus. Darbi tika vērtēti pēc iepriekš izstrādātiem kritērijiem, kur īpaša uzmanība tika pievērsta darinājuma tehniskam izpildījumam, priekšmeta mākslinieciskai, estētiskai, ornamentālai un lietišķai vērtībai. Latviju šini

konkursā pārstāvēja Dzintras Bērziņas (Cēsis) austā Lielvārdes josta un Māras Krieviņas (Alūksne) izšūtais Nīcas tautas tērpa vainags, par ko abas meistases saņēma *expo* atzinības rakstus/sertifikātus un pieņemšanas piespraudes.

Tā kā Ķīnā liela nozīme ir piešķirta daudzo vietējo minoritāšu tautas mākslas saglabāšanai un tālākattīstībai atbilstoši laikmeta prasībām, 25. septembrī *expo* ietvaros notika Ķīnas tautas mākslas amatu un suvenīru ražošanai veltīta konference (*Guizhou Folk Craft and Cultural Product Industry Cooperation and Exchange Conference*), kuru iniciēja Guidžou provinces Amatniecības un mākslas pētniecības institūts (*Crafts and Arts Research Institute of Guizhou Province*) un Ķīnas IOV prezidente profesore Emma Čena Heflere (*Emma Chen Hoefler*).

Konferencē uzstājās gan zinātnieki, gan Guidžou provinces tūrisma, amatniecības darbnīcu un suvenīru ražotņu vadītāji. Ar bagātīgu ilustratīvo materiālu viņi demonstrēja vietējo minoritāšu tradicionālo darinājumu (audumi, izšuvumi, keramika, kokgrebumi, rotas, tradicionālo tērpu valkāšanas tradīcijas, lokālie matu sakārtojumi utt.) milzīgo daudzveidību. Katrs runātājs no sava skatu punkta uzsvēra nepieciešamību pētīt un saglabāt senās prasmes, tai pašā laikā mācīt tradicionālos amatus, bet jau ar domu pārņest to izpildījuma tehnikas, kompozīcijas, krāsas utt. uz mūsdienu dizaina priekšmetiem (telpu tekstilijām, apģērba aksesuāriem – somām, cepurēm u.c.), ne-baidoties izmantot arī jaunās tehnoloģijas (dažādas specializētās izšujamās u.c. mašīnas). Viens no ziņojumiem tika ilustrēts ar modernu tērpu kolekciju, kura bija veidota uz tradicionālā materiāla bāzes (2. att.).

Jāatzīmē, ka šai konferencē ar referātiem piedalījās tikai divi citzemju viesi: vācu dizainers Francs Vilhelms Kluge, kurš referēja par tēmu “Dizaineru starptautiskās sadarbības nozīme mūsdienās”, un Latvijas etnoloģe Aija Jansone par tēmu “Tradicionālais un laikmetīgais mūsdienu latviešu tautas lietišķajā mākslā”, kurā klausītāji tika iepazīstināti ar tradicionālās tautas mākslas saglabāšanas praksi Latvijā, kas norisinās organizētā (tautas lietišķās mākslas studiju un pulciņu) un individuālā līmenī, kā arī ar lietišķās mākslas darinājumu izstāžu rīkošanas pieredzi.

Mūsdienu Ķīnā ar vērienu un tālejošu perspektīvu tiek plānota tradicionālo amatu attīstība. Kā konferences noslēgumā uzsvēra Emma Čena Heflere, Ķīnā šai sakarā vēl ir daudz darāmā, īpaši

pilsētās (seno amatu apmācībā un daiļamatniecības priekšmetu, arī suvenīru ražošanā). Tuvākajos gados Ķīnas valdība sadarbībā ar Ķīnas IOV tikai Guidžou provincē vien plāno:

- 1) izveidot “izstāžu pilsētu”, kurā tiktu izstādīti visu lokālo tautas meistarību darbi un nodrošināti pastāvīgi amatu demonstrējumi;
- 2) veidot starptautisku tautas mākslas pētniecības institūtu (aicina sadarboties pētniekus no visas pasaules);
- 3) īpaši pētīt Guidžou provinces senos amatus un meklēt iespējas, kā modernai industrijai ienākt tautas mākslā, ar nosacījumu, ka šī jaunā attīstība nekaitēs dabai un tradicionālajai tautas mākslai;
- 4) izmantot Pasaules tautas mākslas organizāciju kā instrumentu, kas palīdz iegūt citzemju pieredzi un arī Ķīnas mākslai iet pasaulē.

Otra starptautiskā tautas mākslas izstāde (*Beijing (Guoan) International Folk Crafts Expo, 2015*) norisinājās 1.–3. oktobrī Pekinas priekšpilsētā – 52 km attālā Fuan pilī (*Grand Epoch City Fu'an Palace*),

2. att. Mūsdienīgu dizaineru tērpu kolekcijas demonstrējums Ķīnas tautas mākslas amatu un suvenīru konferencē

3. att. Aija Jansone ar vienu no Guidžou provinces folkloras kopām

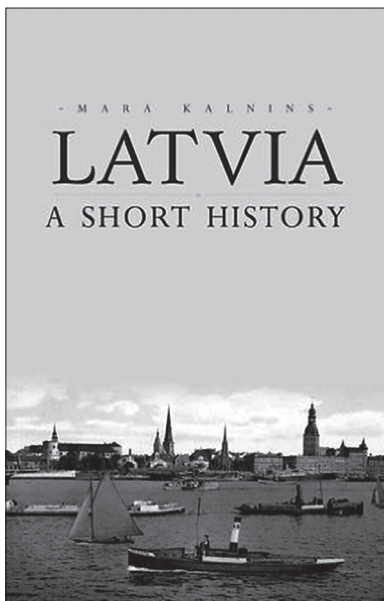
kas ir celta 20. gs. otrajā pusē tradicionālā stilā, 60 km² lielā teritorijā ar dārziem, kanāliem, tempļiem, muzeju, tējas namiņiem u.c. tradicionālām celtnēm, tūrisma, konferenču u.c. kultūras pasākumu nodrošināšanai. Šī izstāde norisinājās vietējā tūrisma gadatirgus ietvaros. Kopā ar izcilākajiem Ķīnas dažādu tautas mākslas žanru pārstāvjiem tajā piedalījās arī 30 citzemju pārstāvji. Latvijas ekspozīciju veidoja Vidzemes kultūrvēsturiskā novada stripaino tradicionālā tautas tērpa brunču audumi, lielie lakati, rakstainie cimdi un linu dvieļi.

Guoan expo laikā starptautiska žūrija, kuras sastāvā biju arī es, vērtēja Ķīnas mākslinieku konkursa darbus. Pasākuma noslēguma vakarā visi tā dalībnieki tika sapulcināti viesnīcas/pils pagalmā, kur tika uzteikti labākie Ķīnas meistari un *expo* organizatori pateicās visiem starptautiskajiem šī pasaules kultūras foruma dalībniekiem.

Ne novērtējama ir šādu starptautisku tautas mākslas forumu rīkošana, kuru laikā var iepazīt daudz pasaulē tautu mākslu, pastāstīt par savu zemi un tautu, veidot zinātnisku sadarbību un draugu tīklu plašajā pasaulē (3. att.).

Aija Jansone

RECENZIJAS

Mara Kalnina. *Latvia: A Short History*. London: C. Hurst & Co, 2015. 224 p. (Māra Kalniņa. *Latvija: Īsa vēsture*)

2015. gadā Londonā dienas gaismu ieraudzījusi Māras Kalniņas grāmata “*Latvia: A Short History*”. 1945. gadā dzimusī zinātniece grāmatā reprezentēta kā *Corpus Christi* koledžas darbiniece, bijusī Kembridžas Universitātes pasniedzēja un monogrāfijas “*Ancient Amber Routes: Travels from Riga to Bizantium*” autore. Atgādināsim, ka šī grāmata 2013. gadā izdota arī latviešu valodā.¹ Kolekcionārs mājaslapa atklāj, ka Māras

Kalniņas mūža darbs saistīts ar 19. un 20. gadsimta britu literatūru, it īpaši D. H. Lorensa (*D. H. Lawrence*) un Džozefa Konrada (*Joseph Conrad*) literāro mantojumu. Viņas zinātniskās intereses ietver koloniālo un postkoloniālo vēsturi, modernismu un kultūras vēsturi (*Cultural history*).² Uzreiz jāsaka, ka autore pieeja arī padara grāmatu atšķirīgu no citām “isām vēsturēm”, kur bieži vien dominē politiskās vēstures fakti.

Recenzējamā grāmata aptver visu Latvijas vēsturi, sākot ar cilvēku ienākšanu Latvijas teritorijā. Pamatteksta apmēram 200 lappuses iedalītas pēc hronoloģiskā principa astoņās nodaļās – laika periodos, katram periodam veltot 20–25 lappuses, 20. gadsimtam atvēlētas apmēram 80 lappuses. Autore aplūko teritoriju, kurā norisinās Latvijas

¹ Māra Kalniņa (2013). *Senie dzintara ceļi: No Rīgas līdz Bizantijai*. Rīga: Pētergailis, 399 lpp.

² Tulkojums *kultūras vēsture*, kā to saprot Latvijā, precīzi neatspoguļo terminu *Cultural history*. Var piesardzīgi teikt, ka tā apskata vēsturi kā veselumu caur kultūras procesu prizmu.

vēstures procesi, raksturojot to kā “Baltijas vairogu”, īsumā aprakstot klimatu, augu un dzīvnieku valsti. Šajā teritorijā pirms 6000 gadiem ienāca somugru tautas, bet pirms 4500 gadiem indoeiropieši, kas pazīstami kā auklas keramikas/laivveida kaujas cirvju kultūras pārstāvji. Autore apskata šo periodu matriarhāta un patriarhāta pretnostatījuma, kultūras un lingvistiskās kategorijās. Viens no atslēgas vārdiem ir dzintars, kura ceļi pierāda tā laika iedzīvotāju tālos un plašos kontaktus, piemēram, Homēra “Odisejā” minētas dzintara krelles, kas spīd kā saule. Vēlākā vēstures posmā pretējā virzienā plūda Bizantijas zelta un arābu pilsētu sudraba monētas. Ar patiesu entuziasmu autore raksta par latviešu tautas dziesmām, kas atspoguļo iedzīvotāju kosmoloģiskos un reliģiskos uzskatus. “Dainas rada pasauli, kurā cilvēki redz sevi kā Dieva dēlus un Saules meitas, pats šis dalījums parāda vīrišķo un sievišķo panteonu saplūšanu.”

Runājot par Latviju iekarotāju varā,³ autore nodaļu nosaukusi “*Conquered people*”, tā laika politiskās norises aplūkotas plašā Rietumu pasaules politisko struktūru kontekstā. Tas bija laikmets, kad pat jēdzienu Eiropa īsti nelietoja, Normans Deiviss attiecina šī koncepta lietošanu vairāk uz 16.–17. gadsimtu. Nepieciešamība apskatīt šī un vēlākā perioda politisko notikumu mozaīku spiedusi autori sniegt blīvu politiskās vēstures faktu un gadskaitļu virkni, tomēr viņa nekad neaizmirst par galvenās tēmas – tautas sociāli ekonomiskajiem apstākļiem, kā arī laikmeta kultūru. Liela loma atvēlēta Rīgas kā tirdzniecības, varas un kultūras centra nozīmei.

Vācu muižniecības un Krievijas impērijas birokrātijas varu Latvijā autore kritizē, tās, piemēram, nerūpējās par izglītības sistēmas attīstību. 19. gadsimts savukārt nesa politiskās apziņas pieaugumu Baltijā, pašapziņas pieaugums bija daļa no dižā nacionālisma viļņa, kas sākās pēc 1848. gada revolūcijām un noveda pie Vācijas un Itālijas apvienošanās. Pats atmodas jēdziens, ko autore pamatoti un postmodernās vēstures rakstīšanas tradīcijā raksturo kā metaforu, bija raksturīgs nacionālisma vilnim, laikmetam, kad attīstījās nacionālās valodas, norisa to standartizācijas un unifikācijas procesi.

Latvijas valsts izveidošanās, valstiskuma politiskā un sociāli ekonomiskā attīstība, kā arī kultūras dzīve autorei neapšaubāmi ir stāsts

³ Norman Davies (1996). *Europe. A History*. Oxford, New York: Oxford University Press, p. 7.

par panākumiem. Viņa raksturo Latvijas parlamentārismu, daudzās politiskās partijas iedalot piecos galvenajos blokos, īpaši nekritizējot bieži daudz apraudāto politiskā spektra sadrumstalotību. Starpkaru perioda Latvijas kultūras dzīve aplūkota apakšnodaļā, kur vadošā metafora varētu būt uzplaukums. Arī agrārā reforma apskatīta kā panākums. Kārļa Ulmaņa režīms viņas skatījumā tikko (*hardly*) iztur diktatūras kritērijus. Ne visi piekritīs autores uzskatam, ka šajā režīmā nebija politisku vajāšanu un slepenās policijas. Ulmaņa kursu viņa raksturo kā mērenu vidusceļu, kas veda pie ekonomikas veiksmīgas funkcionēšanas.

Autores stāsts par Otro pasaules karu ne vienmēr sakrīt ar Latvijas jaunākajā historiogrāfijā izveidojušos naratīvu un tās akceptētiem faktiem. Nevar atbalstīt autores rakstīto, ka Salaspils nometnē bija 100 000 upuru, kaut arī viņa pati no šī apgalvojuma izsmalcināti norobežojas (*It is believed ...*). Faktiski Salaspils upuru skaits sasniedza dažus tūkstošus.⁴ Dr. Uldis Neiburgs uzskata, ka bojāgājušo skaits nedaudz pārsniedza 2000 cilvēku.⁵ Autore neaplūko arī, piemēram, Latvijas historiogrāfijā populāro pretošanās kustības tēmu nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijai.

Padomju periods atsedz Latvijas lasītājam pierasto okupācijas perioda vēsturi. Tā tiek apskatīta PSRS politiskās varas vēstures kontekstā, minot augstākos padomju līderus, kuri katrs zināmā mērā veido arī noteiktu Latvijas vēstures posmu. Tiek aplūkotas represijas un deportācijas, vietējo iedzīvotāju atšķaidīšana ar paklausīgākajiem Krievijas strādniekiem, atspoguļoti Eduarda Berklava centieni un to sagrāve. Reti kurā vēstures darbā atradīsim Māras Kalniņas tekstam līdzīgas rūpes par ozoliem, nacionālie koki tūkstošiem gāja bojā 20. gadsimta 70. gados. Zinot reālo situāciju Padomju Latvijā, smaidu izsauc autores teiktais, ka 1973. gadā Latvijas **parlamentam** izdevās izveidot Gaujas nacionālo parku. Padomju periodā gaismas stars tomēr bija nacionālās kultūras spēja izdzīvot un attīstīties.

⁴ Polemiku par šo jautājumu sk.: Kārlis Kangeris, Uldis Neiburgs, Rudīte Viksne (2009). Salaspils nometne. Vēstures avoti un historiogrāfiskais materiāls. No: Dzintars Ērglis (red.). *Okupācijas režīmi Baltijas valstīs*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 200.–234. lpp. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 25. sēj.).

⁵ Sk.: V. Sprūde. Ne “sanatorija”, ne “nāves nometne”. *Latvijas Avīze*, 03.10.2014, 6.–7. lpp.

Nodaļā par mūsdienām “Brīvā valsts” autore apskata galvenos politiskās vēstures procesus un valsts konstitucionālos pamatprincipus. Pāreja uz šo sistēmu bija tiesiska un nevardarbīga. Tomēr autore ne vairās kritizēt situāciju brīvajā valstī. Viņa norāda, ka pāreja no komunisma uz Rietumu kapitālismu ir process, kam nav precedenta mūsdienu Rietumu vēsturē, to pavadīja nopietnas grūtības, nabadzība un bezdarbs, kā arī problemātiska valsts īpašumu privatizācija. Ļoti lielu nozīmi autore piešķir Latvijas integrācijai starptautiskajās organizācijās, it īpaši Eiropas Savienībā un NATO. Par lūzuma punktu viņa uzskata Vairas Viķes-Freibergas iecelšanu (liekas nedaudz neprecīzi) Valsts prezidenta amatā.

Pievēršoties tautas situācijas raksturojumam, autore atzīmē pret-runu starp dinamisko izaugsmi, kas vērojama gan atsevišķās sabiedrības daļās, gan tīri teritoriāli, un drūmajām padomju perioda paliekām. Tomēr, viņasprāt, procesi attīstās vēlāmā virzienā.

Pieļaujot iespēju, ka kādai no Latvijas izdevniecībām būtu vēlme tulkot un izdot grāmatu latviešu valodā, būtu nepieciešama nopietna zinātniskā redakcija, lai izravētu daudzās neprecizitātes un kļūdas. Neliekas ticami, ka būtu bijis Krievijas impērijas lozungs, kas angļiski autorei tulkots “*One Tsar, One Church, One Race*”. 1905. gada revolūcijas laikā noteikti nebija plašu centienu pēc neatkarības, labākajā gadījumā var saskatīt tikai pirmās idejas par valstiskumu.⁶ Nebūs korekti teikt, ka Latvijas Tautas padome (ko diez vai jātulko kā *National Assembly*) bija vienkārši pārdēvēta Latvijas Pagaidu Nacionālā padome. Nevar piekrist, ka Versaļas līguma 433. pants par Vācijas pienākumu izvest karaspēku nozīmētu, ka Latvijas delegācija bija panākusi Latvijas atzīšanu *de iure*, savukārt 1921. gada 26. janvāris, kad Sabiedrotie tiešām atzina Latviju *de iure*, nemaz nav pieminēts.

Detalās neprecīzi apskatīts 1934. gada 15. maija apvērsums, piemēram, Satversmes grozīšanai nevajag trīs ceturtdaļas balsu Saeimā.

Protams, autorei kā trimdas latvietei ne vienmēr izdodas izprast padomju sistēmu un precīzi atspoguļot tās faktus, lai gan visumā tā apskatīta izteiksmīgi un trāpīgi. Ņikitas Hruščova runa, kas nosodīja Staļina noziegumus, tika teikta kompartijas 20., nevis 10. kongresā. Arī Gorbačova galvenie lozungi tika pasludināti mazliet ātrāk nekā

⁶ Inesis Feldmanis (red.) (2005). *Latvijas vēsture. 20. gadsimts*. Rīga: Jumava, 57. lpp.

tikai partijas 27. kongresā 1986. gadā. Nevaru piekrist autores traktējumam, ka Tautas frontes, kas sastāvēja no liberāliem komunistiem, kalpoja kā starpnieks starp Latvijas Nacionālās neatkarības kustību, plašākā nozīmē starp konsekventiem neatkarības piekritējiem un “stingrās līnijas komunistiem”, faktiski visi neatkarības piekritēji bija vienā nometnē. Ja var teikt, ka Anatolijs Gorbunovs vadīja Latvijas valdību (faktiski Augstāko padomi), tad tikai plašā nozīmē kā valsts varu kopumā, un šo detaļu labāk būtu atspoguļot precīzi. Nevar piekrist, ka 1990. gada Augstākās padomes vēlēšanas jēlkādā mērā būtu notikušas pēc 1922. gada Satversmes normām. Bet tiešām – atstāsim visus labojumus nākamajam zinātniskajam redaktoram.

Māras Kalniņas grāmata kopumā cenšas sabalansēt sausus politiskās vēstures faktus, kas, kā redzējām, ne vienmēr ir viņas stiprā puse, un gadskaitļu virknes ar autores oriģinālo pieeju, uzsvaru uz kultūru, mentalitāti, varētu pat teikt – garu. Autores veiksmē šajā kultūras sfērā sakņojas viņas zinātniskajā karjerā un dziļā interesē par Latviju un tās kultūru.

Jānis Taurēns

Ieva Zake. *American Latvians: Politics of a Refugee Community*. New Brunswick: Transaction Publishers, 2010. 225 p. (Ieva Zake. *Amerikas latvieši: trimdas kopienas politika*)

Jau 2010. gadā ASV tika publicēts būtisks darbs, kurā aplūkota Amerikas latviešu politiskā aktivitāte, kas ir daļa no Latvijas historiogrāfijā maz pētītā jautājuma par Latvijas Otrā pasaules kara rezultātā radušās trimdas vēsturi. Kā norāda pētījuma autore socioloģijas doktore Ieva Zake, grāmata ir rezultāts vairāk nekā desmit gadu ilgai saskarsmei ar Amerikas latviešu sabiedrību, kas aizsākusies 1995. gadā, kad autore kā apmaiņas

studente ieradās ASV. Grāmatas priekšvārdā autore arī īsi iztīrījusi Latvijas sabiedrības dalītās jūtas pret Amerikas latviešiem. Tā padomju gados pret tiem kā komunistiskā režīma ienaidniekiem tika vērsta varas iestāžu propaganda, kas gan radīja tieši pretēju efektu – padziļinātu interesi un gandrīz vai varoņu tēlu. Tai pašā laikā bija skaidrs, ka šie cilvēki ir ne tikai latvieši, bet arī rietumnieki, tas ir, atšķirīgi no LPSR dzīvojošajiem latviešiem. Šis novērojums tikai pastiprinājās tad, kad 90. gadu sākumā viņi sāka ieņemt redzamu lomu Latvijas sabiedrībā. Tas arī bija laiks, kad lielas daļas sabiedrības acīs viņi simbolizēja to dzīvi, pēc kuras padomju žņaugos dzīvojošie latvieši bija ilgojušies, bet vēl nezināja, kā pie tās nonākt. Šādai apziņai līdzī nāca gan apbrīna, gan zināma skaudība. Tomēr drīz vien, saprotot, ka Rietumos mītošajiem latviešiem ir visai maza izpratne par dzīvi Latvijā un ka vairumā gadījumu viņi paši sevi uztver kā vienīgo cerību situācijas uzlabošanai, Latvijas sabiedrība sāka izjust arvien lielāku aizvainojumu. Šis izjūtas sāka parādīties arī publiskajā telpā un pilnībā nebija no tās pazudušas arī grāmatas iznākšanas brīdī (situācija, šķiet, nav mainījusies arī 2015. gadā).

Visi minētie strāvājumi Latvijas sabiedrībā atstājuši ietekmi arī uz pašas autorei attieksmi pret Amerikas latviešiem. Viņa pati to arī nepārprotami atzīst, tāpat kā to, ka, nonākot ASV, viņa nevarēja nepamīt tās atšķirības, kas pastāvēja starp viņu un tur dzīvojošajiem latviešiem, kuru vidū bieži jutusies kā svešinieci. Taču pēc šī atzinuma seko daudz nepārliciecināms autorei secinājums, ka tieši tāpēc saskarsmē ar Amerikas latviešu sabiedrību viņa vienmēr ir saglabājusi neitrālu novērotāja pozīciju. Tas ir, viņasprāt, atšķirtība no šīs sabiedrības (nebūšana vienai no viņiem) ir ļāvusi viņai būt vienlaikus gan izprotošai un iesaistītai kopienas dzīvē, gan analītiskai un emocionāli nepiesaistītai. Šāds uzstādījums vērtējams kā apšaubāms, jo pilnīgi neitrālu skatījumu šajā gadījumā nav iespējams panākt un mēģinājums to apgalvot tikai izraisa liekas pretrunas.

Pilnībā nav iespējams piekrist arī vienam no tālākajiem ievadā paustajiem apgalvojumiem (gan pieļāvuma formā), kas attiecas uz iemesliem, kāpēc Amerikas latviešu kopiena ir tik maz pētīta ASV kontekstā. Tas ir, vispirms autore izvirza drošticamo hipotēzi, ka viens no būtiskākajiem faktoriem, kas ļāva Amerikas latviešiem saglabāt savu etnisko identitāti, bija viņu skaidrā politiskā pozīcija. Taču pēc tam viņa sevi papildina ar pieņēmumu, ka tieši Amerikas latviešu

piekoptā sarežģītā politika ir bijis iemesls, kāpēc viņi tiši vai netiši ir tikuši atstāti ārpus ASV etniskās vēstures un imigrācijas socioloģijas pētnieku uzmanības loka. Tā vietā daudz ticamāks šķiet viņas pašas pirms tam paustais apgalvojums, ka Amerikas latviešu (tāpat kā citu pēckara Austrumeiropas imigrantu) kā noteiktas etniskas grupas nemanāmība/neredzamība ir sekas viņu veiksmīgajai pielāgošanās spējai ASV sabiedrības standartiem. Proti, šie bēgļi nekad nesūdzējās un neprasīja palīdzību; tā vietā viņi centīgi strādāja, skoloja savus bērnus un ātri vien sasniedza ērtos vidusšķiras dzīves apstākļus. Turklāt viņi bija daļa no “baltajām etniskajām grupām”, kas vēl jo vairāk neizraisīja īpašu pētnieku uzmanību.

Lai kādi būtu tā iemesli, Amerikas latvieši ir akadēmiski maz pētīts jautājums gan ASV, gan Latvijas historiogrāfijā, tāpēc Ievas Zaķes izvirzītais mērķis – izcelt Amerikas latviešu kā vienas no ASV etniskajām grupām vēsturi un parādīt šīs kopienas kontroversiālo dabu ASV politiskajā kontekstā – ir tikai apsveicams. Turklāt šī ir ne vien viena no retajām zinātniskajām monogrāfijām par Amerikas latviešu sabiedrību angļu valodā, bet kopumā, jo arī Latvijā trūkst nopietnu akadēmisku pētījumu ne tikai par Amerikas, bet trimdas (līdz 1991. gadam) latviešiem vispār. Būtiski, ka šajā darbā trimdas latviešu sabiedrība pētīta migrācijas studiju kontekstā, pastiprinātu uzmanību pievēršot vienas migrantu kategorijas – bēgļu – nozīmei un vietai imigrācijas vēsturē un socioloģijā. Izskaidrojot divu – reālistu¹ un nominālistu jeb sociālo konstrukcionistu² – pieeju atšķirības šim jautājumam, autore pati izvēlas sekot reālistu pieejas pārstāvja Pītera Rouza (*Peter Rose*) “trimdas socioloģijas” konceptam. Šīs koncepcijas pamatā ir apgalvojums, ka tādi bēgļu pieredzes aspekti kā pastāvīga vientulības sajūta, kontroles zaudēšana pār savu likteni un sevis kā minoritātes apzināšanās atstāj dziļu ietekmi uz bēgļu kopienām un tādējādi padara tās atšķirīgas no citiem imigrantiem. Ievas Zaķes pētījums ne vien izmanto šo pieeju, bet arī papildina to, parādot, ka viena no

¹ Uzskata, ka bēgļi un imigranti ir atšķirīgas kategorijas: bēgļi ir spiesti atstāt dzimteni politisku iemeslu dēļ, viņiem nav iespējams tur atgriezties un viņu likteni izšķir ārpus viņiem pastāvoši apstākļi; imigranti paši izvēlas atstāt dzimteni, parasti ekonomisku iemeslu dēļ.

² Uzskata, ka socioloģiski starp bēgļiem un citiem imigrantiem nav skaidri izteiktas atšķirības – tās tiek maksimāli konstruētas un to dara gan viņu izcelsmes, gan uzņemošās valstis.

visbūtiskākajām, bet bieži nepamanītajām bēgļu/trimdas kopienu iezīmēm ir to politiskais aktīvisms, kas atstāj spēcīgu iespaidu gan uz viņu identitāti (biežāk nekā citi imigranti viņi rada dubultu identitāti, asimilējoties sociāli un ekonomiski, bet ne kulturāli un politiski), gan viņu attiecībām ar mītnes valsti (ņem aktīvu dalību arī tās politiskajā dzīvē, taču dara to, vadoties no ārpolitikas veidošanas interesēm). Turklāt, kā autore demonstrē visas grāmatas garumā, šis politiskais aktīvisms Amerikas latviešu vidū, mainoties paaudzēm, nesamazinājās, kas arī šo grupu atšķir no citām imigrantu kopienām.

Sīkāk pievērsoties grāmatas saturam, jānorāda, ka, ņemot vērā tās ne pārāk lielo apjomu, autore runā tikai par nozīmīgākajiem vai strīdīgākajiem jautājumiem Amerikas latviešu pieredzē. Kā tādus viņa izdalījusi Amerikas latviešu etnisko antikomunismu (2. nodaļa), nacistu “medības” Amerikas latviešu vidū (3. nodaļa), padomju propagandas karu pret emigrantiem (4. nodaļa) un nacionālo neatkarības kustību un repatriācijas jautājumu (5. nodaļa). Tā kā grāmata acīmredzot, pirmkārt, domāta angļu valodā lasošajai auditorijai, nevis tikai Amerikas latviešiem un Latvijas sabiedrībai, tās pirmajā nodaļā autore sniedz vispusīgu apskatu par Amerikas latviešu vēsturi, sākot ar tā dēvētajiem veclatviešiem, kas ASV ieradās 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā, beidzot ar Otrā pasaules kara bēgļiem, tai skaitā aplūkojot viņu bēgšanu no Latvijas, uzturēšanos pārvietoto personu (DP – *displaced persons*) nometnēs, ierašanos un iedzīvošanos ASV, attiecības ar veclatviešiem un viņu veidoto centrālo organizāciju vēsturī. Šis pārskats ir ļoti detalizēts un var sniegt interesantas ziņas arī cilvēkiem, kuri vairāk vai mazāk pārzina latviešu emigrācijas vēsturi (bieži vien tie, kas pēta Otrā pasaules kara bēgļu jautājumu, nav tik padziļināti informēti par senākiem emigrācijas viļņiem, un otrādi). Runājot par veclatviešu un Otrā pasaules kara bēgļu pirmo satikšanos, autore parāda, ka, lai gan veclatvieši bija diezgan labi informēti par situāciju Latvijā, viņi tomēr ne līdz galam spēja izprast pēckara Eiropas kārtību un to iznīcību, ko Latvijā bija nesusi padomju varu. Tādējādi viņi arī nebija pilnībā gatavi reālajai saskarei ar latviešiem, kas ASV ieradās no Vācijas nometnēm (un kuri beigu beigās vairāk palīdzības saņēma no ASV luterāņu baznīcas nekā no saviem tautiešiem). Interesanti tas šķiet tādēļ, ka gandrīz 50 gadus vēlāk situācija savā ziņā atkārtojās, tikai šoreiz tie bija Amerikas (trimdas) latvieši, kuri it kā

bija labi informēti par notikumiem Padomju Latvijā, bet tai pašā laikā nespēja saprast tur dzīvojošo cilvēku dzīves reālības. Kā jau minēts iepriekš, arī šajā gadījumā tas radīja sarežģījumus attieksmēs un attiecībās starp abām iesaistītajām pusēm.

Runājot par Otrā pasaules kara bēgļu ierašanos ASV, autore uzsver, ka viņi ne tikai pārņēma noteiktas savas ierastās dzīves dzimtenē iezīmes, bet burtiski reproducēja Latvijas (un DP nometņu) sociālo un kultūras dzīvi, kā arī organizāciju sistēmu. Tādējādi, ierodoties ASV, latvieši neizgāja cauri dezorganizācijas fāzei, kā arī viņiem neradās īpašs konflikts ar ASV sabiedrību, pret kuru viņi izjuta spēcīgu solidaritāti un lojalitāti. Kopumā Amerikas latvieši ātri vien radīja cieši saistītu, intelektuāli un politiski aktīvu sabiedrību, un tieši tas viņiem palīdzēja gadu desmitiem ilgi saglabāt savu latvisko identitāti.

Otrajā nodaļā analizēta Amerikas latviešu antikomunistiskā nostāja, kam bija ļoti liela loma latviskās identitātes uzturēšanā. Autore uzsver, ka Amerikas latviešu gadījumā ir jārunā par etnisko antikomunismu (antikomunistiski noskaņoti tieši savas etniskās piederības dēļ), turklāt viņu antikomunistiskā nostāja mainījās, pielāgojoties jeb atbildot uz pārmaiņām ASV politikā. Autores skatījumā trīs galvenie elementi Amerikas latviešu antikomunistiskajā doktrīnā bija: pirmkārt, cenšanās izstāstīt pasaulei patiesību par komunismu. Šie centieni nebija sevišķi sekmīgi, īpaši laikā, kad PSRS arvien vairāk izdevās pārliecināt pasauli par savu miermīlīgo dabu. Otrkārt, cīņa par dzimtenes atbrīvošanu, kas ienesa šajā doktrīnā spēcīgu nacionālisma un antikolonialisma elementu. Ja antikolonialisms varēja raisīt spēcīgas simpātijas, tad nacionālisms, tieši pretēji, varēja radīt sarežģījumus, jo ASV sabiedrība bija noskaņota pret nacionālistisku retoriku. Tāpēc 80. gados Amerikas latviešu antikomunistiskajā doktrīnā tika ienests jauns elements – cīņa par cilvēktiesībām, kuru daļa ir arī tiesības uz etnisko identitāti. Treškārt, pārliecība, ka visi totalitārie režīmi, īpaši komunistu un nacistu, ir līdzīgi. Šajā kontekstā Amerikas latviešu sabiedrība dažbrīd vairāk izvēlējās nosodīt komunismu nekā apsūdzēt nacistu, kas arī radīja sarežģījumus viņu publiskajā tēlā. (Tas jo sevišķi spilgti izpaudās tad, kad, balstoties PSRS apsūdzībās, ASV varas iestādes sāka nacistu “medības” Amerikas latviešu un citu Austrumeiropiešu kopienu vidū.)

Protams, Amerikas latviešu sabiedrība nebija tik homogēna, lai vienādi interpretētu antikomunistisko doktrīnu. Taču vislielākās nesaskaņas valdīja attiecībā uz šīs doktrīnas realizācijas formām un stratēģijām, turklāt nesaskaņu pamatā galvenokārt bija Amerikas latviešu paaudžu atšķirības. Šo atšķirību padziļinātam skaidrojuma autore pievērsusies ne vien šajā, bet arī visās turpmākajās nodaļās, tādējādi tas izvirzās par vienu no būtiskākajiem un arī interesantākajiem grāmatas elementiem. Apkopojot viņa Amerikas latviešu sabiedrībā izdala trīs, paaudzēs balstītus, arhetipus. Raksturojot katra arhetipa politiskos principus, autore secina, ka pirmā jeb vecākā paaudze bija atklāti antikomunistiska un lojāla ASV, kuru redzēja kā instrumentu Latvijas atbrīvošanā. Tai pašā laikā šai paaudzei piederīgie bieži vien kritizēja ASV politiku un nebija pārāk noskaņoti uz demokrātiskiem rīcības principiem. Savā antikomunistiskajā darbībā viņi neatbalstīja proaktīvu rīcību, bet deva priekšroku petīciju un vēstule rakstīšanai. Otrā jeb vidējā paaudze vēlējās latviešu antikomunistiskajā darbībā ienest ekstrēmākas metodes, ar kurām varētu piesaistīt lielāku uzmanību. Viņiem piemita spēcīga latviskās identitātes izjūta, kuras saglabāšanā viņi daudz ieguldīja, taču tai pašā laikā meklēja jaunus ceļus, kā būt latviešiem, tostarp kontaktus ar latviešiem aiz dzelzs priekškara. Šīs paaudzes pārstāvji bija stingri demokrātijas piekritēji un noliedza jebkādu autoritārismu, turklāt viņi bija ļoti ieinteresēti vēsturiskajā patiesībā, tai skaitā attiecībā uz holokaustu un latviešu kolaboracionismu – jautājumi, par kuriem pirmā paaudze runāt nevēlējās. Visbeidzot, trešā paaudze bija vairāk ieinteresēta Latvijā kā tādā, nevis latviešu trimdas sabiedrībā, tāpēc viņi meklēja tiešus (un vēl ekstrēmākus) veidus, kā piedalīties cīņā pret Latvijas okupāciju.

Jānorāda, ka ikvienam pētniekam, kas kaut nedaudz saskāries ar trimdas, sevišķi Amerikas latviešu vēsturi, visdrīzāk ir nācies saskarties arī ar autores aplūkotajām paaudžu atšķirībām, jo to izraisītās nesaskaņas ir visai pamanāmas. Taču Ieva Zaķe šo problēmjautājumu analizējusi līdz šim neredzētā rūpībā, turklāt sasaistot paaudžu atšķirības ar pārmaiņām ne tikai Amerikas latviešu antikomunistiskajā darbībā, bet arī attieksmēs pret vēsturiskām debatēm un kolektīvo atmiņu u.c., tādējādi atklājot daudz nezināmu detaļu un padziļinot ikviena izpratni par šo jautājumu.

Neiztirzājot nodaļu, kas veltīta nacistu “medībām”,³ par otru būtiskāko var uzskatīt grāmatas ceturto nodaļu, kurā analizēta pret emigrantiem vērstā padomju propaganda – ne tikai tās darbības mērķi un metodes, bet arī ietekme uz Amerikas latviešu sabiedrību. Līdzīgi kā gadījumā ar Amerikas latviešu paaudžu atšķirību problemātiku, arī padomju kontrpropagandas jeb kultūras sakaru jautājums ir daļēji pētīts,⁴ turklāt autore neizdara pārsteigumu raisošus secinājumus.⁵ Tomēr arī šajā gadījumā viņai izdevies sniegt skrupulozu pārskatu, kur ietvertas maz zināmas ar kultūras sakariem saistītas epizodes un kas šo jautājumu ievieto plašākā (ASV attiecības ar PSRS, Amerikas latviešu attiecības ar ASV, dažādie strāvājumi latviešu vidū) kontekstā.

Visbeidzot, grāmatas piektajā nodaļā autore aplūko trimdas noslēgumu jeb Latvijas neatkarības atgūšanas procesu un Amerikas latviešu iesaisti tajā, kā arī repatriācijas procesu un iemeslus, kāpēc tā bija tik mazskaitlīga. Analizējot repatriantu pieredzi, autore balstījusies uz pašas veiktajām padziļinātajām intervijām ar 10 Amerikas latviešiem,⁶ kas pārcēlušies uz dzīvi Latvijā un kuru personīgā pieredze sniedz ļoti interesantu ieskatu repatriantu pašidentifikācijā, attiecībās ar Latvijas sabiedrību, kā arī viņu uzskatos par Amerikas latviešu devumu šai sabiedrībai. Kopumā autore secina, ka repatriācija ir unikāls imigrācijas veids, kur došanās nezināmajā ir cieši saistīta ar meklējumiem pēc

³ Autore secina, ka Amerikas latviešiem nebija vienotas kolektīvās atmiņas: daļa vēlējas pieturēties pie vienas noteiktas vēstures interpretācijas, kamēr citi vēlējas iztirzāt vēstures sāpīgos jautājumus. Skaidri formulētas un brīvi izdiskutētas nacionālās pagātnes izpratnes trūkums radīja Amerikas latviešiem grūtības aizsargāties pret dažādu apsūdzētāju – gan PSRS, gan ASV uzbrukumiem (120. lpp.).

⁴ Grāmatas iznākšanas brīdī vēl nebija publicēts literatūrzinātnieces Evas Eglājas-Kristsones disertācijā balstītā grāmata “Dzelzsgriežēji. Latvijas un Rietumu trimdas rakstnieku kontakti” (Rīga, 2013), kas tāpat devusi nozīmīgu ieguldījumu šī jautājuma izpētē.

⁵ Autore secina, ka viena daļa trimdas sabiedrības uztvēra padomju centienus kā tiešu uzbrukumu savai pārliecībai un uztraucās, ka var tikt izmantoti, lai palielinātu PSRS varu. Savukārt citi pieņēma kultūras sakarus kā veidu, kā atdzīvināt trimdas latvietību, pat ja tas nozīmēja sadarbošanos ar VDK. Abas puses saprata, ka, izmantojot kultūras sakarus, PSRS centās normalizēt viņu “trimdas stāvokli”, pārvēršot tos parastos imigrantos (153. lpp.).

⁶ Runājot par citiem pētījumā izmantotajiem avotiem, jānorāda, ka autore balstās uz vispusīgu periodisko izdevumu, kā arī Latvijas un ASV arhīvu materiālu bāzi.

dziļi pazīstamā (190. lpp.). To, ka repatriācija patiešām ir atsevišķs migrācijas paveids, apliecina arī tas, ka tai veltīti vairāki akadēmiski pētījumi.⁷ Taču diemžēl autore šķietami nav izmantojusi citu autoru teorētiskās atziņas par repatriācijas īpašo dabu, lai gan tādējādi darbs būtu ieguvis plašāku kontekstu un iespējas salīdzināt latviešu un citu repatriantu pieredzi. Teorētiskās bāzes nedaudz pietrūkst arī sākumā minētajai sadaļai par bēgļu īpašo vietu citu imigrantu vidū, jo pēdējās desmitgadēs piespiedu migrācijas pētījumi ir guvuši arvien lielāku atsaucību dažādu nozaru pētnieku vidū un autore pieminētās divas pētnieciskās pieejas noteikti neaptver visu pastāvošo teoriju spektru, no kurām daļa varētu sniegt pienesumu arī konkrētajā pētnieciskajā jautājumā.

Turpinot par grāmatas nedaudzajiem trūkumiem, var atzīmēt, ka visdrīzāk ierobežotā apjoma dēļ atsevišķās vietās autore vien piemin kādu procesu vai parādību, bet to tālāk neizskaidro, radot lasītājā nelielu neizpratni. Tā, piemēram, 41. lapaspusē viņa norāda, ka ASV valdība un tās drošības institūcijas (Centrālā izlūkošanas pārvalde) aukstā kara apstākļos sākotnēji izmantoja atsevišķas Amerikas latviešu organizācijas spiegošanas nolūkos, taču drīz vien šīs darbības tika izbeigtas. Diemžēl autore nav nedz sīkāk aplūkojusi šo spiegošanas darbību, nedz arī to, kāpēc tā tika pārtraukta. Savukārt 146. lpp. autore, runājot par Amerikas latviešu sabiedrībā valdošajām viedokļu atšķirībām par kultūras sakariem, norāda, ka daļa sabiedrības pieprasīja, lai visi tās locekļi ieņemtu stingru pozīciju un tie, kas nostājās par labu kultūras sakariem, tiktu izslēgti no viņu vidus. Šāda stratēģija esot nesusi zināmus augļus, mobilizējot Amerikas latviešu kopienu un pasargājot to no padomju manipulācijām, bet tai pašā laikā tā radīja, kā daži to dēvējot, nocietināto (*fortress*) mentalitāti, kas neļāva attīstīties atvērtām debatēm. Pirmkārt, autore nav precizējusi, kas ir šie daži; otrkārt, izlasot šādu līdz šim nedzirdētu, bet intriģējošu jēdzienu, gribētos, lai tas tiktu dziļāk izskaidrots, kā arī saprast, vai autore piekrīt šādas mentalitātes esamībai Amerikas latviešu vidū.

⁷ Plašāk par šo jautājumu var lasīt, piemēram: Gamze Arman (2009). Repatriation Adjustment: Literature Review. *Journal of European Psychology Students*, Vol. 1; Paul Turnbull, Michael Pickering (eds.) (2010). *The Long Way Home: The Meaning and Values of Repatriation*. New York; Oxford: Berg-hahn Books; u.c.

Tāpat vietumis sastopamas neprecizitātes vai neskaidrības, kuras grūti izskaidrot ar grāmatas nelielā apjoma ierobežojumiem. Tā, piemēram, 42. lpp. autore kā vienu no Amerikas Latviešu apvienības (ALA) sasniegumiem min trimdas latviešu muzeja dibināšanu un uzturēšanu, diemžēl nesniedzot precīzāku informāciju par šī muzeja dibināšanas laiku un atrašanās vietu;⁸ 43. lpp. autore raksta, ka tas, ka vairāki Pasaules brīvo latviešu apvienības vadītāji nāca tieši no Amerikas latviešu vidus, parāda, ka zināmā mērā Amerikas latvieši bija trimdas latviešu priekšgalā, lai gan daudz loģiskāk tas būtu skaidrojams ar vienkāršo faktu, ka ASV bija nonākusi un dzīvoja skaitliski lielākā latviešu trimdinieku daļa;⁹ savukārt 81. lpp. autore, runājot par Baltiešu amerikāņu brīvības ligu un atsaucoties uz “dažiem avotiem”, norāda, ka latvieši tās aktivitātēm veltīja laiku un naudu, igauņi tikai naudu, lietuvieši – ne vienu, ne otru. Šajā gadījumā atkal trūkst atsauces, kas tad īsti ir šie minētie “dažādie avoti”.

Tomēr minētie trūkumi nekādā ziņā nemazina pētījuma augsto kvalitāti un vispusīgumu. Tēmas nepārzinātājam grāmata sniegs visaptverošu un aizraujošu pārskatu par Amerikas latviešu kopienas galvenajām iezīmēm un politisko darbību, taču tā būs vienlīdz interesanta lasāmviela arī tiem, kas orientējas Latvijas emigrācijas vēsturē, jo autore piedāvā interesantas, citur neminētas detaļas, kā arī padziļinātu skatījumu uz vairākām līdz šim tikai virspusēji iezīmētām tēmām trimdas latviešu mazpētītajā vēsturē. Turklāt saprotams, ka tās iezīmes/problēmas, ar kurām bija jāsaskaras Amerikas latviešiem, lielā mērā attiecināmas arī uz citās mītnes zemēs dzīvojošajiem trimdiniekiem, kas grāmatu padara vēl jo vērtīgāku. Visu minēto iemeslu dēļ būtu tikai pozitīvi vērtējams, ja grāmata (papildinot to ar jaunākajām pētnieciskajām atziņām un vērojumiem) tiktu tulkota latviešu valodā, padarot to pieejamu plašākai Latvijas sabiedrībai.

Maija Krūmiņa

⁸ Iespējams, ar to domāta biedrība “Latvieši pasaulē – muzejs un pētniecības centrs” (dibināta 2007. gadā), jo par cita trimdai veltīta muzeja esamību ziņu trūkst.

⁹ Pēc 1960. gada cenza informācijas ASV dzīvoja 89 154 latvieši, no kuriem ārpus ASV dzimuši 50 681.

AUTORI

Viesredaktore **Vija Daukšte** – vēsturniece, Dr. hist., Latvijas Nacionālā bibliotēka, Letonikas un Baltijas centrs, Mūkusalas iela 3, Rīga, LV-1423
vija.daukste@lnb.lv

Ilgvars Butulis – vēsturnieks, Dr. hist., LU Vēstures un filozofijas fakultāte, Aspazijas bulv. 5, Rīga, LV-1050
ilgvars.butulis@lu.lv

Aija Jansone – etnogrāfe, Dr. hist., LU Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050
jansone.a@gmail.com

Gunta Jaunmuktāne – LU Akadēmiskās bibliotēkas Misiņa bibliotēka, Rūpniecības iela 10, Rīga, LV-1235
gunta.jaunmuktane@lu.lv

Valda Kļava – vēsturniece, Dr. hist., asoc. prof., LU Vēstures un filozofijas fakultāte, Aspazijas bulv. 5, Rīga, LV-1050
valda.klava@lu.lv

Maija Krūmiņa – Mg. hist., LU Filozofijas un socioloģijas institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050
krumina.maija@gmail.com

Baiba Metuzāle-Kangere – Ph. D. (Monaša Universitāte), emeritētā profesore Stokholmas Universtātē
baiba.kangere@gmail.com

Silva Norenberga – galvenā arhiviste, Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs, Personu fondu un ārvalstu dokumentu nodaļa, Bezdēliņu iela 1a, Rīga, LV-1048
silva.norenberga@arhivi.gov.lv

Ieva Ose – arheoloģe, Dr. hist., LZA īstenā locekle, LU Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050
ieva@lza.lv

Rihards Pļavnieks – Ph. D., Centrālās Floridas Universitātes Vēstures fakultāte, 4000 Central Florida Blvd., Orlando, FL 32816-1350, USA
richards.plavnieks@ucf.edu

Gvido Straube – vēsturnieks, Dr. hist., prof., LU Vēstures un filozofijas fakultāte, Aspazijas bulv. 5, Rīga, LV-1050
gvido.straube@lu.lv

Jānis Taurēns – vēsturnieks, Dr. hist., LU Vēstures un filozofijas fakultāte, Aspazijas bulv. 5, Rīga, LV-1050
janis.taurens@lu.lv

Andrejs Vasks – arheologs, Dr. habil. hist., LU Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050
andrejs.vasks@lu.lv

Viesturs Zanders – grāmatzinātnieks, Dr. philol., prof., Latvijas Nacionālās bibliotēkas Letonikas un Baltijas centrs, Pētniecības sektors, LU Sociālo zinātņu fakultāte, Lomonosova iela 1a, Rīga, LV-1019
viesturs.zanders@lu.lv

AUTHORS

Guest Editor **Vija Daukšte** – Dr. hist., Head of the Letonica Centre and Baltic Centre, National Library of Latvia, 3 Mūkusalas iela, Rīga, LV-1423, Latvia
vija.daukste@lnb.lv

Ilgvars Butulis – historian, Dr. hist., professor at the Faculty of History and Philosophy, University of Latvia, 5 Aspazijas Blvd., Rīga, LV-1050, Latvia
ilgvars.butulis@lu.lv

Aija Jansone – ethnographer, Dr. hist., Institute of the History of Latvia, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Rīga, LV-1050, Latvia
jansone.a@gmail.com

Gunta Jaunmuktāne – Head of Misiņš Library, Academic Library of the University of Latvia, 10 Rūpniecības iela, Rīga, LV-1235, Latvia
gunta.jaunmuktane@lu.lv

Valda Kļava – Dr. hist., associated professor at the Faculty of History and Philosophy, University of Latvia, 5 Aspazijas Blvd., Rīga, LV-1050, Latvia
valda.klava@lu.lv

Maija Krūmiņa – Mg. hist., Institute of Philosophy and Sociology, 4 Kalpaka Blvd., Rīga, LV-1050, Latvia
krumina.maija@gmail.com

Baiba Metuzāle-Kangere – Ph. D. (Monash University), professor emeritus, Stockholm University
baiba.kangere@gmail.com

Silva Norenberga – chief archivist, National Archives of Latvia, State Archives of Latvia, Department of Personalia Fund and Foreign Documents, 1a Bezdēlīgu iela, Rīga, LV-1048, Latvia

Ieva Ose – archaeologist, Dr. hist., academician, Latvian Academia of Sciences, Institute of the History of Latvia, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Rīga, LV-1050, Latvia
ieva@lza.lv

Rihards Pļavnieks – Ph.D., visiting assistant professor, University of Central Florida, Department of History, 4000 Central Florida Blvd., Orlando, FL 32816-1350, USA
richards.plavnieks@ucf.edu

Gvido Straube – historian, Dr. hist., professor at the Faculty of History and Philosophy, University of Latvia, 5 Aspazijas Blvd., Rīga, LV-1050, Latvia
gvido.straube@lu.lv

Jānis Taurēns – historian, Dr. hist., Faculty of History and Philosophy, University of Latvia, 5 Aspazijas Blvd., Rīga, LV-1050, Latvia
janis.taurens@lu.lv

Andrejs Vasks – Dr. habil. hist., professor at the Faculty of History and Philosophy, University of Latvia, senior researcher at the Institute of the History of Latvia, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Rīga, LV-1050, Latvia
andrejs.vasks@lu.lv

Viesturs Zanders – Dr. philol., director of the Research sector at the Letonics and the Baltics Centre of the Latvian National Library, professor at the Faculty of Social Sciences, University of Latvia, 1a Lomonosova iela, Rīga, LV-1019, Latvia
viesturs.zanders@lu.lv

2015. GADA ŽURNĀLU SATURA RĀDĪTĀJS/
CONTENTS OF THE JOURNAL IN 2015

	Nr.	Lpp.
IEVADESEJA/THE OPENING ESSAY		
<i>Butulis, Ilgvars.</i> Par Edgaru Dunsdorfu/ <i>Butulis, Ilgvars.</i> On Edgars Dunsdorfs	4	6–11
ZINĀTNISKIE RAKSTI/SCIENTIFIC ARTICLES		
<i>Bambals, Ainārs.</i> PSRS VDK un IeM represīvo iestāžu dokumenti Latvijas, Lietuvas un Igaunijas arhīvos/ <i>Bambals, Ainārs.</i> Documents of the Repressive Institutions of the KGB and the Ministry of the Interior of the USSR in the Archives of Latvia, Lithuania and Estonia	1	119–156
<i>Bleiere, Daina.</i> Sievietes un vara Padomju Latvijā: sievietes LKP CK sastāvā (1940–1990)/ <i>Bleiere, Daina.</i> Women and Power in Soviet Latvia: Women in the CC CPL (1940–1990)	3	100–145
<i>Bobjatiņskis, Konrads.</i> Bauska Žečpospolitas un Zviedrijas kara laikā 1658.–1660. gadā/ <i>Bobjatyński, Konrad.</i> Bowsk during the War between Polish-Lithuanian Commonwealth and Sweden in 1658–1660	1	48–69
<i>Cerūzis, Raimonds.</i> Latvieši un vācbaltieši starpkaru periodā: no kopīgas kultūras identitātes līdz “pieminekļu kariem”/ <i>Cerūzis, Raimonds.</i> Latvians and Baltic Germans in the Interwar Period: from Common Identity up to the “War of Monuments”	3	64–99
<i>Demski, Dagnosław, Czarnecka, Dominika.</i> Mapping Meanings in the Post-Soviet Landscape of Borne Sulinowo/ <i>Demskis, Dagnoslavs, Čarņecka, Dominika.</i> Meklējot jēgu Bornas Sulinovas postpadomju pilsētvidē	2	96–120
<i>Dribins, Leo.</i> Vāciešu un ebreju deportācija no Kurzemes un Vidzemes guberņām Pirmā pasaules kara gados/ <i>Dribins, Leo.</i> Deportation of the Germans and Jews from the Provinces of Kurzeme and Vidzeme during World War I	1	70–87
<i>Garda-Rozenberga, Ieva, Zellis, Kaspars.</i> Atceroties genocīdu: romu iznīcināšana nacistu okupācijas laikā Latvijas romu kolektīvajā atmiņā/ <i>Garda-Rozenberga, Ieva, Zellis, Kaspars.</i> In Remembrance of Genocide: Annihilation of the Romanies during Nazi Occupation in the Collective Memory of Latvian Romanies	2	64–95

<i>Gīle, Inna</i> . Latvijas armijas 1. Sanitārā vilciena darbība un nozīme Neatkarības karā, 1919–1920/ <i>Gīle, Inna</i> . The Activities and Importance of the 1st Ambulance Train of the Latvian Army in the War of Independence (1919–1920)	2	17–36
<i>Gmurczyk-Wrońska, Małgorzata</i> . Latvia in the Plans and Actions of Polish Diplomacy towards the Soviet Union in 1920–1932/ <i>Gmurčika-Vronska, Malgožata</i> . Latvija Polijas diplomātijas plānos un rīcībā attiecībā uz Padomju Savienību (1920–1932).	3	45–63
<i>Goldmanis, Māris</i> . Nacionālo naidu pret ebrejiem kurinošo rakstu un izdevumu cenzūras prakse Latvijā parlamentārās iekārtas laikā (1918–1934)/ <i>Goldmanis, Māris</i> . Censorship of National Hate Spreading in the Press Articles and anti-Semitic Publications during the Parliamentary Rule in Latvia (1918–1934)	2	37–63
<i>Klabere, Līva</i> . Pēcnāves masku veidošanas tradīcija Latvijas Republikā (1918–1940)/ <i>Klabere, Līva</i> . Tradition of Death Mask Making in the Republic of Latvia (1918–1940).	1	88–118
<i>Kļava, Valda</i> . Agrīnās modernizācijas tēma Edgara Dunsdorfa darbos/ <i>Kļava, Valda</i> . The Topic of the Early Modernisation in Edgars Dunsdorfs' Works.	4	12–32
<i>Plavnieks, Richards</i> . Justice Behind Propaganda: Soviet Prosecutions of the Men of the Arajs Kommando/ <i>Plavnieks, Rihards</i> . Tiesa propagandas aizsegā: “sovjetu” veiktās Arāja komandas locekļu vajāšanas.	4	117–140
<i>Plētiens, Edgars</i> . Livonijas mazpilsētas: kas tās bija un kāda bija to ietekme?/ <i>Plētiens, Edgars</i> . Towns of Livonia: What Were They and What Was Their Influence?	3	5–44
<i>Sīmanis, Dāvis</i> . Vēsturiskā kino un vēstures zinātnes diskursīvās atšķirības/ <i>Sīmanis, Dāvis</i> . Discursive Differences between Historical Films and Scientific Historical Research	1	5–27
<i>Straube, Gvido</i> . Edgara Dunsdorfa pētījumi Latvijas jauno laiku vēsturē/ <i>Straube, Gvido</i> . Edgars Dunsdorfs' Studies of the Modern History of Latvia	4	33–45
<i>Vasks, Andrejs</i> . Arheoloģija Latvijas Republikas (1918–1940) laikā/ <i>Vasks, Andrejs</i> . Archaeology in the Republic of Latvia (1918–1940).	4	89–116
<i>Vasks, Andrejs</i> . Dzintars bronzas un senākajā dzelzs laikmetā Latvijas teritorijā/ <i>Vasks, Andrejs</i> . Amber in the Bronze and Pre-Roman Iron Age in the Territory of Latvia	1	28–47

<i>Wolf, Manfred.</i> Edelherr Bernhard II. zur Lippe/ <i>Volfs, Manfreds.</i> Dižkungs Bernhards II no Lipes.	2	5–16
<i>Zanders, Viesturs.</i> Edgars Dunsdorfs un apgāda “Daugava” Latvijas vēstures sērija/ <i>Zanders, Viesturs.</i> Edgars Dunsdorfs and the Series on the History of Latvia Issued by <i>Daugava</i> Publishers	4	46–88

ĪSZIŅAS/BRIEFS

<i>Jaunmuktāne, Gunta.</i> Edgara Dunsdorfa rokrakstu fonds LU Akadēmiskajā bibliotēkā/ <i>Jaunmuktāne, Gunta.</i> Edgars Dunsdorfs’ Fund of Manuscripts in the Academic Library of the University of Latvia	4	141–156
<i>Norenberga, Silva.</i> Edgara Dunsdorfa personas fonda strukturāla izpēte un arhivēšana Latvijas Nacionālajā arhīvā/ <i>Norenberga, Silva.</i> Structural Investigation and Archivation of the Edgars Dunsdorfs’ Personal Fund in the National Archives of Latvia	4	157–168

VĒSTURES AVOTI/SOURCES OF HISTORY

Baltijas guberņu kamerālpalātu ziņojumi par laukstrādnieku ekonomisko stāvokli Vidzemes un Kurzemes guberņās 1905. gadā (Dokumentus un krievu valodas tulkojusi, publicēšanai sagatavojusi no komentējusi <i>Līga Lapa</i>)/Reports of the Baltic Province Treasury Chambers on the Economic Situation of Farm Hands in the Provinces of Vidzeme and Kurzeme, 1905 (Documents translated from the Russian language, prepared for publication and commented upon by <i>Līga Lapa</i>)	2	121–146
<i>Jēkabsons, Ēriks.</i> Latvijas ārlietu ministra Vilhelma Muntera oficiālā vizīte Padomju Savienībā 1937. gada jūnijā: sūtņa Friča Kociņa ziņojums/ <i>Jēkabsons, Ēriks.</i> Official Visit of the Latvian Foreign Minister Vilhelms Munters to the Soviet Union in June 1937: the Report of Envoy Fricis Kociņš.	3	146–166
<i>Jēkabsons, Ēriks.</i> Latvijas konsulāta darbība Vitebskā 1930.–1931. gadā: Baltkrievijas latviešu aspekts/ <i>Jēkabsons, Ēriks.</i> Activities of the Latvian Consulate in Vitebsk (1930–1931): The Aspect of Latvian-born Belarusians.	1	157–179
<i>Jēkabsons, Ēriks.</i> Latvijas sūtniecības ziņojumi no Maskavas terora laikā 1937.–1939. gadā: PSRS latviešu aspekts/ <i>Jēkabsons, Ēriks.</i> Reports of the Latvian Legation from Moscow during 1937–1939: An aspect of Latvians in the USSR.	2	147–165

<i>Metuzāle-Kangere, Baiba. Atmiņas par profesoru Edgaru Dunsdorfu/Metuzāle-Kangere, Baiba. My Reminiscences of Professor Edgars Dunsdorfs</i>	4	169–177
--	---	---------

ZINĀTNES DZĪVE/SCIENTIFIC LIFE

<i>Bebre, Viktorija. Pārskats par LU Latvijas vēstures institūta darbu 2014. gadā</i>	1	180–188
<i>Boldāne-Zeļenkova, Ilze, Karlsons, Anete. SIEF 12. kongress “Utopijas, realitātes, mantojumi: etnogrāfijas 21. gadsimtam”</i>	2	168–173
<i>Evarts, Edvīns, Zemītis, Guntis. LU Latvijas vēstures institūta vēsturnieki Letonikas VI kongresā</i>	3	167–172
<i>Evarts, Edvīns. Starptautiskā zinātniskā konference “Salaspils nometne 1941–1944. Vēsture un piemiņa”</i>	3	173–176
<i>Irbe, Līga. Gadskārtējie Latvijas Nacionālā vēstures muzeja zinātniskie lasījumi</i>	2	166–167
<i>Jansone, Aija. Divas starptautiskas tautas mākslas izstādes Ķīnā 2015. gadā.</i>	4	183–187
<i>Ose, Ieva. Konference “Castella Maris Baltici XIII” Dānijā</i>	4	178–182

RECENZIJAS/REVIEWS

<i>Bolin, Per (2012). Between National and Academic Agendas: Ethnic Policies and ‘National Disciplines’ at the University of Latvia, 1919–1940. Stockholm: Södertörns högskola (Södertörn Studies in History 13) (aut. Ineta Lipša)</i>	2	180–188
<i>Cherushev, Nikolai S. Vatsietis – Glavkom Respubliki. Moskva: Veche, 2015 (aut. Ēriks Žagars)</i>	3	196–201
<i>Eesti ajalugu II. Eesti keskaeg. Koostaja ja toimetaja Anti Selart. Tartu: Tartu Ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituut, 2012 (aut. Daina Jūristo)</i>	3	177–183
<i>Kalnins, Mara. Latvia: A Short History. London: C. Hurst & Co, 2015 (aut. Jānis Taurēns)</i>	4	188–192
<i>Revolution in Nordosteuropa. Hrsg. von Detlef Henning. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2011 (aut. Līga Lapa)</i>	3	183–196
<i>Šiliņš, Jānis. Latvija, 1918–1920: bija vai nebija pilsoņu karš?/Šiliņš, Jānis. Latvia, 1918–1920: was there or was not there a civil war?</i>	2	188–196
<i>Vana Tallinn, XXIV (XXVIII). Vāljaandja Raimo Pullat. Tallinn: Estopol, 2013; Vana Tallinn, XXV (XXIX). Vāljaandja Raimo Pullat. Tallinn: Estopol, 2014 (aut. Linda Dumpe)</i>	1	189–195

- Zajas, Krzysztof (2013). *Absent Culture: The Case of Polish Livonia*. Peter Lang Edition (Polish Studies – Transdisciplinary Perspectives. Vol. 4) (aut. *Ēriks Jēkabsons*) 2 174–180
- Zake, Ieva. *American Latvians: Politics of a Refugee Community*. New Brunswick: Transaction Publishers, 2010 (aut. *Maija Krūmiņa*) 4 192–200

PERSONĀLIJAS/NOMINA

- Akadēmiķim **Valdim Bērziņam** – 80 (aut. *Ēriks Žagars*) 2 202–207
- Etnogrāfei, profesorei, Dr. habil. hist. **Lindai Dumpei** – jubileja (aut. *Ilze Boldāne-Zeļenkova*) 2 197–199
- Arheologam Latvijas ZA īstenajam loceklim **Guntim Zemītim** – 60 (aut. *Roberts Spirģis*) 2 200–201
- Veltai Zobiņai** 90 dzīves gadi un 50 gadi muzejā (aut. *Kristīne Ducmane*) 1 196–197
- Vēsturniekam **Ērikam Žagaram** – 80 (aut. *Valdis Bērziņš*) 3 202–205

IN MEMORIAM

- Vasilija Savčenko** piemiņai (aut. *Irēne Šneidere*) 1 201–202
- Vēsturnieci **Bangu Vilku** mūžībā pavadot (aut. *Jānis Bērziņš*) 1 198–200
- No arheoloģes **Annas Zariņas** atvadoties (aut. *Antonija Vilcāne*) 1 203–206
- Etnogrāfe **Antoņina Zavarina** (15.03.1928.–07.10.2015.) (aut. *Aija Jansone*) 3 206–207

2015. GADA ŽURNĀLU SATURA RĀDĪTĀJS/CONTENTS

- OF JOURNAL IN 2015 4 204–208